

13494)

T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

134941

SOSYAL DEĞİŞME VE DİN İLİŞKİLERİ
(ŞANLIURFA ÖRNEĞİ)

(Doktora Tezi)

Hazırlayan
Celil ABUZAR

Danışman
Yrd.Doç.Dr. Erkan PERŞEMBE

SAMSUN - 2003

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu çalışma, jürimiz tarafından Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı'nda
DOKTORA tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan.. *Prof. Dr. Zeki ARSLAN TÜRK 2. M. 1304*
Üye *Prof. Dr. Hüseyin PEKER*
Üye *Doç. Dr. Mustafa KÖYLÜ*
Üye *Yrd. Doç. Dr. Selahattin ÖZYURT*
Üye *Yrd. Doç. Dr. Erkan PERŞEMBE*

Onay

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

(01/08/2008)
Prof. Dr. İsmet ŞENEL
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Batı toplumlarında Rönesans hareketleri ile başlayıp “üç dalga” denilen; tarım devrimi, endüstrileşme, bilgi ve iletişim teknolojileri ile belirginleşen modernleşme eksenli toplumsal değişimler, bütün dünya toplumlarının geleneksel sosyo-kültürel yapılarını derinden etkilemiş ve hızlı bir değişim-dönüşüm süreci yaşatmıştır. Artık, hiçbir şey eskisi gibi değildir ve toplumlar için kaçınılmaz olan değişim, güçlü bir şekilde geleneksel yapıların, anlayışların, inanışların işlevselliğini etkilemiştir.

Bu bağlamda, Heraclius’un “Dünyada hiçbir şey sabit değil, değişme dışında” ve P.A. Sorokin’in “Fizyolojide kan dolaşımı neyse toplumda değişme de odur.” vurguları ile toplumsal değişimin önemine gönderme yapılırken, modernleşme ile yaşanan hızlı toplumsal değişimlerin, gelenek-modernlik ikileminde toplumlara yaşatacağı sorunları da dikkate almamız gerekmektedir. Bu değişim süreci ile birlikte, bir şekilde kurulmuş olan toplum düzeni bir çözülme yaşayabilmekte ve toplumun dini inançlarında, örf-adetlerinde, kısacası bütün geleneksel sosyo-kültürel yapılarında toplum kültürüne yabancı, farklı toplumsal ilişkiler görülebilmekte ve bu yeni oluşumlara uyumdan kaynaklanan sorunlar ortaya çıkabilmektedir.

Bu çerçevede bu çalışmamızla; Cumhuriyetin ilanı ile modernleşme doğrultusunda ülkemizin, hızlı bir şekilde girdiği toplumsal değişim ve dönüşüm süreci kapsamında yaşamakta olduğu toplumsal değişimlere bağlı olarak; Şanlıurfa’da GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi), üniversite ve kentleşme olgularının da etkisi ile, son yıllarda yoğun bir şekilde ortaya çıkan geleneksellik-modernlik ikilemindeki toplumsal değişimleri ve halkın geleneksel dini yaşantısının bu değişimle etkileşimini incelemeyi planladık. Genel olarak bütün dinler, geleneksel yapıların oluşumunda işlevsel olurken, bu anlamda İslam dini, toplumumuzun geleneksel sosyo-kültürel yaşamının her alanında kendisini hissettirmektedir. Dolayısıyla, içinde bulunduğu bölgenin geleneksel yapı özelliklerini yansıtmakla birlikte, son yıllarda hızlı bir değişim-dönüşüm sürecine giren Şanlıurfa örneğinde yapılacak böyle bir çalışmanın, toplumumuzun toplumsal değişim sürecinin evrelerine ışık tutacağını ümit ediyoruz.

Araştırmamız, bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde; çalışmanın problemi, amacı, önemi, varsayımları ve yöntemi ele alınırken, birinci bölümde; toplumsal değişme ile ilgili teorik ve kavramsal bilgiler verilmektedir. Diğer taraftan, ikinci bölümde; Şanlıurfa'nın tarihi, coğrafik, demografik, ekonomik ve sosyo-kültürel yapısı ile ilgili bilgiler sunulurken, üçüncü bölümde de; araştırmanın bulgular ve yorumlarına geçilmekte, Şanlıurfa'da yaşanan toplumsal değişme ile din ilişkilerinin ve sosyo-kültürel ilişkilerin etkileşimi ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Sonuç ve öneriler kısmında da, bütün çalışmanın genel bir değerlendirilmesi yapılmış ve bu doğrultuda yapılması gerekli görülen öneriler sunulmuştur.

Son olarak, çalışmanın her aşamasında ilgi, yardım ve desteklerini esirgemeyen, yapıcı eleştirileri ve rehberliği ile bana yol gösteren danışman Hocam Sayın Yrd.Doç.Dr. Erkan PERŞEMBE'ye, yine her zaman bana destek olan, yol gösteren tez komite üyelerim Sayın Prof.Dr. Hüseyin PEKER'e ve Sayın Yrd.Doç.Dr. Selahattin ÖZYURT'a teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Ayrıca, çalışmam boyunca beni sürekli destekleyen ve bana katlanmak zorunda kalan oda arkadaşlarım Arş.Gör. Hüseyin İbrahim YEĞİN'e, Arş.Gör. Hacı Yusuf ACUNER'e, Arş.Gör. Metin CEYLAN'a, isimlerini sayamadığım diğer Araştırma Görevlisi arkadaşlarıma, çalışmanın istatistiksel değerlendirmelerinde yardımlarını esirgemeyen OMÜ Fen-Edebiyat Fakültesi İstatistik Bölümü Araştırma Görevlisi Yüksel TERZİ'ye, OMÜ İlahiyat Fakültesinin ve OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsünün tüm değerli yönetici ve personeline teşekkür ederim. Ayrıca burada, çalışmamdan dolayı, kendileri ile yeterli derecede ilgilenememe rağmen, gösterdikleri sabır ve özveri için Eşim Emine'ye, kızlarım Ebrar ve Rabia'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Celil ABUZAR

Samsun-2003

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	II
İÇİNDEKİLER	VI
TABLolar LİSTESİ	VIII
KISALTMALAR	XII

GİRİŞ

A. KONU SEÇİMİ	1
B. AMAÇ VE ÖNEM	7
C. PROBLEM	8
D. VARSAYIMLAR	11
E. KONUYLA İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	15
F. METODOLOJİ	17
1- Yöntem	17
2- Evren, Örneklem, Uygulama ve Sınırlandırma	18
3- Veri Toplama Araçları ve Verilerin Değerlendirilmesi	19

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL VE TEORİK TEMELLERİ

A. SOSYAL DEĞİŞME	20
1- Sosyal Değişme Kavramı	20
2- Sosyal Değişmenin Çeşitleri	25
3- Sosyal Değişmeye Etki Eden Faktörler	27
3.1. Fiziki Çevre Faktörü	27
3.2. Biyolojik Faktör	28
3.3. Teknoloji Faktörü	29
3.4. Diğer Faktörler	30

B. SOSYAL DEĞİŞME İLE İLGİLİ KAVRAMLAR	30
1- Gelenek ve Gelenekçilik	30
2- Modernlik ve Modernleşme	33
3- Sosyal Çözülme	36
4- Anomi ve Yabancılaşma	38
5- Sosyal Bütünleşme	41
C. SOSYAL DEĞİŞME – DİN İLİŞKİSİ	43
1- Sosyal Değişme Faktörü Olarak Din	44
2- Sosyal Değişmeye Direnç Gösteren Faktör Olarak Din	45
3- Sosyal Değişmeden Etkilenen Konumuyla Din	47

İKİNCİ BÖLÜM

ŞANLIURFA'YA GENEL BAKIŞ

A. ŞANLIURFA'NIN GENEL ÖZELLİKLERİ	48
1- Coğrafi Yapı	48
2- Tarihsel Yapı	50
3- Demografik Yapı	52
4- Sosyo-Kültürel Yapı	54
5- Ekonomik Yapı	57
B. ŞANLIURFA'DAN ALINAN ÖRNEKLEMİN KİŞİSEL ÖZELLİKLERİ	59
1- Cinsiyete Göre Dağılım	59
2- Yaşlara Göre Dağılım	60
3- Medeni Duruma Göre Dağılım	61
4- Öğrenim Durumuna Göre Dağılım	61
5- Mesleki Duruma Göre Dağılım	62
6- Oturulan Mahallelere Göre Dağılım	63
7- Şanlıurfa'da Oturma Yıllarına Göre Dağılım	64
8- Şanlıurfa'ya Yerleşmeden Önce Oturulan Yerlere Göre Dağılım	65
9- Şanlıurfa'ya Yerleşme Nedenlerine Göre Dağılım	67

10- Gelir Durumuna Göre Dağılım	67
11- Ailede Bulunan Kişi Sayısına Göre Dağılım	68
12- Ailede Bulunan Nesil Sayısına Göre Dağılım	69
13- Geçim Durumunu Değerlendirmeye Göre Dağılım	69

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

ŞANLIURFA'DA DİNİ VE SOSYAL HAYAT

A. İNANÇLAR VE İBADETLER	70
1- İnançlar	70
1.1. Allah İnancı	71
1.2. Diğer İnanç Esasları	77
2- İbadetler	82
2.1. Namaz İbadeti	85
2.2. Oruç İbadeti	89
2.3. Dua İbadeti	91
2.4. Hac İbadeti	93
2.5. Zekat İbadeti	97
2.6. Kurban Kesme İbadeti	100
3- Dini Hayata Şekil Veren Sosyo – Kültürel Davranışlar	102
3.1. Mevlit, Sünnet, Cenaze vb. Gibi Dini Törenler	102
3.2. Şanlıurfa'da Bulunan Kutsal Mekanlarla İlişkiler	105
3.3. Yatır (Türbe) Ziyareti, Muska, Büyü vb. Gibi İşlerle İlgili Tutumlar	108
3.4. Dindarlıkta Değişim	112
B. ŞANLIURFA'DA SOSYO-KÜLTÜREL DEĞİŞİMİN UNSURLARI	116
1- Aile Yapısı ve Evlilik İle İlgili Tutum ve Davranışlar	116
1.1. Evlenilecek Adayda Aranılan Özellikler	117
1.2. Evlilik Şekli	118
1.3. Evlilik Yaşı	120
1.4. Başlık Parası Uygulaması	121

1.5. Doğum Kontrolü İle İlgili Tutumlar	122
1.6. Çok Evlilik	125
1.7. Ailede Çocuk Sayısı	126
1.8. Başörtüsü ile İlgili Tutumlar	128
1.9. Çocuklara İsim Seçimi	129
1.10.Çocukların Eğitimi	131
2- Aşiret Yapısında Değişim	134
3- Teknoloji-Zaman Etkileşiminde Meydana Gelen Değişmeler	138
3.1. Boş Zamanların Değerlendirilmesi	139
3.2. Müzik Seçimi ve Müzik Dinleme Durumları	140
3.1. Dini ve Günlük Sorunları Çözmede İzlenen Yol	143
4- Kitle İletişim Araçları İle İlgili Tutumlar	146
5- Ahlaki Yapıda Değişmeler	152
6- Politikacıları Değerlendirme	155
7- Giyim-Kuşam İle İlgili Tutumlar	157
8- Parayı Değerlendirme	161
9- Faiz İle İlgili Tutumlar	162
10- Güney Doğu Anadolu Projesi (GAP) İle İlgili Düşünceler	164
11- Harran Üniversitesi İle İlgili Düşünceler	168
SONUÇ VE ÖNERİLER	172
ÖZET	182
BİBLİYOGRAFYA	183
EKLER	194

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1, Sayım Yıllarına Göre Şanlıurfa'nın Nüfus Dağılımı	53
Tablo 2, 2000 Yılı Sayımlarına Göre Şanlıurfa İlçe Nüfusları Dağılımı	53
Tablo 3, Şanlıurfa'da Sanayi Tesisleri Dağılımı	59
Tablo 4, Ankete Katılanların Cinsiyet Durumlarına Göre Dağılımı	59
Tablo 5, Ankete Katılanların Yaş Durumlarına Göre Dağılımı	60
Tablo 6, Ankete Katılanların Medeni Durumlarına Göre Dağılımı	61
Tablo 7, Ankete Katılanların Öğrenim Durumlarına Göre Dağılımı	62
Tablo 8, Ankete Katılanların Mesleki Durumlarına Göre Dağılımı	62
Tablo 9, Ankete Katılanların Oturdıkları Mahallelere Göre Dağılımı	63
Tablo 10, Ankete Katılanların Kaç Yıldır Şanlıurfa Merkezde Oturdıklarına Göre Dağılım	64
Tablo 11, Ankete Katılanların Şanlıurfa'ya Yerleşmeden Önce Nasıl Bir yerleşim Yerinde Oturdıklarına Göre Dağılım	65
Tablo 12, Şanlıurfa'ya Yerleşme Nedenlerine Göre Dağılım	65
Tablo 13, Ankete Katılanların Gelir Durumlarına Göre Dağılımı	67
Tablo 14, Ankete katılanların Aile Nüfusuna Göre Dağılımı	67
Tablo 15, Ankete Katılanların Ailede Bulunan Nesil Sayısına Göre Dağılımı	68
Tablo 16, Ankete Katılanların Geçim Durumlarını Değerlendirmelerine Göre Dağılımı	69
Tablo 17, Deneklerin Allah İnancı Dağılımı	71
Tablo 18, Ankete Katılanların Cinsiyeti İle Allah İnancı Arasındaki İlişki Dağılımı	72
Tablo 19, Ankete Katılanların Yaşlara Göre Allah İnancı İlişkisi Dağılımı	74
Tablo 20, Ankete Katılanların Öğrenim Durumları ile Allah İnancı İlişkisi Dağılımı	75
Tablo 21, Altı İman Esasına (Allah'a, Meleklerle, Kitablara, Peygamberlere , Ahiret Gününe, Kadere İman) İnanma Durumu	77
Tablo 22, Deneklerin Yaşlara Göre "Bu Dünya Önemli Değildir Önemli Olan Öbür Dünyadır" Anlayışı İle İlgili Tutum Dağılımı	78

Tablo 23, Deneklerin Yaş Dağılımına Göre “Bir kimsenin başına gelecekler bu dünyaya gelirken alınına yazılır, alın yazısını değiştirmeye imkan yoktur” Anlayışına Katılıp Katılmadıkları Dağılımı	81
Tablo 24, Deneklerin Yaşlara Göre İbadetleri Hangi Sebep Yaptıklarının Dağılımı	83
Tablo 25, Deneklerin Yaş Dağılımına Göre Günlük Beş Vakit Namazı Kılma Dağılımı	86
Tablo 26, Deneklerin Cinsiyetlerine Göre Günlük Beş Vakit Namazları Kılma Dağılımı	87
Tablo 27, Deneklerin Yaş Dağılımına Göre Cuma Namazı Kılma Dağılımı	88
Tablo 28, Deneklerin Yaşlarına Göre Ramazan Orucunu Tutma Dağılımı	90
Tablo 29, Deneklerin Yaş Dağılımı İle Dua Etme Tutumları Dağılımı	92
Tablo 30, Deneklerin Yaşlara Göre Hac İle İlgili Düşünce Dağılımı	94
Tablo 31, Deneklerin Öğrenim Durumlarına Göre Hac İle İlgili Düşünce Dağılımı	96
Tablo 32, Deneklerin Yaş dağılımına Göre Zekatla İlgili Düşünce Dağılımı	97
Tablo 33, Deneklerin Gelir Dağılımına Göre Zekat İle İlgili Düşünce Dağılımları	99
Tablo 34, Deneklerin Gelir Durumlarına Göre Kurban Kesme Dağılımı	101
Tablo 35, Deneklerin Yaş Dağılımı ile Mevlit, Sünnet, Cenaze vb. Dini Törenlere Katılım Dağılımı	104
Tablo 36, Deneklerin Yaş Dağılımı ile Şanlıurfa'daki Kutsal Kabul Edilen Mekanları Ziyaret Dağılımı	107
Tablo 37, Deneklerin Yaş Dağılımına Göre Yatır(Türbe) Ziyareti Dağılımı	110
Tablo 38, Deneklerin Yaş Dağılımına Göre Muska, Büyü vb. İşler Yaptırma Dağılımı	111
Tablo 39, Deneklerin Cinsiyet Dağılımına Göre Muska, Büyü vb. İşleri Yaptırma Dağılımı	112
Tablo 40, Deneklerin Yaş Dağılımıyla Beş On Yıl Öncesine Göre Dini Yaşantılarını Değerlendirme Dağılımı	113
Tablo 41, Deneklerin Yaş Dağılımı İle Toplumun Dini Yaşayışını	

Eskiye Göre Değerlendirme Dağılımı	114
Tablo 42, Deneklerin Yaş Dağılımına Göre Evlenilecek Adayda Aranılan En Önemli Özellik Dağılımı	117
Tablo 43, Evli Deneklerin Yaş dağılımına Göre Hangi Usulle Evlendikleri Dağılımı	119
Tablo 44, Evli Deneklerin Cinsiyet Dağılımına Göre Kaç Yaşında Evlendikleri Dağılımı	120
Tablo 45, Erkek Deneklerin Yaş dağılımına Göre Başlık Parası Verip-Vermeme Dağılımı	121
Tablo 46, Deneklerin Yaş Dağılımına Göre Doğum Kontrolü Uygulamasını Değerlendirme Dağılımı	123
Tablo 47, Deneklerin Yaş Dağılımına Göre Çok Eşlilik İle İlgili Düşünce Dağılımı	125
Tablo 48, Deneklerin Yaş Dağılımına Göre Ailede Olması Gereken Çocuk Sayısı İle İlgili Tutum Dağılımı	127
Tablo 49, Deneklerin Yaş dağılımına Göre Başörtüsünü Değerlendirme Dağılımı	128
Tablo 50, Deneklerin Yaş Dağılımına Göre Çocuklara İsim Seçimi Dağılımı	130
Tablo 51, Deneklerin Yaş Dağılımına Göre Kız Çocuğuna Okul Tercihini Dağılımı	132
Tablo 52, Deneklerin Yaş Dağılımına Göre Çocukların Dini Terbiyeyi En İyi Aldıkları Yer Dağılımı	133
Tablo 53, Deneklerin Öğrenim Düzeyi İle Aşiret Yapısından Memnun Olup-Olmama Dağılımı	135
Tablo 54, Deneklerin Yaş Dağılımı İle Aşiret Kurallarına Uyup-Uymama Dağılımı	137
Tablo 55, Deneklerin Yaşlara Göre Müzik Seçimi Dağılımı	142
Tablo 56, Deneklerin Yaşlara Göre Günlük Hayatta Karşılaşılan Sorunun Dini Yönden Sakıncalı Olup-Olmamasını Araştırma Dağılımı	144
Tablo 57, Deneklerin Yaş Dağılımına Göre Herhangi Bir Sorunu Çözmek İçin Kime Başvurdukları Dağılımı	145
Tablo 58, Deneklerin Yaş Dağılımına Göre Gazete Okuma Dağılımı	148

Tablo 59, Deneklerin Yaşlara Göre Televizyonda Haber ve	
Yorumları İzleme Dağılımı	149
Tablo 60, Deneklerin Yaşlara Göre Televizyonda Sanat ve Magazin	
Programlarını İzleme Dağılımı	150
Tablo 61, Deneklerin Yaş Dağılımına Göre Televizyonda Dini ve	
Ahlaki Yayınları İzleme Dağılımı	151
Tablo 62, Deneklerin Yaşlara Göre Eskiye Oranla Son Zamanlarda	
Hangi Ahlaki Bozulmalarda Artış Olduğu Düşüncesi Dağılımı	154
Tablo 63, Deneklerin Yaşlara Göre Politikacıları Değerlendirirken	
Dindarlıklarına Bakıp-Bakmama Dağılımı	156
Tablo 64, Deneklerin Yaş Dağılımına Göre Takım-Elbise Giyme Dağılımı	158
Tablo 65, Deneklerin Yaşlara Göre Yerel Giysi (Hicaz Fistanı)Giyme Dağılımı	158
Tablo 66, Deneklerin Yaşlara Göre Mini Etek Giyme Dağılımı	159
Tablo 67, Deneklerin Yaşlara Göre Yöresel Bayan Giysisi Giyme Dağılımı	160
Tablo 68, Deneklerin Yaş Dağılımına Göre Para Değerlendirme Dağılımı	161
Tablo 69, Deneklerin Yaş Dağılımına Göre Faiz İle İlgili Tutum Dağılımı	163
Tablo 70, Deneklerin Yaş Dağılımına Göre GAP'ın Geçim Durumlarına	
Katkısı İle İlgili Tutum Dağılımı	166
Tablo 71, Deneklerin Yaş dağılımına Göre Şanlıurfa'da Bulunan	
Harran Üniversitesini Değerlendirme Dağılımı	168

KISALTMALAR

a.g.b.	Adı geçen bildiri
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
A.Ş.	Anonim şirketi
A.Ü.	Ankara Üniversitesi
At.Ü.İ.F.	Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
A.Ü.İ.F.	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Bkz.	Bakınız
Çev.	Çeviren
D.E.Ü.İ.F.	Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Der.	Derleyen
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
ed.	Editör
EKEV	Erzurum Kültür Eğitim Vakfı
Enst.	Enstitü
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
Haz.	Hazırlayan
İFAV	İlahiyat Fakültesi Vakfı
İ.Ü.	İstanbul Üniversitesi
km.	Kilometre
Ltd.	Limited
MÖ.	Milattan önce
M.S.	Milattan sonra
N	Sayı
P	Yanılma ihtimali
OMÜ	Ondokuz Mayıs Üniversitesi

OSB	Organize sanayi bölgesi
s.	Sayfa
San.	Sanayi
SD	Serbestlik derecesi
S.D.Ü.İ.F.	Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Sos. Bil.	Sosyal Bilimler
TMMOB.	Türkiye Mimarlar ve Mühendisler Odası Başkanlığı
Ü.	Üniversite
Yay.	Yayınları
q. g. t.	Adı geçen ter

GİRİŞ

A. KONU SEÇİMİ

Sosyolojinin bilim olarak, Rönesans hareketleriyle başlayıp, 18. Yüzyılda Fransız İhtilali ve sanayi devrimiyle gün yüzüne çıkan batı toplumlarındaki toplumsal sorunlara çözüm üretme çabasıyla ortaya çıktığı bilinmektedir.¹ Bu hareketlilikler, batıda hızlı bir toplumsal değişim ve dönüşümün ortaya çıkmasına neden olmuş ve bunun sonucunda da giderek yoğunlaşan toplumsal problemler baş göstermiştir.

Temelde, ekonomik sebeplerle kırsal alanlardan büyük kentlere göç etmek zorunda kalan batı insanı, buralarda çarpık yerleşme sonucu varoşların oluşmasına neden olurken, sayıları hızla artan fabrikaların ihtiyaç duydukları iş gücünü de karşılamışlardır. Bütün bu gelişmeler, bir taraftan büyük kentlerin ve metropollerin ortaya çıkışına neden olurken, hızlı bir toplumsal hareketliliği de beraberinde getirerek, önceden yaşanmayan birçok toplumsal problemleri de ortaya çıkarmıştır. Buradan hareketle, batı düşünürleri, çalışmalarını ortaya çıkan bu yeni toplumsal olaylar üzerinde yoğunlaştırarak sosyoloji biliminin oluşumunu hazırlamışlardır.² Bu bağlamda, sosyolojinin; toplumun ve toplumsal şartlardan doğan toplumsal etkiye sahip olayların ilmi olarak düşünülmesi yanında,³ onun toplumsal bütünselliği amaçladığını⁴ ve bu bütünsellik içerisinde toplumsal sistemleri, toplumsal davranışları, değerleri ve toplumu oluşturan karşılıklı etkileşim içerisinde bulunan grupları, toplumsal yapıları ya da toplumsal kurumları⁵ konu edindiğini görürüz.

Yaşadığımız toplumları tanıyabilmek ve anlayabilmek için toplumsal hareketlerin ve değişmelerin, kendisine toplumu konu edinen sosyolojinin verileriyle incelenmesi, önemli gözükmektedir. Böylesine bir çaba, bize toplumsal problemleri belirleme ve anlama imkanı verecektir. Bu bağlamda, Tanzimattan bu yana modernleşme çerçevesinde, batıyla bir etkileşim sürecine giren Türk toplumundaki

¹ Hans Freyer, *İçtimai Nazariyeler Tarihi*, Çev: Tahir Çağatay, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1968, s. 9, İsmail Doğan, *Sosyoloji, Kavramlar ve Sorunlar*, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2000, s.36-37

² Hans Freyer, *Sosyolojiye Giriş*, Çev: Nermin Abadan, Ajanstürk Matbaası, Ankara, 1957, s. 39-40, Ünver Günay, *Din Sosyolojisi Dersleri*, Erciyes Ün. Yayınları No: 62, Kayseri, 1993, s. 82,

³ Hans Freyer, *a.g.e.*, s. 1

⁴ Barlas Tolan, *Toplum Bilimlerine Giriş*, Savaş yayınları, Ankara, 1983, s.191

⁵ H. P. Rickman, *Anlama ve İnsan Bilimleri*, Çev: Mehmet Dağ, A.Ü. Basımevi, Ankara, 1992, s. 134

değişmeleri anlayabilmek için, Sosyoloji Bilimine dayalı çalışmaların gerekliliği açıktır. Bu çerçevede, “nasıl bir Sosyoloji?” sorusuyla konuyu irdeleyen Korkut Tuna; Sosyoloji çalışmalarında içinde yer alınan, yaşanan toplumun kendine özgü koşullarının da daima göz önünde bulundurulması gereğinin önemine vurgu yaparak, Türkiye’de sosyolojinin belli hesaplaşmaları da içermesi gerektiğini ifade etmektedir.⁶ Bu anlamda sosyoloji, bir sosyolog için hem iktidar etme hem de eleştirme boyutlarını içeren, ancak yine de toplumu anlama konusunda belli ufuklar sağlayan, bilgiler verebilen, açıklamaya imkan tanıyan bir etkinliktir. Bu etkinlik içinde bulunanlar; radikal bir ret tutumundan uzak durmaları gerektiği kadar, toptan bir kabul eyleminden de uzak durmalıdırlar. Sosyoloji, ne bir hakikat ve ne de bir iktidar etme biçimi olmalıdır. Bütün insani bilimler gibi eleştiren, anlayan, açıklamaya çalışan ve olguları gözlemleyen beşeri bir çaba olarak düşünülmelidir.⁷

Bu bağlamda, ülkemiz sosyoloji geleneği içinde köy ve kent toplulukları üzerine, özellikle Le Play araştırma tekniğine dayalı deneysel sosyoloji araştırmaları oldukça önemli bir yer tutarken, bu çalışmalarda dini yaşayışa genellikle çalışmanın tümü içerisinde ya yalnızca küçük bir bölümün ayrıldığı görülmekte veya hiç temas edilmemektedir. Buna karşılık, din kurumunun toplumsal sistem içerisinde toplum kültürünün önemli bir unsuru olduğunu dikkate alarak, başlı başına dini yaşayış kendine konu edinen deneysel din sosyolojisi araştırmaları da henüz yeterli sayıda gözükmemektedir.⁸ Oysa, çeşitli toplum olayları arasında din olayları önemli bir yer tutmaktadır.

Din Sosyolojisi, yeni bir bilim olmasına karşılık din üzerindeki çalışmalar onunla sınırlı olmayıp çok eskidir. Toplum ve din olayları üzerinde düşünme ve araştırma en az tabiat olayları kadar eskidir. Bunun kaynakları ilk çağ Yunan Felsefesine kadar gider.⁹ Eski çağlardan beri din, dini inançlar, ibadetler, dini kurumlar ve bunların sosyal hayata tesiriyle toplumun bunlara etkileri gibi konular üzerinde de düşünülmüş ve çalışmalar yapılmıştır. Mukaddes Kitapların peygamberler tarihiyle ilgili açıklamaları bu konunun ilk vesikaları sayılır. Eski Yunan düşüncesinde Din Sosyolojisine dair önemli bilgilere rastlanmaktadır. Eflatun

⁶ Korkut Tuna, *Yeniden Sosyoloji*, Karakutu yay., İstanbul, 2002, s. 14-21

⁷ Ergün Yıldırım, *Değişen Din Anlayışının Sosyolojisi*, Bilge Yay., 1999, s. 25

⁸ Ünver Günay, *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*, Erzurum Kitaphı Yay. İstanbul, 1999, s. 20.

⁹ Mehmet Taplamacıoğlu, *Din Sosyolojisi*, A.Ü. Basımevi, Ankara, 1968, s.43

(M.Ö. 347)'u fikirlerinden dolayı, ilk din sosyoloğu sayanlar vardır. Eflatun felsefe, ahlak ve siyaset sisteminin temeline dini koymak istemiş, “Devlet ve Kanunlar” adlı eserinde din ve dinin toplum yaşamındaki öneminden bahsetmiştir. Aristo (M:Ö: 322), din hakkındaki görüşlerini daha çok metafizik ve psikolojik temellere dayandırmıştır.¹⁰ Buradan hareketle, insan düşüncesinin olduğu her yerde dinin de olduğunu söyleyebiliriz. Yünni Sezen'in de belirttiği gibi; “din, insan ruhunun en karanlık noktalarına girerek, bir hayat anlayışı, hayat neşesi ve dayanma gücü vermekte ve sosyal kurumları meydana getiren birimleri kaynaştırmaktadır. Bu nedenle, insan manen ve ruhen tatmin olabilmesi için ilahi bir varlığa dayanmak ihtiyacını tarihin her döneminde hissetmiştir.”¹¹

Bu bağlamda, halkın yaşamakta olduğu ve topluma bir hayat görüşü ve kişisel denge yöntemi sağlayan dinin -ki Türkiye’de ümmet yapısından yeni çıkmış olan Türk toplumuna din, bir dünya görüşü ve bir kişisel denge yöntemi sağlamaktadır-farklı boyutlarıyla ele alınması, din ve toplum ilişkilerinin belirlenmesi, din ve toplum ilişkilerini incelemeyi kendine konu edinen din sosyolojisi açısından bir zaruret olmaktadır.¹² Bu anlamda biz de, modernleşme eksenini çerçevesinde, Şanlıurfa halkının toplumsal yaşamını ve buradaki din-toplum etkileşimini din sosyolojisi bağlamında incelemeyi düşünmekteyiz. Ülkemizin geçirmekte olduğu toplumsal değişme çizgisinde, değişimin boyutlarının anlaşılması açısından, içinde bulunduğu bölgenin geleneksel toplumsal ve kültürel yapı özelliklerine bağlı olarak, geleneksel kabul ve kurumların, anlayışların -hızlı bir değişme süreci yaşansa da- yer yer korunduğu bir ilimiz olan Şanlıurfa, ortaya koymaya çalışacağımız özellikleri açısından iyi bir örnek olabilir.

Bu çerçevede, Şanlıurfa ve içinde bulunduğu bölge, en eski yerleşim merkezlerinden biri olması nedeniyle, birçok medeniyetin hüküm sürdüğü bir yerdir. Tarihte ilk üniversitelerden birinin bu bölgede bulunan eski Harran Üniversitesi olduğu bilinmektedir.¹³ Aynı zamanda bölge, Türk kültürünün ve İslamiyetin ilk giriş kapısıdır. Bu sebeple de zengin maddi ve manevi kültür miraslarının izlerini taşır.

¹⁰ İzzet Er, “Din Sosyolojisi Mad.”, DİA., İstanbul, 1994, C. IX, s. 345

¹¹ Yünni Sezen, *Sosyoloji Açısından Din*, İFAV. Yay., İstanbul, 1988, s. 36

¹² Ünver Günay, *Din Sosyolojisi Dersleri*, s.23

¹³ Selahattin Dikmen, “GAP Bölgesinde Genel Eğitim Durumu”, *GAP Urfa-Harran Kalkınma Sempozyumu*, Der. Ali İhsan Bağış, TZDK. Yay. Ankara, 1988, s. 607.

Zengin bir kültür mirasının üzerinde oturan bu bölgenin, Türkiye Cumhuriyetinin batılılaşma faaliyetleri ile başlayan hızlı toplumsal değişimler kapsamında nasıl bir değişim sergilediği düşünüldüğünde,¹⁴ Türk Sosyoloji geleneği çerçevesinde, bilimsel yöntem ve tekniklerle araştırılmasının önemi açıktır. Böyle bir çalışma, geçmiş kültürel mirasımızla bugünün kültürel yapısı arasındaki bağlantıları ortaya koyabilir. Türkiye Cumhuriyetinin ilanı sonrasında Atatürk devrimleri çerçevesinde, çağdaşlaşma sürecine giren ülkemizde, toplumsal yapı değişimleri oldukça uzun bir zaman sürecine yayılmıştır. Bunda, ülkemizin coğrafi konumu yanında eski kültürel yapımızdan kaynaklanan unsurlar da önemli rol oynamaktadır. Gerçekten toplumumuzun kültür unsurları denildiğinde bunlar; gündelik hayatın birçok görüntüsünde, tarihi miraslarda, eşyalarda, giyim-kuşam biçimlerinde, destanlarda, masallarda, mezar taşlarında, mimaride, camilerde tespit edilerek,¹⁵ halkın yaşayış tarzı, dünya görüşü, inanç ve değerler sistemi, folkloru, alışkanlıkları, giyim-kuşam biçimleri en ayrıntılı biçimde ortaya konulup toplumun kültür kaynakları ortaya çıkarılabilir.

Bugün, Şanlıurfa'nın da içinde bulunduğu Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerimizde, toplumsal değişimin önemli bir dinamiği olan modernleşme çabalarına karşın, geleneksel yaşam biçimleri kentsel veya kırsal yapı özelliklerine göre değişik oranlarda kendisini ifade edebilmektedir. Bu geleneksel yapı içerisinde, yaklaşık bin yıllık bir kültürün mozayikliğini bulmak mümkündür. Bu kültürün temel unsurunu da dini inançlar, özellikle de İslam dini oluşturmaktadır. Aslında, bütün bunlar için halkımızın geniş anlamda bir sosyo-kültürel envanterinin çıkarılması daha anlamlı olur.¹⁶ Burada, insanlar arası ilişkiler sistemi, insan-toprak etkileşimi, dini hayatın belli başlı ifade biçimleri ortaya konulmak suretiyle, modern yaşamın unsurlarıyla etkileşimi çerçevesinde değerlendirilerek ortaya çıkan yeni sentezler anlaşılır kılınabilir.

Bütün bunlara bağlı olarak, Şanlıurfa'ya baktığımızda; bir yandan Güneydoğu Anadolu bölgemizin kültürel yapısını yansıtan, bir yandan da Türkiye Cumhuriyetinin ulus devlet anlayışına oldukça bağlı bölge kenti konumunda

¹⁴ Ünver Günay, Harun Güngör, A. Vehbi Ecer, *Laiklik, Din ve Türkiye*, Adım Yayınları No: 42, s.123-133

¹⁵ Orhan Türkdoğan, "Güneydoğu Anadolu Projesinin Sosyo-Kültürel Yönü," *GAP Sempozyumu*, Der: Ali İhsan Bağış, Ankara, 1988, s. 600

¹⁶ Türkdoğan, a.g.b. s.595

olduğunu görürüz. Şanlıurfa, farklı yerel dillerin ve dinlerin birleşimi noktasında önemli bir kültür merkezi olması yanında, Türkiye'nin en büyük ve önemli projelerinden olan Güneydoğu Anadolu Projesi "GAP" nin de merkezi konumundadır. Bilindiği gibi devam etmekte olan bu proje, gelecekte bölgenin ekonomik kalkınmasında ve buna bağlı olarak toplumsal hareketliliğinde önemli değişiklikler ortaya çıkaracaktır.¹⁷ Bu yoğun değişimin yaşanmasından önce, bölgenin mevcut olan kültürel yapısını ortaya koymaya yönelik yapılan çalışmalar, gelecekte oluşan değişimleri izleyebilmek açısından önemli olmaktadır.

Bir yandan "Peygamberler Şehri" tanımlamasıyla bir anlamda kutsallaştırılarak dini yaşamın yoğun olarak yaşandığı, dini sembollere ve kutsal kabul edilen değer ve motiflere büyük önem verildiği, diğer yandan "modernleşme süreci", "üniversite" ve "GAP"¹⁸ gibi önemli dinamiklerin etkisiyle, toplumsal yaşamda bir değişim ve dönüşümün yaşandığı bir yer olarak Şanlıurfa'nın, din-toplum ilişkileri çerçevesinde sosyal değişim açısından incelenmesinin, ülkemiz din sosyolojisi araştırmaları geleneği kapsamında son derece önemli olduğunu düşünüyoruz.

Ülkemizin nüfusu hızla artarken, endüstrileşme ve refah seviyesinin giderek yükselmesi elektrik enerjisine ihtiyacı da artırmakta ve enerji üreten yeni tesislerin yapılması gerekmektedir. Aynı zamanda, çoğalan nüfusun gıda ihtiyacını karşılamak için verimli arazilerin sulamaya açılması ve tarım ürünlerinin artırılması ve yeni iş imkanlarının açılması da ihtiyaç olmuştur. İşte bu anlamda, Şanlıurfa'yı merkez alan "GAP" sayesinde bütün bu isteklere cevap verilmek istenmektedir.¹⁹ Ancak, diğer taraftan bu proje, bölge için ve özelde de Şanlıurfa için hızlı bir sosyal hareketliliği de beraberinde getirerek, belki de bir sosyal patlamaya sebep olacaktır. Bu projeyle birlikte artık toplumsal ilişkilerde topyekün bir dönüşüm söz konusudur. Bütün bunlara bağlı olarak bölgenin ve özelde de Şanlıurfa'nın toplumsal yaşamında, aile yapısında, inanç sisteminde ve dinin sosyal fonksiyonlarında ortaya çıkacak değişikliklerin toplumun yapılanmasını ve yaşam tarzını etkileyeceği ve hatta yer yer

¹⁷ Korkut Tuna, "Güneydoğu Anadolu Projesi ve Şanlıurfa'ya Düşen Rol Üzerine Birkaç Not", **Şanlıurfa ve GAP Sempozyumu**, Der: Abdulkadir Karahan, Nurettin Uycan Cilt ve Basım San. A.Ş., İstanbul, 1988, s. 116

¹⁸ GAP'la ilgili geniş bilgi için bakınız: **T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı 2000 Yılı Faaliyet Raporu**, Ankara, 2001

¹⁹ Kazım Çeçen, **Güneydoğu-Anadolu Projesine Genel Bakış, Şanlıurfa ve GAP Sempozyumu**, Der: Abdulkadir Karahan, Nurettin Uycan Cilt ve Basım A.Ş., İstanbul, 1988, s. 107-108

değiştireceği açıktır. Sürüp giden yaşam tarzının devamlılığını sağlayan örf ve adetlerdeki değişimler, belki toplumun bir kısmı tarafından yabancılaşma, çözülme olarak değerlendirilecek bir toplumsal değişme süreci ortaya çıkaracaktır.

Ürün, mülkiyet ve yaşam tarzıyla birlikte ortaya çıkacak nüfus hareketliliğinin ne yönde gelişeceği de önem taşımaktadır. Ortaya çıkan bu nüfus hareketliliğinin insanları kırlardan koparıp şehir merkezine yönlendirmesi, önemli değişikliklerin ve toplumsal problemlerin de habercisidir.²⁰ Birçok araştırmacının da dediği gibi; GAP ile gündeme gelen bir diğer husus da, bölgenin heterojen yapısının homojen kimliğe dönüştürülmesidir. Ayrıca, “GAP” dolayısı ile, Şanlıurfa’da uygulanmakta ve uygulanacak olan plan ve projeler de çok önemlidir. Özellikle bizim ülkemizde, bölge kalkınma plan ve projeleri yürütülürken seçilen model tercihinin, tarihi gelişim çizgisinin ve sosyal yapının özelliklerini yansıtip yansıtmadığına çok dikkat etmek gerekmektedir. Yakın zamanlara kadar, Ülkemizde kalkınma modelleri gündeme geldiğinde dikkatimizi en çok çeken husus, modernleşmenin, manevi değerlerin karşısı olarak düşünülmesi sonucu, kültür özelliklerimizin modernleşme anlayışı altında geri plana itilmesidir.²¹ Bu da, toplumsal problemlerin bir nedeni olmaktadır. Bu bağlamda, geleneksel dini yaşamın canlı ve yoğun olduğu Şanlıurfa’da bu hususta atılacak adımların bilimsel araştırmalar çerçevesinde ele alınması, dengeli bir toplumsal değişimin gerçekleştirilmesine katkı sağlayabilir.

Sonuç olarak, Şanlıurfa’da yaşanan hızlı toplumsal değişmelerin temel dinamiklerinden biri olduğunu düşündüğümüz, gerek kapladığı alan, gerekse fiziksel genişliği ve gerçekleştirmeye yöneldiği hedefler açısından büyüklüğü yadsınamayan Güneydoğu Anadolu Projesi “GAP”, Cumhuriyet tarihimizin en önemli projelerinden biridir. Başlangıçta Fırat ve Dicle havzalarındaki toprak ve su kaynaklarını geliştirmeye yönelik olarak tasarımlanan proje, 1989 yılında GAP Master Planı’nın hazırlanması ile çok sektörlü entegre bölgesel kalkınma projesine dönüştürülmüştür. Diğer bir deyişle, baraj, hidroelektrik santralleri ve sulama yapılarının inşası yanında, tarımsal ve endüstriyel kalkınma, altyapı, ulaşım, eğitim, sağlık, kültür vb. alanlarda yatırım yaparak bölge insanının toplumsal değişim-dönüşümünü sağlamayı

²⁰ Tuna, a.g.b., s.118

²¹ Türkoğlu, a.g.b., s.594-599

hedefleyen bir yapıya dönüşmüştür.²² Dolayısı ile, toplumsal yapıya bilinçli ve planlı bir müdahale olan bu projenin, içinde bulunduğu bölgenin yapı özelliklerine dayalı geleneksel sosyo-kültürel yapının yer yer korunduğu bir ilimiz olan Şanlıurfa'nın toplumsal ilişkilerini etkileyeceği ve de dönüştüreceği açıktır. Burada kurulan üniversitenin de etkisi göz önüne alındığında Şanlıurfa'da yaşanan değişim-dönüşüm daha iyi anlaşılacaktır.

B. AMAÇ VE ÖNEM

Konu seçiminde ele aldığımız konular, özelde Şanlıurfa'nın ve genelde de Türkiye'nin karşı karşıya bulunduğu durumdur. Bizim bu çalışmada amacımız ise, genel çerçevesini ortaya koyduğumuz bu durumu, temel dinamikleri ile birlikte ele almaktır. Burada, bir Genel Sosyolojiden daha çok bir Din Sosyolojisi yapmayı düşünüyoruz. Dolayısıyla, çalışmamızda ağırlıklı olarak halkın yaşamakta olduğu din üzerinde yoğunlaşıp, toplumsal değişme içerisinde dinin sosyal fonksiyonlarını, halkın dini tutum ve davranışlarını, din-toplum ilişkilerini incelemeye çalışacağız. Bunun yanında Şanlıurfa'nın genel toplumsal yapısına da yer vermeye gayret edeceğiz.

Bunu yaparken yine amacımız, özellikle batıda Din Sosyologları tarafından köy ve kent topluluklarının dini yaşayışları üzerinde gerçekleştirilen sistematik ve deneysel Din Sosyolojisi araştırmaları paralelinde, ülkemizdeki dini yaşamı sosyal sistem içerisinde ele almaktır.²³ Bu arada, dini inanç, tutum ve davranışları morfolojik yönden inceleyerek, din ile sosyo-kültürel yapılar, durumlar ve değişimler arasındaki karşılıklı ilişkileri de ortaya koymaya çalışacağız. Bunun yanında, karşılıklı etki ve tepkileri de ortaya çıkarmak ve böylece, çeşitli toplumsal çevrelerdeki dini yaşayışları sosyolojik olarak incelemek suretiyle, hem ülkemizdeki dini yaşayış gerçeğini değişik bölgedeki durumlarda daha derinlemesine anlamak ve hem bu arada, doğal olarak Din Sosyolojisi çalışmalarına katkıda bulunmak da amaçlarımız arasındadır. Toplumun dini yaşamını değişim ve etkileşim sürecinden ayrı düşünmek mümkün değildir.²⁴ Buradan hareketle, Şanlıurfa halkının dini

²²GAP, T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Güneydoğu Anadolu Projesi Sosyal Eylem Planı, Ankara, 1999, s. 1-2.

²³Günay, Erzurum ve Çevresinde Dini Hayat, s. 19.

²⁴Orhan Türkoğlu, Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları, Genişletilmiş İkinci Baskı, Tarihsiz, s. 272

inançlarını, dini ibadetlere olan ilgi derecelerini, dini kanaat ve tutumlarını ve günlük yaşamında dini nitelikli diğer toplumsal olaylarını tespit ederek sosyal değişme sürecindeki yerini ortaya koymak, yine temel amaçlarımız arasındadır.

Bu amaçlar bağlamında, böyle bir çalışmanın, özellikle “GAP” ın etkisiyle bir toplumsal değişim süreci yaşayan Şanlıurfa’nın durum tespiti için son derece önemli olduğunu düşünüyoruz. Bu çalışmanın, Şanlıurfa’da hızlı ve yoğun bir şekilde yaşanmakta olan toplumsal değişim sürecinin getireceği problemlerin anlaşılması ve yorumlanmasını kolaylaştıracağına da inanıyoruz. Diğer taraftan bu çalışmanın, dinin toplumsal yapı üzerindeki etkisine ve toplumsal bütünleşmedeki yerine de ışık tutması düşünülmektedir.

C. PROBLEM

Araştırmamızın temel problemini; ülkemizde, özellikle Cumhuriyet döneminde yoğunlaşan modernleşme sürecinde gözlenen toplumsal değişim ve hareketliliğe bağlı olarak, konu seçiminde de değinmeye çalıştığımız gibi, Şanlıurfa’da GAP, üniversite ve kentleşme olgularının da etkisi ile son yıllarda yoğun bir şekilde ortaya çıkan geleneksellik-modernlik ekseninde yaşanan toplumsal değişimler ve bu değişimlerde, geleneksel halk dininin aldığı konum oluşturmaktadır.

Bu bağlamda, ülkemizin çağdaşlaşma, batılılaşma ve modernizm ışığında geçirmekte olduğu bu toplumsal değişimlerin, geleneksellik-modernlik ikileminde ortaya çıkardığı sorunların anlaşılması için, sosyolojik anlamda geniş ve kapsamlı incelemelerin gerekliliği açıktır. Özellikle, geleneksel yapıda din kurumunun işlevsel olması ve dolayısı ile modernleşme ile birlikte toplumu etkileme ve etkilenme boyutlarının ortaya çıkması, Din Sosyolojisi açısından araştırılması gereken olgudur.²⁵

Bu çerçevede, ülkemiz, gelişmekte olan diğer ülkelerde olduğu gibi, kendi toplumsal ve kültürel koşullarının doğurduğu toplumsal değişme sürecini yaşamaktadır. Toplumumuzda özellikle, son yüzyıl içerisinde yaşanan toplumsal hareketliliklerin önemli toplumsal ve kültürel değişimlere neden olduğu açıktır. Bu değişimler, kırsal yapılara varıncaya kadar etkili olmakta ve geleneksel yapılarda bir

²⁵Günay, “Türkiye’de Toplumsal Değişme ve Din”, *Türk Yurdu*, Nisan-Mayıs, 1997, s. 88.

değişim ve dönüşüm yaşanmaktadır. Burada, geleneksel yapının hakim gücü olan dini yaşayış biçimleri de farklı değişim etkileşimleri göstermektedir. Buradan hareketle, halk katında yaşanan dinin, toplumsal yapının bir unsuru olarak ele alınıp, toplumsal değişme ile etkileşimleri çerçevesinde değerlendirilerek sekülerizasyon (dünyevileşme) sürecinde modernlik-din ilişkileri yönünden tartışılması yararlı olacaktır.²⁶ İslam Dininde dini olan ve olmayan alanın iç içeliği, Müslüman toplumların modernleşme ile birlikte ortaya çıkan toplumsal değişmelere bağlı olarak gelişen sekülerizasyon sürecine karşı, yer yer direnç göstermelerine neden olmaktadır.²⁷

Bu çerçevede, toplumsal değişmeler, toplumda bir takım problemlerin de habercisi olabilmektedirler. Toplum üyelerinin en azından bir kısmının değişmeye karşı direnmesi, bunun bir toplumsal yabancılaşma ve yozlaşma olarak değerlendirilmesi, toplumsal çatışmaya ve kaosa neden olabilir. Ayrıca, özellikle burada toplumun dini anlayışı ve yaşamı da önemlidir. Bu değişim sürecinde, toplumun dini anlayışının konumu ne olacaktır? Sosyal değişimin dine veya dinin sosyal değişmeye etkisi hangi yönde gelişecektir? Din değişmeye engel midir? Diğer taraftan, değişme ile birlikte oluşabilecek toplumsal problemlere karşı din, problem üreten mi yoksa problemi çözen mi olacak? Toplumsal bütünleşmede dinin yeri nedir? Bütün bu sorular, toplumumuzun bütünü için geçerli olmakla birlikte, özellikle Şanlıurfa için ayrı bir öneme sahiptir.

Bu bağlamda, araştırmamızın temel probleminde de belirtildiği gibi Şanlıurfa, son zamanlarda ülkemizin genel değişim çizgisi yönünde GAP yatırımları, üniversite ve kentleşme gibi etkenlerin tesiri ile hızlı bir sosyal değişme süreci yaşamaktadır. Bu değişimin boyutlarının tespiti, Türkiye'nin çağdaşlaşma kapsamında geçirmekte olduğu toplumsal değişmelerin anlaşılmasına ışık tutacağı düşünülmektedir.

Şanlıurfa, önceden de belirttiğimiz gibi, her ne kadar çeşitli etkenlerle farklı bir değişim-dönüşüm süreci yaşasa da, bir taraftan, "Peygamberler Şehri" tanımlaması ile geleneksel dini anlayışın egemen olduğu ve diğer taraftan da içinde

²⁶Erkan Perşembe, *Toplumsal Değişme ve Din ilişkileri (Ordu İli'nin İki Köyünde Karşılaştırmalı Bir Alan Araştırması*, Ankara Ü. Sos. Bil. Enst. (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 1991. s. 3,4.

²⁷Ali Yaşar Sarıbay, *Türkiye'de Modernleşme, Din ve Parti Politikası "MSP Örnek Olayı"*, Alan Yay. İstanbul, 1985, s. 36.

bulunduğu bölgenin yapısal ve kültürel özelliklerini de yansıtan bir kenttir. Bu bölge için homojen bir yapıdan söz etmek mümkün olmadığı gibi, geleneksel toplumsal ve kültürel yapı etkinliğini korumaktadır. Kökleri yüzyıllara dayanan bu yapıda ağalık, şeyhlik, aşiret reisliği gibi kurumlar henüz varlıklarını korumakta, giderek azalan oranlarda da olsa etkinliklerini sürdürmektedir. Yörede yaygın olan kan bağına dayalı geleneksel aile, akraba, aşiret ve köy yapısı bireysel davranışların önüne set çekmekte ve kişileri ait oldukları aile ve aşiret gibi toplumsal gruplarla özdeşleştirmektedir. Özgün bireysel davranışlar ve siyasi katılım sınırlıdır.

Geleneksel toplumsal ve kültürel yapı, kendi içerisinde özgün davranış biçimlerini, değer yargılarını, inançlarını ve denetim mekanizmasını oluşturmuştur. Geleneksel sosyo-kültürel yapıların korunmasında, toplumun içinden gelen koruma mekanizmaları yanında geleneksel dini anlayışlar da etkili olurken, bu toplulukların dış dünya ile ilişkilerinin belirlenmesinde etkili olan ağa, aşiret reisi ve şeyh gibi kişiliklerin de önemli payı vardır.

Şanlıurfa, genel olarak bu saydığımız yapısal özellikleri yansıtmakla birlikte, son zamanlarda GAP yatırımları, Harran Üniversitesi ve kentleşme süreci ile bölgenin cazibe merkezi haline geldiğinden, bölge illerden ve kırsal alanlardan yoğun bir göçün yaşandığı ve bunun sonucunda da çarpık kentleşmenin olduğu bir il olmakla birlikte, ekonomik gelişmelerin, ulaşım ve iletişim olanaklarının artması sonucu da geleneksellik-modernlik bağlamında hızlı bir değişim ve dönüşümün yaşanmakta olduğu bir kenttir. Dolayısı ile, bu değişim ve dönüşümden geleneksel yapının nasıl etkilendiği, ne gibi bir toplumsal yapının ortaya çıktığı ve geleneksel halk dininin bu değişimden etkileme ve etkilenme çerçevesindeki tutumunun, ortaya koyduğu davranışın toplumsal değişim ile etki ve tepki problemlerinin ortaya konulması, Din Sosyolojisi açısından bir gereklilik olarak görülmektedir.

Bu temel yaklaşımlar çerçevesinde, bir değişim ve dönüşüm yaşamakla birlikte geleneksel dini ve sosyo-kültürel yapının etkin olduğu Şanlıurfa'da, modernleşmenin ve kendisine ait diğer etkenlerin ortaya koyduğu toplumsal değişimlerin ne derece etkili olduğu sorusunun yanında, araştırmamızın alt problemlerini şu şekilde belirtebiliriz:

1. Ülkemizdeki batılılaşma ve çağdaşlaşma süreci ile kendisini gösteren modernleşmenin meydana getirdiği toplumsal hareketlilikten ve GAP, üniversite ve

kentleşme gibi özel koşullardan Şanlıurfa halkının toplumsal yapısı, dini inanç, düşünce ve toplumsal ilişkileri ne ölçüde etkilenmiştir?

2. Yaşanan hızlı toplumsal değişmelere bağlı olarak, geleneksellik ve modernlik bağlamında Şanlıurfa halkı, dinin bireysel ve toplumsal işlevi açısından nasıl bir tutum sergilemektedir?

3. Şanlıurfa'da örf ve adetlerin, geleneksel kabullerin, dini değerlerin toplumsal yaşamdaki boyutları, etkileri ve formları nasıl bir görünümde ortaya çıkmaktadır?

4. Şanlıurfa'da yaşanan hızlı toplumsal değişmelerden yaş, cinsiyet, öğrenim durumu gibi değişkenlere dayalı olarak Şanlıurfa halkının dini tutum, inanç ve ibadet anlayışlarında ve yaşamında ne gibi farklılıklar oluşmaktadır?

5. Şanlıurfa'da yaşanan toplumsal değişmelerden, Şanlıurfa halkının geleneksel aşiret yapısı, aile yapısı, ekonomik yapısı, toplumsal ilişkileri, giyim-kuşam biçimleri nasıl etkilenmektedir? Çeşitli değişkenlere göre, ne gibi farklılıklar ortaya çıkmaktadır?

6. Şanlıurfa halkının, kitle iletişim araçları, çağdaş yaşam anlayışının gereksinimleri ve modernleşmenin getirdiği boş zaman etkinlikleri ile ilişkileri ne düzeyde olmaktadır?

7. Bütün bunlara bağlı olarak, Şanlıurfa halkı, yaşanan toplumsal değişmelerin temel etkenlerinden olan GAP ve üniversiteyi nasıl değerlendirmektedir ve bu değerlendirmelere göre ne gibi farklılıklar oluşmaktadır?

D. VARSAYIMLAR

Bilimsel araştırmalarda, özellikle de alan araştırmalarında konu, problem ve amacın tespitinden sonra atılması gereken adım, varsayımların belirlenmesi olacaktır. Varsayım, bir bilimsel araştırmanın gerekçesi, araştırıcının yol göstericisidir. Araştırmanın doğrultusunu çizen ve bilim adamına kılavuzluk eden varsayımdır. Bir varsayımdan yola çıkılmadıkça, araştırmada ne arandığını ve ne gibi bilgiler sağlanacağını bilmek olanaklı değildir.²⁸ Aslında varsayım, araştırmacının neyi araştıracağı konusunda ilk önermesini oluşturur. Bir varsayımın bakış yönü ilerisidir. Bu bakımdan varsayım, geçerliliği denetlenebilmek için teste tabi tutulan bir

²⁸ Muzaffer Sencer, *Toplumbilimlerinde Yöntem*, Beta Yayın Basım, 3. Basım, İstanbul, 1989, s.36

önermedir. Varsayım, sağduyuya uygun veya ona aykırı olabilir ve ancak teste tabi tutulduktan sonra doğru veya yanlış olabileceği ileri sürülebilir.²⁹ Bununla birlikte, her varsayımın ussal ve olgusal gerekçeleri de olmalıdır. Küçük bir ek çaba ile gerçek durumun ortaya çıkabileceği konularda varsayım kullanılamaz.³⁰ Bir varsayımın meydana gelebilmesi için, yaratıcı bir düşünce ve araştırma zihniyetine hatta, bir hayal gücüne sahip olmamız gerekir. Bu bağlamda, bir varsayımı etkili kılan unsurlar gözlem, konu hakkında kazanılmış bilgiler, araştırmacının hayal gücü ve sezgi yetenekleridir.³¹ Ancak, böyle bir donanımdan sonra sağlıklı varsayımlar oluşturulabilir.

Bütün bu bilgilerin ışığında biz de, yapmış olduğumuz ön çalışma ve gözlemlere dayalı olarak, araştırma evrenimiz Şanlıurfa'da çeşitli etkenlerle ortaya çıkan toplumsal değişimleri anlayabilmek için, yapısal-fonksiyonel analiz çerçevesinde şu varsayımları belirledik:

1. Ülkemizin batılılaşma ve çağdaşlaşma kapsamında içinde bulunduğu “modernleşme süreci”, geleneksel dini ve sosyo-kültürel yaşamı bir çok yönden etkileyerek yoğun bir toplumsal değişimin yaşanmasına neden olmuştur. Ancak, bu değişmeye karşı bölgelerimizin yapılarına göre, açık ya da gizli bir direncin olduğunu da gözardı edemeyiz. Geleneksel yapının korunmaya çalışıldığı bölgelerimizde bu direnç, çeşitli değişkenlere göre farklı şekillerde kendisini gösterebilmektedir. Örf adetler, tarihten gelen geleneksel yapılar, geleneksel dini kabul ve anlayışlar bu dirençte etkin olabildikleri gibi, bu yapıların yaşanan değişmeden de farklı boyutlarda etkilendikleri düşünülmektedir.

1.1. Bu çerçevede, içinde bulunduğu bölgeye dayalı olarak, yaşam tarzını temelde geleneksel yapı ve değerlerin belirlediği Şanlıurfa'nın, bir yandan “GAP” ile birlikte, ülkemizin geçirmekte olduğu sosyal değişimin bütün yoğunluğu ile yaşandığı; diğer taraftan, “Peygamberler Şehri” tanımlaması ile geleneksel dini yapının korunmaya çalışıldığı tipik bir modern-gelenek çatışması yaşanan kentimiz olduğu varsayılmaktadır.

²⁹ Orhan Türkoğlu, *Bilimsel Araştırma Metodolojisi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2000, s.191

³⁰ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Araştırma Eğitim Danışmanlık Ltd. Yayınları, 7.Basım, Ankara, 1995, s.72

³¹ Türkoğlu, a.g.e., s.192-198.

2. Araştırma alanımızı oluşturan Şanlıurfa'da birey, aile ve çeşitli sosyo-kültürel grupların "kendini ifade etme biçimleri" genel olarak geleneksel dini inanç sistemi içerisinde şekillendiği düşünülse de, bu anlayışın bir değişim süreci içine girdiği ve modern-gelenek çatışmasının bu alt sosyal birimlerde de yaşandığı varsayılmaktadır.

3. Şanlıurfa'da, geleneksel dini inanç sisteminin hayata ve dış dünyaya attığı "kutsiyet" çizgisinde eşya ve varlıklara yüklenen, teolojik, mitolojik, etik ve estetik değer ve anlamlar canlılığını ve işlevselliğini korusa da, genel toplumsal değişim çizgisinde bir değişim ve dönüşümün hatta çatışmanın bu alanlarda da yaşandığı varsayılmaktadır. Ayrıca, Şanlıurfa'da yaşanan sosyal değişmeye karşı ortaya çıkan direncin dinamiklerinden birisi geleneksel din anlayışı olmakla birlikte, değişimin neticesinin desentegrasyona (sosyal çözülme) sebep olmaması için dinin "tampon kurum olarak" da rol oynayabileceği varsayılmaktadır.

4. Bütün bunların yanında, Şanlıurfa'da toplumsal değişim-din ilişkileri bağlamında, hızlı bir şekilde yaşanan değişimlerden çeşitli değişkenlere göre halkın günlük dini ve sosyo-kültürel yaşamında farklılıklar ortaya çıktığı gözlenmektedir.

4.1. Genel olarak Şanlıurfa halkı, dinin inanç boyutunda inanç yönünden bir problem yaşamamakla birlikte, son zamanlarda Şanlıurfa'da yaşanan değişim ve dönüşümden yaş, cinsiyet ve öğrenim değişkenlerine göre, Allah inancı açısından bir farklılaşmanın oluşmakta olduğu düşünülmektedir.

4.2. Şanlıurfa halkının dinin pratik boyutunda ibadetlere bağlılık göstermelerine karşın, değişen anlayışlar çerçevesinde namaz ibadeti açısından yaş ve cinsiyete göre bir farklılık yaşadığı gözlenmektedir. Yine aynı farklı tutumlar, oruç ibadetinde, hac ibadetinde, kurban ibadetinde, zekat ibadetinde ve dua etme alışkanlıklarında görülmektedir. Ayrıca, zekat ve kurban ibadetlerinde gelir seviyesine göre de farklı tutumların belirdiği kabul edilmektedir.

4.3. Şanlıurfa halkının günlük yaşamında, geleneksel yapıya bağlı olarak mevlit, sünnet ve cenaze gibi dini törenler ayrı bir öneme sahip olmakla birlikte, yaşanan değişimlerden çeşitli değişkenler açısından bir farklılık yaşandığı düşünülmektedir.

4.4. Şanlıurfa, tarihi bir kent olmasından, birçok Peygamber ve din büyüklerinin hayat hikayeleri ile bağlantılı olan bir kenttir. Buna bağlı olarak, kutsal

kabul edilen mekan ve ziyaret yerleri açısından zengin bir yerdir. Bu kutsal mekan ve ziyaret yerlerinin, Şanlıurfa halkının geleneksel dini yaşamında önemi büyüktür. Ancak, yaşanan toplumsal değişimlerden, bunlara bağlı uygulamalar, ziyaretler ve anlayışlar da etkilenmekte ve çeşitli değişkenlere bağlı olarak farklı tutumlar görülmektedir.

4.5. Ayrıca, Şanlıurfa'da yaşanan değişimlere bağlı olarak halkın dindarlık anlayışlarında da bir farklılık oluşmakta ve bireyler, kendilerinin ve toplumun dindarlıklarını çeşitli şekillerde değerlendirmektedirler.

5. Diğer taraftan, Şanlıurfa'nın sosyo-kültürel yapısında geleneksel yapılar ve anlayışlar işlevsel olmakla birlikte, yaşanan hızlı toplumsal değişimlerden bu alanlarda da bir değişim yaşandığı sanılmaktadır. Bu bağlamda, Şanlıurfa'da geleneksel aile yapısında ve evlenilecek adayda aranan özellikler, evlilik şekli, evlilik yaşı, başlık parası, çocuk sayısı, doğum kontrolü vb. gibi uygulama alanlarında çeşitli değişkenlere göre farklı tutumlar ortaya çıkabilmektedir.

5.1. Ayrıca, Doğu ve Güneydoğu bölgelerimizde yüzyıllardan beri yerleşmiş olan geleneksel yapı içerisinde aşiret yapısı önemli bir yer tutmaktadır. Bu çerçevede, Şanlıurfa'da da aşiret geleneği ağırlığını korumakla birlikte, yaşanan toplumsal değişimlerden aşiret yapısına bağlılık, kurallara uyma vb. kabullerde bir değişim ve dönüşümün yaşandığı düşünülmektedir.

5.2. Geleneksel sosyo-kültürel yapının etkin olduğu toplumların ahlak kurallarının oluşumunda ve korunmasında, geleneksel değerler, anlayışlar ve kabuller etkili olmaktadır. Bu kurallardan bir sapma göze çarptığında şiddetli bir toplumsal baskı görülür. Bu anlamda, Şanlıurfa'da geleneksel ahlaki normlar etkili olmakla birlikte, yaşanan toplumsal değişimlere bağlı olarak, bir farklılaşmanın olduğu gözlenmektedir.

5.3. Diğer taraftan, geleneksel alışkanlıklar çerçevesinde, giyim-kuşam biçimleri ve anlayışları da Şanlıurfa'daki değişimden etkilenerek, yaş ve cinsiyete bağlı olarak bir farklılaşmanın olduğu göze çarpmaktadır.

6. Ayrıca yine, teknolojik ilerlemelere bağlı modern yaşam anlayışları çerçevesinde, Şanlıurfa'da boş zaman değerlendirme uğraşları ve kitle iletişim araçları ile ilişki biçimlerinde de bir değişim ve dönüşüm yaşanmaktadır.

7. Şanlıurfa’da yaşanan toplumsal değişmelerin temel dinamiklerinden olan GAP ve üniversiteyi değerlendirmede, yaşlara göre farklı anlayışların ortaya çıktığı gözlenmektedir. Yaşlar ilerledikçe, örf ve adetlerde, geleneksel toplumsal ilişkilerde olumsuz etki yaptığı düşüncesi ile üniversitenin değiştirici ve dönüştürücü etkisine karşı, geleneğe bağlı ileri yaşlardaki bireylerde olumsuz bir tutumun olduğu gözlenmektedir.

E. KONUYLA İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Ülkemizin Sosyoloji geleneği içerisinde, deneysel Din Sosyolojisi alanında köy ve kent toplulukları üzerine yapılmış, din kurumunun toplumsal sistem içerisinde toplum kültürünün önemli bir unsuru olduğunu dikkate alarak başlı başına dini yaşayışı kendine konu edinen alan araştırmaları, başlarda yok denecek kadar sınırlı olmakla birlikte³² son zamanlarda bir artış olduğu görülmektedir. Oysa din, toplumsal ilişkilerde etkin olan bir olgudur.

Bu bağlamda, bu konuda ilk çalışmalardan biri olarak Türkiye’de Din Sosyolojisinin ilk temsilcilerinden olan Mehmet Taplamacıoğlu’nun “Yaşlara Göre Dini Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti Üzerine Bir Anket Denemesi”³³ çalışmasını görmekteyiz. Burada, yaş dağılımına göre dini yaşayışta meydana gelen farklılaşmalar ortaya konulmaktadır.

Diğer taraftan, Türkiye’de Din Sosyolojisi alanında otoriteliği tartışılmaz olan Ünver Günay’ın “Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat” isimli 1977 yılında yapmış olduğu doçentlik çalışması,³⁴ kendisinden sonra yapılan bütün alan araştırmalarının örneği ve başvuru kaynağı olması nedeniyle önemli bir boşluğu doldurmuştur. Burada; konumu itibari ile sosyo-kültürel değişim süreci içerisinde olan Erzurum kenti ve çevre köylerinde, farklı halk tabakalarındaki dini yaşayışın toplumsal ve kültürel kadrosu içinde incelenmesi yapılarak, din-toplum etkileşimine değinilmektedir.

Bu alanda yapılan diğer bir Din Sosyolojisi çalışması da, Mehmet Bayyığıt’ın “Üniversite Gençliğinin Dini tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma” isimli

³²Ünver Günay, a.g.e., s. 20.

³³Mehmet Taplamacıoğlu, “Yaşlara Göre Dini Yaşayışın Şiddet ve kesafeti Üzerine Bir Anket Denemesi”, Ankara Ü. İlahiyat Fak. Dergisi, cilt; X, Ankara, 1962, s. 141-151.

³⁴Ünver Günay, Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat, Erzurum Kitaplığı Yay. İstanbul, 1999.

doktora çalışmasıdır.³⁵ Burada, üniversite-çevre etkileşimi bağlamında, üniversite öğrencilerinin dini anlayış ve yaşantılarında meydana gelen farklılaşmalar konu edilmektedir.

Yine kendisinden sonra yapılan çalışmalara kaynaklık eden başka bir alan araştırması da, Erkan Perşembe'nin "Toplumsal Değişme ve Din ilişkileri (Ordu İli'nin İki Köyünde Karşılaştırmalı Bir Alan Araştırması" isimli doktora tezidir.³⁶ Burada, kent merkezi ile etkileşimi bağlamında, karşılaştırmalı olarak iki köyde meydana gelen din-toplum ilişkilerindeki toplumsal değişmeler konu edilmektedir.

Başka bir çalışma da yine, Mehmet Emin Köktaş'ın "Türkiye'de Dini Hayat, İzmir Örneği" isimli çalışmasıdır.³⁷ İzmir'in çeşitli sosyo-kültürel çevrelerinde dini hayat üzerine yapılan bu çalışmada, kişi ve toplum hayatında farklı şekillerde kendini gösteren dinin tespit ve tahlili yapılmaktadır.

Yine Din Sosyolojisi açısından yapılmış bir alan araştırması olan başka bir çalışma da Niyazi Akyüz'ün "Ankara'nın Boğaziçi Semtinde Dini Hayat ve Kentlileşme Üzerine Bir Araştırma" isimli doktora tezidir.³⁸ Burada yine, kentle etkileşim çerçevesinde toplumun dini yaşamında meydana gelen değişmeler konu edilmektedir.

Bu alanda yine, farklı bir çalışma da Fazlı Arabacı'nın "Alevilik ve Sünniliğin Sosyolojik Boyutları -Çorum Örneği-" konulu çalışmasıdır.³⁹ Yazar burada, Alevi-Sünni farklılaşmasının sosyolojik boyutlarını ortaya koymaya çalışmakta, bu farklılaşmanın özünün ne olduğunu, dini mi yoksa sosyolojik nedenlerden mi kaynaklandığını açıklarken, çeşitli değişkenlere göre alevi-sünni anlayışın dini yaşantısını ve bu yaşantının sosyal yapı ve kurumlara nasıl yansıdığını tespit etmeye çalışmaktadır.

Son olarak, bir alan araştırması olan Ali Akdoğan'ın "Geleneksel Toplumdan Modern Topluma geçişte Dini Hayat (Rize İl Merkezi Örneği)" isimli çalışması da

³⁵Mehmet Bayyigit, *Üniversite Gençliğinin Dini İnanç Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma*, Uludağ Ü. Sos. Bil. Enst. (Basılmamış Doktora Tezi), Bursa, 1989.

³⁶Erkan Perşembe, *Toplumsal Değişme ve Din ilişkileri (Ordu İli'nin İki Köyünde Karşılaştırmalı Bir Alan Araştırması*, Ankara Ü. Sos. Bil. Enst. (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 1991.

³⁷Mehmet Emin Köktaş, *Türkiye'de Dini Hayat, İzmir Örneği*, İşaret Yay. İstanbul, 199.

³⁸Niyazi Akyüz, *Ankara'nın Boğaziçi Semtinde Dini Hayat ve Kentlileşme Üzerine Bir Araştırma*, Ankara Ü. Sos. Bil. Enst. Ankara, 1994.

³⁹Fazlı Arabacı, *Alevilik ve Sünniliğin Sosyolojik Boyutları*, Ettüt Yay. Samsun, 2000.

önemlidir.⁴⁰ Burada, gelenek-modern etkileşiminde toplumun dini hayatının durumu ve değişimi incelenmektedir.

Bütün bunların yanında, son zamanlarda Din Sosyolojisi çerçevesinde alan araştırması niteliğindeki çalışmaların yaygınlık kazanmakta olduğu da bilinmektedir.

F. METODOLOJİ

1- Yöntem

Toplumsal yaşam ve onun bir unsuru olan dini yaşam incelenirken seçilecek olan yöntem, konunun araştırılması açısından son derece önemlidir. Sosyal araştırmalar, temelde toplum yapısının ve yapısındaki değişikliklerin kalitatif (sayı ile ifade edilebilen) ve kantitatif (sayı ile ifade edilemeyen) değerlerini toplama ve yorumlama işlemidir. Elbette böyle bir çalışma yapılırken bir takım güçlüklerle karşılaşılması doğaldır.⁴¹ Bir de incelenen konu dini hayat olursa bu güçlükler daha da artmaktadır.⁴² “Her dinin, bilhassa her büyük –yüksek- dinin, münhasıran dini olan, yani dinin zatına taalluk eden hususlar dışında, hayatın bütün önemli meseleleri hakkındaki hükümlerle, bütün mühim dünyevi hadiselerle karşı takınılan tavırların mecmuundan ibaret gayet zengin bir fikri muhtevası vardır. Din muayyen bir “ruh” getirir, bütün mu’tekitler bu ruha iman edip onu paylaşırlar ve şuuri veya gayri şuuri olarak bu ruh onların hayatına tesir eder.”⁴³ İşte bu nedenledir ki dini hayat üzerinde çalışmak zordur. Ancak, iyi seçilmiş bir yöntemle bu zorluklar biraz azaltılabilir.

Araştırmamız bir Din Sosyolojisi çalışması olmakla birlikte, konular, Genel Sosyolojinin araştırma ve tekniklerinden istifade edilerek ele alınmıştır. Çünkü, Din Sosyolojisi Genel Sosyolojinin bir alt bölümü olduğundan⁴⁴ araştırmalarında Genel Sosyolojinin metotlarını kullanmaktadır. Bu bağlamda araştırmamız, daha çok bir saha araştırması niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla deskriptif (tasvirsel) yaklaşım benimsenmiştir. Ülkemizde konumuzla ilgili yapılmış teorik ve saha araştırmaları gözden geçirildikten sonra, değişim sürecindeki araştırma evrenimiz içinden seçilen

⁴⁰Ali Akdoğan, *Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Dini Hayat (Rize İl Merkezi Örneği)*, Rağbet Yay. İstanbul, 2002.

⁴¹Amiran Kurtkan Bilgiseven, *Sosyal İlimler Metodolojisi*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1982, s. 164

⁴²Joachim Wach, *Din Sosyolojisine Giriş*, Çev: Battal İnandı, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1987, s. 2

⁴³Hans Freyer, *Din Sosyolojisi*, Çev: Turgut Kalpsüz, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1964, s.37

⁴⁴Wach, a.g.e., s.5

örnekleminizde, dini ve sosyal yaşam ampirik bulgularımızla tasvir edilip, değişik yönleriyle ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu arada gözlem, anket ve istatistik tekniklerinden istifade edilerek, yer yer mülakat tekniğinden de yararlanılmıştır. Böylece deneysel araştırma yöntemi kullanılarak Genel Sosyolojinin “vasıflama”, “karşılaştırma”, “anlama” ve “açıklama” yöntemi çerçevesinde konular temellendirilme yoluna gidilmiştir. Bütün bunlar yapılırken bilimsel objektiflik ilkesinin daima göz önünde bulundurulması⁴⁵ gereği de unutulmamaya çalışılmıştır.

2- Evren, Örneklem, Uygulama ve Sınırlandırma

Araştırmamızın evrenini Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)’nin merkezi durumundaki Şanlıurfa il merkezinde yaşamakta olan Şanlıurfa halkı oluşturmaktadır. Doğal olarak konunun daha sağlıklı incelenebilmesi için Şanlıurfa merkezinden örneklem alınmıştır. Kentin çeşitli yerleşim muhitleri arasında nispeten bazı farklılıklar var olduğundan, her muhiti yansıtabilmesi için “kotalar sistemi”, örneklem tekniği olarak uygulanmıştır. Dolayısıyla buralardan seçilen kişilere anket formu uygulanarak verilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu sebeple çalışmanın sınırlarını bu mahalleler ve buralardan seçilen kişiler oluşturmuştur.

Bu çerçevede, Şanlıurfa’yı, son zamanlarda kırsal alandan yoğun göçün yaşandığı gecekondu mahallelerinden oluşan kenar mahalleler, ayrıca, bir anlamda eski Şanlıurfa’yı ve kentin esas yerlilerinin daha yaygın bulunduğu orta mahalleler ve bir de yapısal olarak biraz daha modern görünüm arzeden Yenişehir bölgesi olmak üzere üç temel mahallelere ayırdık. Anket formunu yaklaşık olarak eşit sayılarda bu ayrıma göre uyguladık. Ayrıca soruların anlaşılabilirliğinin ve güvenilirliğinin testi için pilot uygulama da yapılmıştır. Uygulamayı Mayıs-Haziran 2002 tarihinde iki ay içerisinde yaptık. Uygulamayı bizzat kendimiz yürütmekle birlikte, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinden de yararlandık. 575 adet anket formu uygulamamıza karşın, bunların bir kısmı, tekrar dönmemiş, bir kısmı da hatalı kabul edildiğinden değerlendirilmeye alınmamıştır. Şanlıurfa gibi, Arapça, Kürtçe ve Türkçe olmak üzere üç konuşma dilinin kullanıldığı ve geleneksel anlayışların, kabullerin yoğun olarak yaşandığı yerlerde anket uygulamanın güçlüğü açıktır. Bu sebeple, çalışmamız, 500 adet anket formu üzerinden yapılmıştır.

⁴⁵Saim Kaptan, *Bilimsel Araştırma Teknikleri*, Ankara, 1977, s. 12). Amiran Kurtkan *Bilgiseven, Sosyal İlimler Metodolojisi*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1982, s.167

3- Veri Toplama Araçları ve Verilerin Değerlendirilmesi

Çalışmamıza temel teşkil edecek olan bilgilere ulaşmada, gözlem, görüşme ve anket tekniklerinden yararlandık. Ancak, bütün bunların yanı sıra, Şanlıurfa'nın toplumsal yapısıyla ilgili çalışma ve incelemeler, ansiklopedik bilgiler, kütüphaneler ve benzeri yazılı kaynak ve dökümanlar taranarak kentin "GAP" öncesi toplumsal yapısı hakkında genel bilgilere ulaşılmaya çalışıldı. Ayrıca ülkemizde konumuzla bağlantılı yapılmış olan çalışmalar da taranıp değerlendirildi.

Diğer taraftan, görüşme, toplumbilim araştırmalarında en sık başvurulmuş bir gözlem tekniğidir.⁴⁶ Anketin hazırlanması ve uygulanması aşamalarında konuyla ilgili uzmanların görüşleri alınarak, araştırma problemlerimize uygun sorular tespit edildi. Anket tekniğinin uygulanması da, bulunulan yere göre, sohbet ortamı içerisinde karşılıklı konuşma ve güven atmosferi içinde dikkatle yapılmıştır. Yine yöreyi iyi tanıyan referans grupları arasında mülakatlarla da yapılarak dini yaşamın bir çok ayrıntılarına, halk arasında yaşayan dinsel hurafe ve tutumların tespitine çalışılmıştır. Bu teknik anketin dezavantajlarının giderilmesinde de önemlidir. Ayrıca, anket sonuçları SPSS programı ile bilgisayar ortamında işlenmiş ve istatistiksel analizler buna göre, aynı programla Ki Kare anlamlılık testine göre yorumlanmıştır. Bilindiği gibi, Ki Kare anlamlılık testi iki değişken arasında bir bağıntının varlığının ya da yokluğunun araştırılmasında etkili bir yöntemdir.⁴⁷

Araştırmamız, aynı zamanda bir davranış araştırması olduğu için, araştırmamızda seçilen güven düzeyi "P = 0.05 önemli" ve "P = 0.001 çok önemli" olmak üzere Ki Kare değerinin kuramsal değerden gösterdiği farkın anlamlılığı konusunda %5'lik ve %1'lik yanılma ihtimalinin olabileceği demektir. Diğer taraftan, çalışmamızda yaş, cinsiyet, öğrenim durumu, medeni durum, gelir durumu ve benzeri bağımsız değişkenlere göre ilişkiler ele alınmakla birlikte, daha çok aralarında anlamlı ilişki olan (P değeri 0.05'ten küçük olan) ve toplumsal değişmeyi yansıtan tablolara yer verilmiştir. Ayrıca, tablolar alınırken, sorulara cevap verenler dikkate alınmıştır. Bazı sorularda birden fazla şık işaretlenebileceği belirtildiğinden, bu içerikte olan sorular daha sonra kendi aralarında gruplandırılmıştır.

⁴⁶ Sencer, a.g.e., s.141

⁴⁷ Zeki Arslantürk, *Araştırma Metod ve Teknikleri*, İFAV Yay. İstanbul, 1999, s. 143.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL VE TEORİK TEMELLERİ

A. SOSYAL DEĞİŞME

1- Sosyal Değişme Kavramı

Sosyal değişme kavramı, geniş anlamlar içermekle birlikte sosyal yapı ile beraber sosyolojinin temel kavramlarından biri olma niteliğindedir. Sosyal yapı, toplumda yeri olan bütün kurumlar ve değerler sistemini kapsayan statik bir durumu belirtirken, sosyal değişme, bu kurumlar ve değişme sisteminin gösterdiği dönüşümleri anlatan dinamik bir kavramdır. P.A. Sorokin'in veciz ifadesiyle; "fizyolojide kan dolaşımı ne ise sosyolojide de değişme odur."⁴⁸ Buradan hareketle, sosyal bilimlerde değişimin yapısı, nedenleri, hızı, kanunları gibi konularda çeşitli yaklaşımların olduğu da bilinmektedir. Toplumlar insanların karşılıklı etkileşimleri sonucu oluşan tarihsel bir üründür. Toplamları toplum yapan etken de değişme olgusudur. Dolayısıyla, değişme her toplumun temel bir karakteristiğidir. Değişimin olmadığı bir insan topluluğu düşünülemez. Bütün insan topluluklarında hızlı veya yavaş bir değişme vardır.⁴⁹

Bu çerçevede, toplumsal değişme, temelinde insanoğlunun doğayı denetimine almak için oluşturduğu teknolojik değişmelerin yattığı, insanlar arası ilişkilerin değişmesidir.⁵⁰ Doğada, toplumda ve insanda gözlenen başkalaşmalar, "değişme" kavramıyla ifade edilmekle birlikte, sosyoloji açısından değişme; toplumun yapısını oluşturan toplumsal ilişkiler ağının ve bunları belirleyen kurumların değişmesidir.⁵¹ Toplumsal ilişkiler ağını belirleyen kurumların genelde, aile, eğitim, siyaset ve din kurumları olarak sınıflandırıldığını göz önünde tutarsak, değişimin de bunlara yönelik olacağını söyleyebiliriz.⁵² Değişmeyle birlikte bu kurumlar çözülebilir ya da tümüyle biçimlerini değiştirebilirler. Eğilimler, adet ve gelenekler, inanç ve

⁴⁸ Zeki Arslantürk, M. Tayfun Amman, *Sosyoloji, Kavramlar, Kurumlar, Süreçler, Teoriler*, İFAV. Yay. İstanbul, 1999, s. 354.

⁴⁹ Mustafa E. Erkal, *Sosyoloji*, Der Yay. İstanbul, 1996, s.232

⁵⁰ Emre Kongar, *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1995, s.23

⁵¹ Barlas Tolun, *Toplum Bilimlerine Giriş*, Savaş Yay., Ankara, 1983, s. 276

⁵² Neşet Tokun, "Üç Tarz-ı Siyasetin Gölgesinde Toplumsal Değişim", *Bilgi ve Hikmet*, Sayı, 9, Kış, 1995, s.112

deneyimler hepsi başkalaşır. İletişim, eğitim, üretim ve tüketim alışkanlıkları, aile yaşamı, giyinme, sanat, bireysel davranış ve alışkanlıklar vb.⁵³ kısacası, yaşamın her alanı değişmeden etkilenirler.

Sosyologlar değişmeyi; toplumsal ve kültürel kabullerin, yaklaşımların farklılığından dolayı, birbirlerinden ayrı şekillerde değerlendirebilmektedirler.⁵⁴ Bu anlamda, değişme, gelişme, ilerleme, evrim gibi kavramların eş anlamlı olarak kullanıldığı görülmekle birlikte, bu kavramlar arasında önemli farklılıkların olduğu da belirtilmektedir.⁵⁵ Bu çerçevede, gelişme, belirli bir alanda kat edilen olumlu mesafeyi ifade etmektedir. Ekonomik refahın artışı, insan gücü ve kaynaklarının gelişmesi, orta sınıfın yaygınlaşması, akılcı düşünme alışkanlığının yerleşmesi, sosyo-kültürel düzeyin yükselmesi vs. toplumsal gelişme örnekleridir. Görüldüğü gibi, gelişme kavramı bilinçli bir çabayı içermektedir. Evrim kavramı da ilk kez biyolojik terim olarak literatüre girmiştir. Osmanlıca'da "tekamül" karşılığı olan evrim, Türkçe sözlükte "derece derece (tedricen) meydana gelen değişim" anlamına gelmektedir. Her şeyin zaman içinde ve aşama aşama gerçekleşmiş olması evrimle açıklanır. Toplumsal evrim kavramı ise, Ondokuzuncu Yüzyılda tarih felsefesinin sosyoloji üzerindeki etkilerini güçlü bir biçimde pekiştiren biyolojik evrim kuramlarından esinlenerek kullanılmıştır. Buradaki yanlışlık, konusu doğal olaylar olan biyolojik fenomenden hareketle, konusu toplumsal ilişkiler olan sosyolojik çıkarımlara uyarlama çabasıdır. Bu yüzden, Ogburn gibi çağdaş sosyologlar biyolojik teori ile toplumsal evrim arasındaki farka özellikle dikkat çekmektedirler.⁵⁶

Bu bağlamda sosyal değişme, olumlu veya olumsuz bir yargı olmaksızın toplumun yapısındaki başkalaşmaları, yenilikleri ifade etmektedir.⁵⁷ Aslında değişme, bütün insan toplumlarında ve sosyal sistemlerinde sürekli işleyen karşı konulamayan bir süreçtir. Bunun için Heraclius; "Dünyada hiçbir şey sabit değildir, değişme müstesna" demiştir. Ancak, aynı zamanda sosyal sistemler; biri toplum sistemin yapısını korumak ve sürdürmek olan, diğeri de gerektiğinde toplumun

⁵³ Anthony D. Smith, Çev: Ülgen Oskay, **Toplumsal Değişme Anlayışı**, Ege Ü. Basımevi, İzmir, 1998, s. 65

⁵⁴ Erkan Perşembe, a.g.t., s. 29

⁵⁵ Guy E. Swanson, **Social Change**, Scott, Foresman and Company, Glenview, Illinois, London, 1971, s. 2

⁵⁶ İsmail Doğan, **Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar**, Sistem yay. İstanbul, 2000, s.272-274

⁵⁷ Amiran Kurtkan Bilgiseven, **Genel Sosyoloji**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995, s. 266, Erkal, a.g.e., Der Yay. İstanbul, 1996, s.234

yapısını, kültürünü değiştirmek amacını güden iki süreci de içermektedir. Bu çerçevede, normlar sistemi, sosyal kontrol mekanizmaları, norm ve standartlardan sapılmasını önlemeyi hedefleyen bütün mekanizmalar birinci süreci hedeflerken, ikinci süreç de; varolan yapı unsurlarıyla devamına imkan bulunmayan sistemi, yapı unsurlarını değiştirerek yeni gelişmelere uyumlu hale getirmeye çalışır. Sonuçta, her ikisi de aslında sosyal sistemin varlığını ve devamını koruma amacını gütmektedir.⁵⁸ Sağlıklı bir toplum ancak bu mekanizmaların uyum içerisinde çalışmasıyla mümkün olabilir. Bir sosyal sistem büyük ölçüde değiştiği zaman onun bütün parçaları da yeniden ayarlanmak zorundadır.⁵⁹ Aksi takdirde toplumda çatışma ve kaos kaçınılmaz olur.

Değişmenin nedeni konusunda sosyal bilimciler genel olarak; değişik şartlardan etkilenen bireyin eylemleri, yapısal değişimleri ve baskı altına almaları, kültürel temaslar gibi dış etkileri, ihtilaller gibi değişik kaynaklardan gelen unsurların belli bir noktada iç içe girerek birbirlerini etkilemeleri ve toplumda değişme doğrultusunda ortak bir amacın ortaya çıkmasını saymaktadırlar.⁶⁰ Bütün bunlar, toplumun her an ve her yönde dinamik bir değişme sürecine mahkum olduğunu göstermektedir.⁶¹

Diğer taraftan değişme, aynı zamanda çağdaş toplum olmanın temel niteliklerinden biri olarak da görülmektedir.⁶² Bu anlamda, günümüz toplumsal değişme kuramları, toplumsal değişmeyi genel olarak eski toplum tipinin yeni bir tipe dönüşmesi olarak da anlayıp, çağdaş toplumsal değişme olgusunu; “kır toplumundan kent toplumuna”, “tarım toplumundan endüstri toplumuna” ya da “geleneksel toplumdan modern topluma geçiş” olarak tanımlamıştır.⁶³ Bu tanımlamaya göre toplumsal değişme, özellikle kırsal yapı ve tarımsal ilişkiler üzerinde biçimlenmiş ve kurumlaşmış gelenekçi bir yapının, kentsel, endüstriyel ilişkiler üzerinde gelişmiş modern (çağdaş) bir örgütlenme ve yaşam biçimine dönüşümünü ifade etmektedir. Bu yaklaşım bağlamında toplumsal değişim;

⁵⁸ Sulhi Dönmezer, *Toplumbilim*, Beta Basım Yay. İstanbul, 1994, s.399-400

⁵⁹ Carle C. Zimmerman, *Yeni Sosyoloji Dersleri*, Çev: Amiran Kurtkan, İstanbul Ün. Yay. İstanbul, (tarihsiz), s.37

⁶⁰ T.B. Bottomore, *Toplumbilim*, Çev: Ünsal Oskay, Der Yay. İstanbul, 1998, s. 331-332.

⁶¹ Orhan Türkdoğan, *Değişme, Kültür ve Sosyal Çözüm*, Birleşik Yay. İstanbul, 1996, s. 69

⁶² Swanson, a.g.e., s. 54

⁶³ Muzaffer Sencer, *GAP Bölgesinde Toplumsal Değişme Eğilimleri Araştırması I*, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara, 1992-1993, s. 549-550

çağdaşlaşma olgusunun modernleşmeyi, batılılaşmayı çağrıştırmamasından, batılılık anlamında modern bir toplum olmayı hedefler. Ancak, her toplum kendi toplumsal gerçekliği ile uyumlu bir modernleşme, çağdaşlaşma projesi ortaya koymalıdır. Bir başka toplumdan özümsemeden, olduğu gibi alınacak bir değişim modeli toplumsal sorunların nedeni olabilir.⁶⁴ Çünkü, her toplumda değişmemesi, korunması gereken olgular da vardır. Medeniyet tarihi, sadece değişme ve gelişmenin tarihi değildir. O aynı zamanda muhafazakar bir niteliğe de sahiptir.⁶⁵

Diğer taraftan, toplumsal değişimde diğer bir konu, değişimin hızı konusudur. Birdenbire yoğun bir şekilde yukarıdan aşağıya doğru, baskıcı ve otoriter bir yapıyla toplumu değişime zorlamak, toplumsal problemlerin ve çatışmaların nedeni olabilir. Bunun için, hızlı değişen toplumlarda, nesiller arası çatışma büyüktür.⁶⁶ Dolayısı ile, toplumun yapısına göre değişme hızı iyi kontrol edilmelidir. Gelenekçi toplumlarda değişme yavaştır, ama buna karşılık şehir toplumlarında değişme daha hızlı gerçekleşebilir.⁶⁷ Bu anlamda değişme, toplumda oluşturduğu değişimin büyüklüğü oranında toplumsal çatışmaya, probleme neden olur.⁶⁸ Gruplar açısından, yoğun bir şekilde toplumsal çözölmeyi (disorganization) ve bireyler açısından da çıkmazlar yığınına beraberinde getirebilir.⁶⁹

Ayrıca, değişme, bir aşamada ve ani bir sıçramayla gerçekleşecek bir süreç değildir. En dinamik toplumlarda bile sosyal ve kültürel işlev ve yapılar birdenbire değişmezler. Bunun yanında her toplumda değişmeye karşı koyan kurumsallaşmış güçler bulunur. Törelere, gelenek ve görenekler, toplumsal normlar ve hatta toplumun inanışları değişmeye karşı direnç gösterebilir.⁷⁰ Bu bağlamda, özellikle geleneksel toplumdan modern topluma geçiş, çeşitli süreçlerden geçen uzun ve karmaşık bir oluşum ve biçim değiştirme sürecidir. Geleneksel toplumun kurumsallaşma ve yeniliğe direnme düzeyi, gücü ve ideolojisinin etkinliği değişimin hızını ve sorunsallığını belirler.

⁶⁴ Ali Akdoğan, "Değişim Sürecinde İslami Algılamalardaki Farklılaşmaların Sosyolojik Etüdü", EKEV Akademi Dergisi, Sayı: 13, Güz, 2002, s.23-25.

⁶⁵ Yünni Sezen, *Sosyolojide Temel Bilgiler ve Tartışmalar*, İFAV Yay. İstanbul, 1997, s. 92-93.

⁶⁶ Türkoğlu, a.g.e., s. 70

⁶⁷ Dönmez, a.g.e., s. 400

⁶⁸ Jerald Hage, M. Aiken, *Social Change in Complex Organizations*, Random House, New York, 1970, s.116

⁶⁹ Anthony D. Smith, Çev: Ülgen Oskay, *Toplumsal Değişme Anlayışı*, Ege Ün. Basımevi, İzmir, 1998, s. 86

⁷⁰ Joseph Fichter, *Sosyoloji Nedir*, Çev: Nilgün Çelebi, Attila Kitabevi, Ankara, 1996, s. 176

Böylece, geleneksel toplumda yenilik eğilimi, hangi düzeyde olursa olsun bir tepki ve çatışmayla karşılaşır. Gelenekçi güç ve ideolojilerin etkin olduğu durumlarda değişme, “gelişmemiş bir karmaşa”yla birlikte gider. Bu durum, toplumda kentleşme-endüstrileşme, çağdaş alt yapı ve ilişkilerin belirmesine karşın, buna uygun örgütlenme, davranış, değer ve tutum kalıplarının yaygınlaşmamış olmasından doğar. Modern toplum yönünde teknolojik değişme, farklılaşma ve uzmanlaşmanın doğmasına karşılık, bu gelişmelerin gerektirdiği anlayış, davranış, örgütlenme biçimlerinin egemen olmayışı bir geçiş karmaşası yaratır.⁷¹ Bunun sonucunda ortaya çıkacak olan “kültürel gecikme”nin⁷² neden olacağı toplumsal problemler ve çatışmalar ortaya çıkabilir. Hatta, toplumun inanç ve değerler sisteminde çözümler meydana getirebilir. Dünyadaki sosyal hareketlerin nedenlerinden birisi de, kültür unsurları arasındaki “kültürel gecikme” olarak ifade edilen bu tür uyumsuzlukların toplum çapında giderilememesidir. Toplumsal değişme sürecinde kültür sistemini meydana getiren maddi ve manevi unsurlar aynı anda değişmeyebilirler. Değişme, ya maddi kültürde başlayıp hızla ilerlerken manevi alandaki değişme onu aynı hızla izleyememekte veya tersi olmaktadır. Bu da sosyal gerginliklere, anomik davranışlara sebep olmaktadır.⁷³ Hatta Durkheim, toplumdaki intiharların bir nedeni olarak bu tür anomik davranışları göstermektedir.⁷⁴

Sonuç olarak diyebiliriz ki; soyut ya da somut bütün sosyal yapıdaki değişimleri ifade eden sosyal değişme,⁷⁵ insanın olduğu her yerde kaçınılmaz bir gerçekliktir.⁷⁶ Değişmeyen toplum yoktur. Değişim bir gerekliliktir.⁷⁷ Değişmenin önüne geçilemez, kaçınılmazdır, sürekli ve benzerlikler gösterir.⁷⁸ Aslında farkında olmaksızın, insan devamlı bir değişimle karşı karşıyadır. İnsan kendi davranışlarında,

⁷¹Sencer, a.g.e., s. 551-552

⁷²William F. Ogburn’ün daha geniş kapsamlı teknolojik evrimcilik kuramının bir parçası olarak geliştirdiği bir kavram ve kuramdır. Ogburn, “kültürel gecikme” kavramıyla, bir toplumun teknik gelişmesi ile ahlaki ve hukuksal kurumları arasında oluşan uçurumdan kaynaklanan çatışmaları ve problemleri, ahlaki ve hukuksal kurumların teknik gelişme düzeyine ayak uyduramamasını ifade etmektedir. Geniş bilgi için bak. William F. Ogburn, *Social Change*, New York, 1950, s. 256 ve devamı.

⁷³Türkdoğan, a.g.e., s.67-68.

⁷⁴Nurettin Şazi Kösemihal, *Durkheim Sosyolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1971, s. 93-95.

⁷⁵Niyazi Usta, *Menzil Nakşiliği*, Töte Yay. Ankara, 1997, s. 26

⁷⁶Jerald Hage, M. Aiken, *Social Change in Complex Organizations*, Random House, New York, 1970, s. 129

⁷⁷Cevdet Said, *Bireysel ve Toplumsal Değişimin Yasaları*, Çev: İlhan Kutluer, İnsan Yay. İstanbul, 1998, s. 43

⁷⁸Enver Özkalp, *Sosyolojiye Giriş*, Anadolu Ün. Basımevi, Eskişehir, 1993, s. 267.

yaşadığı toplumda bu değişimi gözlemleyebilir.⁷⁹ Ancak, değişme hızı toplumdan topluma değişiklik gösterir. Değişme, bazı toplumsal sorunlara çözüm getirirken bazı sorunların kaynağı da olabilir. Hızlı değişmeler bireylerden başarılı bir uyum beklerken, bu her zaman sağlanamaz. Toplumsal kurumlar örf ve adetler, gelenekler değişen bir toplumda değişmelere direnç gösterirler. Bu direnç yanında, değişen dünya ölçeğinde kendini değişen yeni şartlara uydurmaya çabalayan kişiler vardır. Sonuçta, kurumların işleyememesi, kültürel değerlerin kuşaktan kuşağa aktarılamaması, bireylerden beklenen rollerin yerine getirilmemesi, kurallara uymama gibi sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Kısacası, toplumsal değişme süreci, hem toplumun varlığını koruma hem de bu varlığı tehlikeye düşürme yönünde etkiler yapabilmektedir. Toplumda değişim kaçınılmazdır ama, toplum için süreklilik, kalıcılık da bir gerekliliktir.⁸⁰ Güçlü toplum, kendine sunulan yeniliklere kapılarını ardına kadar açmaz, test eder öyle alır. Bünyesine uymazsa da bir safra gibi atar.⁸¹ Dolayısıyla, toplumsal değişme politikaları belirlenirken toplumun yapısı, kültürü, değer yargıları da göz önünde bulundurulmalıdır.

2- Sosyal Değişmenin Çeşitleri

Genel olarak sosyal değişimin, toplumun sosyal yapısı ve ilişkilerinde oluşan sosyo-kültürel değişiklikler⁸² olduğunu belirtmiştik. Bu çerçevede, değişimin maddi temeli olduğu gibi kültürel temeli olduğu açıktır. Toplumsal değişme, özellikle maddi temelleri oluşturan öğelerdeki gelişme ve yeniliklere bağlı olarak belirir. Doğal çevre (ekolojik koşullar), endüstriyel gelişmeler, nüfus ve nüfusun doğayla kurduğu ilişkilerin değişip gelişmesi tüm toplumsal yapıda etkiler yapar. Teknoloji ve iş bölümündeki gelişmeler, toplumsal değişmeyi güdüleyen birincil öğelerdir.⁸³ Bunlara bağlı olarak da toplumun kültürel yaşamında da değişimler başlar.

Bu bağlamda, sosyal değişmeyi maddi temele dayanan değişimler ve kültürel (manevi) temele dayanan değişimler olarak açıklamak mümkündür. Ancak toplumun

⁷⁹ Davut Dursun, **Değişim ve Süreklilik**, İklim Yay. İstanbul, 1995, s. 16.

⁸⁰ Nur Vergin, "Değişim ve Süreklilik", **Türkiye Günlüğü**, Sayı,25, Kış, 1993, s. 6-7

⁸¹ Beşir Ayvazoğlu, "Gelenek ve Değişme", **Türkiye Günlüğü**, Sayı,25, Kış, 1993, s.22-23

⁸² Bottomore, a.g.e., s.329.

⁸³ Muzaffer Sencer, **GAP Bölgesinde Toplumsal Değişme Eğilimleri Araştırması I**, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara, 1992-1993, s. 549

maddi temelleri ile kültürel temelleri zaten iç içedir, birbirleriyle etkileşim halindedir. İkisi birlikte toplumsal değişmeyi oluşturur. Genellikle, maddi unsurların daha çabuk değiştiği kabul edilir. Belli bir süreç içerisinde de maddi unsurlardaki değişimler kültürel değişimleri oluşturur.⁸⁴

Ayrıca, yine bu çerçevede, sosyologlar değişmeyi toplumsal değişme ve kültürel değişme olarak iki ayrı kavram olarak da incelemişlerdir.⁸⁵ Bazen de ikisini birlikte kullanarak “sosyo-kültürel değişimler” olarak tanımlamışlardır.⁸⁶ Gerçekten de toplumsal şartlarla kültürel normlar iç içedir ve bunlar toplumsal değişmeyi oluşturur. Dolayısıyla, bir toplumda sosyo-kültürel değişimlerin oluşabilmesi için coğrafi veya toplumsal bir hareketliliğin olması, bunun sonucunda da var olan sistemin yeni şartlara uyum gösterememesi veya başka kültürlerle iletişim kurması etkili olmaktadır.⁸⁷

Bugün batı dünyası, ulaşılmış olduğu teknolojik gelişmeler kapsamında bütün dünyaya kendi kültürünü empoze etmektedir. Batıda antropolojik, felsefi ve hatta dinsel araştırmalarda, her şeye yansıyan bir red edişin etkisiyle dünün kültürünün miadı dolmuş, gerilerde kalmış bir şey olarak kabul edildiği bir zemin oluşmuştur.⁸⁸ Bu da, yerel kültürlerin zaman içerisinde etkinliğini kaybederek yok olma sürecini başlatmış olup, toplumları, ortak bir dünya kültürü etrafında değişmeye zorlamaktadır. Bu durum, özellikle gelişmekte olan toplumlarda toplumsal problemlerin nedeni haline gelmiştir. Toplumun temel dinamiklerinden birisi kültürdür. Kültürdeki yabancılaşmalar ve kaymalar toplumsal bütünlüğü tehdit etmektedir.

Bu bağlamda, gelişmekte olan ülkelerin en büyük problemlerinden birisi; batının geçirmiş olduğu toplumsal değişimler alınırken nelerin alınıp nelerin alınmayacağı olmuştur. Genel olarak teknolojik gelişmeler ve değişimlerin alınması savunulurken beraberinde kültürel değişimin kontrol edilmeye çalışılması öngörülmüştür.⁸⁹ Ancak bu pek de mümkün görülmemektedir. Teknolojik üstünlük zamanla kendi kültürünü de kabul ettirme eğilimi göstermektedir. Teknolojik

⁸⁴ Güngör, *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, s. 14-15

⁸⁵ Bottomore, a.g.e., s. 329.

⁸⁶ Özkalp, a.g.e., s. 264

⁸⁷ Mümtaz Turhan, *Kültür Değişmeleri*, İFAV. Yay. İstanbul, 1987, s. 216.

⁸⁸ Louis Dollot, *Kitle Kültürü ve Bireysel Kültür*, Çev: Özlem Nudrah, İletişim Yay. İstanbul, 1991, s. 106

⁸⁹ Güngör, a.g.e., s. 20-23

değişme önünde engel tanımamaktadır. Teknolojik değişmeler, aynı zamanda bozucu ve yıkıcı özellikler de taşımaktadır. Bu da, toplum kültürünü etkilemektedir. Bu anlamda, batı teknolojisi toplumun hem yapısı, hem de değer sistemi üzerinde önemli değişiklikler yaparken hiçbir zaman nötr bir alet olmayıp birtakım değerlerin de temsilcisi olmaktadır.⁹⁰

Son tahlilde, sosyal değişmeyi toplumun sosyal yapısındaki ve sosyal ilişkilerindeki değişmeler olarak düşündüğümüzde, onun sadece maddi dinamiklerde kalmayacağını zamanla kültürel dinamiklerin de değişimden etkileneceğini söyleyebiliriz. Değişme bir bütündür. Bu çerçevede maddi ve kültürel (manevi) değişmeler ayrımı, ancak teoride anlamlı gözükmektedir.

3- Sosyal Değişmeye Etki Eden Faktörler

Sosyal Bilimcilerin üzerinde durduğu konuların birisi de toplumsal değişmeye neden olan etmenlerin ortaya konulmasıdır. Değişme etmenleri acaba nedir, sorusu farklı cevaplar bulmakla birlikte genel olarak; fiziksel ortam, biyolojik faktör, teknoloji ve kültürel faktörler üzerinde durulmaktadır.

3.1- Fiziki Çevre Faktörü

Sosyal Bilimler tarihinde fiziki çevre ile sosyoloji arasında yakın bir ilişki bulunduğunu ileri süren birçok düşünüre rastlanmıştır. Bunların ilki de İbn Haldun'dur.⁹¹ Bunlara göre, her coğrafi çevre o coğrafya üzerinde yaşayan insan topluluklarını etkilemektedir. Hatta, bazıları fiziksel ortamı değişimin tek nedeni olarak ele almakta ve işi coğrafi kaderciliğe kadar götürmektedir. Şüphesiz fiziki çevre insan toplulukları üzerinde etkilidir, ancak sosyal değişimin tek nedeni değildir.⁹²

Eğer değişimin tek nedeni coğrafi çevre olsaydı, tarihin akışı içerisinde aynı coğrafya üzerinde yaşamış toplumların aynı yapıyı göstermeleri gerekirdi. Oysa, aynı coğrafya üzerinde yaşamış olan toplumlar arasında, zamanla çok farklı yapılar

⁹⁰ Güngör, a.g.e., s. 34-35

⁹¹ İbn Haldun, Mukaddime I, Çev: Süleyman Uludağ, Dergah Yay. İstanbul, 1982, s. 116-117, Emre Kongar, Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1995, s. 65

⁹² Fichter, a.g.e., 173, Erkal, a.g.e., s. 257

oluştugu bilinmektedir.⁹³ Ama şu da bir gerçek ki, fiziksel çevre kültürün şekillenmesinde önemli etkindir. Bu itibarla toprak erozyonunun, göllerin kurumasının, depremlerin, ormanların tahribinin kültür değişmesini ve dolayısıyla sosyal değişmeyi oluşturduğuna dair örnekler çoktur.⁹⁴ Bu olaylar, insanlarla doğa arasında kurulmuş olan dengeyi ve ilişkileri etkiler. Diğer bir deyimle doğa ve insan arasındaki ilişkiler değişmeye başlar. Bir çok göç olayının temelinde doğayla insan ilişkilerinin bir şekilde bozulması yatmaktadır.⁹⁵

Fakat, fiziki çevrenin olumsuz etkileri yanında, insanoğlunun onu kontrol altına almaya çalışırken medeniyetleri de oluşturduğu bir gerçektir.⁹⁶ Bu çerçevede, maddi kültür (medeniyet); insanın, ıslah edilmiş ve insan tarafından yaratılmış çevresi olarak da tanımlanmaktadır.⁹⁷ Bu anlamda, kültürün oluşumunda fiziki çevrenin önemini inkar edemeyiz. Ancak, teknolojinin hızla ilerlemesi, iletişim, ulaşım imkanlarının artması fiziki çevrenin değiştirici gücünü azalttığı da bir gerçektir.⁹⁸

3.2. Biyolojik Faktör

Sosyal değişmeyi doğuran etmenlerin birisi de insanın biyolojik yapısı, onun soy ve ırksal özellikleri kabul edilir. Hatta bazı düşünürler, medeniyetin oluşmasını, ilerlemesini ırksal üstünlükle açıklamaya çalışmışlardır.⁹⁹ Ancak, sosyal değişme sadece bunlarla izah edilemez.¹⁰⁰ Soy ve ırksal özelliklerin yanı sıra, bireyi çevreleyen ve saran sosyal çevre de birey üzerinde etkili olmaktadır. Bazı durumlarda soy ve ırk birliği ile kültür birliği birbirine karıştırılmaktadır. İrksal birlik belirli bir ırka mensup olmak anlamını taşır ve biyolojik olarak kazanılan bir niteliktir. Kültür birliği ise, belirli bir kültürü taşımak anlamına gelir. Belirli bir kültürü taşımak da, öğrenme ve sosyalleşme süreçleri sonunda kazanılmaktadır. Ancak, kültür mirasına kalıtım (irsiyet) özellikleri de eklenebilmektedir.¹⁰¹

⁹³ Ryan Bryce F., *Social and Cultural Change*, The Ronald Press Company, New York, 1969, s. 23

⁹⁴ Dönmezer, a.g.e., s. 411

⁹⁵ Özkalp, a.g.e., s. 271

⁹⁶ Anthony Giddens, *Sosyoloji*, Çev: Hüseyin Özel, Cemal Güzel, Ayraç Yay. Ankara, 2000, s.552.

⁹⁷ Bilgiseven, *Genel Sosyoloji*, s. 278

⁹⁸ Bilgiseven, a.g.e., s. 315

⁹⁹ Geniş Bilgi İçin Bknz. Samuel Koenig, *Sosyoloji, Toplum Bilimine Giriş*, Çev: S. Sucu, O. Ayaç, Ütopya Kitabevi Yay. İstanbul, 2000, s.299-300.

¹⁰⁰ Bryce F., a.g.e., s. 24

¹⁰¹ Erkal, a.g.e., s. 258.

3.3. Teknoloji Faktörü

Sosyal değişmeyi oluşturan etmenlerden birisi de, teknolojik gelişmeler kabul edilir. Toplumdaki değişimin hızı büyük oranda toplumun teknolojik ilerlemesine bağlıdır.¹⁰² İnsan doğayı kendi denetimine alabilmek için bir takım teknikler üretmektedir. Tarihin ilk dönemlerinde bu, belki basit bir avlanma teknikleriydi, ama bugün artık, bütün bir evreni kontrol altına almak için yapılan uğraşları içermektedir. Bu uğraşlar da toplumların günlük yaşamını etkilemekte ve hatta yer yer yeni yaşam biçimleri oluşturmaktadır. Teknolojik gelişmeler, üretim araçlarını da etkilemekte ve buna bağlı olarak üretim ilişkileri de değişmektedir. Bu anlamda, üretim güçlerinin sürekli değişikliğe uğraması toplumsal değişimin hızını artıran bir etken olabilmektedir.¹⁰³ Teknoloji sayesinde salgınlar, kıtlıklar ve diğer doğal felaketler büyük çapta önlenabilir, ancak onun ürettiği radyasyon ve diğer zehirli kirlilik türleri büyük çapta değişmelere neden olabilecek niteliktedir.¹⁰⁴ Dolayısıyla, teknolojinin toplumları dönüştürücü, değiştirici ve hatta yıkıcı gücü problem de üretebilmektedir.

Teknoloji, belirli bir kültürün ürünüdür. Tekniği yaratan kültürü göz önüne almadan, teknolojiyi bağımsız düşünmek ve insanın değişiminde temel belirleyici faktör olarak ele almak hem eksik, hem de yanlıştır. Teknoloji, onu yaratan, yenileyen insan unsurunun kültür taşıyıcı özelliğine bağlı olarak ortaya çıkar.¹⁰⁵ Bu çerçevede, teknik olarak üstün olan toplumlar kendi kültürlerini geliştirmekte olan toplumlara teknikleriyle birlikte empoze ederler.

Az gelişmiş ve geliştirmekte olan ülkelerin sosyal yapılarının teknolojiyle kısa zamanda değiştirilmesi çok zordur. Teknolojinin maddi unsurları kolayca benimsenirken, onun gerektirdiği örgütlenme, uzmanlaşma, rasyonelleşme ve zihniyetle ilgili bir çok değişiklikler zaman alabilmektedir.¹⁰⁶ Bu değişimlerin hiçbiri, bir takım zorluklarla, karşı koymalarla karşılaşmadan gerçekleşmez.¹⁰⁷ Bu durum da, bir çok toplumsal problemlerin nedeni olabilmektedir.

¹⁰² Samuel Koenig, a.g.e., s.305.

¹⁰³ Rüstem Erkan, *Kentleşme ve Sosyal Değişme*, Bilimadamı Yay. Ankara, 2002, s. 27.

¹⁰⁴ Giddens, a.g.e., s.564.

¹⁰⁵ Erkal, a.g.e., s. 259-260

¹⁰⁶ Bilgiseven, a.g.e., s. 279

¹⁰⁷ Maurice Duverger, *Siyaset Sosyolojisi*, Çev: Şirin Tekeli, Varlık Yay. İstanbul, Tarihsiz, s. 82.

3.4. Diğer Faktörler

Toplumsal değişimi etkileyen bir diğer etken de, devletlerin politik örgütlenme tipidir. Toplayıcı ve avcı toplumlarında, topluluğu harekete geçirecek hiçbir politik otorite olmadığı için bu etki en az düzeydedir. Ancak, diğer toplum biçimlerinin hepsinde farklı politik öznelerin varlığı –şefler, lordlar, krallar ve hükümetler gibi- toplumsal değişimi önemli ölçüde etkilemektedir.¹⁰⁸

Bu bağlamda, toplumsal değişimi etkileyen etkenlerin birisi de; liderlik, iletişim sistemleri, bilimin gelişmesi, düşüncenin laikleşmesi, eleştirel ve yenilikçi bakış açısının oluşması, özgürlük, eşitlik, demokratik katılım idealleri ve dinin etkilerini de içeren kültürel etkenlerdir. Kültürdeki bu değişmelerle, alışkanlıklar ve adetler, artık eski kabullerini görmemekte ve buna karşılık yaşam biçimleri giderek rasyonelleşmektedir.¹⁰⁹ Bütün bu gelişmeler de toplumsal değerlerin ve kabullerin sorgulanmasına neden olmakta, toplumsal ve politik değişim süreçlerini harekete geçirmektedir.

B. SOSYAL DEĞİŞME İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

1- Gelenek ve Gelenekçilik

Gelenek, durağanlık ile değişme ekseninde sıkışıp kalmış olup, modernistlerle muhafazakarlar arasında öteden beri başlıca anlaşmazlık konularından birisi olmuştur. İnsanlık tarihinin başlangıcından Rönesans devrine kadar devam eden geleneğin hükümlerliliği, Rönesans'ın her şeyin ölçüsünü din yahut gelenekten değil de “insan”ı temel alma anlayışı ile ve her şeyi insana göre biçimlendirmesi ile gücünü yitirmiş, yerini bireycilik, hümanizm, rasyonalizm gibi beşeri ideolojilere terk ederek, yavaş yavaş yeryüzünden kendini çekmiştir.¹¹⁰ Sosyal bilimlerde gelenek kavramı, bir topluluğun kendinden önceki nesillerden devralıp kısmen dönüştürerek sonraki nesillere devrettiği, inanç, kurum ve seremonileri de içeren her türlü toplumsal pratiği ve bunlara bağlılığı¹¹¹ ifade temektedir. Toplumdaki inanç, kurum ve kuralların meşruluklarını, geçmiş dönemlerde de uygulanmış olmalarına dayandırmak, geleneksel olanı modern olana tercih etmek, gelenekler ya da

¹⁰⁸ Giddens, a.g.e., s.553.

¹⁰⁹ Giddens, a.g.e., s.553-556

¹¹⁰ Mustafa Armağan, *Gelenek ve Modernlik Arasında*, İnsan Yay. İstanbul, 1995, s. 63-65

¹¹¹ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Ekin Yay. Ankara, 1997, s. 300.

geleneksel değerlerin korunup yaşatılması gerektiğini savunmak da gelenekçiliğin göstergesi kabul edilmektedir.¹¹² Bu anlamda gelenek, gücün dinsel olarak meşrulaştırılmasıyla rollerin yöresel atfedilmesindeki yaygınlığın bir bileşimi olarak geçmişe bağlılıktır¹¹³ ve kuşaktan kuşağa aktarılan bilgi, düşünce ve kültür birikimini ifade eder.¹¹⁴ Bu aktarma işlemi de toplumsal istikrar ve sürekliliği, devamlılığı güvence altına alan sosyal bir işleve sahiptir.¹¹⁵ Gelenek, geçmişin şimdiye aktarımıdır, bir önceki “an”a ait olanın bir sonraki “an”da yinelenmesidir.¹¹⁶ Toplumdaki devamlılık ve süreklilik, geleneğin sosyalizasyon süreci tarafından yeni kuşaklara aktarılması yolu ile sağlanmakta; ancak, yeni kuşaklar kendilerinden önceki kuşağın toplumsal hayatını aynen tekrarlamadıkları için, bu sosyalizasyon hiçbir zaman tam bir sosyalizasyon olamamakta ve dolayısıyla, gelenekler konusunda her zaman eleştiriler, inkarlar ve yenileşmeler görülmektedir.¹¹⁷

Bu çerçevede, geleneğin karşıtı kabul edilen “modern”i, geleneğin ıslah edilmiş şekli olarak görenler de vardır.¹¹⁸ Sağlıklı yeniliğin ve değişimin ilk şartı gelenektir ve en sağlam kurumlar, köklü geleneklere sahip olanlardır. Gelenek ve geleneğe sahip kurumlar, toplumların bel kemiği gibidir. Bu anlamda gelenek, değişimin tam karşısında duruyormuş gibidir. Eğer, geleneği tanımlarken, donmuş, hayatiyetini yitirmiş, değişmesi imkansız alışkanlıkları anlıyorsak bu doğrudur. Ancak burada vurgulamak istediğimiz, değişmeyi önleyen değil, değişirken de devam eden prensiptir, devamlılıktır.¹¹⁹ Tarihin bir ürünü olmayıp tarihi yapan bir girişimdir.¹²⁰ Yani gelenek, çoğu zaman değişimde bir meşrulaştırma kaynağı da olabilir. Günün ihtiyaç ve özlemlerine göre yeniden biçimlenebilme özelliğiyle, modernlik anlayışına güç verebilir.¹²¹ Bu anlamda, klasik olarak kabul gören

¹¹² Ömer Demir, Mustafa Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Ağaç Yay. İstanbul, 1993, s.143

¹¹³ Anthony D. Smith, *Toplumsal Değişme Anlayışı*, Çev: Ülgen Oskay, Ege Ün. Basımevi, İzmir, 1988, s. 94-95

¹¹⁴ Paul Valliere, “Tradition”, *The Encyclopedia of Religion*, ed. Mircea Eliade, Macmillan Publishing Company, New York, 1987, cilt, 15, s. 1

¹¹⁵ Kadir Canatan, “Gelenek, Din ve Modernite”, *Bilgi ve Hikmet*, Sayı, 9, Kış, 1995, s. 28

¹¹⁶ Ömer Çelik, “İslamcı Gelenek ve Geleneksel İslam”, *Bilgi ve Hikmet*, Sayı, 9, Kış, 1995, s. 22.

¹¹⁷ Bottomore, *a.g.e.*, s. 333

¹¹⁸ Armağan, *a.g.e.*, s. 13

¹¹⁹ Beşir Ayvazoğlu, “Gelenek ve Değişme”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı, 25, Kış, 1993, s. 23-25

¹²⁰ Lord Northbourne, *Modern Dünyada Din*, Çev: Şahabeddin Yalçın, İnsan Yay. İstanbul, 1995, s.37.

¹²¹ Celaleddin Çelik, “Değişim Sürecinde Merkez-Çevre İlişkileri ve Çevresel Dini Yönelimler”, *İslamiyat*, cilt, 5, sayı, 4, 2002, s.88

geleneksel ve modern arasındaki kesin ayrım yeniden sorgulanmaktadır.¹²² Modern olan her şeyin mutlak manada geleneğe karşı olması gerekmemektedir.¹²³ Görüldüğü gibi, geleneğin bir toplumda olumsuz sonuçları kadar olumlu sonuçları da vardır.¹²⁴ Sosyal ilişkilerin biçimlendirilmesinde, etkili ve verimli iletişimin kurulmasında geleneğin değeri yadsınamaz.¹²⁵ Bu formülden anlaşılması gereken, kendimizi ve projelerimizi gelenekten bağımsız bir biçimde üretemeyeceğimiz gerçeğinin daha baştan kabul edilmesi olmakla birlikte, içerisinde yaşadığımız geleneğe karşı alacağımız eleştirel tutum sayesinde de toplumun sürekliliğinin sağlanması olacaktır.¹²⁶

Bu bağlamda, Sosyoloji açısından “geleneksel toplum” kavramını açıklamakta yarar vardır. Geleneksel toplum, genellikle, endüstriyel, kentleşmiş ve kapitalist “modern” topluma karşı kullanılmaktadır ve aynı zamanda yargılayıcı bir anlam içermektedir.¹²⁷ Geleneksel toplumda kutsal ile kutsal dışı iç içedir. Kutsal, geleneğin kaynağıdır. Gelenek, her yerde aynı anda kutsalı hazır eden uygarlığı meydana getirerek kutsalın varlığını bütün dünyaya yayar.¹²⁸ Günlük yaşamın her alanında kutsalın, örf ve adetlerin etkisi vardır. Böyle bir toplumda sosyal hareketlilik sınırlıdır.¹²⁹ Bireyler arasındaki statüyü daha çok yaş, kabile ve bağlı bulunulan grup belirler ve sosyal ilişkilerde “biz” vurgusu etkindir.¹³⁰ Geleneksel yapıda taklit, tekrar ve alışkanlık ön planda olduğundan insan ve toplum hiçbir zaman farkında olmadığı, eleştirisini yapmayı düşünmediği, doğruluğunu ve yanlışlığını test edemediği katı ve güçlü bir çark içinde döner durur. Bu kısır döngüden kurtulmak için bir anlamda gelenekle modernliği barıştırıp geleneğin, çağın ihtiyaçlarına cevap verebilen, değişime açık bir yapıya bürünmesi gerekmektedir.

¹²² Scott Lash, “Modernite mi, Modernizm mi? Weber ve Günümüz Toplumsal Teorisi”, Çev: Mehmet Küçük, Modernite Versus Postmodernite, der: Mehmet Küçük, Vadi Yay. Ankara, 2000, s. 162.

¹²³ Armağan, a.g.e., s. 66

¹²⁴ Orhan Türkdoğan, *Çağdaş Türk Sosyolojisi*, At. Ü. İ.F. Yay. Erzurum, 1977, s. 283

¹²⁵ Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998, s. 548.

¹²⁶ Erol Göka “Geleneğin Yaratıcı Yenilenmesi”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı, 25, Kış, 1993, s. 36-37

¹²⁷ Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev: Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yay. Ankara, 1999, s. 259

¹²⁸ S. Hüseyin Nasr, “Gelenek Nedir”, Çev: Yusuf Yazar, Bilgi ve Hikmet, Sayı, 9, Kış, 1995, s. 56

¹²⁹ Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yay. İstanbul, 2000, s. 357

¹³⁰ Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994, s. 220

Bu bağlamda, Kur'an-ı Kerim'de de körü körüne geleneğe bağlılık yerilmektedir: *“Onlar atalarını şüphesiz sapık kimseler olarak bulmuşlardı. Kendileri de bilinçsizce onların peşinden kovalanırcasına koşturuyorlardı.”*¹³¹ *“Hayır, doğrusu biz atalarımızı bir din üzerinde bulduk, biz de onların peşinden gitmekteyiz, derler. Ey Muhammed senden önce herhangi bir beldeye gönderdiğimiz uyarıcıya, o kasabanın varlıkları sadece, doğrusu atalarımızı bir din üzerinde bulduk, biz de onların peşini takip etmekteyiz, derlerdi. Uyarıcı, eğer size atalarınızı üzerinde bulduğunuz dinden daha doğrusunu getirmişsem de mi bana uymazsınız, derdi. Onlar bu kez; doğrusu sizinle gönderilen şeyi inkar ediyoruz, derlerdi.”*¹³²

Son tahlilde, bu ayetler de körü körüne bağlanılan gelenek ve göreneklerin, kör taklitlerin toplumlar üzerindeki etkisini ve manevi baskısını oldukça açık ve yalın bir şekilde gözler önüne sermektedir.¹³³ Gerçekte Allah insana ‘nefsinde olanı’ değiştirme ve bir durumdan diğerine geçebilme yeteneği vermiştir.¹³⁴ Dolayısıyla, “onlar nefislerinde olanı değiştirmedikçe Allah bir toplumun durumunu değiştirmez”¹³⁵

2- Modernlik ve Modernleşme

İngilizce’de 16. Yüzyılda kullanılmaya başlanan “modern” kelimesi, Batıda Rönesans ve reformasyon hareketleriyle başlayan bilim ve teknolojiadaki ilerlemelerin bir ürünü¹³⁶ olmakla birlikte, Latince, “Modernus” biçimiyle, artık resmen Hristiyan olan o dönemi, Romalı ve Pagan geçmişten ayırmak için kullanılmış olup¹³⁷, anlam olarak, eskiye ve geleneğe karşı yeniliği, değişimi vurgulamaktadır¹³⁸ ve bir rasyonelleşme sürecini içerir.¹³⁹ Bu çerçevede “modern”, radikal bir değişmeden sonra ortaya çıkanı adlandırır ve insana olduğu kadar

¹³¹ Kur'an-ı Kerim, Saffat, 37 / 69-70

¹³² Kur'an-ı Kerim, Zuhuruf, 43 / 22-24

¹³³ Muhammed Hüseyin, Modernizmin İslam Dünyasına Girişi, Çev: Sezai Özel, İnsan Yay. İstanbul, 2000, s.12.

¹³⁴ Cevdet Said, Bireysel ve Toplumsal Değişmenin Yasaları, Çev: İlhan Kutluer, İnsan Yay. İstanbul, 1998, s. 43.

¹³⁵ Kur'an-ı Kerim, Ra'd, 13/11.

¹³⁶ Swanson, a.g.e., s.140

¹³⁷ Ahmet Demirhan, Modernlik, Ağaç Yay. İstanbul, 1992, s. 12.

¹³⁸ John F. Wilson, “Modernty”, The Encyclopedia of Religion, ed. Mircea Eliade, Macmillan Publishing Company, New York, 1987, cilt, 10, s.18

¹³⁹ Mehmet Küçük, “Postmodernin Modern Karakteri ya da Dönemleştirmenin İronisi”, Modernite Versus Postmodernite, der: Mehmet Küçük, Vadi Yay. Ankara, 2000, s. 28.

çevresine de uygulanır. Modern dünya, tarımsal dünyanın yerini alır ve yeni bir dünya görüşü ortaya koyar. Modernite önce insanı, daha sonra insanın dünyasını etkiler. Modern olmak, artık düne ait olmayan ve başka yöntemlerle ele alınması gereken bir dünyada yaşamak demektir.¹⁴⁰

Bu bağlamda modernlik, ilerleme, gelişme, kalkınma düşünceleri ekseninde toplumsal değişim ve dönüşüme gönderme yapmaktadır.¹⁴¹ Avrupa’da 17. Yüzyılda meydana gelen teknolojik birikimin sebep olduğu ekonomik büyüme, toplumları adına “modernleşme” dediğimiz kurumsal ve kültürel değişim sürecine sokarak, etkileri dünya çapında görülen yeni bir hayat tarzı ve sosyal örgütlenme biçimi yarattı. Bu ise mevcut tüm geleneksel sosyal düzenleri beklenmedik bir şekilde altüst etti ve günlük hayatın samimi ve şahsi ilişkilerini derinden etkiledi.¹⁴² Toplumsal yaşamı alt üst eden bu değişimler aynı zamanda toplumsal hareketlerin de tetikçisi olmuştur.¹⁴³ Bundan sonra, hiçbir şey eskisi gibi değildir. Dünya üzerinde yaşayan herhangi bir ülkedeki yaşam, artık diğerlerinden bütünüyle ayrılmış değildir. Ülkeler arasındaki sınırları aşan toplumsal, politik ve ekonomik bağlar, her bir ülkede yaşayanların kaderini önemli ölçüde etkileyecektir.¹⁴⁴

Bu çerçevede modernleşme, çağdaş değişim modeli olarak algılandığından, basitçe eski biçimlerin yerini çağdaş biçimlerin alması olarak görüldü. Bu anlamda “modernlik”, modernleşme ruhunu ifade etmekle¹⁴⁵ birlikte bir modernleşme projesidir ve bir bilinçlilik halidir, içinde yaşanan çağın bilincinde olmaktır.¹⁴⁶ Bu da, farklılaşmayı, uzmanlaşmayı, bireyselleşmeyi sözleşmeye dayalı ilişkileri, bilimsel bilginin ve teknolojinin egemen olduğu bir yaşam biçimini ön görmektedir. Aşkınla ilgili tüm bağların koparılıp aklın ön plana çıkarılmasını hedefler.¹⁴⁷ İnsanın düşünme kapasitesinin, aklının bütün diğer sosyal ve kültürel alanların, (ekonomiden, kainatın açıklanışı olan kozmolojiye vs. kadar) kendi açıklama

¹⁴⁰ Abel Janniere, “Modernite Nedir”, Çev: Nilgün Tatal, Modernite Versus Postmodernite, der: Mehmet Küçük, Vadi Yay. Ankara, 2000, s. 96.

¹⁴¹ Erkan Preşembe, “Modernlik Gerçeğinden Postmodernlik Söylemine Din Sorunu”, EKEV Akademi Dergisi, Sayı: 13, Güz, 2002, s. 3-4.

¹⁴² Ali Yaşar Sarıbay, “Postmodernite ve Kültür Olarak İslam”, Türkiye Günlüğü, Sayı, 25, Kış, 1993, s. 46

¹⁴³ Pierre Laroque, Sosyal Sınıflar, Çev: Yaşar Gürbüz, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1969, s. 36

¹⁴⁴ Giddens, a.g.e., s.67.

¹⁴⁵ D. Smith, a.g.e., s. 65-66

¹⁴⁶ Ahmet Demirhan, a.g.e., s. 51.

¹⁴⁷ Veli Urhan, “Modernizm, Postmodernizm ve Personalizm”, Doğu Batı, Sayı, 8, 1999, s. 133

çerçevesine göre, yeniden kurmasını ima eder.¹⁴⁸ Çünkü, modern bakış açısı; anti-geleneksel, ilerici, hümanist, akılcı, materyalist, deneyci, ferdiyetçi, eşitlikçi ve serbest düşünceyi savunan bir bakış açısıdır.¹⁴⁹

Ayrıca, modernleşme batı kaynaklı olduğundan aynı zamanda batı kültürünü de ifade etmektedir.¹⁵⁰ Hatta, temel çıkış noktası kutsal karşıtlığı olsa da Hristiyan kültüründen de kopamamıştır.¹⁵¹ Dolayısıyla, biraz da ideolojik değerlendirmeye tanımlandığında modernleşmek demek, batılı gibi olmayı da gerektirir.¹⁵² Bu anlayış, bilim ve teknolojinin yanında kültüre de gönderme yapmaktadır. Bu çerçevede modernleşme, bir süreci takip eder. Bunlar, bilimsel, siyasal, kültürel ve endüstriyel devrimlerdir.¹⁵³ Modernleşme, bu aşamalardan sonra gerçekleşir. Ancak, her ne kadar modernlik, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika Ülkelerini niteleyen bir terim olmasından dolayı modernleşme ile batılılaşma özdeşleşmiş ise de, günümüzde Japonya gibi modern olduğu tartışmasız kabul edilen bazı Uzak Doğu ülkelerinin varlığı, bu iki kavramın ayrışmasına neden olmuş ve bir “batı-dışı modernlik” gündeme gelmiştir.¹⁵⁴ Bu bağlamda, modernleşme veya batılılaşma, bir toplumun iç dinamiklerinden çok, yönetici elitler tarafından gerekli görülen planlı bir sosyal değişme sürecini ifade ederse, bu durumda “modernleştirme” ve “batılılaştırma”dan söz edilmektedir.¹⁵⁵

Diğer taraftan, modernlik, ürettiği toplumsal problemlerden dolayı sert eleştirilere de muhatap olmaktadır. Bu eleştirilere göre; modernlik, toplumsal yaşam içinde kendi çelişkilerini de taşır. Birbiriyle uyuşmayan arzular dizisi ve tatmin edilmesi mümkün olmayan arzular doğurur.¹⁵⁶ Toplumun geleneği, inançları, normları bir şekilde toplum bütünleşmesini sağlamaktaydı. Ancak modernliğin

¹⁴⁸ Armağan, a.g.e., s. 48

¹⁴⁹ Lord Northbourne, *Modern Dünyada Din*, Çev: Şahabeddin Yalçın, İnsan Yay. İstanbul, 1995, s. 21.

¹⁵⁰ Ali E. Hillal Dessouki, “Islamic Modernism”, The Encyclopedia of Religion, ed. Mircea Eliade, Macmillan Publishing Company, New York, 1987, cilt, 10, s. 16

¹⁵¹ Bernard M. G. Reardon, “Christian Modernism”, The Encyclopedia of Religion, ed. Mircea Eliade, Macmillan Publishing Company, New York, 1987, cilt, 10, s. 7-8

¹⁵² Krishan Kumar, *Sanayi Sonrası Toplumdan Post- Modern Topluma*, Çev: Mehmet Küçük, Dost Kitabevi, Ankara, 1999, s.105

¹⁵³ Abel Janniere, “Modernite Nedir”, Çev: Nilgün Tural, Modernite Versus Postmodernite, der: Mehmet Küçük, Vadi Yay. Ankara, 2000, s. 97.

¹⁵⁴ Fazlı Arabacı, “Osmanlı Modernleşmesinde “Yeni Osmanlılar”ın Din ve Siyaset Anlayışları”, *Dini Araştırmalar*, Cilt: 2, Sayı: 5, Eylül-Aralık, 1999, s. 51-52.

¹⁵⁵ Zeki Arslantürk, M. Tayfun Amman, *Sosyoloji, Kavramlar, Kurumlar, Süreçler, Teoriler*, s. 358.

¹⁵⁶ Ross Poole, *Ahlak ve Modernlik*, Çev: Mehmet Küçük, Ayrıntı Yay. İstanbul, 1993, s.191.

değiştirici- dönüştürücü gücüyle bu değerler etkinliğini kaybederken modernlik, toplumda bunların yerini dolduracak ortak bir değer koyamamış,¹⁵⁷ gerçek bir kültür yaratamamıştır.¹⁵⁸ “Modernlik krizi” olarak adlandırılan bu durum, yarattığı toplumsal sorunlar ve gerilimler bağlamında, düşünürleri alternatif arayışlara itmiştir.¹⁵⁹ Dolayısıyla, tarihin modernlikle birlikte bittiği söylenir, çünkü; meydana gelmiş çoğulcu evreni, genel terimlerle anlatmanın hiçbir yolu yoktur artık.¹⁶⁰ Bundan dolayıdır ki Jürgen Habermas, modernlik projesinin tamamlanmadığından bahseder ve onu, hem kendi içinde taşıdığı eksikliklerden ve hem de ona karşı yapılan anti-modern saldırılardan kurtarmak için yol bulmaya çalışır.¹⁶¹

3- Sosyal Çözülme

Bir sosyal sistem içerisindeki sosyal yapı, ilişki ve değerlerin zayıflamaya, hatta bağlayıcı olmaktan çıkmaya başlaması ile baş gösteren duruma, sosyal çözülme denmektedir.¹⁶² Bu durumda, toplum artık işleyen bir bütün olma özelliğini kaybetmiş ve sosyal ilişkiler, iyice gevşemiştir.¹⁶³ Toplumu ayakta tutan inanç ve değer sistemleri etkinliklerini yitirmiş, sosyal kurumlar yeni norm ve değerlere uyum sağlayamaz duruma gelmiştir.¹⁶⁴

Başka bir açıdan sosyal çözülme; bir toplumda suç, şiddet, alkolizm, zihinsel hastalıklar ve intihar gibi bazı problemlerdeki yıkıcı bir artışla karakterize edilen durumdur. Sosyal çözülme, sosyal yapının bozulması ve sosyal kontrolün çökmesi sonucu oluşmaktadır. Eğer toplumda, sosyal çatışma, ahlaki çöküntü ve düzensizlik yaygın ise, bu durumda sosyal çözülme ortaya çıkmaktadır. Sosyologlar, büyük kentlerdeki sefalet mahallelerini sosyal çözülmenin görünümü olarak nitelendirirler. Buralarda, suç, şiddet, fuhuş, anomi ve yabancılaşıma gibi bir çok problem vardır.

¹⁵⁷ Demirhan, a.g.e., s. 67-69.

¹⁵⁸ Kumar, a.g.e., s. 106-107

¹⁵⁹ Erkan Perşembe, “Modernlik Gerçeğinden Postmodernlik Söylemine Din Sorunu”, *EKEV Akademi Dergisi*, Sayı: 13, Güz, 2002, s. 6.

¹⁶⁰ Giddens, a.g.e., s. 558-559

¹⁶¹ Jürgen Habermas, “Postmoderniteye Giriş: Bir Dönüm Noktası Olarak Nietzsche”, *Modernite Versus Postmodernite*, Der: Mehmet Küçük, Vadi Yay. Ankara, 2000, s.236-242.

¹⁶² Demir, Mustafa Acar, a.g.e., s. 77.

¹⁶³ Selahattin Özyurt, M. Sait Doğan, *Gençlik Problemleri Açısından Üniversite Gençliği*, Değişim Yay. Adapazarı, 2002, s. 43.

¹⁶⁴ Türkdoğan, *Değişme Kültür ve Sosyal Çözülme*, s.181.

Ayrıca, hızlı sosyal değişme durumlarında, toplumun değişmelere uyum sağlayamaması da sosyal çözümlere neden olabilmektedir.¹⁶⁵

Bu bağlamda, eğer toplumsal değişme sonucunda, toplumun varlığı ile özdeş olan kurumlar ortadan kalkıyor ve yerleri sosyal sistemde boş kalıyor, fonksiyonel ve sosyo-kültürel değerleri yitiriliyorsa, bu durum sosyal çözölmeyi ifade eder.¹⁶⁶ Yine, gruplar arasındaki farklılaşmalar sonucunda, toplumda “biz” duygusunun kaybolması da çözölmeyi doğurur. Bu çözölme, toplumun birbirinden farklı gruplara bölünmesi sonucu olmaktadır. Toplumda kapalı küçük gruplara bölünen insanlar milli bir temelde birleşemezlerse sosyal çözölme olacaktır.¹⁶⁷ Bu çerçevede Ziya Gökalp, sosyo-kültürel çözölmeden kurtulmanın reçetesini, milli kültürün korunmasında ve milli kültür ile medeniyet unsurlarının uyumlu bütünleşmesinde görmektedir.¹⁶⁸

Bu bağlamda Mustafa Erkal, sosyo-kültürel çözölmeyi doğuran etkenleri şu şekilde belirtmektedir: Aile yapısında karşılıklı sevgi, saygı, bağlılık ve dayanışmanın zayıflaması, sosyal değerleri ve kültür naklini sağlayan dilin nesiller arasında anlaşılabilir hale gelmesi yüzünden nesiller arasında kopukluk olması, iç ve dış tehlikeler karşısında milli varlığın sağlanamaması, eğitim ve öğretimin milli olma özelliğini yitirmesi, toplumda iş bölümünün ve sosyal farklılaşmanın gelişmemesi ve çoğulcu demokratik yapıya geçilememesi, aydınların topluma yabancılaşması ve kültürel yabancılaşma, ekonomik istikrarsızlık dönemlerinde yüksek enflasyon oranının ahlaki değerleri zedelemesi, can ve mal güvenliğinin olmaması, hukuk devleti anlayışının yara alması, zamanla değişen sosyal yapıya uygun yeni sosyal kurumların veya dengelerin oluşturulamaması ve geleneksel yapı ile modern yapılar arasında denge ve uyumun sağlanamaması gibi hususlar, toplumdaki sosyal çözölmenin başlıca nedenleri arasındadır.¹⁶⁹

Bu bağlamda, geleneksel-modern ikilemi ve karşıtlığı, özellikle hızlı değişme dönemlerinde meydana gelmekte ve sosyal çözölmeye neden olabilmektedir. Ülkemizin de geçirmekte olduğu çağdaşlaşma ve/veya batılılaşma eksenindeki modernleşme süreci, bu anlamda bir geleneksel-modern ikilemi içermektedir. Bu

¹⁶⁵ Sezgin Kızılcık, Yaşar Erjem, *Açıklamalı Sosyoloji Terimleri Sözlüğü*, Konya, 1992, s. 371.

¹⁶⁶ Erkal, *Sosyoloji*, s. 290.

¹⁶⁷ Bilgiseven, *a.g.e.*, s. 299.

¹⁶⁸ Vehbi Bayhan, *Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılaşma*, T.C. Kültür Bakanlığı Yay. Ankara, 1997, s. 173

¹⁶⁹ Erkal, *a.g.e.*, s. 295-296.

problemin çözümü de geleneksel yapıyla modern yapının uyumlu birlikteliğinin kurulmasıyla mümkündür.

4- Anomi ve Yabancılaşma

Genel anlamda kuralsızlık ve normsuzluk olarak açıklanan anomî; genellikle toplumsal geçiş dönemlerinde veya bir toplumun hızlı değişim geçiren kesimlerinde görülen ve varolan kuralların kişiler arasındaki bağlayıcılıklarının kaybolması, buna karşılık yeni kuralların eskilerinin yerine ikame edilecek kadar kabul görmemesi sonucu, kişilerin davranışlarını uyduracakları etkin toplumsal normların olmadığı, göreceli normsuzluk durumudur. Ya da, bir toplumdaki mevcut kültürel değerler ve sosyal amaçlar ile o toplumda yaşayan bireylerin söz konusu amaç, değer ve kurallara uygun olarak davranma ve yaşama istekleri arasında belirgin bir farklılaşmanın ortaya çıkması sonucu toplumsal ilişkileri düzenleyen kural ve değerlerin aşınmasının doğurduğu karmaşa ve kuralsızlık durumunu¹⁷⁰ ifade etmektedir.

Sosyolojide anomî kavramını ilk kullanan Emile Durkheim'dir. Durkheim'e göre anomî; hangi normu izleyeceklerini bilemez hale gelen bireylerin bütünleşmelerini giderek olanaksızlaştıran bir toplumsal düzensizlik ortamıdır. Durkheim "İntihar" isimli eserinde anomiyi şöyle açıklar: "Gerçekten yaşam koşulları köklü olarak değiştiği için, insan gereksinimlerini düzenleyen ıskalanın aynı kalması olanaksızdı; zira bu ıskala, tüm üretici kategorilerin alması gereken payı kabaca belirlemesi sebebiyle, toplumsal olanaklara göre değişmektedir. Günümüzde bu ıskalanın hiyerarşisi altüst olmuş bulunmaktadır. Ama öte yandan rast gele yeni bir hiyerarşi alınıp ötekinin yerine koyulamaz. İnsanların ve nesnelerin toplumsal bilinç tarafından yeniden sınıflandırılması için belirli bir süre gerekecektir. Böylece, başıboş kalan toplumsal güçler yeni bir denge bulmadıkça, her birinin değeri konusunda ortak bir yargıya varılamayacak ve bu nedenle bir süre boyunca çok yönlü düzen boşluğu doğmuş olacaktır. Bugün artık mümkün olanı ve olmayanı, doğruyu ve doğru olmayanı, hangi hak, talep ve özlemlerin meşru olduğunu, hangilerinin sınırı aştığını bilemeyecek bir durumdayız."¹⁷¹ Yine bu çerçevede

¹⁷⁰ Demir, Mustafa Acar, a.g.e., s. 29-30. Selahattin Özyurt, M.Sait Doğan, a.g.e., s. 39-40.

¹⁷¹ Tolun, a.g.e., s. 249.

Durkheim, intihar olaylarını toplumsal etkenlerin neden olduğu anomik davranışlarla açıklamaktadır.¹⁷²

Öte yandan Durkheim, “Toplumsal İş bölümü” adlı eserinde, anomiye; düzeni sağlayan ahlak ve hukuk kuralları ortadan kalkınca toplumun bütününe kucaklayan hastalık olarak tanımlar. Tarihin belli dönemlerinde davranışları biçimlendiren ve idealleri inşa eden değerler sistemi ile fertler arasındaki ilişkiler bozulur. Bu bunalım, toplumun bütününe sardığı zaman “anomi” vardır, “anomi” dayanışmanın yok oluşudur. Sosyal faaliyetlerin farklılaşması ile toplum üyelerinin ortak duygularında değişimler olur, bu da sosyal inançların gevşemesine yol açar, toplum imajının yerini kişi imajı alır. Fertler kendilerinde birtakım kabiliyetler olduğuna inanırlar, toplum onlara bir takım roller verir. Eğer bu kabiliyetlerle o roller birbirine uymuyorsa sosyal bütünleşme gerçekleşemez. Çağdaş toplum, işbirliği ile rekabet, dayanışma ile çatışma arasında bocalamaktadır. İktisadi anarşi ve –aile, kilise, korporasyon (ortak kuruluşlar) gibi- ara kuruluşların zaafı yüzünden dengesizlik doğunca değerler sistemi bozulur, kişinin amaç ve araçları ön plana geçer; çünkü sosyal düzen, sosyal ahengi artık sağlayamaz.¹⁷³

Son tablilde anomi; maddeci, faydacı ve fertçi normların ağırlık kazandığı toplumlarda görülen hastalık halidir. Anominin yaygınlaşması fertte bir takım tepkilerin doğmasına sebep olabilir. Bu birbirinden farklı tepkiler; aşırı yenilikçilik, cemaatleşme ve tecrit, ilgisizlik ve saldırganlık şekillerinde görülebilir. Bu tepkilere bu gün normal hayatta da rastlanılmaktadır.¹⁷⁴

Bu bağlamda, sosyolojik olarak yabancılaşma kavramı değerlendirildiğinde de; yabancılaşma kişinin kendine, içinde yaşadığı topluma, doğaya ve başka insanlara karşı duyduğu yabancılık hissine işaret ederken, insanların, toplumun norm ve değerlerinden uzaklaşmış ya da kopmuş oldukları hissine kapıldıkları, toplumsal ilişkilerde dışlanmışlık ya da yalnızlık duydukları duruma vurgu yapmakta ve normsuzluğa, kabul görmüş, gelenekselleşmiş davranış kalıplarına uyamama ya da bağlanamamaya gönderme yapmaktadır.¹⁷⁵

¹⁷² Bayhan, a.g.e., s. 13.

¹⁷³ Cemil Meriç, *Mağaradakiler*, Ötüken Yay. İstanbul, 1978, s. 329.

¹⁷⁴ Erkal, a.g.e., s. 327.

¹⁷⁵ Cevizci, a.g.e., s. 710.

Bu çerçevede, modern toplum hayatına ayak uyduramamadan kaynaklanan toplumun genelindeki moral çöküntü, kurumların fonksiyonları dışına çıkmaları, bireyin çevrenin etkisiyle kendisini güçsüz hissetmesi, sosyal tecrit (isolation) gibi durumlar da yabancılaşmayı göstermektedir.¹⁷⁶ Kısacası yabancılaşma, insanın iç ve dış dünyasında meydana gelen uyumsuzluk problemi anlamında kullanılabilir. Buna göre, üç çeşit yabancılaşmadan söz edilebilir: Bunlardan birincisi; insanın biyolojik ve psikik yapısal özelliklerine (fıtrat) yabancılaşmasını ifade eden “bireysel yabancılaşma”, diğeri ise; kişinin diğeri insanları ikiyüzlü, bencil ve ilgisiz, sosyal düzeni de baskıcı ve impersonal bir şekilde algıladığı durumlara referansta bulunup bir sendrom olarak tanımlanan “sosyal yabancılaşma”dır. Dini hayatta meydana gelen, ana modelden ve merkezden sapmaları ve dinin insan üzerindeki etki ve fonksiyonlarındaki zayıflamayı ifade etmek üzere kullandığımız “dinsel yabancılaşma” kavramına yüklediğimiz anlam da diğeri bir yabancılaşmayı oluşturmaktadır.¹⁷⁷

Diğeri taraftan, yabancılaşma süreci, daha çok endüstrileşen toplumların sorunudur. İnsanın insan olma özelliğini kaybettiğine kendisini inandıracak koşulların doğuşudur. Endüstriyel hale gelen toplumların siyasi ve ekonomik sistemlerine bakılmaksızın izlenen bir süreçtir. Bu süreç, o toplumların değer hükümlerinde yer eden “materyalist” görüşün şiddetine göre azalır veya çoğalır. Kapitalist veya sosyalist toplumlar, ne ölçüde materyalist görüşten sapma gösterirlerse ve insanı sadece ürettiği mal ve hizmet dolayısıyla değil de insan olarak görürlerse, yabancılaşma ve onun doğurduğu hastalıklardan da korunabilirler. Anomi ile yabancılaşma arasındaki ilişkiye gelince; genellikle anominin yabancılaşmanın temel unsurlarından biri olduğu görülür.¹⁷⁸

Bu çerçevede, Barlas Tolan da anomiyi yabancılaşmanın bir unsuru olarak görmektedir. O’na göre anomiyi, insanın topluma yabancılaşması kategorisine girmesi nedeniyle yabancılaşma olgusunun içinde yer alır. Bu yabancılaşma türü, yabancılaşmanın öznel boyutlarını, yani aşırı uyumculuk ve toplumsal yalnızlık öğelerini içermektedir. Bazı araştırmacılara göre toplumsal kurallara aşırı bir biçimde uymak, modern toplumdaki yabancılaşmanın temel belirtilerinden biri olarak

¹⁷⁶ Erkal, a.g.e., s. 313.

¹⁷⁷ Faruk Karaca, *Psiko-Sosyal Açısından Yabancılaşma ve Dini Hayat*, Bil Yay. İstanbul-2001, s.39.

¹⁷⁸ Erkal, a.g.e., s. 317-318.

değerlendirilmektedir. Örneğin, reklamlar ve kitle iletişim araçlarının güdümündeki kamu oyu, bireye gerçek seçeneklerin bulunmadığı çok küçük bir bağımsız ve özerk alan bırakmış, hayat şekillerini ve insan davranışlarını doğrudan belirlemeye başlamıştır. Seçim olanaklarının sınırlı olduğu ve uyumcu olmayan bir tutumu benimsemenin toplumsal bedelinin çok ağır olduğu durumlarda toplumsal kurallara körü körüne uymanın, yabancılaşmanın bir biçimi olarak kabul edilmesi mümkündür.¹⁷⁹

Bu bağlamda, özellikle Amerikalı sosyologlar anomi ve yabancılaşma kavramlarını birleştirme yoluna gitmişlerdir. Anominin yabancılaşma olarak da nitelendirilebilecek bazı sosyal psikolojik tezahürleri olduğu söylenebilir. Bireylere birbirinden farklı hedefler öneren iki inanç sistemi arasındaki karşıtlık ve çatışma, dengesizlik ve bunalımlara neden olabilmektedir. Bunun gibi yabancılaşma kavramının, şahsiyet çözülmesi, sosyal izolasyon veya geniş manada bütün dünyadan izolasyonla ilgili bireysel bir duygu durumu olarak anlaşılması, yabancılaşmayla ilgili bazı kavramları, haklı olarak yabancılaştırıcı durumlar olarak değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır. Bu durumda anomi, yabancılaşma için önemli bir sosyal şart özelliği taşımaktadır. Nitekim anominin davranışsal sonuçları olan suçluluk duygusu ve antisosyal davranışın diğer formları, çoğunlukla yabancılaşma göstergeleri olarak karakterize edilmektedir.¹⁸⁰

Son tahlilde; genel anlamda toplumda bir uyumsuzluk problemi olan anomi ve yabancılaşmanın daha çok yoğun olarak geçiş aşamasındaki toplumlarda görüldüğü anlaşılmaktadır. Toplumda alışılmış olan hayat tarzının yerine birden bire başka ve yabancı sosyal ve kültürel kodların ikame edilmesi, anomi ve yabancılaşmanın nedeni olabilmektedir. Bu çerçevede kısaca anomiyi, toplumların özellikle düşüş ve yükseliş dönemlerinde bireylerin toplumun ortak değerlerine karşı takındığı olumsuz tavırlar neticesinde meydana gelen fikri, düşünsel ve davranışsal sapmalar olarak açıklayabiliriz.¹⁸¹ Köklü sosyal değişimler her zaman sancılı olur ve bunalımlar doğurur. Bu anlamda, modernleşme ve çağdaşlaşma bağlamında

¹⁷⁹ Tolan, a.g.e., s. 317-318.

¹⁸⁰ Karaca, a.g.e., s. 51-52.

¹⁸¹ Abdurrahman Togayhan, **Toplumsal Değişme ve Dini Cemaatleşme: "Kayseri Örneği"**, Erciyes Ü. Sos. Bil. Enst. Kayseri, 1998, (Basılmamış Doktora Tezi), s. 22.

Ülkemizde yaşanmış ve yaşanmakta olan bir takım toplumsal problemler daha iyi anlaşılabilir.

5- Sosyal Bütünleşme

Sosyal bütünleşme, sosyal ilişkiler ve teşkilatlar ağı olan bir toplumda küçük gruplar, menfaat birlikleri, kurumlar gibi sosyal yapının çeşitli unsurları ile maddi ve manevi kültür unsurlarının bir araya gelerek bütünlük içerisinde bir anlam oluşturacak tarzda birbirlerini tamamlamaları ve kaynaşmaları durumudur.¹⁸²

Bu çerçevede sosyal bütünleşme, sosyal kişilik, temel gruplar ve toplum olmak üzere üç düzeyde değerlendirilebilir: Buna göre, sosyolojik açıdan sosyal kişiliğin bütünleşmesi, bireyin sosyal rollerinin çatışmamasını ve koordinasyon içinde olmasını ifade eder. Grup bütünleşmesi ise, grup üyelerinin grup hedeflerine doğru kendi rollerini karşılıklı uyum içerisinde bir çatışma olmaksızın yerine getirmeleridir. Toplumun bütünleşmesi ise, sadece temel grupların değil aynı zamanda alt grupların da başarılı bir biçimde işbirliği yapmaya muktedir olmasıdır. Bu bağlamda sosyal bütünleşme, toplumdaki herkesin tam bir benzerliğini ifade etmez. Sosyal bütünleşme, birey ve grupların anlamlı bir biçimde bir araya getirildiği ve sosyal ihtiyaçların düzenli bir biçimde karşılandığı anlamına gelir. Farklılıklar vardır, ancak farklılıklar kabullenilmiş ve yönlendirilmiştir.¹⁸³

Toplumda sosyal bütünleşmenin sağlanmasında kültürün büyük önemi vardır. İnsanın maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılamak üzere ürettiği tüm birikimi ifade eden kültür, toplumun sürekliliği için nesilden nesile aktarılmaktadır.¹⁸⁴ Bu anlamda, toplumun sosyal mirası olarak da tanımlanan kültür, sosyal bütünleşmenin çimentosudur. Kültürel anlamda bütünleşmede üç süreçten bahsedilebilir: Yeni bir adet veya tekniğin takdimi, takdim edilen yeniliklerin benimsenip kabul edilmesi ve kabul edilen yeniliklerin diğer kültür unsurlarıyla bütünleşmesidir.¹⁸⁵

Bu çerçevede, sosyo-kültürel bütünleşme katı ve mutlak değildir. Kültür ve toplum her zaman belli bir bütünleşme derecesine sahipse de, ya da sahip olmalı ise de, unutulmamalı ki sosyo-kültürel bütünleşme göreceli bir olgudur. Kişiler arası

¹⁸² Bilgiseven, *Genel Sosyoloji*, s. 285.

¹⁸³ Fichter, *a.g.e.*, s. 203-204.

¹⁸⁴ Bayhan, *a.g.e.*, s. 161.

¹⁸⁵ Erkal, *a.g.e.*, s. 276-277.

sosyal ilişkilerin doğası gibi, insanın doğası da toplum ve kültür arasında katı ve sürekli bir bütünleşmenin var oluşunu engeller. Tam bir bütünleşme olabilseydi ne değişme olurdu ne de ilerleme. Sosyo-kültürel ilerleme kaçınılmaz olduğuna göre sosyo-kültürel değişme de sürekli bir olgudur.¹⁸⁶ Dolayısıyla, ikisi arasında sağlıklı bir dengenin kurulması gerekir. Aksi takdirde, kültürel bütünleşmenin kaybolduğu toplumlarda sosyal çözülme ortaya çıkar ve toplum dağılma sürecine girer.¹⁸⁷

Son olarak, sosyal bütünleşmenin gerçekleşmesi için gerekli hususlar genel olarak şu şekilde ifade edilebilir: “Toplumda işbölümünün ve sosyal farklılaşmanın artışı, zihniyet değişikliğine sebep olacak demokratikleşme sürecine geçiş, eğitimde kabiliyet esasına göre fırsat eşitliğinin sağlanması, sosyal statünün doğuştan değil ferdin başarısı sonucu kazanılması, bölgeler arası dengesizliğin giderilmesi, ırkı şuurun ve özellikle azınlık şuurunun yarattığı tahriplerin azaltılması, aile kurumunun güçlendirilmesi, sosyal politikanın uygulanması, orta sınıflaşmanın teşvik edilmesi, kültür ve sanat alanlarında topluma birleştirici mesajların iletilmesi, yaygın eğitime ve özellikle yetişkinlerin eğitime ağırlık verilmesi, eğitimin milli olma niteliği ve birleştiriciliği, kültürün genç kuşaklara naklinde önemli araç olan dilin kültürel ve nesiller arası kopukluğa yol açmaması, gecekondü nüfusunun mesken ve istihdam gibi problemlerini çözerek sosyal çevreye uyum sağlamalarını temin etmek.”¹⁸⁸ Bir toplum ancak bu özelliklere sahip olursa sosyal bütünleşmesini sağlayabilir. Sonuçta, sosyal bütünleşmeyi sağlayan toplumlar güçlü ve sağlıklı toplumlardır.

C. SOSYAL DEĞİŞME – DİN İLİŞKİSİ

Din-toplum etkileşimi, öteden beri sosyologların temel konularından biri olmuştur. Acaba, dinin toplum üzerinde ne gibi bir etkisi vardır? Din toplumu mu etkilemekte yoksa toplum dini mi etkilemektedir? Aralarında ne gibi bir etkileşim söz konusudur? Toplumsal değişme çerçevesinde dinin rolü nedir? Toplumda değişmeyi bizzat başlatan bir kuvvet midir, yoksa değişmeye engel midir? Veya, din toplumsal değişmeden ne ölçüde etkilenmektedir? Bütün bu sorular, sosyal değişme ve din ilişkilerinin anlaşılabilmesi için yanıt bulması gereken soru kümeleridir.

¹⁸⁶ Fichter, a.g.e., s. 205

¹⁸⁷ Zeki Arslantürk, M. Tayfun Amman, *Sosyoloji, Kavramlar, Kurumlar, Süreçler, Teoriler*, Çamlıca Yay. İstanbul, 2001, s. 355.

¹⁸⁸ Erkal, a.g.e., s. 286-287.

Buradan hareketle biz, dinin bir taraftan toplumu değiştirici rolünü, diğer taraftan değişmeye engel olma konumunu ve değişmeden etkilenme durumunu anlamaya çalıştık. Bunun, din-toplum ilişkilerinin daha sağlıklı anlaşılmasına katkı yapacağını düşünmekteyiz.

1- Sosyal Değişme Faktörü Olarak Din

Din, insan ruhunun en gizli köşelerine kadar girmesi ve inananlarına bir hayat anlayışı, bir dünya görüşü vermesi noktasında, gündelik toplumsal hayatı da şekillendirme eğilimindedir. Teoride toplum hayatını düzenleyici normlar koyan din, öteden beri varolan toplumun içine nüfuz etmek sureti ile onu yeniden düzenler.¹⁸⁹ Bu anlamda toplumu yönlendirme, onu kendi anlayışı çerçevesinde değiştirme ve geliştirme gücünü de elinde bulundurmaktadır. Dolayısı ile, toplumda yeni değerlerin yaratıcısı olmakta ve böylece toplumsal değişme olgusunda temel etken olarak işlevsel görünebilmektedir.¹⁹⁰ Bu anlamda Max Weber de, dini ve ahlaki değer ve fikirlerin sosyal değişme olgusunun etkin aracı olabileceğine vurgu yapmaktadır.¹⁹¹ Diğer taraftan, karizmatik dini önderlerin karizmaları ile geleneksel toplumda güçlü bir reform ve devrim yaparak toplumsal değişmeyi sağlayabilir. Peygamberlerin içinden çıktıkları toplumu değiştirmeleri bunun iyi bir örneğidir.¹⁹² Weber'e göre; bunun için toplumsal değişmede din, çok önemli bir etkindir ve batı kapitalizminin gelişmesindeki rolü de bunu gösterir.¹⁹³

Bu çerçevede, dini toplumsal değişmenin etkin aracı olarak gören sosyologlara göre; "insan davranışını, gidişini, sosyal değişmeleri belirleyen dini inançlardır. Yeni bir din yeni fikirler getirir, yeni fikirler yeni bir toplumsal yapı oluşturur. Hayatta ve tarihte gerçek etken hep din olmuştur. İnsanlık şimdiye kadar inançları olmadan yaşayamamıştır. Din olmasaydı insanlık normal bir gelişim, ilerleme sağlayamazdı. Dinin kuvveti bireyleri ortak bir hayata kendilerini feda etmeye götürür. Bu sayede toplum devamlılığını sağlar. Din ne kadar güçlü ise

¹⁸⁹Wach, *Din Sosyolojisine Giriş*, s. 7.

¹⁹⁰Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 335.

¹⁹¹Raymond Aron, *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, Çev: Korkmaz Alemdar, Bilgi Yay. İstanbul, 1986, s. 375.

¹⁹²Günay, *a.g.e.*, s. 336-337.

¹⁹³Giddens, *a.g.e.*, s. 495.

toplumsal bütünlük de o kadar kuvvetli olur.”¹⁹⁴ Yine bu konuda Peter L. Berger, tarih içerisinde en yaygın ve en etkin meşrulaştırma aracı olarak dini görmektedir. Din insani açıdan tanımlanan realiteyi sonsuz, evrensel ve kutsal bir realiteye bağlamak sureti ile yasallaştırarak sosyal kurumlara güven ve kalıcılık görünümü verir. Başka bir deyişle, beşeri olarak kurulan nomoi’ye (düzen) kozmik bir statü verir.¹⁹⁵ Bu da, bireylerin dine sıkı bir şekilde bağlanarak hayatlarına yön vermelerini sağlar.

Buradan hareketle, her zaman için yaratıcı değerleri ile sosyal değişimin etkin aracı olma rolünü üstlenme eğilimi ve gücünü en azından potansiyel olarak kendinde bulunduran dinin, içinden çıktığı toplumu her zaman değiştirebileceğini İslam tarihinden örneklerle görmek mümkündür. Putperest inançları ve katı gelenekleri içerisinde bocalayan bir toplumda Hz. Peygamberin çağrısının kısa bir zamanda nasıl köklü dini-sosyo-kültürel değişimleri yaptığını ve üstelik yalnızca Arabistanla sınırlı kalmayarak bütün bir dünyayı etkilediğini görmek, dinin toplumu değiştirici yönünü ortaya koymaktadır.¹⁹⁶ Dolayısı ile, dinler her zaman tutucu yönünün yanında, toplumu değiştirici ve devrimci güçler olarak etkili olabilirler.¹⁹⁷

2- Sosyal Değişmeye Direnç Gösteren Faktör Olarak Din

Din, bir yönü ile toplumsal değişimin motoru olurken, başka bir yönü ile de toplumsal değişimin önünde en büyük engellerden biri olabilir. Köken yönünden her din, bir mitolojiye veya kurucusunun, tebliğcisinin anısına bir bağlılıktan ve onu her seferinde yeniden yaşama ve tekrardan ibaret olan ritüel bir karakter taşımakta olduğundan, her türlü değişimden uzak durma eğilimi göstermektedir. Bu tutucu tutumu ile din, her çeşit zihniyet, değer, norm ve sosyo-kültürel yapı değişikliklerine karşı bir engel olma işlevini yapısında taşır.¹⁹⁸

Buradan hareketle, dinin toplum hayatındaki en önemli işlevinden birinin toplumsal bütünleşmeyi sağlamaya yönelik olmasıdır.¹⁹⁹ Bunu yaparken, tabiat üstü

¹⁹⁴Yünni Sezen, *Sosyolojide ve Din Sosyolojisinde Temel Bilgiler ve Tartışmalar*, İFAV Yay. İstanbul, 1990, s. 223.

¹⁹⁵Peter L. Berger, *Dinin Sosyal Gerçekliği*, Çev: Ali Coşkun, İnsan Yay. İstanbul, 1993, s. 69.

¹⁹⁶Günay, a.g.e., s. 337.

¹⁹⁷Giddens, a.g.e., s. 496.

¹⁹⁸Günay, a.g.e., s. 333.

¹⁹⁹Peter L. Berger, “Dini Kurumlar”, Çev: Adil Çiftçi, D.E.Ü. İlahiyat Fak. Dergisi, Sayı,IX, İzmir, 1995, s. 432,433.

bir inançlar sistemi ile, grup amaçları ve bunların üstünlüğü hususunda bir açıklama getirir. Ortak ayinlerle inananlarını bir araya getirerek ortak duyguların güçlenmesini sağlar. Sınırsız ödül ve cezalar sistemi aracılığı ile vicdanları kontrol altında tutar ve sosyal sapmaları önleyerek bütünleşmeyi sağlar.²⁰⁰ İşte bu nedenle din, toplumda istikrar faktörü olarak değerlendirilmiş, bunun sonucunda da, toplumsal anominin önleyicisi ve toplumsal değişimin freni olarak görülmüştür.²⁰¹ Ancak, dinin bu özellikleri, toplumda gücü elinde bulunduran yönetici ve elit kitle tarafından kendi iktidarlarını sürdürebilmek için meşru bir kılıf bulabilmek ve toplumun gelişmesini, ilerlemesini önleme aracı olarak kullanmaları için de uygundur.²⁰² Bu nedenle Cemil Meriç, Marx'ın "Din halk için afyondur" sözünü; Hristiyan dininin öfkeli kalabalıkları ve halkı sakinleştirici ve yatıştırıcı, tevekküle zorlayıcı, aynı zamanda da egemen sınıfın yaptığı eylemleri meşrulaştırıcı işlevinden dolayı söylemiş olacağına vurgu yapmaktadır.²⁰³

Diğer taraftan, dinin sosyal yapıyı değiştirici ve yeni yapıyı örgütleyici işlevi, genellikle bir toplumda ilk örgütlenme ve yayılma dönemlerinde görülürken, bundan sonra dinin oluşan bu yapının korunması ve sürdürülmesi noktasında işlev gördüğü görülür.²⁰⁴ Ancak, zamanla dinin bu şekilde gelenekselleşerek anlamını ve dinamizmini yitirmesi²⁰⁵ sonucu alternatif üretmediğinden, değişen ve gelişen toplumun gerisinde kalması söz konusudur. Bu durumda din, kendisini korumak için toplumsal değişmeye engel olmaya çalışır.

Bu çerçevede, Osmanlı toplumundaki dini anlayıştaki anlam kayması iyi bir örnek olabilir. Osmanlı'nın son zamanlarında dini anlayış gelenekselleştikçe, artık, sosyal ve ekonomik alanda kalkınmayı sağlayacak gücünü yitirmişti.²⁰⁶ Dolayısı ile, yüzyıllardır anlam kaymasına uğramış olan din, gündelik hayattaki değişmelere yeterli cevap veremediğinden yenilikçi aydınlar tarafından değişimin önündeki engel olarak görülmüştür.

Ancak, bütün bunların yanında, dinin toplumsal değişimin tamamen karşısında olduğunu söylemek güçtür. İçinde bulundurduğu anlam ve dinamizme her

²⁰⁰Zeki Arslantürk, M. Tayfun Amman, a.g.e., s. 263.

²⁰¹Günay, a.g.e., s. 334.

²⁰²Şerif Mardin, *Din ve ideoloji*, İletişim Yay. İstanbul, 1983, s. 76.

²⁰³Cemil Meriç, *Sosyoloji Notları ve Konferansları*, İletişim Yay. İstanbul, 1993, s. 143.

²⁰⁴Davut Dursun, *Din Bürokrasisi*, İşaret Yay. İstanbul, 1992, s. 31.

²⁰⁵Max Weber, *Sosyoloji Yazıları*, Çev: Taha Parla, İletişim Yay. İstanbul, 1993, s. 376.

²⁰⁶Vejdi Bilgin, *Sosyal Çözülme ve Din*, Etüt Yay. Samsun, 1997, s. 36-37.

ne zaman dönülürse o zaman tekrar toplumsal değişimin motoru olabilir. Gelenekselleşen dinlerdeki ihya hareketleri bunun göstergeleridir. Ama şunu da söylemek gerekir ki, din aynı zamanda muhafazakarlık yönü de olan bir olgudur.²⁰⁷ Bu nedenle, bazı toplumlarda toplumsal değişimin önündeki engellerden birisi de din olabilir.

3- Sosyal Değişmeden Etkilenme Konumuyla Din

Din-toplum ilişkileri bağlamında üzerinde durulması gereken bir diğer konu da, toplumda yaşanan toplumsal değişmeden dinin ve din anlayışlarının ne düzeyde etkilendiğidir. Dinin, toplumu etkileyip değiştirirken kendisinin de toplumdan etkilendiği kabul edilmektedir.²⁰⁸ Bu çerçevede özellikle, günümüzde toplumlar modernleşme ile birlikte hızlı bir toplumsal değişme süreci yaşarken acaba din, bu süreçten nasıl etkilenmektedir?

Genel olarak geleneksel toplum, din ekseninde şekillenmiş bir toplumdur. Endüstri toplumuna doğru değişme sürecinde din sosyal hayatı belirleme gücünü kaybetmekte, siyasi hayattan ise tamamen çekilmek zorunda kalmaktadır.²⁰⁹ Bu süreç, erken dönemlerde endüstrileşmiş olan batı toplumlarında sosyal dinamiklerin etkisi ile “laikleşme/sekülerleşme” şeklinde olurken, onları model alarak gelişmek isteyen toplumlarda planlı bir şekilde “laikleştirme/sekülerleştirme” tarzında gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Bunun sonucunda, geleneksel din anlayışının gerilemesi, dinin kurumsal niteliğinin zayıflaması, kişiden kişiye değişen din anlayışlarının ortaya çıkması, dinin ibadet boyutunun geri plana itilmesi, yeni din ve mezheplerin ortaya çıkması yönünde bir etkilene görülmektedir.²¹⁰

Bu çerçevede, değişen toplumsal anlayışlara bağlı olarak ortaya çıkan laikleşme ile dinin toplum hayatının çeşitli alanlarındaki etkisinin kaybolduğu düşünülmektedir. Ancak, bu değişimlere karşı din de savunma olarak, akılcı bir bakış açısı ile hayatı yeniden biçimlendirme gayreti içindedir.²¹¹ Bu durumda, din dışı hayatla din arasında sürekli bir çatışma vardır. Toplumun morfolojik yapısı din üzerine etki eder. Toplum büyüdükçe, maddi kültür geliştikçe din ile toplum

²⁰⁷Günay, a.g.e., s. 334-335.

²⁰⁸Berger, a.g.e., s.448.

²⁰⁹ Berger, a.g.e., s. 457,458.

²¹⁰ Arslantürk, M. Tayfun Amman, a.g.e., s. 397.

²¹¹Giddens, a.g.e., s. 493,495.

arasındaki problem de artar. Ancak, toplumdaki geniş ve hızlı sosyal hayat, din dışı hayatı şiddetlendirdiği gibi aynı ölçüde dini hayatı da şiddetlendirir. Çünkü, toplumda “biz” şuuru her zaman vardır. Din dışı hayatla sürtüşme arttıkça, cemaat şuuruna ihtiyaç artmakta ve kendine dönüş mekanizması işlemektedir.²¹² Son zamanlardaki dini grup ve cemaatleşmelerdeki artışın bir nedeni de toplumdaki böyle bir etki-tepkinin sonucu olabilir.

Sonuçta, modern sanayi medeniyetinin, tüm toplum ve dinlere ne denli köklü toplumsal değişme ve uyum problemlerini empoze ettiğini son birkaç yüzyıldan beri görmekteyiz. Buradan hareketle, yeni bir yaşam ve dünya anlayışı sunan modernizm, bütün toplumların geleneksel yapısını, kültürünü derinden etkilemiş ve geleneksel kurumlaşmış dini inançları, uygulamaları, kurumları, normları ve değerleri etkileyerek bir değişim ve dönüşüme neden olmuştur. Bunun sonucunda da, geleneksel dini tutum ve davranışları, dünya görüşleri altüst olduğundan geleneksel dine olan ilgisizlik ve sekülerizasyon, modern dönem toplumlarının çok önemli adaptasyon sorunları arasında yer aldılar.²¹³ Buradan da anlaşıldığı gibi, din toplumsal değişmelerden kendisini tam anlamıyla koruyamamakta ve etkilenmektedir. Çünkü her din aynı zamanda, içinden çıktığı sosyolojik çevrenin etkisi altındadır.²¹⁴

²¹² Sezen, a.g.e., s. 224.

²¹³ Günay, a.g.e., s. 340.

²¹⁴ Wach, *Din Sosyolojisine Giriş*, s. 7.

İKİNCİ BÖLÜM

ŞANLIURFA'YA GENEL BAKIŞ

A. ŞANLIURFA'NIN GENEL ÖZELLİKLERİ

1- Coğrafi Yapı

Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu bölgesinde bulunan Şanlıurfa, 37_ 49' 12"- 40_ 10' 00" doğu meridyeni ile 36_ 41' 28"- 37_ 57' 50" kuzey paralelleri arasında yer alır.

Şanlıurfa'nın en doğu ucu Ceylanpınar'ın biraz doğusunda Aşağı Hümera köyü (37_ 49'12"), en batı ucu Halfeti ilçesi (40_ 10' 00"), en kuzey ucu Siverek ilçesi Bucak nahiyesi kuzeyinde Çatalpınar Köyü (37_ 57' 50"), en güney ucu Akçakale (36_ 41' 28") dir.

Şanlıurfa'nın yüzölçümü 19.615 km² (D.İ.E 1995 yılı) ile Türkiye yüzölçümünün %3'nü oluşturur. Bu bilgilere göre, en batı ucu ile en doğu ucu arasında 2_ 19' 48" fark vardır. Bu ise 9 dakika, 20 saniye, zaman farkını ifade eder. En kuzey ucu ile en güney ucu arası 130 km'dir²¹⁵

İl toprakları, doğudan Mardin'in Mazı Dağı, Derik ve Kızıltepe, kuzeyden Diyarbakır'ın Çınar, Merkez, Ergani ve Çermik, Adıyaman'ın Gerger, Kahta, Samsat, Merkez ve Besni, batıdan Gaziantep'in Araban ve Nizip ilçeleri ile çevrilidir. İlin güneyinde Türkiye-Suriye devlet sınırı uzanır. Şanlıurfa İli'nde yeryüzü şekilleri çok karmaşık değildir. İl alanı genel olarak, ilin kuzey bölümlerini kaplayan Güneydoğu Toroslar'ın orta kesimlerinin güney etekleri ile güneydeki geniş ovalık alanlar arasında kalan geniş bir plato görünümündedir. İl topraklarının yeryüzü şekillerine göre dağılımda ağırlıklı yeri %61.7'lik payla platolar tutar. İkinci önemli yeryüzü şekli olan dağlar (%22), İlin kuzey bölümünü kaplar. Kuzey-Güney doğrultusunda uzanan bu dağların yükseltileri güneye gidildikçe daha da düşer. Bu dağlar arasında platolar uzanır. Şanlıurfa'nın güney bölümleri bitkisel üretim bakımından büyük önem taşıyan geniş ovalarla kaplıdır. İl alanının %16.3'ünü oluşturan ovaların en önemlileri, Suruç, Harran ve Viranşehir ovalarıdır.²¹⁶

²¹⁵<http://www.sanlıurfa.gov.tr/cografya/cografya.html>, 19.05.2003.

²¹⁶Yurt Ansiklopedisi Türkiye, İl İl: Dünü, Bugünü, Yarını, Anadolu Yay. Cilt: 10, İstanbul, 1984, s. 7355-7356.

Şanlıurfa'nın sularını batı, kuzeybatı ve kuzeyde doğal sınır oluşturan Fırat ırmağı toplar. Yapım aşamasındaki Hacıhıdır Barajı ile Bozova'nın kuzeybatısında kurulan Atatürk barajının ardında suların birikmesi ile yapay göller oluşmuştur. Kuzey ve Kuzeybatıdaki bazı topraklar Atatürk baraj gölünün suları altında kalmıştır. Bu baraj gölü Türkiye'nin en büyük yapay gölüdür. Yazları çok sıcak ve kurak geçen İlde kışın hava sıcaklığının -10 derecenin altına indiği olur. Kışın yağış alan Şanlıurfa, orman bakımından ülkenin en yoksul illerindendir. Yörenin bitki örtüsü step görünümündedir.²¹⁷

2- Tarihsel Yapı

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Orta Fırat Bölümü'nde bulunan Şanlıurfa, doğuda Mardin, kuzeydoğuda Diyarbakır, kuzey batıda Adıyaman, batıda Gaziantep ve güneyde Suriye toprakları ile çevrelenmiş bir sınır şehridir. Şanlıurfa, coğrafi özelliği nedeniyle üzerinde birçok bağımsız devlet ve beyliğin kurulmuş olduğu, değişik kültürel oluşumların kaynaştığı bir yerleşim yeri olmuştur. Gerek tarihinin başladığı ilkçağlarda ve gerekse diğer devirlerde Şanlıurfa, hemen her zaman Doğu ile Batı kültürleri arasında bir köprü görevi de yapmıştır. Doğuyu Batıya bağlayan ticari ve askeri yolların buradan geçmesi, Şanlıurfa'ya geçmiş dönemlerde büyük önem kazandırmıştır.

Bu tarihi şehrin, ilk kuruluşu hakkında kesin bilgiler yoktur. Meşhur Arap tarihçisi Ebul Faraç'a göre Şanlıurfa, Nuh Tufanı'ndan sonra yeryüzünde kurulan ilk yedi yerleşim merkezinin ilki ve en önemlisidir. Hz. Adem (A.S.)'ın çiftçilik yaptığı, Hz. İbrahim Halil, Hz. Eyyüp, Hz. Şuayp, Hz. Elyasa gibi peygamberlerin yaşadığı bu bölge bugün "Peygamberler Şehri" diye anılmaktadır. Hatta Hristiyanlar, Hz. İsa'nın mendilinin Şanlıurfa'da bulunmuş olmasından dolayı buraya Dir-Mesih adını vermişlerdir.²¹⁸

Tarihte Şanlıurfa; Ur, (Ebla tabletlerindeki bir tarifle) Harrad'daki Ur, Kalde Ur'u, Orhei, Arhay, Vurhai, Edessa, Antiokhos, Kaliru, Diyar Mudar, Ruha, Reha, Urfa ve en son Şanlıurfa isimlerini almıştır.²¹⁹ Kuruluşu MÖ. 2000 yıllarına kadar gittiği birçok tarihi kaynaklarda gösterilmektedir. Ünlü Alman sanat tarihçisi

²¹⁷ Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, Ana Yay. Cilt: 20, İstanbul, 1990, s. 234.

²¹⁸ <http://www.sanlıurfa.gov.tr/tarih/tarih.html>, 20.05.2003.

²¹⁹ Mehmet Oymak, Hz. İbrahim Halilullah ve Urfa, Harran Yay. Şanlıurfa, 1991, s. 73.

Eckhard Unger'in 1927 yılında yazmış olduğu "Assyrisch und Babylonische Kunst" adındaki kitabında, kuvvetle belirttiğine göre, Şanlıurfa'nın kuzey Mezopotamya'da Urschu uygarlığınca kurulmuş, dünyadaki en eski şehirlerden birisi ve aynı zamanda bu uygarlığın ilk yerleşim ve kültür merkezlerinden olduğu gösterilmektedir. Bir çok tarihçilerin de buna yakın ve benzer yazıları vardır.²²⁰

Diğer taraftan, Dicle ve Fırat arasındaki topraklar için MÖ. İkinci bin yıllarına ait Hitit çivi yazılı metinlerinde rastlanan ilk ad "Hur Memleketler"dir. MÖ. Birinci bin yarısında ise, Asur vesikalarında bölgenin "Hanigalbat" adıyla anıldığı görülmektedir.²²¹ Daha sonra da bölgeye bir Sami kavmi olan Aramiler kitleler halinde gelip yerleşmişlerdir. Bundan sonra da bölgeye Asuriler hakim olmuş, bu devlet MÖ. 610 yılında İran ve yeni Babil Devletleri tarafından yıkılmış ve Urfa bölgesine (Elcezire) İranlılar hakim olmuştur.²²²

Urfa, MÖ. 332 tarihine kadar Pers imparatorluğu yönetiminde kalmıştır. Pers kralı III. Daryus, İsos savaşında Makedonya kralı İskender'e yenilince, yukarı Mezopotamya ve dolayısı ile Urfa Makedonyalıların eline geçmiştir. Urfa, bundan sonra Helen uygarlığının bir merkezi olacaktır. Büyük İskender Hindistan seferi dönüşünde ölünce yönetimi altındaki ülkeler, generalleri arasında paylaşılmış ve Urfa da bu paylaşımında general Selefkos'a düşmüştür. Helen yönetimi ve kültürü Urfa'da 237 yıl sürmüştür. Selefkos, Romalıların Pompeus komutasındaki ordularına yenilmesiyle tarih sahnesinden silinmiştir. Bu olaydan sonra da Urfa Romalıların hakimiyetine girmiştir.²²³

Helenizm devrinde Selefkos Devletinin son yıllarında Mezopotamya'da bir takım beylikler kuruldu. Selükid devleti yıkıldıktan sonra bu beylikler zamanla kuvvetlenince, merkezi Urfa'da olan bir krallık kurdular. Bu krallık Abgar da denilen Osroen krallığı idi. Bu krallık MS. 244 yılına kadar yaşamıştır. Urfa, daha sonra da Roma imparatorluğunun ve daha sonra da Bizans imparatorluğunun hakimiyetine girmiştir.²²⁴

²²⁰Mustafa Ayataç, *Peygamberler Şehri Şanlıurfa*, Arkeoloji ve Sanat Yay. İstanbul, 1988, s. 25.

²²¹Fikret Işıltan, "Şanlıurfa Tarihine Genel Bir Bakış", *Şanlıurfa ve GAP Sempozyumu*, Haz: Abdulkadir Karahan, İstanbul, 1988, Nureddin Uycan Cilt ve Basım evi, s. 58.

²²²Işıltan, "a.g.b.", s. 59.

²²³Ramazan Şeşen, *Harran Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1993, s. 5.

²²⁴Fikret Işıltan, *Urfa Bölgesi Tarihi*, İ.Ü. Edebiyat fak. Yay. İstanbul, 1980, s. 14,21.

Daha sonra, İslamiyetin doğuşu yıllarında Bizans imparatorluğunun bir eyaleti olan Urfa, Hz. Ömer döneminde MS. 639 yılında İyaz İbn-i Ganem komutasındaki İslam ordularına teslim olmuştur. 1071'de Alparslan'ın şehri kuşatmasına kadar bir çok siyasi ve dini hareketlerin olduğu Urfa'da, MS. 1098 yılında bağımsız bir haçlı kontluğu kurulmuştur. MS. 1144 yılında İmadettin Zengi'nin Urfa'yı fethine kadar yine birçok kuşatma ve savaşlar olmuştur.²²⁵

Eyyübilerden Artuklulara geçen Urfa, Moğol tahribinden sonra Karayülük Osman Bey tarafından Akkoyunlu idaresine geçmiş, daha sonra Memlük hakimiyetine geçmiş, 1516'da Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştır. 16. yüzyıl sonlarında Karayazıcı Abdulhalim isyanı nedeni ile çok kanlı olaylara sahne olan Urfa'da anarşi kısa zamanda bastırılmıştır. 1837 yıllarında Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa kenti kısa bir süre elinde tutmuştur.²²⁶

Urfa, 19. yüzyıl sonlarına doğru Osmanlı İmparatorluğunun birinci dünya savaşı sonunda yenik kabul edilmesi ile birlikte düşman orduları tarafından işgal edilmeye başlanmıştır. Önce, İngiliz orduları tarafından, daha sonra da Fransız orduları tarafından işgal edilen Urfa, 11 Nisan 1920'de gösterdiği şanlı direnişle işgalcileri kovmuştur.²²⁷

Ayrıca, Urfa milletvekili Osman Doğan ve 17 arkadaşının, Kurtuluş Savaşında gösterdiği kahramanlıktan dolayı, Urfa ili adının "Şanlıurfa" olarak değiştirilmesine ilişkin kanun teklifi TBMM tarafından 12.6.1984 tarihinde kabul edilerek kanunlaşmıştır. Urfa ilinin adının Şanlıurfa olarak değiştirilmesi hakkındaki 3020 sayılı kanun 22 Haziran 1984 tarih 18439 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.²²⁸

3- Demografik Yapı

Şanlıurfa'nın, yerleşme merkezi olarak önemi çok eski tarihlere kadar uzanmakla birlikte, nüfus varlığı açısından her zaman ülkenin önemli illeri arasında yer almıştır. Cumhuriyet döneminde ilk nüfus sayımının yapıldığı yıl olan 1927'de nüfusu 200 bini aşan birkaç ilden biri Şanlıurfa'ydı. 1980'de, nüfus büyüklüğü

²²⁵ Mehmet Oymak, *Hiz. İbrahim Halilullah ve Urfa*, Harran Yay. Şanlıurfa, 1991, s. 74.

²²⁶ A. Cihat Kürkçüoğlu, *Şanlıurfa Camileri*, ŞURKAV Yay. Şanlıurfa, 1993, s. 4.

²²⁷ Ayataç, a.g.e., s. 53-55.

²²⁸ <http://www.sanliurfa.gov.tr/tarih/tarih.html>, 21.05.2003.

açısından, yer aldığı Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Gaziantep ve Diyarbakır'ın gerisinde kalmakla birlikte, Ülke genelinde yapılan sıralamada, 600.000'i aşan nüfusuyla, 27'nci il durumundaydı. Şanlıurfa, bu nüfusu ile Ülkenin 27. büyük iliydi ve Ülke nüfusunun binde 13'ünü barındırıyordu. İl nüfusu, il dışına göçün aşındırıcı etkisine bağlı olarak Cumhuriyetin ilk dönemlerinde sınırlı ölçüde gelişebilmiştir. 1927-1980 arasında ülkenin toplam nüfusu %228 oranında artarken, Şanlıurfa'nın nüfusu %196 oranında büyüebilmiştir. İlde doğurganlık düzeyi yüksek olduğundan, nüfusun genç bir yaş yapısı vardır. Nüfusun cinsiyet yapısında ise ülke genelindekine koşut olarak erkek fazlalığı söz konusudur.²²⁹

Diğer taraftan, 1990 yılı nüfus sayımına göre 1.001.455 olan il nüfusu, 2000 yılı nüfus sayımı sonucuna göre yaklaşık 1.443.422'ye yükselmiştir.

2000 yılı nüfus sayımına göre Şanlıurfa; yıllık nüfus artışında binde 36,6 ile ikinci İl konumundadır. Türkiye genelinde ise yıllık nüfus artış hızı binde 18,34'dür.

1990 yılı sayımına göre 276.528 olan Merkez İlçe kent nüfusu, 2000 yılı nüfus sayımı sonucunda 385.588'e ulaşmıştır.²³⁰ Ancak, kent nüfusunun bu rakamdan daha fazla olduğu bilinmektedir. Çünkü, kırsal alanlardan gelen bireyler, genel olarak sayımda ailelerinin, aşiretlerinin yaşadığı köylerde sayıma katıldıklarından sayım zamanı buralara dönmektedirler.

Tablo 1, Sayım Yıllarına Göre Şanlıurfa'nın Nüfus Dağılımı

SAYIM YILLARI	TOPLAM	KENT	KÖY
1990	1.001.455	551.124	450.331
2000	1.443.422	842.129	601.293

²²⁹ Yurt Ansiklopedisi Türkiye, İl İl: Dünü, Bugünü, Yarını, s. 7366.

²³⁰ <http://www.sanlıurfa.gov.tr/nufus/nufus.html>, 19.05.2003.

Tablo 2, 2000 Yılı Sayımlarına Göre Şanlıurfa İlçe Nüfusları Dağılımı²³¹

İLÇELER	TOPLAM	KENT	KÖY
Merkez	534.706	385.588	149118
Akçakale	77.261	32.114	45147
Birecik	74.671	40.054	34617
Bozova	65.842	19.848	45994
Ceylanpınar	67.817	44.258	23559
Halfeti	34.402	2.766	31636
Harran	56.258	8.784	47474
Hilvan	38.411	16.094	22317
Siverek	224.102	126.820	97282
Suruç	82.247	44.421	37826

4- Sosyo-Kültürel Yapı

Şanlıurfa, içinde bulunduğu bölgeye bağlı olarak geleneksel toplumsal ve kültürel yapının henüz ağırlığını koruduğu bir ilimizdir. Büyük toprak mülkiyeti, geleneksel aşiret düzeni, yöre yaşamının belirleyici etkenlerindendir. Evlenme-doğum gelenekleri yüzyıllardır aynı yapıda kalmış, töresel değerler ve dinsel yapı güçlülüğünü korumuştur. Kent merkezindeki görece değişim, toplumsal katmanlaşma, giyim-kuşam ve beslenme biçimlerinde yerel, geleneksel özelliklerle çağdaş özelliklerin farklılaşması gibi bir durum yaratmakta, kır-kent ayrımı belirginlik kazanmaktadır.

Yörede yaygın olan kan bağına dayalı geleneksel aile, akraba, aşiret ve köy yapısı, bireysel davranışların önüne set çekmekte ve kişileri ait oldukları aile, aşiret gibi toplumsal gruplarla özdeşleştirmektedir. Kısacası kişilerin davranışları, toplumsal ilişkileri birey düzeyinde değil, ait oldukları topluluk düzeyinde olmaktadır. Özgün bireysel davranışlar ve siyasi katılım çok sınırlıdır. Bu alanda davranış biçimini ve yönünü belirleyen aile, aşiret ya da köy reisi-ağasıdır. Toplumsal tabakalaşma, iş bölümü ve uzmanlaşma yeni yeni oluşmaktadır. Geleneksel sosyo-kültürel yapıların korunmasında, toplumun içinden gelen öz

²³¹<http://www.die.gov.tr/turkish/sonst/nufus/sanlıurfa.gif>, 21.05.2003.

koruma mekanizmaları yanında, geleneksel dini kabullerin, şeyh, ağa ve aşiret yapılarının da önemli payı vardır.²³²

Diğer taraftan, Şanlıurfa'da geleneksel giysiler de etkinliğini devam ettirmektedir. Şalvar ve çarşaflarda öteden beri "Halep" ve "Suriye işi" denilen ipekliler, dokumalar kullanılmaktadır. Fazla sıcakların da etkisi ile erkekler başa puşu sarar, uzun "hicaz entarisi" veya şalvar ve çeşitli dokumalardan abalar giyerler. Yöresel kadın giysisi olarak, "yaşmak" denen ipekli başörtüsü ve peçe yörenin yaygın başlık biçimini oluşturur. Bürükler iki ucu ağız üstünde elle tutularak örtülür. Genç kızlar da "alfes" üzerine puşu sararlar. Altında, süslenmiş üstüne "neçek" denen ak başörtüsü ya da yaşmak bağlanan tepelik biçimindeki gelin başlıklarına köpü denmektedir. Bazan da alna puşu bağlanıp üzerine de yaşmak sarılmaktadır. Yine geleneksel kadın kıyafetinde uzun etekli entarilerin üstüne kadifeden sırma işlemeli, dize kadar uzanan ceketler giyilir. İçte dokuma kumaştan yakasız gömlek bulunur. Üstüne gabardinden yarım kollu "kırkdügme" yakasız gömlek giyilir. Ağı bol, paçaları dar şalvar da gabardin veya ipekli kumaştan dikilir.²³³

İklim, yaşama biçimi, kuzey Mezopotamya yapım ve süsleme teknikleri ile, yöresel yapım gereçlerinin biçimlendirdiği eski Urfa evleri, yüzyıllardan beri bölgede süregelen bir geleneği yansıtır. Kalın duvarlar, düz damlar ve tonoz kemerler düzeni Mezopotamya ve İran etkisini; dış sofalı, avlulu plan da Osmanlı etkisini belirler. Harem ve selamlığın iki ayrı yapı bütünü olarak tasarlandığı evler zengin taş ve ahşap süslemeleri, mekansal özellikleri ile küçük bir sarayı andırır. Şanlıurfa folklorunun ülke içinde ayrı bir yeri vardır. Halk edebiyatı ürünleri karmaşık toplumsal ve kültürel yapıdan izler taşır. Yöre, bir çok uygarlığın etkileşim alanı olmuştur. Kültür de bunların karışımını yansıtır.

Cumhuriyet dönemindeki sınırlı açılıma karşın, kapalı toplumsal yapı günümüze kadar sürmüştür. Bu yüzden yöresel halk edebiyatı ürünlerinin de özgünlüklerini koruduğu görülmektedir. Yörede mani ve hoyrat söyleme çok yaygındır. Kentin adı, doğası, ermişleri, yörede yaşadığına inanılan Peygamberler, pek çok hikayelerin konusu olmuştur. Bu anlamda Şanlıurfa bir bakıma hikayeler kentidir. Yerel ağız, ana çizgileri ile Azeri lehçesini ansıtmakla birlikte, Arapça,

²³²GAP, T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, **Güneydoğu Anadolu Projesi Sosyal Eylem Planı**, Ankara, Haziran-1999, s. 4-5.

²³³Naci İpek, **İlimiz Şanlıurfa**, Özgül yay. Isparta (Tarihsiz), s. 60-61.

Farsça, Kürtçe ve kimi eski dil özelliklerinin de izlerini taşır. İlin atasözleri, deyimler, tekerlemeler, bilmece, alkış ve kargışlar dağarcığı da çok zengindir. Halay bölgesinde yer alan Şanlıurfa'nın köklü bir halk müziği geleneği vardır. Hançere nağmeleri ve dil özellikleri ile ilgi çeken Şanlıurfalılar için hoyrat ya da barak ağzı ezgiler söylemek, halk oyunları oynamak günlük yaşamın bir parçası olmuştur. Tüm bölge oyunlarının kaynaştığı bir il görünümündeki Şanlıurfa'da halaylar yanında barlar, tekli karşılamalar, kaşık oyunları oynanır. Bütün bunların yanında Şanlıurfa, tarih öncesi dönemlerden Osmanlı dönemine değin yerleşilmiş olan çeşitli kültürlerin kaynaştığı bir yöredir. Önemli ticaret yolları üstündeki kent dinsel açıdan da merkez konumundaydı. Kent medrese ve camileri ile ün kazanmıştır. Değişik mimari biçimler, yöreye özgü apayrı bir mimari oluşturmuştur. Arap, Emevi, Süryani, Akkoyunlu ve Osmanlı kültürlerini bir arada görmek mümkündür.²³⁴

Ancak, bütün bunların yanında Şanlıurfa'da, ulaşım ve iletişim imkanlarının artması ile değişen dünya anlayışları ile tanışma, GAP projesine dayalı yatırımlar ve Üniversitenin de katkıları ile bu geleneksel yapıda bir değişim ve dönüşümün başladığını söyleyebiliriz. Kentlere göç sonucu insanların toprak aile ve aşiret bağları zayıflamaya yüz tutmuştur. Böylece kişi, aile üyesi olmanın dışında toplumsal birey olma, özgün davranma sürecine girmiştir. Geleneksel ilişki ve kurumların etkinliği azalırken, değişime eskiden gösterilen direnç de kısmen kırılmıştır. Ancak, değişime uyum süreci uzamakta olduğundan değişim kaynaklı toplumsal problemler de oluşmaktadır.

Diğer taraftan, geleneksel dini inanç ve kabuller, tarikat geleneğine bağlı şeyhlik, babalık gibi dini otoriteler ile ağalık, reislik gibi aşiret yapısına dayalı geleneksel kurumlar etkin olmakla birlikte, giderek gücünü yitirmektedir. Ancak, örgütlenme ve güvence noktasında gelişmemiş olan toplumda henüz işlevselliğini koruduğu için bu kurumlar varlığını sürdürmektedir. İşletme gereksinimlerinden borçlanmaya, güvenlikten dayanışmaya, toplumsal sorunların çözülmesine, güçlüklerin aşılmasına kadar geniş bir alanda bu kurumlara bağlılık da farklı boyutlarda süreceğe benzemektedir.

²³⁴Yurt Ansiklopedisi Türkiye, İl İl: Dünyü, Bugünü, Yarını, s. 7452.

5- Ekonomik Yapı

Şanlıurfa ilinde temel ekonomik etkinlik tarıma dayalıdır. Kurak ama bitkisel üretime elverişli tarımsal topraklar geniş yer kaplar. Bu alanları önemli bir bölümü büyük toprak sahipleri tarafından işlenir ve işletilir. Toprak mülkiyetindeki eşitsizliği gidermek amacıyla 1945'ten sonra gerçekleştirilen çeşitli girişimler amaca uygun sonuçlara ulaşamamıştır. Son zamanlarda, yöredeki yaklaşık 853 bin hektarlık tarım alanlarının sulanması amacı ile hazırlanan ve kısa adı "GAP" olan Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamındaki bazı alt projelerin gerçekleşmesi ile bitkisel üretimde büyük verim artışı olmuştur. İlde hayvancılık ikincil gelir kaynağını oluşturur. Daha çok koyun, az miktarda da kıl keçisi yetiştirilir. 1968 yılında kalkınmada öncelikli iller kapsamına alınan Şanlıurfa'nın yeni gelişmeye başlayan sanayisi tarıma dayalıdır. Başlıca sanayi kuruluşları un, şarap, meyve suyu, yem, yün ipliği ve halı, pamuklu dokuma, çimento, tarım alet ve makineleri üreten fabrikalardır. Et kombinasi, süt ürünleri işleme, sabun ve zeytin yağı ve sabun üretim tesisleri bulunan ilde küçük sanayiler de gelişmektedir. Öte yandan, il canlı hayvan, kırmızı mercimek ve antep fıstığı ticaretinde önemli yere sahiptir.²³⁵

Diğer taraftan, Şanlıurfa'da Gayrisafi Yurtiçi Milli Hasıla içinde tarım sektörünün payı % 42 olduğu halde hizmet sektörünün payı % 39, sanayi sektörünün payı % 13 ve inşaat sektörünün payı % 6 olduğu görülmektedir. 1999 yılı verilerine göre; Şanlıurfa'nın Gayrisafi Yurtiçi Milli Hasıladan aldığı pay 1.7 Milyar Dolar civarında olup kişi başına gelir ise 1235 dolardır.

Şanlıurfa'da çalışan nüfusun 61.558'i SSK, 31.200'ü Bağ-Kur, 40.493'ü ise Emekli Sandığı üyesi durumunda olup bu nüfusun bakmakla yükümlü olduğu yaklaşık 329.634 kişi yani toplam 462.885 kişi bu kurum ve kuruluşların sağladığı sosyal güvenlik kapsamındaki olanaklarından yararlanmaktadır. 2000 yılı nüfus sayımına göre bu rakamlar bize göstermektedir ki, Şanlıurfa'da 1.436.956 vatandaşımızdan ancak %32'lik bölümü sosyal güvenlik kapsamındadır. Oysa Türkiye genelinde %89.7 oranında insanımız sosyal güvenlik kapsamındadır. Bugüne kadar il genelinde 325.276 kişiye yeşil kart verilmiştir.

Şanlıurfa'da 2001 yılında Bağ-Kur İl Müdürlüğü tarafından 296 kişiye yaşlılık, 197 kişiye ölüm, 34 kişiye ise maluliyet aylığı bağlandı. 10.832 aktif

²³⁵ Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, Ana Yay. Cilt: 20, İstanbul, 1990, s. 234.

sigortalıya, 5895 emekli ve hak sahibi sigortalıya sağlık karnesi verilerek, sağlık hizmetlerinden faydalanması sağlandı. Son çıkan yasaya göre taksit ve tecil işleminden 1.844 kişi yararlandı.

2001 yılında Şanlıurfa Sosyal Sigortalar Kurumundan alınan verilere göre; 4614 kişi ilk olarak sigortalı işe giriş yaparken 21.963 kişi tekrar işe başlamış ve toplamda 26.577 kişi yeniden sigortalı olarak işbaşı yaptığı tespit edildi.

Yine 2001 yılında Sosyal Sigortalar Kurumu tarafından Şanlıurfa'da 723 kişi yaşlılık, 19 kişi normal malullük, 77 kişi normal ölüm, 21 kişi iş kazası sonucu malullük, 16 kişi iş kazası sonucu ölüm yönünden olmak üzere toplam 856 kişiye aylık bağlanmıştır.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına bağlı Türkiye İş Kurumu Şanlıurfa İl Müdürlüğüne 2001 yılında 74 kadın, 1034 erkek olmak üzere 1108 kişi iş talebi için müracaat etti. İş talebinde bulunan 1108 kişiden 131 kişinin özürlü ve 134'ünün ise eski hükümlü olduğu tespit edildi.²³⁶

2001 yılında Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Güneydoğu Anadolu Bölge Müdürlüğü D.T.S. Grup Başkanlığınca 2001 yılında 18.037 adet pamuk balyası, 22.000 ton kuru soğan, 37.515 ton patates, 80 ton elma ve 19 ton limon Grup Başkanlığınca kontrolü yapılarak Şanlıurfa'dan değişik ülkelere ihraç edildi.²³⁷

Yine, sanayi bakımından GAP ile birlikte ilin ekonomik yapısında önemli gelişmeler gerçekleşmektedir. Tarımsal alanda sulu tarıma geçilmesine paralel olarak tarıma dayalı sanayi alanında da önemli adımlar atılmıştır. Öncelikle 1992 yılında 1. Organize Sanayi Bölgesi çalışmaları başlatılarak altyapı çalışmalarının büyük bölümü 2000 yılı içerisinde tamamlanmıştır. 291 hektar alan üzerindeki 295 sanayi parseli, 138 müteşebbise tahsis edilmiştir. Bugün itibari ile 122 fabrika işler durumda, 21 fabrika inşaat aşamasında, 10 fabrika ise proje aşamasındadır. 4500 kişinin istihdam edildiği 1. Organize Sanayi Bölgesi'nde, tüm tesisler tamamlandığında 8000 kişi istihdam edilmiş olacaktır.

Şanlıurfa 1.Organize Sanayi Bölgesinde boş sanayi parseli bulunmadığından yatırım yapmak isteyen müteşebbislerin talepleri üzerine bölgeye 109 hektarlık alanın ilave edilmesi için planlar hazırlanarak Sanayi ve Ticaret Bakanlığı İmar Şubesinde prensipte mutabakata varılmıştır. Sanayi ve Ticaret Bakanlığınca uygun

²³⁶<http://www.sanlıurfa.gov.tr/ekonomi/ekonomi1.html>, 20.05.2003.

²³⁷<http://www.sanlıurfa.gov.tr/ekonomi/ithalat.html>, 20.05.2003.

görülmesi halinde 1. Organize Sanayi Bölgesine 70 adet sanayi parseli kazandırılacak ve yatırım için arsa bekleyen müteşebbislere yatırım yapma imkanı bu suretle sağlanmış olacaktır. Şanlıurfa 1.Organize Sanayi Bölgesinde faaliyete geçen tesislerin sektör bazında dağılımı % 10 iplik, % 40 kütü pamuk, % 7 tekstil, % 25 gıda ürünleri, % 14 ise imalat sanayi dallarında olduğu görülmektedir.²³⁸

Tablo 3, Şanlıurfa’da Sanayi Tesisleri Dağılımı

FAALİYET KONUSU	OSB'DEKİ TESİSLER	OSB DIŞINDAKİ TESİSLER	TOPLAM TESİS
Tekstil, Konfeksiyon, Ev Tekstili	75	50	125
Gıda, İçki ve Tütün Sanayi	31	57	88
Kimya-Petrol-Plastik	3	21	24
Metal ve Metal Eşya Sanayi	3	11	14
Elektrikli Makine ve Cihazlar	3	-	3
Ağaç, Mobilya, Orman Ürünleri	1	-	1
Taş, Toprak ve Taşa Dayalı Sanayi	6	11	17
TOPLAM	122	148	272

B. ŞANLIURFA’DAN ALINANAN ÖRNEKLEMİN KİŞİSEL ÖZELLİKLERİ

1- Cinsiyete Göre Dağılım

Tablo 4, Ankete Katılanların Cinsiyet Durumlarına Göre Dağılımı

Cinsiyet	N	%
Kadın	210	42,0
Erkek	290	58,0
Toplam	500	100,0

Tablo 4’te araştırma evrenimizden almış olduğumuz örneklemimizin cinsiyete göre dağılımı görülmektedir. Buna göre; araştırmamızda kadınlar, %42 ile temsil edilirken, erkekler, %58’lik bir oranla temsil edilmektedirler.

²³⁸<http://www.sanlıurfa.gov.tr/ekonomi/sanayi.html>, 20.05.2003.

Şanlıurfa gibi yer yer geleneksel hayatın sürdürüldüğü kapalı bir toplumda alan araştırması yapmak ve anket uygulamak kolay olmasa gerektir. Şanlıurfa'nın özel güçlükleri de buna eklendiğinde durum daha da güçleşmektedir. Şanlıurfa'da Türkçe'nin yanında yerel dil olarak Arapça ve Kürtçe'de konuşulmaktadır. Tabloda da görüldüğü gibi, örneklemimizde kadınlar erkeklere oranla daha az sayıda temsil edilmektedir. Bunun nedeni, özellikle Şanlıurfa gibi geleneksel hayatın yer yer devam ettirildiği yerlerde kadınların yabancılarla diyalog kurmasının iyi karşılanmaması, erkek egemen toplum olmanın sonucu, kadınların erkeklerden uzak durma eğilimleri, yerel dil problemleri (özellikle belli bir yaştan üzerindeki kadınların Türkçe'yi ya hiç bilmemeleri veya rahat konuşamamaları) ve resmi gibi görünen işlere bir zarar gelir düşüncesiyle kuşkuyla yaklaşılması olabileceğini düşünmekteyiz. Bu anlamda, farklı zaman ve mekanlarda yapılan konumuza yakın alan araştırmalarında da benzer nedenlerle, kadınların ankete ve görüşmeye katılımı, erkeklerden daha az olmuştur.²³⁹

2- Yaşlara Göre Dağılım

Tablo 5, Ankete Katılanların Yaş Durumlarına Göre Dağılımı

Yaş	N	%
15 – 25 arası	105	21,0
26 – 35 arası	132	26,4
36 – 45 arası	116	23,2
46 – 60 arası	99	19,8
61 ve yukarısı	48	9,6
Toplam	500	100,0

Örneklemimizin yaşlara göre dağılımı tablo 5'te görülmektedir. Buna göre; 15-25 yaş arası %21 ile, 26-35 yaş arası %26,4 ile, 36-45 yaş arası %23,2 ile, 46-60 yaş arası %19,8 ile, 61yaş ve yukarısı ise %9,6 ile temsil edilmektedir.

²³⁹Erkan Perşembe, a.g.t., s. 86. Fazlı Arabacı, *Alevilik ve Sünniliğin Sosyolojik Boyutları*, Etüt Yay. Samsun, 2000, s. 127. Celalettin Çelik, *Şehirleşme ve Din*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2002, s. 171.

Araştırmamızda, kişisel görüş sahibi olma ve bağımsız davranabilme yaşı olarak minimum 15 yaş ve daha yukarı yaşlar esas alınmıştır. Minimum yaş tespitinde tam bir birlik bulunmamaktadır. Bazı çalışmalarda 18 yaş esas alınırken,²⁴⁰ 15 yaşın minimum yaş olarak esas alındığı çalışmalar da vardır.²⁴¹ Ayrıca, örneklemimizin çoğunluğunu orta nesil olarak değerlendirebileceğimiz 26-45 yaşları arası oluşturmaktadır.

3- Medeni Duruma Göre Dağılım

Tablo 6, Ankete Katılanların Medeni Durumlarına Göre Dağılımı

Medeni Durum	N	%
Bekar	141	28,2
Evli	297	59,4
Dul	34	6,8
Boşanmış	14	2,8
iki veya daha fazla eşle evli	14	2,8
Toplam	500	100,0

Tablo 6’da araştırma evrenimizden seçmiş olduğumuz örneklemimizin medeni durumlarına göre dağılımı görülmektedir. Buna göre; bekarlar % 28,2 ile, evliler %59,4 ile, dul olanlar %6,8 ile, boşanmış olanlar %2,8 ile, iki veya daha fazla eşle evli olanlar ise %2,8 ile temsil edilmektedirler.

Çalışmamızda, ankete katılan denekler içinde en yüksek oranı evliler oluşturmaktadır. Türkiye’nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde birden fazla eş ile evlilik geleneğinin devam ettirildiği bilinmektedir. Bu anlamda, çalışma evrenimiz olan Şanlıurfa’da da birden fazla evli olanlar 14 kişiyle %2,8’lik bir oranla temsil edilmektedir.

4- Öğrenim Durumuna Göre Dağılım

²⁴⁰Ali Akdoğan, *Geleneksel Toplumdan Modern Topluma geçişte Dini Hayat (Rize İl Merkezi Örneği)*, Rağbet Yay. İstanbul, 2002, s. 111. Niyazi Akyüz, *Ankara’nın Boğaziçi Semtinde Dini Hayat ve Kentleşme Üzerine Bir Araştırma*, A.Ü. Sos. Bil. Enst. Ankara, 1994, s. 58.

²⁴¹Salih Aydemir, *Şeyh-Mürîd İlişkileriyle Belirlenmiş Cemaat Şekli Olarak Tarikat ((Şanlıurfa-Kadiri-Şeyh Sodey ve Müritleri Üzerine Yapılan Bir Din Sosyolojisi Araştırması)*, A.Ü. Sos. Bil. Enst. (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 1998, s. 114.

Tablo 7, Ankete Katılanların Öğrenim Durumlarına Göre Dağılımı

Öğrenim Durumu	N	%
Okuma-yazma bilmiyor	43	8,6
Sadece okur-yazar	63	12,6
İlkokul mezunu	188	37,6
Ortaokul mezunu	73	14,6
Lise ve dengi okul mezunu	101	20,2
Üniversite mezunu	32	6,4
Toplam	500	100,0

Örnekleminizin öğrenim durumları tablo 7’de görülmektedir. Buna göre; okuma-yazma bilmeyenler %8,6 ile, sadece okur-yazar olanlar %12,6 ile, ilkokul mezunu olanlar %37,6 ile, ortaokul mezunu olanlar %14,6 ile, lise ve dengi okul mezunu olanlar %20,2 ile, üniversite mezunu olanlar %6,4 ile temsil edilmektedirler.

Türkiye’nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde okur-yazar oranının diğer bölgelere göre daha düşük olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda Şanlıurfa’da da okuma –yazma bilmeyenlerin olduğu görülmektedir. Gözlemlerimize göre, bunların çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır. Okuma-yazma bilmeyenlerin oranı “Sadece okur-yazar” grupla birlikte düşünüldüğünde -ki toplam oran %21,2 olmaktadır- bu orana ilkokul mezunları da eklenirse Şanlıurfa’da eğitim seviyesinin düşük olduğu anlaşılabacaktır. Ayrıca, yine Salih Aydemir’in Şanlıurfa’da yapmış olduğu alan araştırması niteliğindeki çalışması da bu görüşü desteklemektedir.²⁴²

5-Mesleki Duruma Göre Dağılım

Tablo 8, Ankete Katılanların Mesleki Durumlarına Göre Dağılımı

Meslek	N	%
Çiftçi	39	7,8
ev hanımı	146	29,2
Esnaf	66	13,2
İşçi	74	14,8
Memur	43	8,6
Emekli	12	2,4
İşsiz	74	14,8
Hayvancılık	12	2,4
Öğrenci	34	6,8
Toplam	500	100,0

²⁴² Aydemir, a.g.t., s. 118.

Araştırma evrenimizden ankete katılanların mesleki dağılımı tablo 8’de görülmektedir. Buna göre; deneklerimizin %7,8’i çiftçi, %29,8’i ev hanımı, %13,2’si esnaf, %14,8’i işçi, %8,6’sı memur, %2,4’ü emekli, %14,8’i işsiz, %2,4’ü hayvancılıkla uğraşıyor ve %6,8’i de öğrencilerden oluşmaktadır.

Ayrıca, Şanlıurfa il merkezinde kenar mahallelerde ahırlarda veya kentin çevresinde oluşmuş olan doğal mağaralarda besicilik yapan bireylerin olduğu bilindiği için meslek grupları arasına “hayvancılık” maddesini de ekledik.

6- Oturulan Mahallelere Göre Dağılım

Tablo 9, Ankete Katılanların Oturdukları Mahallelere Göre Dağılımı

Mahalleler	N	%
Kenar mahalleler	177	35,4
Orta mahalleler	178	35,6
Yenişehir ve çevresi	145	29,0
Toplam	500	100,0

Ankete katılanların oturdukları mahallelere göre dağılımı tablo 9’da görülmektedir. Buna göre; deneklerin %35,4’ü araştırma evrenimiz olan Şanlıurfa’nın kenar mahallelerinde ikamet ederken, %35,6’sı orta mahallelerde, %29’u da Yenişehir ve çevresinde ikamet etmektedirler.

Anket formunda deneklerin Şanlıurfa’nın hangi mahallesinde oturdukları, açık uçlu soru olarak hazırlanmıştı. Daha sonra verilen cevaplar, kendi aralarında gruplandırılarak üç kategoride incelendi. Bunlar; daha çok gecekondü mahalleleri olarak da bilinen, çevre il, ilçe ve köylerden yoğun olarak göçün de geldiği “Kenar Mahalleler” (bu mahalleler; Eyyübiye, Yakubiye, Süleymaniye, Sırrın, Halepli Bahçe, Sigorta ve Çevresinden oluşmaktadır), “Orta Mahalleler” (Bahçelievler, Bamyı Suyu, Şair Nabi, Tıfındır ve Çarşı Mahallelerinden oluşmaktadır), “Yenişehir ve Çevresi” de özellikle, tam olarak 1980’den sonra şekillenen, biraz daha modern bir yapılanma içerisinde olan, bir anlamda modern Şanlıurfa’yı temsil eden bölgelerdir. Kenar mahalleler, daha çok çarpık kentleşmenin olduğu ve kırsal

alanlardan göç edenlerin yoğun olarak bulunduğu yerleri temsil ederken, orta mahalleler, esas eski yerli Şanlıurfa'yı temsil etmekte, Yenişehir ve çevresi ise, yapılanma açısından modern bir görünüm arzetsede daha çok memur kesimin, çevre il, ilçe ve kırsal alandan göç eden varlıklı, toprak sahibi kimselerin oturduğu bölgelerdir. Bu çerçevede, orta mahallelere göre daha kozmopolit bir görünümündedir. Aslında bu üç kategoriye anket uygulamadan önce yapmıştık Ancak, uygulamada soruyu açık uçlu olarak sorduk ve buna göre her bölgeyi temsil edebilecek yakın eşit sayılarda anket formunu uyguladık. Bu anlamda örneklemimizin çalışma evrenimizi yansıttığını düşünmekteyiz.

7- Deneklerin Kaç Yıldır Şanlıurfa'da Oturdıklarının Dağılımı

Tablo 10, Ankete Katılanların Kaç Yıldır Şanlıurfa Merkezde Oturdıklarına Göre Dağılım

Şanlıurfa'da Oturma Yılı	N	%
1 – 3 yıl arası	57	11,4
4 – 5 yıl arası	145	29,0
6 – 10 yıl arası	168	33,6
11 yıl ve Yukarısı	130	26,0
Toplam	500	100,0

Tablo 10'da ankete katılanların kaç yıldır Şanlıurfa merkez ilçede oturdıkları görülmektedir. Buna göre; ankete katılanların %11,4'ü Şanlıurfa'ya yerleşeli 1-3 yıl arası olanlar, %29'u 4-5 yıl arası olanlar, %33,6'sı 6-10 yıl arası olanlar ve %26'sı da 11 yıl ve daha yukarısında Şanlıurfa'ya yerleşenlerden oluşmaktadır.

Anket formunda bu soruyu da açık uçlu soru olarak sormuştuk. Verilen cevapları kendi içerisinde gruplandırarak tablo 7'deki kategorileri oluşturduk. Çalışma evrenimiz olan Şanlıurfa, GAP Projesinin merkezi olması, Atatürk barajının burada inşa edilmesi, Harran Üniversitesinin burada açılması, bölgenin uzun bir süre terörle uğraşması gibi etmenlerin de etkisiyle, bölgenin diğer illerine göre ekonomik hayatın daha canlı olduğu bir yer olmasından, çevreden göç alan bir ildir. Bu soruyla, deneklerin Şanlıurfa'ya ne zaman geldikleri öğrenilmeye çalışılmaktadır. Değişimin anlaşılması açısından bunun önemli olduğunu düşünmekteyiz.

8- Şanlıurfa'ya Yerleşmeden Önce Oturulan Yerleşim Yerine Göre Dağılım

Tablo 11, Ankete Katılanların Şanlıurfa'ya Yerleşmeden Önce Nasıl Bir yerleşim Yerinde Oturdıklarına Göre Dağılım

Yerleşim Yeri	N	%
Köyde	226	45,4
İlçede	155	31,1
İl Merkezinde	117	23,5
Toplam	498	100,0
Cevapsız	2	
Toplam	500	

Ankete katılanların Şanlıurfa'ya yerleşmeden önce nasıl bir yerleşim merkezinde oturdukları tablo 11'de görülmektedir. Buna göre; ankete katılanların %45,4'sı Şanlıurfa'ya gelmeden önce köyde oturanlar, %31,1'i ilçede oturanlar, %23,5'i de il merkezinde oturanlardan oluşmaktadır.

Daha önce de Şanlıurfa'nın özel nedenlerinden dolayı bölge içerisinde göç için cazibe merkezlerinden birisi olduğunu vurgulamıştık. Bu bağlamda, deneklerin Şanlıurfa'ya gelmeden önceki ikamet yerleri değişimin sorgulanması açısından önemli gözükmemektedir. Tablo 11'e baktığımızda bir önceki yerleşim yerleri kırsal alan olanlar çoğunluğu oluşturmaktadır.

9- Şanlıurfa'ya Yerleşme Nedenlerine Göre Dağılım

Tablo 12, Şanlıurfa'ya Yerleşme Nedenlerine Göre Dağılım

Yerleşme Nedeni	N	%
Ekonomik sebepler	184	37,2
Ailevi sebepler	185	37,4
Kan davası	36	7,3
Çocuklarına daha iyi bir gelecek hazırlamak için	90	18,2
Toplam	495	100,0
Cevapsız	5	
Genel Toplam	500	

Ankete katılanların Şanlıurfa'ya yerleşme nedenleri tablo 12'de görülmektedir. Buna göre; ekonomik nedenlerden dolayı yerleşenler %37.2 ile, ailevi nedenlerden dolayı yerleşenler %37.4 ile, kan davası nedeniyle yerleşenler %7.3 ile, çocuklarına daha iyi bir gelecek hazırlamak için yerleşenler ise %18,2 ile temsil edilmektedirler.

Bu çerçevede tablo 12'ye baktığımızda, büyük çoğunluğun ekonomik nedenlerden dolayı Şanlıurfa'yı tercih ettikleri görülmekle birlikte, onu aile problemlerinden dolayı tercih edenler izlemektedir. Bilindiği gibi geleneksel yaşamın sürdürüldüğü yerlerde büyük ataerkil aile yapısı önem kazanmaktadır. Türkiye'de de Şanlıurfa'nın da içerisinde bulunduğu özellikle Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde büyük aile geleneği devam ettirilmektedir. Ancak, değişen ekonomik ve yaşam şartları gereği, artık büyük aile yapısının sürdürülmesi imkansızlaşmakta ve yer yer aile içerisinde sorunlar büyüyerek parçalanmalara neden olabilmektedir. Bu bağlamda, büyük bir oranda ailevi nedenlerden dolayı Şanlıurfa'nın tercih edilmiş olması anlamlı görülmektedir. Öte yandan, bölgede yer yer kan davalarının yaşandığı da bilinmektedir. Bu çerçevede tabloda %7,3'lük bir oranla Şanlıurfa'ya yerleşme nedeni olarak kan davası gösterilmesi anlamlıdır. Ancak, değişen yaşam şartlarının, eğitim ve kültür seviyesinin yükselmesi ile bunun daha da azalacağını düşünmekteyiz. Modern toplum bilgiye önem veren toplumdur. Toplumlar geleceklerini eğitimde ararlar. Bu anlamda çocukların iyi bir eğitim alması, onlara iyi bir gelecek hazırlanması, ebeveynler için önemli bir problemdir. Şanlıurfa'ya yerleşme nedeni olarak "çocuklarıma daha iyi bir gelecek hazırlamak"maddesinin de yüksek oranda olması anlamlıdır.

Bu çerçevede, bu soruya "başka (belirtiniz)....." maddesi de eklememize rağmen, farklı bir neden yazan olmamıştır. Ancak, 5 kişi soruyu cevapsız bırakmıştır.

10- Gelir Durumuna Göre Dağılım

Tablo 13, Ankete Katılanların Gelir Durumlarına Göre Dağılımı

Gelir Durumu	N	%
100 milyon ve aşağısı	4	,8
100-200 milyon arası	142	28,4
200-300 milyon arası	191	38,2
300-500 milyon arası	100	20,0
500 milyon ve yukarısı	63	12,6
Toplam	500	100,0

Ankete katılanların gelir durumlarına göre dağılımı tablo 13’de görülmektedir. Buna göre; ankete katılanların %0,8’i gelir durumu 100 milyon ve aşağısı olanlardan, %28,4’ü gelir durumu 100-200 milyon arası olanlardan, %38,2’si gelir durumu 200-300 milyon arası olanlardan, %20’si gelir durumu 300-500 milyon arası olanlardan, %12,6’sı da gelir durumu 500 milyon ve yukarısı olanlardan oluşmaktadır.

Anket çalışmasını Mayıs 2002’de uygulamıştık. Bu bağlamda, genel olarak Şanlıurfa halkının gelir düzeyi düşük olduğu anlaşılmaktadır. Gözlemlerimiz de bunu desteklemektedir.

11- Ailede Bulunan Kişi Sayısına Göre Dağılım

Tablo 14, Ankete katılanların Aile Nüfusuna Göre Dağılımı

Aile Nüfusu	N	%
2 kişi	39	7,9
3 - 5 kişi arası	128	25,9
6 - 8 kişi arası	189	38,2
9 - 10 kişi arası	82	16,6
10 - 15 kişi arası	37	7,5
16 kişi ve yukarısı	20	4,0
Toplam	495	100,0
Cevapsız	5	
Genel Toplam	500	

Araştırmamıza katılan deneklerin aile nüfuslarına göre dağılımı tablo 14’te görülmektedir. Buna göre; deneklerin %7,9’u aile nüfusu 2 kişi olanlar, %25,9’u aile nüfusu 3-5 kişi arası olanlar, %38,2’si aile nüfusu 6-8 kişi arası olanlar, %16,6’sı aile nüfusu 9-10 kişi arası olanlar, %7,5’i aile nüfusu 10-15 kişi arası olanlar, %4’ü de aile nüfusu 16 kişi ve yukarısı olanlardan oluşmaktadır.

Geleneksel yaşamın hakim olduğu toplumlarda aile nüfusunun çokluğu önemli olurken, modern toplum yaşamı, çekirdek aile yapısını ön görmektedir.²⁴³ Bu anlamda yer yer geleneksel yaşamın sürdürüldüğü Şanlıurfa’da aile nüfusu yüksek görülmektedir. Ancak, yapmış olduğumuz gözlem ve görüşmelerden Şanlıurfa’da

²⁴³ İbrahim Ethem Başaran, Eğitim Psikolojisi, Gül Yay. Ankara, 1996, s. 224.

yaşanan değişim ve dönüşümün bunu da etkileyeceğini ve çekirdek aile yapısına doğru bir eğilimin olacağını düşünmekteyiz. Ekonomik şartların ağırlaşması, var olan tarlaların ve malların çok sayıda kardeşler arasında paylaşılması, insanları bu anlamda farklı düşünmeye yönlendirmektedir. Ayrıca, tarıma dayalı ekonominin yavaş yavaş önemini yitirmesi de bu anlamda karar değişikliğinin bir nedeni olmaktadır. Bu konudaki anlayışların değişim ve dönüşümüne, ileride daha geniş olarak yer vermeye çalışacağız.

12- Ailede Bulunan Nesil Sayısına Göre Dağılım

Tablo 15, Ankete Katılanların Ailede Bulunan Nesil Sayısına Göre Dağılımı

Nesil Sayısı	N	%
1 nesil	297	61,0
2 nesil	125	25,7
3 nesil	65	13,3
Toplam	487	100,0
Cevapsız	13	
	500	

Araştırmamıza katılan deneklerin ailelerinde bulunan nesil sayısına göre dağılımı tablo 15'te görülmektedir. Buna göre; deneklerin %61'i 1 neslin bulunduğu evde yaşamakta, %25,7'si 2 neslin bulunduğu evde yaşamakta, %13,3'ü de 3 neslin birlikte bulunduğu evde yaşamaktadır.

Geleneksel toplum tipinin bir özelliği de yine, ataerkil aile yapısı gereği büyük aile yapısıdır. Burada, büyük baba ve anne, bunların evli oğulları ve hatta evli torunlar da birlikte aynı ev ortamında yaşayabilmektedirler. Tarıma ve hayvancılığa dayalı bir yaşam biçiminde belki bu aile yapısı gerekli idi.²⁴⁴ Ancak, teknolojik yaşamın hakim olduğu modern yaşam biçimi bu tür bir yapıyı ön görmemektedir. Ülkemizde de özellikle, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerimizde diğer gölgelerimize göre geniş ve ataerkil aile yapısı, daha yaygınlık arzetymekte, il merkezlerinden kırsal alanlara doğru bu yaygınlık fazlalaşmaktadır.²⁴⁵ Bu anlamda, Şanlıurfa'da da büyük oranda ataerkil bir aile yapılanması görülse de, zaman içerisinde Şanlıurfa'da yaşanan ve yaşanmakta olan değişim ve dönüşüm çerçevesinde, bu anlayışın değişeceğini düşünmekteyiz. Yaptığımız gözlem ve

²⁴⁴Erdoğan Başar, *Eğitim Sosyolojisi, Eğitimin Toplumsal Temelleri*, Eser Matbaası, Samsun, 1994, s. 244

²⁴⁵Muzaffer Sencer, *GAP Bölgesinde Toplumsal Değişme Eğilimleri Araştırması I*, s. 497-498

mülakatlar doğrultusunda, Şanlıurfa toplumunda, her ne kadar büyük aile yapısı olsa da bir memnuniyetsizliğin, rahatsızlığın olduğunu anladık. Hatta, bu anlamda aile içi geçimsizliklerin, kavgaların olduğu da anlaşılmaktadır.

13- Geçim Durumunu Değerlendirmeye Göre Dağılım

Tablo 16, Ankete Katılanların Geçim Durumlarını Değerlendirmelerine Göre Dağılımı

Geçim Durumu	N	%
Çok İyi	18	3,6
İyi	62	12,4
Orta Halli	220	44,0
Kötü	153	30,6
Çok Kötü	47	9,4
Toplam	500	100,0

Araştırmamıza katılan deneklerin kendi gelir durumlarını değerlendirmeleri tablo 16’da görülmektedir. Buna göre; deneklerin %3,6’sı geçim durumunu çok iyi görmekte, %12,4’ü geçim durumunu iyi görmekte, %44’ü orta halli görmekte, %30,6’sı geçim durumunu kötü görmekte ve %9,4’ü de geçim durumunu çok kötü olarak değerlendirmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

ŞANLIURFA'DA DİNİ VE SOSYAL HAYAT

B.İNANÇLAR VE İBADETLER

1- İnançlar

Sosyoloji açısından din, bireysel ve toplumsal özellikleri yanında, fikir ve uygulama açısından sistemleşmiş olup, inananlarına bir yaşam tarzı sunan, onları belli bir dünya görüşü etrafında toplayan bir kurum olarak açıklanır. O bir değer koyma, değer biçme ve yaşama tarzıdır. Müteal ve kutsal bir yaratıcıya isteyerek bağlanma, teslim olma, onun iradesine tabi olmaktır.²⁴⁶ Kısacası din, kutsalın tecrübesidir.²⁴⁷

Bu çerçevede, din değerlendirildiğinde şu özelliklere sahip olduğu görülür: Her şeyden üstün ve kuvvetli bir varlığın (veya varlıkların) kabul ve tasdik edilmesi, kabul ve tasdik edilen bu varlığın, akıl ve bilgi gücünün üstünde olması, İlahi (kutsal) varlığın, insandan yapmasını istediği ve istemediği talepleri, bunları kabul ve tasdik sonucu dini bir hayatın (dini inanç, düşünce, duygu ve dışa yansıyan dini belirtiler – ibadetler, ayinler, merasimler-) oluşması. Görüldüğü gibi din dendiğinde, her şeyden üstün, güçlü bir varlığa inanma ve onu kutsal kabul edip ona bağlanma ve tapınma davranışlarını içeren kurallar bütünü anlaşılmaktadır.²⁴⁸ Bu özelliklere bağlı olarak, dinin inanç boyutu ile buna bağlı davranış ilişkileri ortaya çıkmaktadır. Kısacası din, sosyal bağlayıcılığı olan inanç sistemleridir.²⁴⁹

İnançlar, toplumda ferdin birçok önemli fonksiyonlarına hizmet eder. Bireyin şahsiyetine bir devamlılık, gündelik yaşamına bir anlayış ve toplumsal ilişkilerine bir mana verir ve çeşitli hedefleri elde etmesini sağlarlar. Bu anlamda inançlar, her psikolojik olaya girerek, mevcut bilgi ve idraklerin inşası için değişmez bir temel verirler. Devamlılığı sağlayan inanç, aczin telafisi için de bir kuvvet ve bütünlük kaynağıdır.²⁵⁰ Bunun içindir ki, dini inanç, yani kutsal bir varlığa inanmak,

²⁴⁶ İzzet Er, *Din Sosyolojisi Bir Giriş Denemesi*, Bursa, 1994, s. 8-9.

²⁴⁷ Joachim Wach, *Din Sosyolojisi*, Çev: Ünver Günay, İFAV. Yay, İstanbul, 1995, s. 37.

²⁴⁸ Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, Aksiseda Matbaası, Samsun, 2000, s.18-19.

²⁴⁹ Günter Kehr, *Din Sosyolojisi*, Çev: Semahat Yüksel, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 1992, s. 11.

²⁵⁰ Yümnü Sezen, *Sosyoloji açısından Din*, İFAV Yay. İstanbul, 1988, s.28-29.

bağlanmak insan için bir ihtiyaç kabul edilmiş, tarih boyunca inançsız bir topluma rastlanılmamıştır.²⁵¹

Bu çerçevede, büyük çoğunluğu Müslüman olan Türk toplumunda dini inançların etkinlik derecesi, değişen toplumsal ilişkiler bağlamında farklılık göstermektedir. Özellikle, geleneksel değerlerin daha hakim olduğu topluluklarda toplumsal kontrol, dini inanç ve ibadetlerin yapılarıyla ilgili konularda etken konumdadır.²⁵² Araştırma evrenimiz Şanlıurfa halkı da bu yapıyı yansıtmaktadır. İslam'ın inanç esasları, "amentü" şeklinde formüle edilen altı iman esası üzerine temellendirilmiştir. Bunlar, Kur'an-ı Kerim'de belirtilmekte ve kimi yerde birkaç tanesi, kimi yerde de hepsi birden zikredilmektedir.²⁵³ Kur'an-ı Kerim'in bu mesajlarından, O'nun Allah'ın varlığı ve birliğine inanmaya daha fazla önem verdiği anlaşılmakta, hatta, diğer inanç esasları, ancak Allah'ın varlığı ve birliğinin kesin kabul edilmesiyle anlam kazanmaktadır.²⁵⁴

Bu bağlamda, çalışma alanımız Şanlıurfa halkının inanç durumlarını, farklı değişkenlere bağlı olarak incelemeye çalıştık. Değişen toplumsal ilişkiler çerçevesinde, Şanlıurfa halkının inanç yapısında da farklılıklar olabileceği düşünülmektedir.

1.1. Allah İnancı

Tablo 17, Deneklerin Allah İnancı Dağılımı

Allah İnancı Dağılımı	N	%
Allah'a kesin olarak inanıyorum akli mantıki deliller buluyorum	111	22,2
Allah'a inanıyorum ve bu konuda delile ihtiyaç duymuyorum	248	49,6
Allah'ın varlığına inanıyorum fakat çözemediğim hususlar var	59	11,8
Ailem ve çevremdekiler Allah'ın varlığını kabul ettiği için ben de inanıyorum	80	16,0
Allah'ın varlığına inanmıyorum	2	,4
Toplam	500	100,0

²⁵¹Freyer, *Din Sosyolojisi*, s. 31.

²⁵²Perşembe, *a.g.t.* s. 190.

²⁵³Kur'an-ı Kerim, *Bakara* 2/28, *Maide* 5/81, *Nahl* 16/105, *Nisa* 4/136,150, *Tevbe* 9/44, vb.

²⁵⁴Akyüz, *a.g.t.*, s. 100.

Araştırma evrenimiz Şanlıurfa'da ankete katılan deneklerin Allah İnancı açısından frekans dağılımı Tablo 17'de görülmektedir. Buna göre; deneklerin %22.2'si "Allah'a kesin olarak inanıyorum ve akli, mantıki deliller buluyorum" derken, %49.6'sı "Allah'a inanıyorum ve bu konuda delile ihtiyaç duymuyorum" demektedir, %11.8'i Allah'ın varlığına inanıyorum fakat, çözemediğim hususlar var" derken, %16'sı "Ailem ve çevremdekiler Allah'ın varlığını kabul ettiği için ben de inanıyorum" demektedir ve %0.4'ü de "Allah'ın varlığına inanmıyorum" demektedir.

Bu çerçevede, tabloda görüldüğü gibi; Şanlıurfa'nın geleneksel yapısına uygun olarak deneklerin genel anlamda, Allah'a inanma noktasında bir birlik içerisinde oldukları ve inanmama gibi bir farklılaşmanın olmadığı anlaşılmakla birlikte, büyük bir kısmının (%49.6) bir araştırmaya, sorgulamaya gerek duymayan geleneksel Allah inancına bağlı oldukları görülmektedir. Diğer taraftan, %22.2 oranında "tahkiki iman" denilen bir araştırma ve sorgulama sonucu oluşan Allah inancının olduğu da görülmektedir. Ayrıca Şanlıurfa'da, Allah'a inanma ile birlikte çözilemeyen bazı hususların olduğu ya da aile ve çevrenin etkisi ile bir inanmanın olduğu da görülmektedir. Sonuçta, bu verilere göre; Şanlıurfa'da yaşanan hızlı toplumsal değişmelere bağlı olarak, çeşitli değişkenlere göre inanç noktasında farklılaşmaların olabileceği düşünülmektedir.

Tablo 18, Ankete Katılanların Cinsiyeti İle Allah İnancı Arasındaki İlişki Dağılımı

Cinsiyet	N/%	Allah İnancı					Toplam
		1	2	3	4	5	
Bayan	N	35	113	24	38		210
	%	16,7	53,8	11,4	18,1		100,0
Erkek	N	76	135	35	42	2	290
	%	26,2	46,6	12,1	14,5	,7	100,0
	N	111	248	59	80	2	500
	%	22,2	49,6	11,8	16,0	,4	100,0

$$X^2 = 8,771 \quad SD = 4 \quad P = 0,067 \quad P > 0,05 \quad \text{Önemsiz}$$

Buna göre; yapılan Ki Kare analiz sonucu $P = 0,067$ ve $P > 0,05$ anlamlılık düzeyinde olduğundan, deneklerin cinsiyet dağılımı ile Allah inancı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Seçenekler:

- 1- Allah'ın varlığına kesin olarak inanıyor ve bu konuda akli ve mantıki deliller buluyorum.
- 2- Allah'a inanıyorum ve bu konuda delile ihtiyaç duymuyorum.
- 3- Allah'ın varlığına inanıyorum fakat bu konuda çözemediğim hususlar var.
- 4- Ailem ve çevremdekiler Allah'ın varlığını kabul ettikleri için ben de inanıyorum.
- 5- Allah'ın varlığına inanmıyorum.

Araştırmamıza katılan deneklerin cinsiyeti ile Allah inancı arasındaki ilişkileri tablo 18’de görülmektedir. Buna göre; bayanların %16,7’si “Allah’a kesin olarak inanıyor ve bu konuda akli mantıki deliller buluyor”iken, erkeklerde bu oran %26,2’dir. Yine, bayanların %53,8’i “Allah’a inanıyorum ve bu konuda delile ihtiyaç duymuyorum” derken, erkeklerde bu oran %46,6’dır. Yine, bayanların %11,4’ü “Allah’ın varlığına inanıyorum fakat bu konuda çözemediğim hususlar var” derken, bu oran erkeklerde %12,1’dir. Yine, bayanların %18,1’i “Ailem ve çevremdekiler Allah’ın varlığını kabul ettikleri için ben de inanıyorum” derken, bu oran erkeklerde %14,5’dir. Yine, bayanlardan “Allah’ın varlığına inanmıyorum” diyen olmazken, erkeklerden %0,7 ile 2 kişi Allah’ın varlığına inanmadıklarını belirtmişlerdir.

Bu bağlamda, araştırma evrenimizde, tabloya göre, yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P>0,05$ olduğundan cinsiyet ile Allah inancı arasında her ne kadar anlamlı bir ilişki olmadığı görülse de, frekans dağılımına baktığımızda; Allah inancı noktasında bayanların fazla inceleme ve araştırmaya ihtiyaç duymadıklarını ancak, erkeklerin Allah inancı açısından, arada fazla bir fark olmasa da bayanlardan biraz daha yüksek oranla mantık yürüttüğünü söyleyebiliriz. Bu çerçevede, Münir Koştaş’ın üniversite öğrencilerinin din anlayışları üzerine yapmış olduğu alan araştırmasında da benzer sonuçlar elde edilmiştir.²⁵⁵ Diğer taraftan, hem bayanlar ve hem erkekler açısından Allah inancı noktasında çözülemeyen, anlaşılamayan hususların da olduğu görülmektedir. Bu sonucun, yeterli dini eğitim alınamamasından kaynaklandığını düşünmekteyiz. Ayrıca toplumda, inanç noktasında sorular sorulması çok da iyi karşılanmadığı, “gavur olursun, tövbe de, böyle şeyleri düşünme” gibi ifadelerle baskı oluşturulduğu da bir gerçektir. Öte yandan, Allah’a inanmayan, bayanlar arasında bulunmamasına karşın, erkeklerden 2 kişi açıkça Allah’a inanmadıklarını ifade etmişlerdir. Şanlıurfa, Türkiye’nin diğer bölgelerine göre geleneksel de olsa dini inancın yoğun olarak yaşandığı kabul edilen bir yerdir. Bu anlamda, M. Emin Köktaş’ın İzmir yöresinde yapmış olduğu benzer bir çalışmada, erkeklerin %6,4’ü bayanların ise %2,4’ü Allah’a inanmadıklarını belirtmişlerdir.²⁵⁶ Burada şu da söylenebilir: Şanlıurfa gibi geleneksel yaşamın yer

²⁵⁵ Münir Koştaş, *Üniversite Öğrencilerinde Dine Bakış*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1995, s. 32.

²⁵⁶ M.Emin Köktaş, *Türkiye’de Dini Hayat*, İşaret Yay. İstanbul, 1993, s.79.

yer sürdürüldüğü bölgelerde toplumsal baskının da etkin olmasından, insanlar gerçek bireysel anlayışlarını ifade etmekten çekinebilirler. Özellikle, Allah inancı gibi toplumun hassas olduğu konularda farklı görüşlerin açıklanmasının güçlüğü açıktır. Değişen toplumsal ilişkiler bağlamında, zamanla Şanlıurfa’da bu anlamda bir değişimin olması düşünülebilir.

Tablo 19, Ankete Katılanların Yaşlara Göre Allah İnancı İlişkisi Dağılımı

Yaş Dağılımı	N/%	Allah İnancı					Toplam
		1	2	3	4	5	
15 – 25 Arası	N	17	31	22	34	1	105
	%	16,2	29,5	21,0	32,4	1,0	100,0
26 – 35 Arası	N	44	45	25	17	1	132
	%	33,3	34,1	18,9	12,9	,8	100,0
36 – 45 Arası	N	36	61	10	9		116
	%	31,0	52,6	8,6	7,8		100,0
46 – 60 Arası	N	10	72	1	16		99
	%	10,1	72,7	1,0	16,2		100,0
61 ve Yukarısı	N	4	39	1	4		48
	%	8,3	81,3	2,1	8,3		100,0
Toplam	N	111	248	59	80	2	500
	%	22,2	49,6	11,8	16,0	,4	100,0

$$X^2 = 114,489 \quad SD = 16 \quad P = 0,000 \quad P < 0,01 \quad \text{Önemli}$$

Buna göre; yapılan Ki Kare analiz sonucu $P=0,000$ ve $P<0,001$ anlamlılık düzeyinde olduğundan, deneklerin yaş dağılımı ile Allah inancı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Seçenekler:

- 1- Allah’ın varlığına kesin olarak inanıyor ve bu konuda akli ve mantıki deliller buluyorum.
- 2- Allah’a inanıyorum ve bu konuda delile ihtiyaç duymuyorum.
- 3- Allah’ın varlığına inanıyorum fakat bu konuda çözemediğim hususlar var.
- 4- Ailem ve çevremdekiler Allah’ın varlığını kabul ettikleri için ben de inanıyorum.
- 5- Allah’ın varlığına inanmıyorum.

Ankete katılan deneklerin yaş dağılımı ile Allah inancı arasındaki ilişkileri tablo 19’da görülmektedir. Buna göre; 15-25 yaş arasının %16,2’si, 26-35 yaş arasının %33,3’ü, 36-45 yaş arasının %31’i, 46-60 yaş arasının %10,1’i, 61 yaş ve yukarısının %8,3’ü “Allah’ın varlığına kesin olarak inanıyor ve bu konuda akli, mantıki deliller buluyorum” derken, “Allah’a inanıyorum ve bu konuda delile ihtiyaç duymuyorum” oranı yaşlara göre sırasıyla; %29,5, %34,1, %52,6, %72,7, 81,3 olmaktadır. Öte yandan, “Allah’ın varlığına inanıyorum ama bu konuda çözemediğim hususlar var” diyenler yaşlara göre sırasıyla; %21, %18,9, %8,6, %1, %2,1 olmaktadır. Yine, “Ailem ve çevremdekiler Allah’ın varlığını kabul ettikleri

için ben de inanıyorum” diyenler yaşlara göre sırasıyla; %32,4, %12,9, %7,8, %16,2, %8,3 oranında görülmektedir. “Allah’ın varlığına inanmıyorum” diyenler; 15-25 yaş arasında 1 kişiyle %1 ve 26-35 yaş arsında da 1 kişiyle %0,8 oranında olmaktadır.

Bu çerçevede, Ki Kare analiz testi sonucu $P=0,000$ $P<0,001$ olduğundan deneklerin yaş dağılımı ile Allah inancı arasında çok anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Buna göre; genç ve orta yaşlarda inanç noktasında daha araştırmacı ve şüpheli bir tutum görülürken, ileri yaşlarda bu konuda bir delil arayışına, araştırmaya ihtiyaç hissedilmediği anlaşılmaktadır. Özellikle, “Allah’ın varlığına inanmıyorum” diyen 2 kişinin, 15-35 yaş arası olması dikkat çekicidir. Bu anlamda, Erkan Perşembe’nin Ordu ilinde yapmış olduğu benzer çalışmada da yakın sonuçların elde edilmesi de önemlidir.²⁵⁷ Yine, Ali Akdoğan’ın, Rize İlinde yapmış olduğu çalışma da bunu desteklemektedir.²⁵⁸

Tablo 20, Ankete Katılanların Öğrenim Durumları ile Allah inancı İlişkisi Dağılımı

Öğrenim Durumu	N/%	Allah İnancı					Toplam
		1	2	3	4	5	
Okuma-yazma bilmiyor	N	2	29	1	11		43
	%	4,7	67,4	2,3	25,6		100,0
Sadece okur-yazar	N	4	52	3	4		63
	%	6,3	82,5	4,8	6,3		100,0
İlkokul mezunu	N	29	102	18	38	1	188
	%	15,4	54,3	9,6	20,2	,5	100,0
Ortaokul mezunu	N	24	25	9	15		73
	%	32,9	34,2	12,3	20,5		100,0
Lise ve dengi okul mezunu	N	36	33	21	10	1	101
	%	35,6	32,7	20,8	9,9	1,0	100,0
Üniversite mezunu	N	16	7	7	2		32
	%	50,0	21,9	21,9	6,3		100,0
Toplam	N	111	248	59	80	2	500
	%	22,2	49,6	11,8	16,0	,4	100,0

$$X^2=103,331 \quad SD=20 \quad P=0,000 \quad P<0,001 \quad \text{Önemli}$$

Buna göre; yapılan Ki Kare analiz sonucu $P=0,000$ ve $P<0,001$ manidarlık düzeyinde olduğundan, deneklerin öğrenim düzeyi ile Allah inancı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Seçenekler:

- 1- Allah’ın varlığına kesin olarak inanıyor ve bu konuda akli ve mantıki deliller buluyorum.
- 2- Allah’a inanıyorum ve bu konuda delile ihtiyaç duymuyorum.
- 3- Allah’ın varlığına inanıyorum fakat bu konuda çözemediğim hususlar var.
- 4- Ailem ve çevremdekiler Allah’ın varlığını kabul ettikleri için ben de inanıyorum.
- 5- Allah’ın varlığına inanmıyorum.

²⁵⁷Perşembe, a.g.t., s. 195.

²⁵⁸Akdoğan, a.g.e., s. 127.

Ankete katılan deneklerin öğrenim durumları ile Allah inancı arasındaki ilişkileri tablo 20’de görülmektedir. Buna göre; “Allah’ın varlığına kesin olarak inanıyor ve bu konuda akli ve mantıki deliller buluyorum” diyenler; %4,7 ile okuma-yazma bilmeyenlerden, %6,3 ile sadece okur-yazar gruptan, %15,4 ile ilkokul mezunlarından, %32,9 ile ortaokul mezunlarından, %35,6 ile lise ve dengi okul mezunlarından ve %50 ile üniversite mezunlarından oluşmaktadır. “Allah’a inanıyorum ve bu konuda delile ihtiyaç duymuyorum” diyenler öğrenim durumlarına göre sırası ile; %67,4, %82,5, %54,3, %34,2, %32,7, %21,9 oranında olmaktadır. “Allah’ın varlığına inanıyorum fakat bu konuda çözemediğim hususlar var” diyenler öğrenim durumuna göre sırasıyla; %2,3, %4,8, %9,6, %12,3, %20,8, %21,9 oranındadır. “Ailem ve çevremdekiler Allah’ın varlığını kabul ettikleri için ben de inanıyorum” diyenler öğrenim durumlarına göre sırasıyla; %25,6, %6,3, %20,2, %20,5, %9,9, %6,3 olarak görülmektedir. “Allah’ın varlığına inanmıyorum” diyenlerin birisi %0,5 ile ilkokul mezunları arasından ve diğeri de %1 ile lise ve dengi okul mezunları arasındandır.

Bu bağlamda, Ki Kare testinde $P = 0,000$ $P < 0,01$ anlamlılık düzeyinde olduğundan, deneklerin öğrenim durumları ile Allah inancı arasında çok önemli farklılaşmaların olduğu görülmektedir. Buna göre; öğrenim seviyesi yükseldikçe Allah’ın varlığına inanma hususunda daha araştırıcı, sorgulayıcı ve şüpheci bir tutum göze çarparken, öğrenim seviyesi düştükçe daha çok geleneksel (sorgulamasız, delile ihtiyaç duymadan) bir inanç tutumunun olduğu görülmektedir. Öğrenim düzeyi ile Allah inancı arasındaki ilişkilerde, Türkiye’nin farklı yerlerinde yapılmış olan ilgili çalışmalarda da aynı sonuçlar elde edilmiştir. Ünver Günay’ın,²⁵⁹ Erkan Perşembe’nin²⁶⁰ ve Niyazi Akyüz’ün²⁶¹ çalışmaları bunlardan bazılarıdır. Diğer taraftan, “Allah’ın varlığına kesin olarak inanıyor ve bu konuda akli ve mantıki deliller buluyorum” diyenlerde öğrenim düzeyi arttıkça bir artışın olması, sağlam dini inanç açısından anlamlı bir farklılaşmayı göstermektedir. Delilsiz bir inanç sarsılabilir ama bir sorgulama sonucu delile dayanan inancın sarsılması daha zordur.

²⁵⁹Günay, *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*, s. 76-77.

²⁶⁰Perşembe, *a.g.t.*, s. 196-197.

²⁶¹Akyüz, *a.g.t.*, s. 102.

1.2. Diğer İnanç Esasları

Daha önce de ifade edildiği gibi, İslamda inanç esasları “Amentü” şeklinde formüle edilen altı iman esasını (Allah’ın varlığına ve birliğine iman, meleklerin varlığına iman, Allah’ın göndermiş olduğu ilahi kitaplara iman, Peygamberlere iman, ahiret gününün varlığına iman, kadere yani hayır ve şerrin Allah’tan olduğuna iman) içermektedir. Bu inanç esasları, Müslüman olmanın temel şartları olarak kabul edilir. Ancak, iman esasları arasında en önemli olarak beliren inanç şekli, Allah’ın varlığına ve birliğine inanmaktır. İmanın diğer esasları ancak bu kabulden sonra bir anlam ifade eder. Bu çerçevede, toplumumuzda da iman esasları bir bütün olarak değerlendirilir ve Allah’a inanan bir kimse diğer iman esaslarını da kabul etmiş olur. Çünkü, Allah inancı İslam’ın temel akidesidir, diğerleri bunun üzerine bina edilir.

Bu bağlamda, biz de deneklerin, Allah’a inanma tutumlarından sonra, diğer inanç esaslarını kabul edip etmeme noktasında hepsini birlikte sorduk. Buna göre, alınan cevaplar tablo da görülmektedir.

Tablo 21, Altı İman Esasına (Allah’a, Meleklerle, Kitaplara, Peygamberlere, Ahiret Gününe, Kadere İman) İnanma Durumu

İman Esasları	Sayı	%
Hepsine inanıyorum	497	100,0
Cevapsız	3	
	500	

Tablo 21’de deneklerin iman esaslarını kabul etme durumları görülmektedir. Buna göre; deneklerin hepsinin %100 ile iman esaslarını kabul ettikleri anlaşılmaktadır. Ancak 3 kişi cevapsız bırakmıştır. Bunların 2’sinin, tablo 17’de de görüldüğü gibi Allah’ın varlığına inanmayan 2 kişi olduğunu düşünmekteyiz. Diğer 1 kişinin ise soruyu cevapsız bırakması anlaşılamamıştır.

Allah inancı ve diğer inanç esasları, Türk toplumunda benimsenen ortaklaşa inanç ve değerler olarak önemli bir yere sahiptir.²⁶² Özellikle, geleneksel kabullerin ve hayat tarzının devam ettirildiği yerlerde bunun önemi daha büyüktür. Bu çerçevede, yaptığımız gözlem ve mülakatlara dayalı olarak, Şanlıurfa halkı, her ne kadar bir sosyal değişim ve dönüşüm içerisinde olsa da iman esaslarını kabul

²⁶²Perşembe, a.g.t., s. 191.

konusunda bir farklılaşma içerisinde olmadığı düşünülmektedir. Ancak, bir takım yorum farklılığı olduğu da açıktır. Bu bağlamda, özellikle ahiret ve kader inancı noktasında farklı anlayışlar olduğu gözlenmiştir.

Ahiret inancı, büyük dinlerin dayandığı temel esaslardan biridir. Buna göre, bu dünyanın bir sonu vardır ve bundan sonra da başka bir hayat, ahiret hayatı başlar. Bu hayatın algılanışı dinlere göre değişmektedir. Bu bağlamda, İslamın inanç ilkelerinden biri de ahiret hayatına, yani öldükten sonra tekrar dirilmeye ve Allah'ın burada iyileri ödüllendirip kötülerini cezalandıracağına inanmadır. Ancak, değişen anlayışlar çerçevesinde, İslam dünyasında, zamanla ahiret vurgusu fazla ön plana çıkartılarak insanların bu dünyadan “el-etek çekme”sine, bu dünyaya değer vermemesine, dolayısıyla, dünya için çalışmanın gereksizliği anlayışına neden olunmuştur. Bu çerçevede, araştırma evrenimizin dünyayı algılama biçimleri aşağıda görülmektedir.

Tablo 22, Deneklerin Yaşlara Göre “Bu Dünya Önemli Değildir Önemli Olan Öbür Dünyadır” Anlayışı İle İlgili Tutum Dağılımı

Yaş Dağılımı	N/%	Bu Dünyayı Değerlendirme				Toplam
		1	2	3	4	
15 - 25 arası	N	36	19	25	25	105
	%	34,3	18,1	23,8	23,8	100,0
26 - 35 arası	N	29	24	29	50	132
	%	22,0	18,2	22,0	37,9	100,0
36 -45 arası	N	58	17	14	27	116
	%	50,0	14,7	12,1	23,3	100,0
46 - 60 arası	N	59	10	11	19	99
	%	59,6	10,1	11,1	19,2	100,0
61 ve yukarısı	N	38	2	2	6	48
	%	79,2	4,2	4,2	12,5	100,0
Toplam	N	220	72	81	127	500
	%	44,0	14,4	16,2	25,4	100,0

$$X^2= 70,409 \quad SD= 12 \quad P= 0,000 \quad P<0,001 \quad \text{Önemli}$$

Buna göre; yapılan Ki Kare analiz sonucu $P= 0.000$ ve $P< 0.001$ manidarlık düzeyinde olduğundan, deneklerin yaş dağılımı ile ahiret inancı bağlamında bu dünyayı değerlendirmeleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Seçenekler:

- 1- Katılıyorum, tamamen doğru kabul ediyorum
- 2- Biraz katılıyorum
- 3- Yanlıştır, böyle bir düşünceye katılmıyorum
- 4- Her iki dünya da önemlidir

Tablo 22’de araştırmaya katılanların ahiret inancı bağlamında, “bu dünya önemli değildir önemli olan öbür dünyadır, anlayışına katılıyor musunuz?” sorusuna verdikleri cevaplar görülmektedir. Buna göre; “katılıyorum, tamamen doğru kabul ediyorum” diyenler; 15-25 yaş arası %34,3, 26-35 yaş arası %22, 36-45 yaş arası %50, 46-60 yaş arası %59,6, 61 ve yukarısı yaşlarda %79,2 değerinde olmaktadır. “Biraz katılıyorum” diyenler; 15-25 yaş arası %18,1, 26-35 yaş arası %18,2, 36-45 yaş arası %14,7, 46-60 yaş arası %10,1, 61 ve yukarısı yaşlarda ise %4,2 değerindedir. “Yanlıştır, böyle bir düşünceye katılmıyorum” diyenler; 15-25 yaş arası %23,8, 26-35 yaş arası %22, 36-45 yaş arası %12,1, 46-60 yaş arası %11,1, 61 ve yukarısı yaşlarda ise %4,2 oranındadır. Öte yandan “Her iki dünya da önemlidir” diyenler; 15-25 yaş arası %23,8, 26-35 yaş arası %37,9, 36-45 yaş arası %23,3, 46-60 yaş arası %19,2, 61 ve yukarısı yaşlarda ise %12,5 olmaktadır. Ayrıca, anket formunda soruda “Başka (belirtiniz).....” maddesi de olmasına karşın her hangi bir tutum belirtilmemiştir.

Bu bağlamda, tabloda Ki Kare testi analizinde $P= 0,000$ $P<0,01$ olduğundan, deneklerin yaş dağılımı ile “bu dünya önemli değildir, önemli olan öbür dünyadır, anlayışına katılıyor musunuz?” sorusuna verilen cevaplar arasında anlamlı bir ilişki olduğunu belirtmiştik. Bu dünyanın önemliliği noktasında, yaşlar ilerledikçe daha az önem verilirken, yaşlar küçüldükçe bu dünyanın da önemli olduğuna vurgu artmaktadır.

İslam inancına göre, bu dünya ahiret hayatına hazırlanma içindir ve bir imtihan dünyasıdır. İnsan bu dünyada yaptıklarının karşılığını öbür dünyada görecektir. Ancak bu inanç biçimini yorumlarıyla daha farklı boyutlarda algılayanlar da olmuş ve Müslümanların bu dünya için çalışmalarının gereksizliği vurgulanmıştır. Ancak, bu türden zühd ve takva görüşlerinin İslam aleminde yayılması, Müslüman topluluklarının diğer toplumlara göre geri kalmalarına zemin hazırlayıcı gelişmeler olarak değerlendirilmiştir.²⁶³ Araştırma evrenimiz Şanlıurfa’da da dünyayı algılama biçiminde, bu anlamda bir değişim ve dönüşümün yaşanmakta olduğu Ki Kare analizinden anlaşılmaktadır. Ayrıca, gözlem ve mülakatlarımız da bunu doğrulamaktadır. Özellikle, yaşlar küçüldükçe bu dünyanın da önemli olduğu vurgusunun artış göstermesi önemlidir.

²⁶³ Perşembe, a.g.t., s. 200.

İslam dünyasında inanç noktasında farklı anlayışlara neden olan bir inanç da kader inancıdır. Kader, genel olarak Allah'ın her şeyi önceden bilmesi, takdir etmesi ve zamanı gelince de onu yaratmasını ifade eder. Ancak, bu konuların yorumlanmasında bazı farklı anlayışlar da ortaya çıkmaktadır. Özellikle, olan olaylarda insanın fiillerinin konumu noktasında çeşitli anlayışlar belirmiştir. Bu konuda, temel olarak üç ayrı görüş ortaya atılmış ve bunlardan Mutezili görüş; olan olaylarda insanın fiillerinin bizzat yaratıcısı olduğu, Allah'ın buna karışmadığı anlayışı belirmiş, Cebriyeci görüş ise; insanın kaderin önünde aynen rüzgarın önündeki bir yaprak gibi hiçbir etkisinin olmadığı anlayışı oluşmuş ve her iki görüşü bir anlamda birleştirerek, insanın kendi fiilini seçme özgürlüğü olduğu ve buna göre de Allah'ın kişinin seçtiği fiili yarattığı anlayışı olan Ehl-i Sünnet anlayışı ortaya çıkmıştır. Ancak, bu konuda İslam toplumu içerisinde Cebriyeci anlayış çerçevesinde “alinyazısı” şeklinde formüle edilen anlayış daha yaygınlık kazanmıştır. Hatta, İslam toplumlarının geri kalmasının bir nedeni olarak, bu yanlış kader anlayışının etkisinin büyük olduğu vurgulanmaktadır. Bu konuda, kader konusunun halk arasındaki yanlış kullanımı eleştirilmiş, kader kelimesinin gündelik konuşmalarda, insanın elinden bütün iradi hakları ve tercihleri alan mutlak ve karanlık güç anlamına büründüğünden gerçek İslami muhtevasını kaybettiği de düşünülmektedir. Bu yüzden kader inancı, toplumda bir takım eleştirilere de neden olmakta hatta, inanma noktasında bazı tereddütlere de rastlanılmaktadır. Mehmet Bayyigit'in Üniversite gençliğinin dini inançları üzerine yapmış olduğu çalışmada da, bunu görmek mümkündür.²⁶⁴ Bu bağlamda, Tablo 20'de, araştırma evrenimiz Şanlıurfa'da, kader inancı noktasında geleneksel “alın yazısı” konusundaki tutumlar görülmektedir:

²⁶⁴Mehmet Bayyigit, Üniversite Gençliğinin Dini İnanç Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma, s. 71.

Tablo 23, Deneklerin Yaş Dağılımına Göre “Bir kimsenin başına gelecekler bu dünyaya gelirken alın yazılır, alın yazısını değiştirmeye imkan yoktur” Anlayışına Katılıp Katılmadıkları Dağılımı

Yaş Dağılımı	N/%	Katılıyorum doğrudur	Biraz katılıyorum	Katılmıyorum, yanlış buluyorum	Toplam
15 - 25 arası	N %	33 31,7	43 41,3	28 26,9	104 100,0
26 - 35 arası	N %	48 36,6	53 40,5	30 22,9	131 100,0
36 -45 arası	N %	76 66,7	22 19,3	16 14,0	114 100,0
46 - 60 arası	N %	75 75,8	18 18,2	6 6,1	99 100,0
61 ve yukarısı	N %	42 87,5	2 4,2	4 8,3	48 100,0
Toplam	N %	274 55,2	138 27,8	84 16,9	496 100,0

$$X^2= 86,637 \quad SD= 8 \quad P= 0,000 \quad P<0,001 \quad \text{Önemli}$$

Buna göre; Ki Kare analiz testi sonucu $P= 0.000$ ve $P< 0.01$ manidarlık düzeyinde olduğundan, deneklerin yaş dağılımı ile kader inancı bağlamında “alın yazısı” anlayışları arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

Tablo 23’te deneklerin kader inancı bağlamında “bir kimsenin başına gelecekler bu dünyaya gelirken alın yazılır, alın yazısını değiştirmeye imkan yoktur, anlayışına katılıyor musunuz?” sorusuna verilen cevaplar görülmektedir. Buna göre; “katılıyorum, doğrudur” diyenler; 15-25 yaşları arasında %31,7, 26-35 yaşları arasında %36,6, 36-45 yaşları arasında %66,7, 46-60 yaşları arasında %75,8, 61 ve yukarı yaşlarda ise %87,5 oranında olmaktadır. Öte yandan, “biraz katılıyorum” diyenler; 15-25 yaşları arasında %41,3, 26-35 yaşları arasında %40,5, 36-45 yaşları arasında %19,3, 46-60 yaşları arasında %18,2, 61 ve yukarısı yaşlarda ise %4,2 değerindedir. Ayrıca, “katılmıyorum, yanlış buluyorum” diyenler; 15-25 yaşları arasında %26,9, 26-35 yaşları arasında %22,9, 36-45 yaşları arasında %14, 46-60 yaşları arasında %6,1, 61 ve yukarı yaşlarda ise %8,3 oranında görülmektedir.

Bu bağlamda, araştırma evrenimizde kader inancı anlayışlarına bağlı olarak, Türk toplumunda yaygın olan “alın yazısı” anlayışının olduğu görülmektedir. Ülkemizin farklı yörelerinde yapılan çalışmalarda da böyle bir anlayışın olduğu tespit edilmiştir. Bunlarda biri, Fikret Efe’nin Bayburt ve Kocaeli İllerinde yapmış

olduğu çalışmadır.²⁶⁵ Ancak, araştırma evrenimizde Tablo 23'e göre, Ki Kare analizi sonucunda $P=0,000$ ve $P<0,001$ olduğundan deneklerin yaş dağılımı ile kader inancını "alın yazısı" şeklinde anlama arasında anlamlı bir ilişki olduğu, yaşlar ilerledikçe bu anlayışın da arttığı ama yaşlar küçüldükçe de bu anlayışın değiştiği görülmektedir. Yapmış olduğumuz gözlem ve mülakatlarımız da bunu desteklemektedir. Şanlıurfa'da halkın yaşamış ve yaşamakta olduğu değişimler çerçevesinde, özellikle genç ve orta yaşların kader inancı noktasında daha rasyonel bir düşünceye sahip olmakta oldukları anlaşılmaktadır. Celalettin Çelik'in Konya örneğinde yapmış olduğu çalışma da bunu destekler mahiyettedir.²⁶⁶

2- İbadetler

Her dinin inanç boyutu yanında bir de bu inançlar çerçevesinde gelişen ibadet boyutu vardır. Dini tecrübeden hasıl olan ve onun tarafından belirlenmiş bulunan bütün ritüeller, onun pratik (ibadet) anlatımını oluştururlar. Bu şekliyle din, bir tapınma olarak da tarif edilmiştir. Bütün dinlerde kutsalın tecrübeleri; varlığı bir efsane, bir akide veya bir dogmanın terimleriyle zihnen belirlenmiş bulunan Uluhiyet karşısındaki saygı fiilleriyle ifade edilmişlerdir.²⁶⁷ Bu bakımdan dini tecrübe de, dini yaşantıların temeli olmakla birlikte kutsal önünde saygıyı ve hürmeti, yüceltmeyi, korkuyu, hayreti, hasreti ve teslimiyeti içerir. Örnek olarak, bütün bu duygular, bir insanın kutsal bir mekana girmesi ile kendisini ortaya çıkarabilir. Özellikle, tazim ve huşu, ibadette diz çökmeye ve secde etmekte ifadesini bulur.²⁶⁸

Din Sosyolojisi açısından ibadetlerin en dikkat çekici özelliklerinden birisi de, toplumu birleştirici, bütünleştirici fonksiyonu yani, cemaat teşkil edici yönü olmasıdır. Herhangi bir ibadet içerisindeki davranış ve hareket tarzının en başta gelen etkisinin, o davranışı yapan, o ibadeti icra eden kişi üzerinde olacağına şüphe yoktur. Ancak, bu davranışın, zorunlu olarak fertleri aşıp diğer şahıslar üzerinde de etkiler ortaya çıkaracağını unutmamak gerekir. İslam dininin, toplum hayatının pek çok temel olayları ve ilişkileri için bir takım dini hükümler, formüller, ibadetler,

²⁶⁵ Fikret Efe, *Geleneksel Toplum, Sanyileşme, Sosyal Değişme ve Din İlişkileri: Bayburt ve Kocaeli Örnekleri*, Erciyes Ü. Sos. Bil. Enst. Kayseri, 1997, (Basılmamış Doktora Tezi), s. 172.

²⁶⁶ Celalettin Çelik, *Şehirleşme ve Din*, Çizgi Yay. Konya, 2002, s.210.

²⁶⁷ Joachim Wach, *Din Sosyolojisi*, Çev: Ünver Günay, s. 51-51.

²⁶⁸ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Din Fenomenolojisi (Dinlerin Mahiyeti ve Tezahür Şekilleri)*, S.D.Ü. İ.F. Yay. Isparta, 2002, s. 252.

dualar ve merasimleri koymuş olması, ibadetlerin toplumu bütünleştirici yönü açısından önemlidir.²⁶⁹

Bu bağlamda, ibadetlerin temeli, dini vizyonda yer alan kimi esasların ifadelendirilmesinde yatmaktadır. Bu anlamda, Hristiyanlık'taki bazı önemli simgeler, Hz. İsa'nın hayatından alınmıştır; haça gerilmesi, çektiği ıstıraplar ve yeniden dirilmesi gibi. Protestanlıkta bunlar, Kitab-ı Mukaddesten dersler, ibadetler ve ayinler şeklinde görülür. Katolik ibadet, ekmek ve şarabın takdisi ayini, şarap ve ekmek yeme ayini veya cemaatle dua gibi daha çok sembolik eylemlerden oluşur. Hangi yöntem kullanılırsa kullanılsın, mü'min ibadetlerle "dinamik imajlar" dünyasına dalar ve böylelikle fiziksel bir gevşeme yaşayarak zorluklarla başa çıkabilir.²⁷⁰

Bu çerçevede, İslamda temel ibadetler, "İslam'ın Beş Şartı" şeklinde formüle edilen kelime-i şهادet, namaz, oruç, hac ve zekattan oluşmaktadır. Kendisini Müslüman kabul eden bireyler, bu ibadetleri de yerine getirmekle sorumludurlar. Bunlar yerine getirilirken hedef Allah rızasına kavuşmadır. Müslüman ibadetlerini yaparken, bu şekilde Allah'a karşı kulluk görevini yapmış olmanın mutluluğunu yaşar. Ancak, bu ibadetleri yerine getirme nedenleri, bireylerin inanç derecelerine göre aile baskısı, cehennem korkusu, musibete uğrama korkusu gibi daha pragmatist amaçlar da olabilmektedir. Şimdi araştırma evrenimizde, bireylerin ibadet etme nedenlerini görelim:

Tablo 24, Deneklerin Yaşlara Göre İbadetleri Hangi Sebeple Yaptıklarının Dağılımı

Yaş Dağılımı	N/%	İbadet Etme Nedenleri						Toplam
		1	2	3	4	5	6	
15 – 25 arası	N %	20 19,6	19 18,6	11 10,8	30 29,4	15 14,7	7 6,9	102 100,0
26 – 35 arası	N %	43 33,1	13 10,0	11 8,5	24 18,5	17 13,1	22 16,9	130 100,0
36 – 45 arası	N %	40 34,5	4 3,4	1 ,9	31 26,7	19 16,4	21 18,1	116 100,0
46 – 60 arası	N %	33 33,7		4 4,1	35 35,7	11 11,2	15 15,3	98 100,0
61 ve yukarısı	N %	8 16,7		4 8,3	24 50,0	4 8,3	8 16,7	48 100,0
Toplam	N %	144 29,1	36 7,3	31 6,3	144 29,1	66 13,4	73 14,8	494 100,0

²⁶⁹ Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 225-226.

²⁷⁰ W. Motgomery Watt, *İslam Nedir*, Çev: Elif Rıza, Birleşik Yay. İstanbul, 1993, s. 237-238.

$$X^2=73,194 \quad SD=20 \quad P=0,000 \quad P<0,01 \quad \text{Önemli}$$

Buna göre; Ki Kare analiz testi sonucu $P=0,000$ ve $P<0,01$ manidarlık düzeyinde olduğundan, deneklerin yaş dağılımı ile ibadet etme nedenleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Seçenekler:

- 1- Dinimizin emri olduğu için.
- 2- Aile baskısı nedeniyle.
- 3- Çevre baskısıyla.
- 4- Allah'ın beni cehennemde cezalandırmasından
- 5- Allah'a şükran ifadesi için.
- 6- Başıma bir musibet gelmesinden korktuğum için.

Tablo 24'te araştırma evrenimizin yaş dağılımına göre; "İbadetleri hangi sebeple yapıyorsunuz?" sorusuna verdikleri cevaplar görülmektedir. Buna göre; "dinimizin emri olduğu için" diyenler; 15-25 yaşları arasında %19,6, 26-35 yaşları arası %33,1, 36-45 yaşları arası %34,5, 46-60 yaşları arası %33,7, 61 yaş ve yukarısında ise %16,7 oranındadır. Öte yandan, "aile baskısı nedeniyle" diyenler; 15-25 yaşları arasında %18,6, 26-35 yaşları arasında %10, 36-45 yaşları arasında %3,4, 46-60 yaşları ile 61 ve yukarı yaşları arasında bu maddeyi işaretleyen olmamıştır. Ayrıca, ibadetleri "çevre baskısıyla" yapıyorum diyenler; 15-25 yaşları arasında %10,8, 26-35 yaşları arası %8,5, 36-45 yaşları arası %0,9, 46-60 yaşları arası %4,1, 61 ve yukarı yaşlarda ise %8,3 oranındadır. Yine, ibadetleri "Allah'ın beni cehennemde cezalandırmasından korktuğum için" yapıyorum diyenler; 15-25 yaşları arasında %29,4, 26-35 yaşları arasında %18,5, 36-45 yaşları arasında %26,7, 46-60 yaşları arasında %35,7, 61 ve yukarı yaşlarda ise %50 oranında olmaktadır. İbadetleri "Allah'a şükran ifadesi için" yapıyorum diyenler; 15-25 yaşları arasında %14,7, 26-35 yaşları arasında %13,1, 36-45 yaşları arasında %16,4, 46-60 yaşları arasında %11,2, 61 ve yukarı yaşlarda ise %8,3 oranında olmaktadır. Son olarak, ibadetleri "Başıma bir musibet gelmesinden korktuğum için" yapıyorum diyenler; 15-25 yaşları arasında %6,9, 26-35 yaşları arasında %16,9, 36-45 yaşları arasında %18,1, 46-60 yaşları arasında %15,3, 61 ve yukarı yaşlarda ise %16,7 oranında görülmektedir.

Bu bağlamda, tablo 24'te deneklerin yaş dağılımına göre ibadetleri yapma nedenleri arasında, Ki Kare testi analizi sonucu $P=0,000$ ve $P<0,001$ olduğundan anlamlı bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre; ibadetleri aile baskısı ve çevre baskısı nedenleriyle yapanlar yaşlar küçüldükçe artmakta, buna karşın, yaşlar ilerledikçe de azalmaktadır. Diğer taraftan, "Allah'ın beni cehennemde

cezalandırmasından korktuğum için” maddesini işaretleyenlerin bütün yaşlarda oranlarının yüksek olduğu görülürken, orta yaşın üzerindeki (45 yaş ve üstü) deneklerde daha yüksek olması anlamlıdır. İnsanlar yaşlandıkça kendilerini ölüme daha yakın hissettiklerinden cehennem korkusu, ibadet etmede önemli bir etken olmaktadır.

2.1. Namaz İbadeti

Namaz ibadeti, İslam’ın temel şartlarından biri kabul edildiğinden çok önem verilen bir ibadettir. Hz. Peygamber tarafından “dinin direği olarak” önemine vurgu yapılmış ve tarih boyunca da İslam’ın en büyük ayırt edici sembollerinden biri olarak görülmüştür. Namaz ibadeti, günlük (beş vakit namaz) namazlar, haftalık Cuma namazı, bayram namazları, cenaze namazı ve nafil namazlar gibi çeşitlere ayrılmaktadır.

Bu çerçevede namaz, İslam’da ibadetlerin an başta gelenidir. Namaz, çeşitli hareketlerden oluşur, ilk önce ayakta durulur (kıyam) sonra rükua gidilir. Secde yapılır ve en sonunda da dua edilir. Müslüman kişinin secdeye gitmesi, Allah’ın kudret ve azametini tesbih etmenin en üst derecesidir. Namazdan önce abdest alınır, bu aslında fiziksel temizlikten daha çok, mü’mine Allah’a yaklaşırken her yönüyle temiz olması gerektiğini hatırlatır. Namaz, aynı zamanda cemaatle de kılındığı için, Müslümanları birleştirici, kardeş olduklarını hatırlatıcı yönü de vardır. Cemaatle namaz kılınırken namazın sonunda her Müslüman sağındaki ve solundaki kardeşine selam vererek namazını bitirir.²⁷¹ Bu anlamda namaz, toplum bütünleşmesi açısından büyük öneme sahiptir.

Araştırma evrenimiz Şanlıurfa’da da, namaz ibadeti çok önem verilen bir ibadettir. Ancak, yaşlara göre bu ibadeti yerine getirme noktasında bazı farklılıkların olduğu da gözlemlenmektedir. Şimdi, çalışma evrenimizde yaşlara göre namaz kılma durumlarını görelim:

²⁷¹ Watt, a.g.e., s. 238.

Tablo 25, Deneklerin Yaş Dağılımına Göre Günlük Beş Vakit Namazı Kılma Dağılımı

Yaş Dağılımı	N/%	Namaz Kılma Durumu			Toplam
		Devamlı	Ara Sıra	Hiç	
15 - 25 arası	N %	16 15,2	35 33,3	54 51,4	105 100,0
26 - 35 arası	N %	37 28,0	56 42,4	39 29,5	132 100,0
36 -45 arası	N %	43 37,4	56 48,7	16 13,9	115 100,0
46 - 60 arası	N %	58 58,6	33 33,3	8 8,1	99 100,0
61 ve yukarısı	N %	39 81,3	8 16,7	1 2,1	48 100,0
Toplam	N %	193 38,7	188 37,7	118 23,6	499 100,0

$$X^2= 123,015 \quad SD= 8 \quad P= 0,000 \quad P<0,001 \quad \text{Önemli}$$

Buna göre; Ki Kare analiz sonucu $P=0.000$ ve $P<0.001$ manidarlık düzeyinde olduğundan deneklerin yaş dağılımı ile günlük vakit namazlarını kılma durumları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 25'te araştırma evrenimiz Şanlıurfa'da ankete katılan deneklerin yaşlarına göre günlük vakit namazlarını kılma durumları görülmektedir. Buna göre; günlük vakit namazlarını "devamlı" kılanlar; 15-25 yaş arasında %15,2, 26-35 yaş arası %28, 36-45 yaş arası % 37,4, 46-60 yaş arası %58,6, 61 ve yukarı yaşlarda ise %81,3 oranında olmaktadır. Günlük vakit namazlarını "ara sıra" kılanlar; 15-25 yaş arası %33,3, 26-35 yaş arası %42,4, 36-45 yaş arası %48,7, 46-60 yaş arası %33,3, 61 ve yukarı yaşlarda ise %16,7 oranındadır. Yine, günlük vakit namazları "hiç" kılmayanlar ise; 15-25 yaş arası %51,4, 26-35 yaş arası %29,5, 36-45 yaş arası %13,9, 46-60 yaş arası %8,1, 61 ve yukarı yaşlarda %2,1 oranında görülmektedir.

Bu bağlamda, tabloya göre, yapılan Ki Kare analizi sonucunda $P= 0,000$ ve $P<0,01$ manidarlık düzeyinde olduğundan araştırma evrenimizde, günlük namaz kılma durumu ile yaş dağılımı arasında anlamlı bir ilişki olduğu ve namaz kılma noktasında, yaşlar arasında oldukça önemli farklılaşmaların ortaya çıktığı görülmektedir. Buna göre; genel bir kabul olan, yaş yükseldikçe günlük vakit namazlarını kılma oranının arttığı ve buna paralel olarak da yaş küçüldükçe namaz kılmama oranının yükseldiği anlayışının bizim çalışma evrenimizde de geçerli

olduğu anlaşılmaktadır. Erkan Perşembe'nin²⁷² ve Hasan Dam'ın yapmış oldukları çalışmalarda da, bu genel kabul desteklenmektedir.²⁷³ Ayrıca yine, bizim Harran yöresinde yapmış olduğumuz benzer çalışma da, aynı sonucu vermektedir.²⁷⁴

Diğer taraftan, araştırma evrenimiz Şanlıurfa'da genel olarak günlük beş vakit namazlarını "devamlı" düzenli olarak kılanlar %38,7 oranında olmaktadır. Bu oran, Erdoğan Fırat'ın üniversite öğrencileri üzerine yaptığı araştırmada %9,3 oranında,²⁷⁵ Mevlüt Kaya'nın üniversite öğrencileri üzerine yaptığı araştırmada ise deneklerin %60,4'ü annesinin, %49,1'i de babasının günlük namazları düzenli olarak kıldığını söylemiştir.²⁷⁶ Ayrıca, Veysel Uysal'ın çalışmasında günlük namazlarını devamlı kılanların oranı %41,83 oranında olmaktadır.²⁷⁷

Tablo 26, Deneklerin Cinsiyetlerine Göre Günlük Beş Vakıt Namazları Kılma Dağılımı

Cinsiyet	N/%	Namaz Kılma Durumu			Toplam
		Devamlı	Ara Sıra	Hiç	
Kadın	N	90	78	42	210
	%	42,9	37,1	20,0	100,0
Erkek	N	103	110	76	289
	%	35,6	38,1	26,3	100,0
Toplam	N	193	188	118	499
	%	38,7	37,7	23,6	100,0

$$X^2= 3,705 \quad SD= 2 \quad P= 0,157 \quad P>0,05 \quad \text{Önemsiz}$$

Buna göre; Ki Kare analiz testi sonucu $P= 0.157$ ve $P> 0.05$ manidarlık düzeyinde olduğundan deneklerin cinsiyeti ile günlük beş vakit namazları kılma arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

Tablo 26'da ankete katılan deneklerin cinsiyet dağılımına göre günlük beş vakit namazları kılma durumları görülmektedir. Buna göre; beş vakit namazı "devamlı" kılanlar kadınlarda %42,9 oranında, erkeklerde ise %35,6 oranında olmaktadır. Günlük namazları "ara sıra" kılanlar; kadınlarda %37,1 oranında ve

²⁷² Perşembe, a.g.t., s. 218.

²⁷³ Hasan Dam, *Yetişkinlerin Din Eğitimi*, OMÜ. Sos. Bil. Enst. Samsun, 2002, (Basılmamış Doktora Tezi), s. 98.

²⁷⁴ Celil Abuzar, *GAP Bölgesi Harran Yöresinde Dini ve Sosyal Hayat "Ubade Aşireti Örneği"*, Harran Ü. Sos. Bil. Enst. Şanlıurfa, 1996, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 33.

²⁷⁵ Erdoğan Fırat, *Üniversite Öğrencilerinde Allah İnancı ve Din Duygusu*, (Basılmamış Doktora Tezi), A.Ü.İ.F. Ankara, 1977, s. 63.

²⁷⁶ Mevlüt Kaya, *Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum*, Etüt Yay. Samsun, 1998, s. 128.

²⁷⁷ Veysel Uysal, *Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum, Davranış ve Şahsiyet Özellikleri*, M.Ü.İ.F.V. Yay. İstanbul, 1996, s. 63.

erkeklerde ise %38,1 oranında olmaktadır. Ayrıca, “hiç” günlük namaz kılmayanlar; kadınlarda %20 oranında, erkeklerde ise %26,3 oranında görülmektedir.

Bu çerçevede, tabloya göre yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P=0,157$ ve $P>0,05$ olduğundan deneklerin cinsiyeti ile günlük namazları kılma durumu arasında anlamlı bir ilişki bulunamadığını belirtmiştik. Ancak, frekans dağılımına göre yine de, kadınların erkeklere oranla daha fazla namaz ibadetini yerine getirdiklerini söylemek mümkündür.

Tablo 27, Deneklerin Yaş Dağılımına Göre Cuma Namazı Kılma Dağılımı

Yaş Dağılımı	N/%	Cuma Namazı Kılma Durumu			Toplam
		Devamlı	Ara Sıra	Hiç	
15 – 25 arası	N %	22 36,7	28 46,7	10 16,7	60 100,0
26 – 35 arası	N %	39 47,0	36 43,4	8 9,6	83 100,0
36 – 45 arası	N %	44 66,7	22 33,3		66 100,0
46 – 60 arası	N %	48 80,0	12 20,0		60 100,0
61 ve yukarısı	N %	19 95,0	1 5,0		20 100,0
Toplam	N %	172 59,5	99 34,3	18 6,2	289 100,0

$$X^2=50,905 \quad SD=8 \quad P=0,000 \quad P<0,01 \quad \text{Önemli}$$

Buna göre; Ki kare analizi testi sonucu $P=0,000$ ve $P<0,01$ manidarlık düzeyinde olduğundan, deneklerin yaş dağılımı ile Cuma namazını kılma arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Tablo 27’de ankete katılan deneklerin yaş dağılımına göre Cuma namazını kılma durumları görülmektedir. Buna göre; Cuma namazını “devamlı” kılanlar; 15-25 yaş arası %36.7, 26-35 yaş arası %47, 36-45 yaş arası %66.7, 46-60 yaş arası %80, 61 ve yukarı yaşlarda ise %95 oranındadır. Cuma namazını “ara sıra” kılanlar; 15-25 yaş arası %46.7, 26-35 yaş arası %43.4, 36-45 yaş arası %33.3, 46-60 yaş arası %20, 61 ve yukarı yaşlarda ise %5 oranındadır. Cuma namazını “hiç” kılmayanlar; 15-25 yaş arası %16.7, 26-35 yaş arası %9.6 oranında olurken, 36 ve daha yukarı yaşlarda Cuma namazını “hiç” kılmayan bulunmamaktadır.

Buna göre yapılan Ki Kare analizi sonucu; $P=0,000$ ve $P<0,001$ manidarlık düzeyinde olduğundan deneklerin yaş dağılımına göre Cuma namazı kılma durumları

arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya çıktığını belirtmiştik. Buna göre; yaşlar ilerledikçe cuma namazını kılma oranı yükselmekte, yaşlar küçüldükçe de düşmektedir. Bu durum, yaş ile cuma namazını kılma arasında çok önemli bir farklılaşmanın olduğunu göstermektedir.

Öte yandan, frekans dağılımında toplam olarak cuma namazını “hiç” kılmayanların oranı sadece %6.2 olması da, araştırma evrenimiz Şanlıurfa’da cuma namazını kılma noktasında yoğun bir katılımın olduğunu göstermektedir. cuma namazı, haftada bir gün olması ve sadece cemaatle kılınması, diğer vakit namazlarına göre daha fazla yerine getirilen bir ibadet olmasını sağlamaktadır.

2.2. Oruç İbadeti

İslamda bir diğer önemli ibadet de, yılda sadece ramazan ayında bir ay tutulan ramazan orucudur. Bu ay içerisinde, Müslüman toplumlarda manevi atmosfer daha canlı olur ve Müslümanlar bu dönemde dini yaşantılarına daha fazla önem vermeye çalışırlar. İslam literatüründe “rahmet ayı” olarak da nitelenen bu ayda mü’minler arasında yardımlaşmaya, dayanışmaya ayrı bir önem verilir. Diğer zamanlarda namaz kılmayan bazı Müslümanlar bu ayda namaz kılmaya gayret ederler. ramazan ayı boyunca toplumda ayrı bir canlılık ve dinamizm göze çarpar.

Kur’an-ı Kerim’de orucun gerekliliği bir çok yerde vurgulanmakta ve önceki milletlere farz kılındığı gibi Müslümanlara da farz kılındığı belirtilmektedir.²⁷⁸ Ayrıca yine, İslamın beş temel şartından biri kabul edilir. ramazan ayı boyunca, imsaktan (sabah namazı vaktinin girdiği an) güneşin batımına kadar herhangi bir şey yiyip içme ve cinsi ilişkiden uzak durma şeklinde tutulan oruç, kötülüklerden uzak durma, nefesine hakim olma, kimseye kötü söz söylememe, kalp kırmama ve Müslüman din kardeşini kollayıp gözetme gibi özelliklere sahiptir. Oruç, sahura kalkılması ile, iftarıyla, teravih namazıyla, ramazanlık alış-verişiyle toplumsal hayata ayrı bir renk katmaktadır. İslam toplumlarında özellikle küçük çocuklar bu ayı hasretle beklerler. Onlar için, sahura kalkmak, tutabildikleri kadar oruç tutmak, teravih namazına gitmek ayrı bir eğlence oluşturmaktadır.

Bu çerçevede, araştırma evrenimiz Şanlıurfa’da da ramazan ayı, ayrı bir öneme sahiptir. Diğer bölgelerde olduğu gibi burada da ramazan ayı, dini coşkunun

²⁷⁸ Kur’an-ı Kerim, Bakara 2/185, 187.

dorukta yaşandığı bir aydır. Şimdi, araştırma evrenimiz Şanlıurfa’da yaşlara göre ramazan orucunu tutma tutumlarını görelim:

Tablo 28, Deneklerin Yaşlarına Göre Ramazan Orucunu Tutma Dağılımı

Yaş Dağılımı	N/%	Ramazan Orucunu Tutma			Toplam
		Devamlı	Ara Sıra	Hiç	
15 - 25 arası	N %	80 76,2	22 21,0	3 2,9	105 100,0
26 - 35 arası	N %	112 84,8	17 12,9	3 2,3	132 100,0
36 -45 arası	N %	113 98,3	2 1,7		115 100,0
46 - 60 arası	N %	95 96,0	3 3,0	1 1,0	99 100,0
61 ve yukarısı	N %	46 95,8	2 4,2		48 100,0
Toplam	N %	446 89,4	46 9,2	7 1,4	499 100,0

$$X^2= 38,776 \quad SD= 8 \quad P= 0,000 \quad P<0,001 \quad \text{Önemli}$$

Buna göre; Ki Kare analiz testi sonucu $P= 0,000$ ve $P<0,01$ olduğundan, deneklerin yaş dağılımı ile oruç tutma arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 28’de ankete katılan deneklerin yaş dağılımına göre ramazan orucunu tutma durumları görülmektedir. Buna göre; ramazan orucunu “devamlı” tutanlar; 15-25 yaş arası %76.2, 26-35 yaş arası %84.8, 36-45 yaş arası %98.3, 46-60 yaş arası %96, 61 ve yukarı yaşlarda ise %95.8 oranındadır. Ramazan orucunu “ara sıra” tutanlar; 15-25 yaş arası %21, 26-35 yaş arası %12.9, 36-45 yaş arası %1.7, 46-60 yaş arası %3, 61 ve yukarı yaşlarda ise %4.2 olmaktadır. Ramazan orucunu “hiç” tutmayanlar ise; 15-25 yaş arasında %2.9 olurken 26-35 yaş arası % 2.3 oranında olmakta, 36-45 yaş arasında ise kimse bulunmamaktadır. Yine, 46-60 yaş arası %1 oranında olurken, 61 ve yukarı yaşlarda da kimse olmamaktadır.

Bu durumda yapılan Ki Kare analizi sonucu $P= 0,000$ ve $P<0,001$ manidarlık düzeyinde olduğundan araştırma evrenimizde yaş dağılımı ile oruç tutma arasında anlamlı bir ilişki bulunmakta ve yaşlar ilerledikçe oruç tutma arasında çok önemli farklılaşmalar olduğu görülmektedir.

Ancak, frekans dağılımına göre baktığımızda, genel olarak bütün yaşlarda oruç tutma noktasında oranların yüksek olduğu görülmektedir. “hiç” oruç tutmayanların oranı genel toplamda sadece %1.4’tür. Ayrıca “ara sıra” oruç

tutanların genel toplamı ise sadece %9.2'dir. "Devamlı" orucunu tutanlar ise toplam %89.4 oranındadır. Bu da, toplumda oruç ibadetine verilen önemi göstermektedir. Türkiye'de yapılan benzer çalışmaların sonuçları da bunu desteklemektedir. Ramazan Karaman'ın çalışmasında oruç tutanların oranı %73,²⁷⁹ Doğan Karacoşkun'un çalışmasında devamlı oruç tutanların oranı %69.7,²⁸⁰ Mevlüt Kaya'nın üniversite öğrencileri üzerine yaptığı çalışmada ise, deneklerin annelerinin devamlı oruç tuttuklarını söyleyenler %91.6, babalarının devamlı oruç tuttuklarını söyleyenler ise %84²⁸¹ çıktığı görülmektedir. Başka çalışmalarda da benzer sonuçları görmek mümkündür.²⁸²

2.3. Dua İbadeti

Dini hayatın göstergelerinden birisi de, bireyin psikolojik durumuna ve ihtiyacına bağlı olarak, kutsal kabul ettiği varlıkla kalbi ve deruni ilişkiler kurduğu dua ibadetidir. Dua, bir anlamda insanın psikolojik durumuyla ilgili olduğundan, daha çok dini hayatın subjektif yönüyle ilişkilidir.²⁸³ Özellikle, inanan kişi her hangi bir zorlukla karşılaştığında, bir sıkıntıya düştüğünde, çaresiz kaldığında sığınacak bir yer arar, dua onun için bir teselli kaynağı ve sığınak olur.

Bu bağlamda İslam, duaya büyük önem vermekte ve Müslümanların sürekli olarak Yaratıcı ile dua vasıtasıyla irtibat kurmalarını istemektedir. Bu konuda Kuran-ı Kerim'de; "(Resulüm!) De ki; (kulluk ve) yalvarmanız olmazsa, Rabbim size ne diye değer versin?"²⁸⁴ ayeti ile Allah, inananları dua etmeye çağırmaktadır. Dua aynı zamanda bireyin dindarlık durumunu da ortaya koyabilir. Günlük yaşamında sık sık dua eden birey, Yaratıcı'sı ile sürekli irtibat halinde olacağından, yaşamını ona göre düzenleme gayreti içerisine girer. Hz. Peygamber de bu anlamda, günlük hayatın her alanını kapsayacak şekilde "sünnet" bağlamında dualar yapılmasını istemektedir. Bu

²⁷⁹ Ramazan Karaman, *Sanayileşmenin Dine Etkisi –Mersin Örneği-*, Akın Ofset, Konya, 2000, s. 109.

²⁸⁰ Doğan Karacoşkun, *Psiko-Sosyal Açıdan İman (Dini İnanç) –Amel (Dini Davranış) İlişkisi*, OMÜ. Sos. Bil. Enst. Samsun, 1988, (Basılmamış Doktora Tezi), s. 63.

²⁸¹ Kaya, a.g.e., s. 150.

²⁸² Bkz. Abdurrahman Tombul, *Altınüzüm'de Dini ve Sosyal Hayat*, Uludağ Ü. Sos. Bil. Enst. Bursa, 1995, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 49; Osman Eyüpoğlu, *Samsun Küçük Sanayi Sitesinin Sosyo-Ekonomik Yapısı İçinde Dinin Konumu*, OMÜ. Sos. Bil. Enst. Samsun, 1996, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 149.

²⁸³ Koştaş, a.g.e., s. 63.

²⁸⁴ Kur'an-ı Kerim, *Furkan*, 25/77.

çerçevede, araştırma evrenimiz Şanlıurfa halkının dua ibadeti ile ilişkileri aşağıda görülmektedir:

Tablo 29, Deneklerin Yaş Dağılımı İle Dua Etme Tutumları Dağılımı

Yaş Dağılımı	N/%	2'nci şık	4'ncü şık	5'nci şık	1 ve 4'ncü şık	2 ve 4'ncü şık	1,2 ve 4'ncü şık	1,2,3,4'n cü şık	Topla m
15 – 25 arası	N %	7 6,7	16 15,2	1 1,0	24 22,9	12 11,4	18 17,1	27 25,7	105 100,0
26 – 35 arası	N %	5 3,8	22 16,7	2 1,5	33 25,0	16 12,1	16 12,1	38 28,8	132 100,0
36 – 45 arası	N %	10 8,6	14 12,1		22 19,0	12 10,3	11 9,5	47 40,5	116 100,0
46 – 60 arası	N %	3 3,0	13 13,1		6 6,1	9 9,1	14 14,1	54 54,5	99 100,0
61 ve yukarısı	N %		4 8,3		3 6,3		5 10,4	36 75,0	48 100,0
Toplam	N %	25 5,0	69 13,8	3 ,6	88 17,6	49 9,8	64 12,8	202 40,4	500 100,0

$$X^2= 67.850 \quad SD= 24 \quad P= 0,000 \quad P<0,001 \quad \text{Önemli}$$

Buna göre; Ki Kare analiz testi sonucu $P= 0.000$ ve $P<0.001$ olduğundan deneklerin yaş dağılımı ile dua etme tutumları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Seçenekler:

- 1- Akşam yatarken ve sabah uyandığımda dua ederim
- 2- Bir işe başlarken dua ederim.
- 3- Evden çıkarken dua ederim
- 4- Korkulu anlarda ve güç durumlarda dua ederim
- 5- Hiç dua etmem, çünkü faydasına inanmam.

Araştırma evrenimiz Şanlıurfa'da ankete katılan deneklerin yaş dağılımına göre dua etme alışkanlıkları tablo 29'da görülmektedir. Bu çerçevede, Ki Kare analiz testi sonucunda $P= 0.000$ ve $P<0.001$ anlamlılık düzeyinde olduğundan örneklemimizin yaş dağılımı ile dua etme arasında çok önemli bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre; yaşlar ilerledikçe dua etme alışkanlıkları artmakta, daha genç yaşlarda ise azalmaktadır. Tablo 29'a göre; akşam yatarken, sabah uyandığında, bir işe başlarken, evden dışarı çıkarken, korkulu ve güç durumlarda dua alışkanlığı olanlar; 15-25 yaşları arasında %25.7, 26-35 yaşlarda %28.8, 36-45 yaşlarda %40.5 oranında olurken, 46-60 yaş arasında %54.5, 61 ve yukarı yaşlarda ise %75 oranında olmaktadır. Görüldüğü gibi; yaşlar ilerledikçe dua etme alışkanlıkları da artmaktadır. Elbette bunda, insanın yaşlandıkça kendisini ölüme daha yakın hissetmesinin rolü de olabilir.

Diğer taraftan, “hiç dua etmem çünkü faydasına inanmam” diyenlerin toplam olarak sadece %0.6 oranında olması, örneklemimizde duanın gerekliliğine inancın devam ettiğini göstermektedir. Duanın gerekliliğini kabul etmeyen ve hiç dua etmeyenlerin oranı Münir Koştaş’ın üniversite öğrencileri üzerine yaptığı benzer çalışma da %4.65²⁸⁵ ve M. Emin Köktaş’ın İzmir yöresinde yapmış olduğu çalışma yine %4.6²⁸⁶ oranında çıkmıştır.

2.4. Hac İbadeti

Hac ibadeti, İslam’ın zengin olan Müslümanlara kutsal yer olan Kabe’yi ömründe bir defa ziyaret etmelerini farz kıldığı ve beş temel şartından biri kabul ettiği bir ibadettir. Tarih boyunca tüm inanç sahibi toplumların, kutsal kabul ettikleri yerlere veya bir başka sebeple kutsal bildikleri beldelere saygı duydukları ve oraları ziyaret ettikleri görüle gelmiştir. Ancak, hemen hiçbir dinde haccın, İslamiyette eriştiği öneme sahip olduğu söylenemez. Gerçekten hac, Müslümanlar arasında ayrı bir öneme sahiptir.²⁸⁷

Bizim toplumumuzda da hac ibadeti, bireylerin büyük çoğunluğu tarafından yerine getirilemese de, genellikle bütün bireylerin ömürlerinin sonuna doğru veya emekliliklerinde yerine getirmeyi çok arzu ettikleri ve hatta bir dini ideal olarak gördükleri bir ibadettir.²⁸⁸ Hacca gitmiş olanlara verilen “Hacı” titri, hem iyi yönde, hem de olumsuz anlamda değerlendirilip verilen bir statü veya sıfat olabilmektedir. İyi yönde değerlendirilmesi, onlara “Hacı Amca”, “hacı baba” gibi ifadelerle bir saygı ve hürmet anlayışına neden olurken, olumsuz anlamda değerlendirmeler ise, hacı olmuş birisinin hiçbir yanlış davranışta bulunamayacağı, bulunmaması gerektiği, onların günah işlememesinin haccın bir gereği gibi düşünülmesinden, hacca giden Müslümanların şahsında hac kurumunun ve dolayısıyla dindar insanların tenkit edilerek yıpratılmasına neden olmaktadır. Elbette bunda, cenneti garantilemek, hacca gidip “Hacı” titrini alarak kendisine toplumda dini ve toplumsal bir ayrıcalık, üstünlük sağlamak ve hem hac yapıp, hem de ticari kazanç elde etmek amacıyla bu

²⁸⁵ Koştaş, a.g.e., s. 63.

²⁸⁶ Köktaş, Türkiye’de Dini Hayat, s. 123.

²⁸⁷ Koştaş, a.g.e., s. 61.

²⁸⁸ Perşembe, a.g.e., s. 254.

ibadeti yerine getirmesi muhtemel kişilerin de sorumluluğunu hesaba katmak gerekir.²⁸⁹

Diğer taraftan, toplumda hac yapmış bazı kişilerin ticaretle hile yaptığının düşünülmesi veya bunların kötü sözler, birtakım yanlış davranışlar sergilemesi hacın yıpratılmasına neden olurken, bunların “ayıp ayıp, senin gibi bir hacıya bu yakışmıyor”, “zaten ne gelirse hacıdan hocadan gelir” gibi ifadelerle adeta hacının melekleştirilmesi veya melek gibi davranmasının istenmesi söz konusu olabilmektedir. Ancak, yine de toplumda hac ibadetine büyük bir önem verilmekte ve hatta sağlığı nedeniyle hacca gidemeyenler “olsun, hacca hasta olarak da giderim, dönemesem de bu yolda şehit olurum” diyerek bu konudaki duyarlılıklarını ortaya koymaktadırlar.

Araştırma evrenimiz Şanlıurfa’da da hac ibadeti ayrı bir öneme sahiptir. Hatta özellikle orta yaşın üzerinde ve emekli olmuş bazı zengin müslümanlar birden fazla hacca gitmekte (hatta, sohbet ve görüşmelerimizden bunlardan her sene hacca gidenlerin de olduğunu öğrendik), bunu toplumda bir statü ve övünç kaynağı olarak görmektedirler. Bu çerçevede, bizim Şanlıurfa Harran yöresinde yapmış olduğumuz çalışmada hacca giden 50 ve yukarı yaşlardaki bireylerin %29.6’sı ikiden fazla hac yaptıklarını belirtmişlerdir.²⁹⁰ Bu nedenle, son zamanlarda ülkemizde, fakirliğin, işsizliğin artması, hacca gidenlerin birden fazla hacca gitmesi, inanç noktasında zayıf olan bazı bireylerin de bunu istismar etmesi sonucu, hac konusunda; “bunca fakir varken hacca gidilmesine karşıyım”, “dövizimiz, milli servetimiz boşu - boşuna yurt dışına gidiyor”²⁹¹ gibi yeni yaklaşımların da olduğu bir gerçektir. Bu bağlamda, biz de araştırma evrenimizde bu anlayışları sorguladık ve verilen cevaplar aşağıda görülmektedir:

²⁸⁹ Akyüz, a.g.e., s. 139.

²⁹⁰ Abuzar, a.g.t., s. 43.

²⁹¹ Koştaş, a.g.e., s. 61.

Tablo 30, Deneklerin Yaşlara Göre Hac İle İlgili Düşünce Dağılımı

Yaş Dağılımı	N/%	Hac İle İlgili Düşünceler			Toplam
		1	2	3	
15 – 25 arası	N	74	5	26	105
	%	70,5	4,8	24,8	100,0
26 – 35 arası	N	93	5	34	132
	%	70,5	3,8	25,8	100,0
36 – 45 arası	N	102	2	12	116
	%	87,9	1,7	10,3	100,0
46 – 60 arası	N	86	2	11	99
	%	86,9	2,0	11,1	100,0
61 ve Yukarısı	N	41	1	6	48
	%	85,4	2,1	12,5	100,0
Toplam	N	396	15	89	500
	%	79,2	3,0	17,8	100,0

$$X^2= 21.233 \quad SD= 8 \quad P= 0,07 \quad P>0,05 \quad \text{Önemsiz}$$

Buna göre; Ki Kare analiz testi sonucu $P= 0,07$ ve $P>0,05$ olduğundan deneklerin yaş dağılımı ile hac ibadeti tutumları arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Seçenekler:

- 1- Hac bir dini ibadettir, durumu müsait olanlar yerine getirmelidir.
- 2- Hacca gitmeyi gerekli görmüyorum.
- 3- Bunca fakir varken hacca gidilmesine karşıyım

Araştırma evrenimiz Şanlıurfa’da ankete katılanların yaş dağılımına göre hac ile ilgili tutumları Tablo 30’da görülmektedir. Buna göre; “hac bir dini ibadettir, durumu müsait olanlar yerine getirmelidir” diyenler; 15-25 yaş arası %70.5, 26-35 yaş arası %70.5, 36-45 yaş arası %87.9, 46-60 yaş arası %86.9, 61 ve yukarı yaşlarda ise %85.4 oranındadır. “Hacca gitmeyi gerekli görmüyorum” diyenler; 15-25 yaş arası %4.8, 26-35 yaş arası %3.8, 36-45 yaş arası %1.7, 46-60 yaş arası %2, 61 ve yukarı yaşlarda ise %2.1’dir. Öte yandan, “bunca fakir varken hacca gidilmesine karşıyım” diyenler; 15-25 yaş arası %24.8, 26-35 yaş arası %25.8, 36-45 yaş arası %10.3, 46-60 yaş arası %11.1, 61 ve yukarı yaşlarda ise %12.5 oranındadır.

Bu bağlamda, Tablo 30’da Ki Kare analiz testi sonucu $P= 0,07$ ve $P>0,05$ olduğundan deneklerin yaş dağılımı ile Hac ibadeti hakkındaki düşünceleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamadığını belirtmiştik. Bu çerçevede, frekans dağılımına göre, araştırma evrenimiz Şanlıurfa’da hac ibadeti ile ilgili %79.2 oranında “hac bir dini ibadettir, durumu müsait olanlar yerine getirmelidir” anlayışı hakim olduğundan, hac konusunda toplumumuzdaki genel kabulün Şanlıurfa’da da olduğunu görmekteyiz. Ancak, toplam olarak %17.8 oranında “bunca fakir varken hacca gidilmesine karşıyım” anlayışının da olması, hac konusunda farklı anlayışların da olabildiğini

göstermektedir. Gözlem ve mülakatlarımıza göre, hac konusundaki anlayışların farklılaşmasında birden fazla hacca gidilmesinin, toplumda işsizlik ve fakirliğin artmasının etkili olduğunu düşünmekteyiz.

Tablo 31, Deneklerin Öğrenim Durumlarına Göre Hac İle İlgili Düşünce Dağılımı

Öğrenim Durumu	N/%	Hac İle İlgili Düşünceler			Toplam
		1	2	3	
Okuma-yazma bilmiyor	N %	38 88,4	1 2,3	4 9,3	43 100,0
Sadece okur-yazar	N %	50 79,4	2 3,2	11 17,5	63 100,0
İlkokul mezunu	N %	153 81,4	3 1,6	32 17,0	188 100,0
ortaokul mezunu	N %	61 83,6	2 2,7	10 13,7	73 100,0
Lise ve dengi okul mezunu	N %	68 67,3	7 6,9	26 25,7	101 100,0
Üniversite mezunu	N %	26 81,3		6 18,8	32 100,0
Toplam	N %	396 79,2	15 3,0	89 17,8	500 100,0

$$X^2 = 16,144 \quad SD = 10 \quad P = 0,96 \quad P > 0,05 \quad \text{Önemsiz}$$

Buna göre; Ki Kare analizi sonucu $P = 0,96$ ve $P > 0,05$ olduğundan, deneklerin öğrenim düzeyi ile hac ibadeti tutumları arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Seçenekler:

- 1- Hac bir dini ibadettir, durumu müsait olanlar yerine getirmelidir.
- 2- Hacca gitmeyi gerekli görmüyorum.
- 3- Bunca fakir varken hacca gidilmesine karşıyım

Ankete katılan deneklerin öğrenim düzeyleri ile hac ibadeti hakkındaki düşünceleri arasındaki ilişkileri Tablo 31’de görülmektedir. Buna göre; “hac bir dini ibadettir, durumu müsait olanlar yerine getirmelidir” diyenler; okuma-yazma bilmeyenler arasında %88.4, sadece okur-yazar olanlar %79.4, ilkokul mezunu olanlar %81.4, orta okul mezunu olanlar %83.6, lise ve dengi okul mezunlarında %67.3, üniversite mezunu olanlar %81.3 oranındadır. “Hacca gitmeyi gerekli görmüyorum” diyenler; okuma-yazma bilmeyenlerde %2.3, sadece okur-yazar olanlarda %3.2, ilkokul mezunu olanlarda %1.6, orta okul mezunu olanlarda %2.7, lise ve dengi okul mezunu olanlarda %6.9, üniversite mezunlarında ise bu maddeyi işaretleyen olmamıştır. “Bunca fakir varken hacca gidilmesine karşıyım” diyenler;

okuma-yazma bilmeyenler arasında %9.3, sadece okur-yazar olanlar arasında %17.5, ilkokul mezunu olanlarda %17, ortaokul mezunu olanlarda %13.7, lise ve dengi okul mezunu olanlarda %25.7, üniversite mezunu olanlarda %18.8 oranında görülmektedir.

2.5. Zekat ibadeti

İslam'ın temel şartlarından birisi de; hür, akıllı, ergenlik yaşına ulaşmış, dinen zengin kabul edilen her Müslümanın, malının üzerinden bir yıl geçtikten sonra, belli bir miktarını fakirlere vermesinin farz olduğu zekat ibadetidir. Zekat, mali bir ibadet olup, toplumsal adaleti, barışı, yardımlaşmayı, kardeşlik duygusunun gelişmesini hedefleyen bir ibadettir.

Ancak, son zamanlarda zekat konusunda farklı anlayışlar ortaya çıkmakta ve “malımın bir kısmını karşılıksız olarak neden bir başkasına vereyim, ben onu çalışarak alın terimle kazandım” gibi itirazlar olabilmektedir. Ya da, “zaten devlete vergi veriyoruz, ayrıca zekat vermeye gerek yoktur” veya “zaten bazı hayırlar yapıyoruz, ayrıca zekata ne gerek var” şeklinde anlayışlar da belirmektedir.

Yardımlaşmaya çok önem veren İslam Dini, aslında zekatla toplumsal dengeyi oluşturmayı da amaçlamaktadır. Ancak, modernizm kaynaklı değişen yaşam tarzları çerçevesinde, kapitalist yaşam tarzının müslüman toplumlarda da yer bulmaya başlaması, zekat verme konusunda isteksiz davranışlara neden olabilmektedir. Bu bağlamda, araştırma evrenimiz Şanlıurfa'da bireylerin zekat konusundaki tutumlarını sorgulamayı amaçladık. Alınan sonuçlar, aşağıda görülmektedir.

Tablo 32, Deneklerin Yaş dağılımına Göre Zekatla İlgili Düşünce Dağılımı

Yaş Dağılımı	N/%	Zekat İle İlgili Düşünceler					Toplam
		1	2	3	4	5	
15 - 25 arası	N	86	7	9	1	2	105
	%	81,9	6,7	8,6	1,0	1,9	100,0
26 - 35 arası	N	110	8	9	1	4	132
	%	83,3	6,1	6,8	,8	3,0	100,0
36 -45 arası	N	103	8	1		4	116
	%	88,8	6,9	,9		3,4	100,0
46 - 60 arası	N	90	5	2		2	99
	%	90,9	5,1	2,0		2,0	100,0
61 ve yukarısı	N	44	2	1		1	48
	%	91,7	4,2	2,1		2,1	100,0
Toplam	N	433	30	22	2	13	500
	%	86,6	6,0	4,4	,4	2,6	100,0

$$X^2= 15.629 \quad SD= 16 \quad P= 0,479 \quad P>0,05 \quad \text{Önemsiz}$$

Buna göre; Ki Kare analizi sonucu $P= 0,479$ ve $P>0,05$ olduğundan, deneklerin yaş dağılımı ile zekat ibadeti hakkındaki düşünceleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Seçenekler:

- 1- Zekat vermeye gücü yetenler vermelidir.
- 2- Zekatın dini bir ibadet olduğuna inanmıyorum, ama sosyal adalet açısından önemlidir.
- 3- Bazı hayır ve ibadetlerde bulunmak yeterlidir, ayrıca zekat vermeye gerek yoktur.
- 4- Hiçbir şekilde zekatı kabul etmiyorum.
- 5- Zaten vergi veriyoruz, ayrıca zekat vermeye gerek yoktur.

Araştırma evrenimiz Şanlıurfa'da ankete katılan deneklerin yaş dağılımıyla zekat ibadeti ile ilgili düşünceleri Tablo 32'de görülmektedir. Buna göre; “zekat vermeye gücü yetenler vermelidir” diyenler; 15-25 yaş arasında %81.9, 26-35 yaş arası %83.3, 36-45 yaş arası %88.8, 46-60 yaş arası %90.9, 61 ve yukarı yaşlarda ise %91.7 oranındadır. “Zekatın dini bir ibadet olduğuna inanmıyorum, ama sosyal adalet açısından önemlidir” diyenler; 15-25 yaş arası %8.6, 26-35 yaş arası %6.1, 36-45 yaş arası %6.9, 46-60 yaş arası %5.1, 61 ve yukarı yaşlar arası ise %4.2'dir. “Bazı hayır ve ibadetlerde bulunmak yeterlidir, ayrıca zekat vermeye gerek yoktur” diyenler; 15-25 yaş arası %8.6, 26-35 yaş arası %6.8, 36-45 yaş arası %0.9, 46-60 yaş arası %2, 61 ve yukarı yaşlarda ise %2.1 oranındadır. “Hiçbir şekilde zekatı kabul etmiyorum” diyenler; 15-25 yaş arası %1, 26-35 yaş arası %0.8 oranında olup diğer yaş gruplarında bu maddeyi işaretleyen olmamıştır. Öte yandan, “zaten vergi veriyoruz, ayrıca zekat vermeye gerek yoktur” diyenler; 15-25 yaş arası %1.9, 26-35 yaş arası %3, 36-45 yaş arası %3.4, 46-60 yaş arası %2, 61 ve yukarı yaşlarda ise %2.1 değerinde olmaktadır.

Bu çerçevede, araştırma evrenimizde yaş dağılımı ile zekat konusundaki düşünceler arasında $P= 0,479$ ve $P>0,05$ olduğundan Ki Kare analizinde anlamlı bir ilişki olmadığını belirtmiştik. Bu çerçevede, Hasan Dam'ın yapmış olduğu “Yetişkinlerin Din Eğitimi” konulu çalışmasında da zekat ibadeti ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.²⁹² Ancak, frekans dağılımına baktığımızda, toplam olarak %86.6 oranında “zekat vermeye gücü yetenler vermelidir” anlayışının olması araştırma evrenimiz Şanlıurfa'da zekat konusunda genel kabul çerçevesinde duyarlılığın devam ettiği anlaşılmaktadır. Ama, çok az oranda da olsa farklı anlayışların başladığını da söyleyebiliriz.

²⁹² Dam, a.g.t., s. 101.

Tablo 33, Deneklerin Gelir Dağılımına Göre Zekat İle İlgili Düşünce Dağılımları

Gelir Dağılımı	N/%	Zekat İle İlgili Düşünceler					Toplam
		1	2	3	4	5	
100 milyon ve aşağısı	N %	3 75,0	1 25,0				4 100,0
100-200 milyon arası	N %	122 85,9	9 6,3	8 5,6		3 2,1	142 100,0
200-300 milyon arası	N %	162 84,8	11 5,8	10 5,2	2 1,0	6 3,1	191 100,0
300-500 milyon arası	N %	86 86,0	8 8,0	3 3,0		3 3,0	100 100,0
500 milyon ve yukarısı	N %	60 95,2	1 1,6	1 1,6		1 1,6	63 100,0
Toplam	N %	433 86,6	30 6,0	22 4,4	2 ,4	13 2,6	500 100,0

$$X^2= 12.394 \quad SD= 16 \quad P= 0,716 \quad P>0,05 \quad \text{Önemsiz}$$

Buna göre; Ki Kare analizi sonucu $P= 0,716$ ve $P>0,05$ olduğundan, deneklerin gelir dağılımı ile zekat ibadeti hakkındaki düşünceleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Seçenekler:

- 1- Zekat vermeye gücü yetenler vermelidir.
- 2- Zekatın dini bir ibadet olduğuna inanmıyorum, ama sosyal adalet açısından önemlidir.
- 3- Bazı hayır ve ibadetlerde bulunmak yeterlidir, ayrıca zekat vermeye gerek yoktur.
- 4- Hiçbir şekilde zekatı kabul etmiyorum.
- 5- Zaten vergi veriyoruz, ayrıca zekat vermeye gerek yoktur.

Araştırma evrenimiz Şanlıurfa’da ankete katılan deneklerin gelir durumlarına göre zekat ile ilgili görüşleri Tablo 33’de görülmektedir. Buna göre; yapılan Ki kare analiz testinde anlamlı bir ilişki düzeyi bulunamadığını belirtmiştik. Bu çerçevede, Niyazi Akyüz’ün Ankara evreninde yapmış olduğu benzer çalışmada da, deneklerin gelir durumları ile zekat ibadeti arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.²⁹³ Ancak, genel frekans dağılımında %95.2 oranında gelir durumu 500 milyon ve yukarısı olanların “zekat vermeye gücü yetenler vermelidir” demesi, toplumda zengin kabul edilen bireylerin de zekat konusunda, büyük oranda genel-geçer anlayışı koruduğunu söyleyebiliriz. Genelde, zekat vermesi gereken zengin kabul edilen bireylerin bu konuda farklı anlayışlara sahip olabileceği düşünülürken, bizim evrenimizde bu anlayışın geçerli olmadığı anlaşılmaktadır.

²⁹³ Akyüz, a.g.t., s.133.

2.6. Kurban Kesme ibadeti

İslam'da mal ile yapılan ibadetlerden birisi de “kurban kesme” ibadetidir. İslama göre; zengin ve hür olan her müslümanın, Allah'ın yakınlığını kazanmak maksadıyla belirli özelliklere sahip bazı hayvanları “kurban bayramı günlerinde” Allah rızası için, belirli yöntemler çerçevesinde kesmesi emredilen vacip kurbanın yanında, isteğe bağlı akika, adak vb. gibi kurban çeşitleri de bulunmaktadır. Tarih boyunca bütün din ve inanışlarda farklı gayeler için de olsa kurban olgusunun olduğu görülür.

Kurbanın ekonomik boyutu yanında toplumsal boyutu da önemlidir. Kurban olarak kesilen hayvanın etlerinin muhtaç olan yakın akraba ve komşularla paylaşılması toplumsal yardımlaşma ve dayanışmayı kuvvetlendirici özelliğe sahiptir. Evine yıl boyunca et girmeyen veya çok az et alıp yiyebilen fakir aileler, kurbanla biraz da olsa bu ihtiyaçlarını karşılayabilmektedirler. Ancak, toplumumuzda uygulamada bir takım farklılaşmaların olduğu da gözlenmektedir. Toplumda geniş anlamda uygulanma eğilimi gösteren kurban ibadeti, gelenek halini almakta ve bir toplumsal statü olarak görülmeye başlanmaktadır. Bu çerçevede, bir toplumsal baskı oluşabilmekte ve ekonomik olarak kurban kesmesi gerekmeyen bireylerin de gerekirse borçlanarak kurban kesme eğilimi içerisinde oldukları görülmektedir.²⁹⁴ Dolayısıyla, herkes kurbanını sadece kendi evinde tüketmeye başlamakta ve kurban bayramıyla hedeflenen sosyal fonksiyonlar istenilen düzeyde yerine getirilememektedir.

Bu bağlamda, kurban ibadeti konusunda gözlem ve mülakatlarımıza dayalı olarak, araştırma evrenimiz Şanlıurfa'da da bu tür farklılaşmaların olduğunu söyleyebiliriz. Deneklerin kurban konusundaki tutumları aşağıda görülmektedir.

²⁹⁴ Çelik, Şehirleşme ve Din, s. 238.

Tablo 34, Deneklerin Gelir Durumlarına Göre Kurban Kesme Dağılımı

Gelir Dağılımı	N/%	her yıl keserim	bazı yıllar keserim	hiç kesmedim kurban kesecek durumda değilim	Kurban kesimine karşıyım	Toplam
100 milyon ve aşağısı	N %		1 25,0	3 75,0		4 100,0
100-200 milyon arası	N %	13 9,2	63 44,4	66 46,5		142 100,0
200-300 milyon arası	N %	50 26,2	92 48,2	48 25,1	1 ,5	191 100,0
300-500 milyon arası	N %	44 44,0	40 40,0	15 15,0	1 1,0	100 100,0
500 milyon ve yukarısı	N %	45 71,4	12 19,0	6 9,5		63 100,0
Toplam	N %	152 30,4	208 41,6	138 27,6	2 ,4	500 100,0

$$X^2= 111.693 \quad SD= 12 \quad P= 0,000 \quad P<0.001 \text{ Önemli}$$

Buna göre; yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P= 0.000$ ve $P<0.001$ anlamlılık düzeyinde olduğundan deneklerin gelir dağılımı ile kurban kesme tutumları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Araştırma evrenimiz Şanlıurfa’da ankete katılan deneklerin gelir dağılımı ile kurban kesme tutumları Tablo 34’te görülmektedir. Buna göre; kurbanı “her yıl keserim” diyenler; gelir durumu 100 milyon ve aşağısı olanlardan bulunmamakla birlikte, gelir durumu 100-200 milyon arası olanlar %9.2, gelir durumu 200-300 milyon arası olanlar %26.2, gelir durumu 300-500 milyon arası olanlar %44, gelir durumu 500 milyon ve yukarısı olanlar %71.4 oranındadır. Kurbanı “bazı yıllar keserim” diyenler; gelir durumu 100 milyon ve aşağısı olanlarda %25, gelir durumu 100-200 milyon arası olanlar %44.4, gelir durumu 200-300 milyon arası olanlar %48.2, gelir durumu 300-500 milyon arası olanlar %40, gelir durumu 500 milyon ve yukarısı olanlar %19 oranındadır. Kurbanı “hiç kesmedim, kurban kesecek durumda değilim” diyenler; gelir durumu 100 milyon ve aşağısı olanlar %75, gelir durumu 100-200 milyon arası olanlar %46.5, gelir durumu 200-300 milyon arası olanlar %25.1, gelir durumu 300-500 milyon arası olanlar %15, gelir durumu 500 milyon ve yukarısı olanlar %9.5 oranındadır. Öte yandan, “kurban kesimine karşıyım” diyenler; sadece gelir durumu 200-300 milyon arasında %0.5 ve 300-500 milyon arasında %1 oranında görülmektedir.

Bu çerçevede, araştırma evrenimiz Şanlıurfa’da yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P = 0,000$ ve $P < 0.001$ anlamlılık düzeyinde olduğundan deneklerin gelir durumları ile kurban kesme arasında çok önemli bir ilişki olduğunu söylemiştik. Buna göre, gelir durumu yükseldikçe “her yıl kurban kesme” oranı yükselmekte ve gelir durumu düştükçe de azalmaktadır. Öte yandan, frekans dağılımına baktığımızda, çalışma evrenimizde kurbanı “her yıl keserim” diyenlerin toplam oranı %30.4’tür. Bu oran Fikret Efe’nin Bayburt ve Kocaeli örneklerinde yaptığı çalışmada %86.7²⁹⁵ oranında, Niyazi Akyüz’ün Ankara örneğinde yapmış olduğu benzer çalışmada %58.8²⁹⁶ oranında olmakta, Abdurrahman Güneş’in Malatya örneğinde yapmış olduğu benzer çalışmada %42.4,²⁹⁷ Celalettin Çelik’in Konya örneğinde yaptığı çalışmada %58.1 olmaktadır.²⁹⁸ Görüldüğü gibi, düzenli bir şekilde kurban kesme, bizim evrenimiz Şanlıurfa’da diğer bölgelerimize göre daha düşük oranda yerine getirilmektedir. Şanlıurfa’nın da içinde bulunduğu doğu ve güneydoğu bölgelerimizdeki vatandaşlarımız çoğunlukla Şafii mezhebine mensupturlar. Şafii mezhebine göre kurban ibadeti, Hanefi mezhebinde olduğu gibi zorunluluk (vacip) değerinde bir emir olmayıp, biraz daha isteğe bağlı olarak “sünnet” kategorisinde değerlendirildiğinden, daha düşük düzeyde uygulanabilmektedir. Özellikle, buralardaki kırsal yerleşim yerlerinde düzenli olarak kurban kesme oranı daha da düşmektedir. Bu bağlamda, bizim daha önce Şanlıurfa’ya bağlı Harran yöresinde yapmış olduğumuz çalışmada, her yıl kurban kesenlerin oranı %29.2’dir.²⁹⁹

3- Dini Hayata Şekil Veren Sosyo-Kültürel Davranışlar

3.1. Mevlit, Sünnet, Cenaze vb. Gibi Dini Törenler

Dinin toplum hayatını bütünleştirici özelliklerinden birisi de dini törenlerdir. İslam, toplum hayatının bütün alanları için bir takım dini hükümler, formüller, ibadetler, dualar ve merasimler ortaya koymuş ve bunlarla aynı zamanda toplum bütünleşmesini, kaynaşmasını sağlamayı da hedeflemiştir. Doğum, sünnet, evlenme ve ölüm gibi kişi ve toplum hayatında bir safhadan bir başkasına geçişi ifade eden

²⁹⁵ Efe, a.g.t., s. 194.

²⁹⁶ Akyüz, a.g.t., s.136.

²⁹⁷ Abdurrahman Güneş, *Dini Hayatın Sosyolojik Tahlili (Malatya Uygulaması)*, İnönü Ü. Sos. Bil. Enst. Malatya, 1997, (Basılmamış Doktora Tezi), s. 76.

²⁹⁸ Çelik, a.g.e., s. 237.

²⁹⁹ Abuzar, a.g.t., s. 42.

önemli olayların, törenlerin dini kalıplar ve atmosfer içerisinde cereyan etmesi ya da en azından bu tür olaylar vesilesiyle yerine getirilen örf ve adetler, törenler ve uygulamalar arasında dini bir renge sahip unsurların önemli bir yer tutmakta oluşu, dinin toplum hayatını bütünleştirici yönüyle yakından ilişkilidir.³⁰⁰

Bu bağlamda, toplumumuzda kutsal gün ve gecelere, dini törenlere ayrı bir önem verilmekte ve bu zamanlarda toplumda dini duygu ve yaşantı doruk noktasına çıkmaktadır. Bu günler, birlik ve beraberliğin, dayanışmanın en güzel örneklerinin yaşandığı anlardır. Yapmış olduğumuz gözlem ve mülakatlara göre; çalışma evrenimiz Şanlıurfa'da da dini törenler önemli farklılıklar arz etmektedir. Şanlıurfa, gerek tarihinden getirdiği dini-kültürel özellikleri, gerekse aşiret yapılanmasına dayalı bir toplum olduğundan, "cemaatçi bünye"ye sahip toplum görüntüsü vermektedir.³⁰¹ Bu tür topluluklarda cemaatçi olma özelliği bir şekilde devam ettirildiği için, Şanlıurfa'da da dini törenler bu anlamda bu görevi yerine getirmektedir. Şanlıurfa'da dini törenler, akraba, dost ve aşiret üyelerinin bir araya geldiği toplumsal hayatın canlı olduğu önemli günlerdir. Böyle bir tören yapıldığında geçerli bir mazeret belirtmeden törene katılmayan akraba, dost ve aşiret üyeleri ile ilişkiler koparıldığından, bütün bireyler bu tür törenlere katılmaya gayret ederler. Özellikle cenaze törenlerinde, ailenin statüsüne göre haftalarca taziye törenleri sürebilir. Şanlıurfa'da son zamanlarda şehir merkezinde kalabalık misafir topluluğunu evde ağırlamak güçleştiğinden "taziye evi" olarak isimlendirilen mekanlar açılmakta ve buralar kiralanarak misafirler ağırlanmakta olup, burada misafirlere, "çay, kahve- murra ve öğünlerde de lahmacun, ikram edilmektedir. Genellikle, eş, dost ve aşiret üyeleri arasında böyle törenlerde yardımlaşma olmakla birlikte, yine de bazen tören sahibi için ekonomik yönden yüksek faturalar da çıkabilmektedir. Bu bağlamda, Şanlıurfa'da dini törenlere katılım durumu aşağıda görülmektedir:

³⁰⁰Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 226.

³⁰¹Aydemir, *a.g.t.*, s. 70.

Tablo 35, Deneklerin Yaş Dağılımı ile Mevlit, Sünnet, Cenaze vb. Dini Törenlere Katılım Dağılımı

Yaş Dağılımı	N/%	Seçenekler			Toplam
		1	2	3	
15 – 25 arası	N	33	46	26	105
	%	31,4	43,8	24,8	100,0
26 – 35 arası	N	25	66	41	132
	%	18,9	50,0	31,1	100,0
36 – 45 arası	N	6	27	83	116
	%	5,2	23,3	71,6	100,0
46 – 60 arası	N	1	14	84	99
	%	1,0	14,1	84,8	100,0
61 ve yukarısı	N		6	42	48
	%		12,5	87,5	100,0
Toplam	N	65	159	276	500
	%	13,0%	31,8%	55,2%	100,0%

$$X^2= 152.174 \quad SD= 8 \quad P= 0,000 \quad P<0.001 \quad \text{Önemli}$$

Buna göre; yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P= 0.000$ ve $P<0.001$ anlamlılık düzeyinde olduğundan deneklerin yaş dağılımına göre dini törenlere katılma tutumları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Seçenekler:

- 1- Böyle törenlere katılmam ve hiç hoşlanmam.
- 2- Mecbur kalmadıkça gitmem, gittiğimde sıkılır çabucak bitmesini isterim.
- 3- Böyle törenleri sever ve istekle katılırım

Araştırma evrenimiz Şanlıurfa’da deneklerin dini törenlere katılma durumları Tablo 35’te görülmektedir. Frekans dağılımına göre; görüldüğü gibi Şanlıurfa’da dini törenlere katılım oranı yüksektir. “Böyle törenlere katılmam ve hiç hoşlanmam” diyenler toplam olarak sadece %13’tür. “Mecbur kalmadıkça gitmem, gittiğimde sıkılır çabucak bitmesini isterim” diyenler yine, toplam olarak %31.8’dir. öte yandan, “böyle törenleri sever ve istekle katılırım” diyenler, %55.2 oranında olmaktadır.

Yine bu çerçevede; yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P=0.000$ ve $P<0.001$ anlamlılık düzeyinde olduğundan Şanlıurfa’da örneklemimizin yaş dağılımları ile dini törenlere katılma tutumları arasında çok önemli bir ilişki vardır. Buna göre, yaşlar ilerledikçe dini törenlere istekle katılım artmakta, buna karşın, yaşlar düştükçe de azalmaktadır. Yaşlara göre; “böyle törenleri sever ve istekle katılırım” diyenler, 15-25 yaş arasında %24.8 oranında, 26-35 yaş arasında %31.1 oranında olmakta buna karşın, 46-60 yaş arasında %84.8 oranında, 61 ve yukarı yaşlarda ise %87.5 oranında görülmektedir. Bu çerçevede, 35 ve aşağı yaşlarda dini törenlere istekle katılmanın azaldığı görülmekte, Şanlıurfa’da yaşanan ve yaşanmakta olan toplumsal

değişmelerin dini törenlere katılımı da etkilediği anlaşılmaktadır. Modern yaşam biçimi, cemaatçi toplum yapısını değil de bireyselliği ön plana çıkardığından dinin toplumsal işlevleri de bu durumdan olumsuz yönde etkilenmekte ve değişen hayat şartları toplu törenlere katılımı da etkilemektedir.

3.2. Şanlıurfa'da Bulunan Kutsal Mekanlarla İlişkiler

Şanlıurfa'nın dini ve kültürel hayatında, burada bulunan kutsal mekanların önemli yeri vardır. Hatta, Şanlıurfa'nın dini ve kültürel hayatını büyük ölçüde bu mekanların belirlediği söylenebilir. Bir Peygamberler şehri olarak bilinen Şanlıurfa'da Kur'an-ı Kerim'de adları geçen Peygamberlerden altısının (Hz. Adem, Hz. İbrahim, Hz. Eyyüb, Hz. İsa, Hz. Şuayb ve Hz. Musa) bir şekilde burayla irtibatlı olduğuna inanılması nedeniyle, bunlara ait mekanların olduğu yerler vardır ve bu mekanlar Şanlıurfa'nın dini ve kültürel hayatının şekillenmesinde büyük öneme sahiptir.³⁰² Yapılan araştırmalarda da Şanlıurfa'nın bir çok medeniyete beşiklik etmiş olduğu görülmekte ve tarihi yapıları, anıtları, ören yerleri bu bilgileri desteklemektedir.³⁰³

Bu çerçevede, Şanlıurfa il merkezinde bulunan ve “dergah” olarak bilinen mekanla, “Hz. Eyyüb Makamı” hala İl'in dini ve kültür hayatının canlı olarak yaşanmasını sağlayan mekanlardandır. Buralar, din turizmi bağlamında, özellikle bahar ve yaz aylarında gerek yurt içinden ve gerekse yurt dışından oldukça yoğun bir ziyaret trafiğine sahne olmaktadır. Bu anlamda, “Dergah” sadece bir mekan değil birkaç kutsal mekanı birden içermekte ve Hz. İbrahim'in doğduğu mağaranın ve buradan çıkan suyun, dergahın Şeyhi olarak bilinen Dede Osman-ı Avni'nin de türbesinin içinde bulunduğu tarihi mezarlığın da avlusu içinde olan Dergah Camii, ayrıca, Hz. İbrahim'in ateşe atıldığı sanılan kale ve temsili mancınıklar, Hz. İbrahim'in ateşe düştüğü, Allah'ın ateşe İbrahim'i yakma emri doğrultusunda ateşin suya ve odun, kömür kalıntılarının da balıklara dönüştüğü kabul edilen “Balıklı Göl” mekanlarının bulunduğu geniş bir tarihi yapıdan oluşmaktadır. “Hz. Eyyüb makamı” ise; Hz. Eyyüp'ün vücudunun, tedavisi olmayan bir hastalığa yakalanması sonucu kokuşmaya başlaması nedeniyle, şehirden uzaklaşıp uzun bir süre hastalığına sabrederek eşi ile birlikte bir mağarada yaşamaya başlaması ve daha sonra da,

³⁰² Aydemir, a.g.t., s. 61.

³⁰³ A. Cihat Kürkçüoğlu, Şanlıurfa Su Mimarisi, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara, 1993, s. 9.

Allah'ın duasını kabul etmesi sonucu O'na mağaradan bir su çıkartılması ve bu su ile banyo yapıp içerek şifa bulmasının yaşandığı kabul edilen kutsal mağaranın da içerisinde olan tarihi bir Camidir. Genel olarak Şanlıurfa İl merkezinde bu iki tarihi yapı ön plana çıksa da bunların dışında da bir çok tasavvuf büyüklerine atfedilen mekanlar, makamlar, tarihi han ve çarşılar bulunmaktadır.

Bu bağlamda, özellikle “Dergah ve çevresi” ile “Hz. Eyyüb Makamı” yöre halkı tarafından kutsal kabul edilmektedir. Bunlara dayalı olarak bir çok dini motifler, uygulamalar ortaya çıkmaktadır. Dergah Camiinde, tam tarihi bilinmemekle birlikte, yüzyıllardır Kadiri geleneğine bağlı kabul edilen toplu zikir her sabah ve ikinci namazlarından sonra devam etmekte ve hatta, Cumhuriyetin ilk yıllarında tekke ve zaviyelerin kapatılmasına karşın, bu zikir özel izinle kesintisiz devam etmiştir.³⁰⁴ Diğer taraftan, hem Hz İbrahim'in doğduğu mağarada çıkan su ve hem de Hz. Eyyüb'ün çile çektiği mağaradan çıkan su kutsal kabul edilmekte, insanlar çeşitli sebeplerle bu sudan içmektedirler. Hatta, İl dışından gelen ziyaretçiler bu suyu, aynı “zemzem “gibi yanlarında evlerine de götürmektedirler. Ayrıca, yine dua ve dilek tutma gibi çeşitli sebeplerle balıklı gölde bulunan balıklara gölün kenarında bulunan “yemcilerden” yem alarak balıklara atılmakta ve bununla kutsal bir görev yerine getirilmiş kabul edilmektedir. Bu balıklar kutsal kabul edildiği için kesinlikle yenilemez, eğer yenilmeye kalkılırsa, insanın başına bir sürü belaların geleceğine inanılmaktadır. Hatta, bütün uyarılara rağmen geçmişte bu balıkları yemeye kalkışan kimselerin başlarına gelen olaylar, halkın arasında korku ve kutsallık içinde anlatılmaktadır. Dolayısı ile bu kutsallık, yüzyıllarca bu gölün ve balıkların yaşamasına da neden olmuştur.

Bu çerçevede, bu kutsal mekanlar Şanlıurfa için ekonomik yönden de yarar sağlamakta, gerek yurt dışından ve gerekse yurt içinden her gün yoğun bir şekilde ziyarete gelen insanlar, aynı zamanda bir sürü harcamalar da yaparak Şehrin ekonomisine katkıda bulunmaktadırlar. Son zamanlarda, ülkelerin din turizmini önemli bir ekonomik kaynak olarak görmesi sonucu, bu kapsamda yatırımlara da ağırlık verilmektedir. Bu çerçevede, Ülkemizde de bu alanda yeni projeler geliştirilmekte ve özellikle “GAP” Projesi ile dünyanın gözü Şanlıurfa'nın da içinde bulunduğu Güneydoğu bölgemize çevrilmekte olduğundan, burada varolan din

³⁰⁴Ali Tenik, “Sosyo-Psikolojik Açıdan Zikir ve Şanlıurfa Dergah Camii Örneği” Tasavvuf, İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi, Yıl, 3, Sayı, 8, Ocak-Haziran 2002, s. 105-107.

turizmini daha canlı hale getirmek üzere bir takım projeler oluşturulmaktadır. Bu bağlamda, Şanlıurfa Valiliği tarafından Dergah ve Çevresini içine alan Ülkemizin en büyük tarihi ve kültürel çevre düzenleme projesi olan “Dergah-Balıklı Göl Projesi” 1992 yılında faaliyete başlamış olup bugün projenin tamamına yakın bölümü bitirilmiş, ziyaretçi ailelerin dinlenip piknik yapabilecekleri park alanlarından, alış-veriş merkezleri, oto parklar ve oteller olmak üzere uygun bir ziyaret ortamı hazırlanmıştır.³⁰⁵ Ayrıca, yine bu proje kapsamında, Dergah- Balıklı Göl çevresinde “İnanç Turizmi” bağlamında, bir “Dinler Parkı” projesi düşünülmüş ve burada, bütün dinlerin önemli kutsal mekanlarının sembolik maketlerinin de olacağı, bir Kilise, bir Havranın da olacağı çeşitli dini motifleri içeren bir park yapılmak istenmiş, ancak Şanlıurfa halkının, projeyi “Misyonerlik Faaliyeti” olarak değerlendirmesi sonucu ciddi toplumsal tepki göstermesinden bu projeden vazgeçilmiştir.

Şimdi bütün bu bilgiler çerçevesinde, Şanlıurfa halkının bu kutsal mekanları ziyaret etme tutumlarına bakalım:

Tablo 36, Deneklerin Yaş Dağılımı ile Şanlıurfa'daki Kutsal Kabul Edilen Mekanları Ziyaret Dağılımı

Yaş Dağılımı	N/%	Kutsal Mekanları Ziyaret				Toplam
		1	2	3	4	
15 – 25 arası	N	17	58	19	10	104
	%	16,3	55,8	18,3	9,6	100,0
26 – 35 arası	N	17	81	27	6	131
	%	13,0	61,8	20,6	4,6	100,0
36 –45 arası	N	33	73	6	4	116
	%	28,4	62,9	5,2	3,4	100,0
46 – 60 arası	N	49	46	2	2	99
	%	49,5	46,5	2,0	2,0	100,0
61 ve yukarısı	N	34	12	2		48
	%	70,8	25,0	4,2		100,0
Toplam	N	150	270	56	22	498
	%	30,1	54,2	11,2	4,4	100,0

$$X^2= 108.160 \quad SD= 12 \quad P= 0,000 \quad P<0.001 \quad \text{Önemli}$$

Buna göre; yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P= 0.000$ ve $P<0.001$ anlamlılık düzeyinde olduğundan deneklerin yaş dağılımına göre Şanlıurfa'da bulunan kutsal mekanları ziyaret tutumları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Seçenekler:

- 1- Buraları kutsal kabul ediyor ve sık sık ziyaret ediyorum.
- 2- Buraları kutsal kabul ediyor ve fırsat buldukça ziyaret ediyorum.

³⁰⁵İbrahim Öztürk, Sabır Kahramanı Eyyüb Peygamber ve Şanlıurfa, Elif Matbaası, Şanlıurfa, (Tarihsiz), s. 91-92.

- 3- Buraları kutsal kabul etmiyorum ama arada bir turistik amaçlı ziyaret ediyorum.
- 4- Buraları kutsal kabul etmiyorum ve ziyaret de etmem.

Araştırma evrenimiz Şanlıurfa’da ankete katılan deneklerin kutsal mekanları ziyaret durumları Tablo 36’da görülmektedir. Frekans dağılımına göre baktığımızda, Şanlıurfa’da kutsal kabul edilen yerlere ziyarete büyük önem verildiği görülmektedir. “Buraları kutsal kabul ediyor ve sık sık ziyaret ediyorum” diyenlerin toplam oranı %30.1 ve yine “buraları kutsal kabul ediyor ve fırsat buldukça ziyaret ediyorum” diyenlerin oranı da %54.2’dir. ikisinin toplamı %84.3 değerinde olmaktadır ki, bu da büyük oranda bu mekanların kutsal kabul edildiğini ve ziyaret edildiğini göstermektedir. Öte yandan, “buraları kutsal kabul etmiyorum ve ziyaret de etmem” diyenlerin oranı sadece toplam olarak %4.4’tür.

Yine bu çerçevede, deneklerimizin yaş dağılımı ile bu mekanları ziyaret etme tutumları arasında Ki Kare analiz testi sonucu $P=0.000$ ve $P<0.001$ anlamlılık düzeyinde olduğundan yaş ile mekanları ziyaret etme arasında çok önemli bir ilişki vardır. Buna göre; yaşlar ilerledikçe ziyaret etme daha da artmakta iken, yaşlar düştükçe de azalmaktadır. “Buraları kutsal kabul ediyor ve sık sık ziyaret ediyorum” diyenler; 15-25 yaş arasında %16.3 oranında olurken, 46-60 yaş arasında %49.5, 61 ve yukarı yaşlarda ise %79.8 oranında görülmektedir. Bu da; yaşlar küçüldükçe kutsal mekanları ziyaret azalmakta olduğu düşüncemizi göstermektedir.

Buradan hareketle, toplumda oluşan değişim ve dönüşüm neticesinde geleneksel kabuller ve alışkanlıklar etkilenebilmekte ve bir takım farklılaşmalar olabilmektedir. Bu bağlamda, geleneksel dini anlayışlarda kutsal kabul edilen mekanlar ve ziyaret yerleri, dini hayatın önemli bir parçası durumundadır. Ancak, değişen din anlayışları çerçevesinde, dini anlayışlarda da bir değişim yaşanmakta ve daha rasyonel bir anlayışa doğru yönelme göze çarpmaktadır. Şanlıurfa’da da bu anlamda bir farklılaşmanın olduğu görülmektedir. Yapmış olduğumuz gözlem ve mülakatlarımız da bunu desteklemektedir.

3.3. Yatır (Türbe) Ziyareti, Muska, Büyü vb. Gibi İşlerle İlgili Tutumlar

Geleneksel halk inançlarında yatır (türbe), muska, büyü, kurşun döktürme, fal bakma vb. “batıl” uygulamalardan medet ummanın yaygınlık gösterdiği

bilinmektedir.³⁰⁶ Ancak, toplumlar yeterli ve doğru bilgiye ulaştıkça inançlarını da daha rasyonel değerlendirebilmekte ve bu tür uygulamalara prim vermemektedir. Batıl inançlar, dinin aslında olmadığı gibi hemen hiçbir mantıklı açıklaması da olmayan inançlardır.

Batıl inançlar açısından geleneksel toplum ile modern toplum arasında önemli farklılıklar vardır. Geleneksel yapıda bireyler, toplumsal olayları şansa, kadere, bahta ya da bahtsızlığa, uğur, alın yazısı gibi şeylere bağlarken karamsar bir dünya anlayışı, duygusallık öne çıkar, buna karşın, modern anlayışta olayları daha rasyonel değerlendirme, sorumluluğu kendinde arama, yeni deneylere açık olma anlayışı hakimdir.³⁰⁷

Her toplumda dini bilgilenmenin yeterli olmadığı zamanlarda bu tür batıl uygulamalar yaygınlık kazanmakta ve din bilginleri ile halk arasında bu konularda farklılıklar oluşabilmektedir. Bu durum, Müslüman toplumlarda da geçerli bir husustur. Dinin kutsal metinlerinde yazan bilgilerle, halkın bilip uyguladıkları arasında önemli çelişkiler olabilmektedir. Halk dini bilgilerini daha çok resmi ya da örgütlü din eğitimi yapan bir kurumdan almak yerine daha ziyade küçük yaşlarda sosyalleşme yolu ile ailesinden ve toplumun kültüründen elde etmektedir.³⁰⁸ Diğer taraftan, Şerif Mardin, Ülkemizde hurafelerin kabul görmesini ve yaygınlık göstermesini ümmet yapısından yeni çıkmış olan bir toplumda, resmi kurumların zamanında oluşamamasından dolayı halk dininin toplumda belirleyici olmasına, topluma bir dünya görüşü ve kişisel denge yöntemi vermesine bağlamaktadır.³⁰⁹

Bu çerçevede, Şanlıurfa'da, daha önce de bahsettiğimiz gibi "Peygamberler Şehri" tanımlamasıyla da beliren kutsal mekanlar, yatırlar (türbeler) yaygındır ve halkın dini yaşantısında önemli bir yere sahiptirler. Hatta, bu yatırlarda bulunan kimselerin manevi tasavvurlarının devam ettiği kabul edildiğinden bunlardan medet umulduğu, birtakım isteklerin buralarda dile getirildiği de gözlenmiştir. Bazı kimseler buradaki büyük, ulu kişi kabul edilen kimsenin mezarının bulunduğu yatıra (türbeye) gelerek; "Ya Şeyh şu işimde bana yardımcı ol, himmet et, ya da sıkıntım

³⁰⁶ Mübeccel Kıray, *Ereğli Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası*, İletişim Yay. İstanbul, 1964, s. 170.

³⁰⁷ Ali Coşkun, "Geleniğin ve Geleceğin Kavşağında Dindar İnsanla Modern İnsan Karşı Karşıya" *Bilgi Hikmet Dergisi*, sayı, 6, Bahar, 1994, s. 6.

³⁰⁸ Efe, a.g.t., s. 218-219.

³⁰⁹ Şerif Mardin, *Din ve İdeoloji*, İletişim yay. İstanbul, 1983, s. 122.

var, dardayım, yardım et, ya himmet!” gibi ifadelerle türbeden bir beklenti içerisine girmektedir. Ayrıca, buralarda yapılan duaların, türbede yatan zatın vesile olması ile kabul olacağı düşünülmektedir. Bu çerçevede, Şanlıurfa halkının türbe ziyareti tutumları aşağıda görülmektedir:

Tablo 37, Deneklerin Yaş Dağılımına Göre Yatır(Türbe) Ziyareti Dağılımı

Yaş Dağılımı	N/%	çok sık	sık	Bazen	Hiç	Toplam
15 - 25 arası	N %	2 1,9	14 13,3	50 47,6	39 37,1	105 100,0
26 - 35 arası	N %	7 5,3	20 15,2	67 50,8	38 28,8	132 100,0
36 -45 arası	N %	12 10,5	35 30,7	55 48,2	12 10,5	114 100,0
46 - 60 arası	N %	20 20,2	41 41,4	33 33,3	5 5,1	99 100,0
61 ve yukarısı	N %	17 35,4	19 39,6	12 25,0		48 100,0
Toplam	N %	58 11,6	129 25,9	217 43,6	94 18,9	498 100,0

$$X^2= 126.160 \quad SD= 12 \quad P= 0,000 \quad P<0.001 \quad \text{Önemli}$$

Buna göre; yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P= 0.000$ ve $P<0.001$ anlamlılık düzeyinde olduğundan deneklerin yaş dağılımına göre yatır (türbe) ziyaret tutumları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Araştırma evrenimiz Şanlıurfa’da ankete katılan deneklerin yatır (türbe) ziyareti tutumları Tablo 37’de görülmektedir. Frekans dağılımına göre; türbe ziyaretini “çok sık” yapanlar %11.6, “sık” yapanlar %25.9, “bazen” yapanlar %43.6 ve “hiç” yapmayanlar da %18.9 oranındadır. Buna göre; bir şekilde türbe ziyareti yapanların oranı toplam olarak %82.1 oranında olmaktadır ki, bu oldukça yüksek bir değer ifade etmektedir. Bu oran Niyazi Akyüz’ün Ankara’da yaptığı çalışmada %68.1,³¹⁰ Celalettin Çelik’in Konya’da yaptığı çalışmada ise %52.5’tir.³¹¹

Öte yandan, örneklemimizde yapılan Ki kare anlamlılık testi sonucu $P= 0.000$ ve $P<0.001$ anlamlılık düzeyinde olduğundan deneklerin yaşları ile türbe ziyareti arasındaki ilişki çok önemli gözükmemektedir. Buna göre, yaşlar ilerledikçe ziyarette bir artış olurken, yaşlar küçüldükçe de ziyarette bir düşüş göze çarpmaktadır. 15-25 yaş arasında “sık” olarak türbe ziyaretinde bulunanlar %13.3, 26-35 yaş arasında %15.2 oranında olurken bu oran 46-60 yaş arasında %41.4, 61 ve yukarı yaşlarda ise

³¹⁰ Akyüz, a.g.t., s. 180.

³¹¹ Çelik, a.g.e., s. 213.

%39.6 oranında olmaktadır. Türbeleri “hiç” ziyaret etmeyenler 15-25 yaş arsında 27.1, 26-35 yaş arasında %28.8 oranında olurken bu oranın 46-60 yaş arasında %5.1 olması, 61 ve yukarı yaşlarda ise bulunmaması da çok önemlidir. Buradan hareketle, orta yaş ve altının bu tür uygulamalara yer vermediğini göstermektedir.

Tablo 38, Deneklerin Yaş Dağılımına Göre Muska, Büyü vb. İşler Yaptırma Dağılımı

Yaş Dağılımı	N/%	çok sık	sık	bazen	Hiç	Toplam
15 – 25 arası	N %		1 1,0	3 2,9	100 96,2	104 100,0
26 – 35 arası	N %		2 1,5	10 7,6	120 90,9	132 100,0
36 -45 arası	N %	1 ,9	3 2,7	18 15,9	91 80,5	113 100,0
46 – 60 arası	N %	1 1,0	2 2,0	24 24,2	72 72,7	99 100,0
61 ve yukarısı	N %	1 2,1	1 2,1	26 54,2	20 41,7	48 100,0
Toplam	N %	3 ,6	9 1,8	81 16,3	403 81,3	496 100,0

$$X^2= 82.642 \quad SD= 12 \quad P= 0,000 \quad P<0.001 \quad \text{Önemli}$$

Buna göre; yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P= 0.000$ ve $P<0.001$ anlamlılık düzeyinde olduğundan deneklerin yaş dağılımına göre muska, büyü vb. işler yatırma tutumları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Araştırma evrenimiz Şanlıurfa’da ankete katılan deneklerin muska, büyü vb. işler yaptırma durumları Tablo 38’de görülmektedir. frekans dağılımına göre; bu işleri “çok sık” yapanlar toplam olarak %0.6, “sık” yapanlar %1.8, “bazen” yapanlar %16.3 ve “hiç” yapmayanlar ise %81.3 oranındadır.

Diğer taraftan, Ki Kare anlamlılık testi sonucu $P=0.000$ ve $P<0.001$ anlamlılık düzeyinde olduğundan örneklemimizde deneklerin yaş dağılımı ile muska, büyü vb. işler yaptırma arasında çok önemli bir ilişki olduğu görülmektedir. Buna göre bu tür işleri yaptırmayanların oranı, yaşlar küçüldükçe yükselmekte ve yaşlar ilerledikçe de azalmaktadır. Muska büyü vb. işleri “hiç” yaptırmayanlar, 15-25 yaş arasında %96.2, 26-35 yaşlar arasında %90.9, 36-45 yaş arasında %80.5 oranında, 46-60 yaş arasında %72.2, 61 ve yukarı yaşlarda ise %41.7 oranında olduğu görülmektedir.

Tablo 39, Deneklerin Cinsiyet Dağılımına Göre Muska, Büyü vb. İşleri Yaptırma Dağılımı

Cinsiyet	N/%	çok sık	Sık	Bazen	hiç	Toplam
kadın	N	2	40	85	83	210
	%	1,0	19,0	40,5	39,5	100,0
Erkek	N	9	51	93	133	286
	%	3,1	17,8	32,5	46,5	100,0
Toplam	N	11	91	178	216	496
	%	2,2	18,3	35,9	43,5	100,0

$$X^2= 6.219 \quad SD= 3 \quad P= 0,101 \quad P>0.05 \quad \text{Önemsiz}$$

Buna göre; yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P= 0.101$ ve $P>0.05$ anlamlılık düzeyinde olduğundan deneklerin cinsiyet dağılımına göre muska, büyü vb. işler yatırma tutumları arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Araştırma evrenimiz Şanlıurfa'da ankete katılan deneklerin cinsiyet dağılımına göre muska, büyü vb. işleri yaptırma tutumları Tablo 39'da görülmektedir. Buna göre; kadınların %1'i "çok sık", %19'u "sık", %40.5'i "bazen" muska, büyü gibi işlere baş vururken, %39.5'i "hiç" bu tür uygulamalar yapmamaktadır. Erkeklerin ise; %3.1'i "çok sık", %17.8'i "sık", %32.5'i "bazen" muska, büyü gibi uygulamalara müracaat etmekte ve %46.5 oranında da "hiç" bu tür uygulamalar yapmamaktadırlar. Bu bağlamda, Ünver Günay'ın Erzurum ve Çevresinde Yapmış olduğu benzer çalışmada muskaya inananların oranı %62.1,³¹² Celalettin Çelik'in Konya'da yapmış olduğu benzer çalışmada muska yaptıranların oranı %26.1³¹³ olurken bizim çalışma evrenimiz Şanlıurfa'da bir şekilde muska yaptıranların toplam oranı %66.5 değerinde olmaktadır.

3.4. Dindarlıkta Değişim

Batılılaşma eksenli çağdaşlaşma sürecindeki toplumsal değişim ve dönüşümler, dini hayatı da etkilemekte ve insanların dindarlık anlayışlarında farklılaşmalara neden olabilmektedir. Geleneksel toplumda din toplumsal hayatın her alanına hükmeder niteliktedir. Ancak, modernlik bağlamında, değişen gündelik hayatın şartları geçmişte uygulanabilen ve yaşanabilen bir takım dini uygulamaları olumsuz yönde etkileyerek uygulanabilirliklerini güçleştirebilmektedir. Bu anlamda bireyler, değişmelere uyum göstermede güçlük çekebilmede dolayısı ile de dinden

³¹² Günay, *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*, s. 233.

³¹³ Çelik, *a.g.e.*, s. 213.

ve dini yaşantıdan uzaklaşmaya başlamakta veya kendisine bir sorumluluk yükleyerek her şeye rağmen dini yaşantısını sürdürme gayreti içinde bir ikilem yaşayabilmektedirler.

Bu çerçevede, araştırma evrenimiz Şanlıurfa halkının değişen ve değişmekte olan toplumsal hayatın, dindarlık durumlarında ne gibi etkileri olduğunu anlamaya çalıştık. Eskiye göre kendi dini yaşantılarını nasıl gördüklerini sorduk. Böylece, anlayıcı sosyoloji geleneği çerçevesinde toplumsal araştırmalarda kullanılan yaklaşıma uygun olarak ve bireyin eylemini, durumunu kendisinin tanımlaması yoluyla, bir toplumsal olgu olan din hayatını anlamak mümkün olacaktır.³¹⁴ Bu bağlamda, deneklere, beş on yıl öncesine göre bu günkü dini yaşantıları arasında nasıl bir değişiklik olduğunu sorduk ve sonuçlar aşağıdadır:

Tablo 40, Deneklerin Yaş Dağılımıyla Beş On Yıl Öncesine Göre Dini Yaşantılarını Değerlendirme Dağılımı

Yaş Dağılımı	N/%	Dine bağlılığım da artış oldu	dine bağlılığım zayıfladı	Fazla bir değişiklik olmadı	Toplam
15 – 25 arası	N %	45 42,9	39 37,1	21 20,0	105 100,0
26 – 35 arası	N %	42 31,8	42 31,8	48 36,4	132 100,0
36 –45 arası	N %	62 53,4	13 11,2	41 35,3	116 100,0
46 – 60 arası	N %	59 59,6	12 12,1	28 28,3	99 100,0
61 ve yukarısı	N %	27 56,3	1 2,1	20 41,7	48 100,0
Toplam	N %	235 47,0	107 21,4	158 31,6	500 100,0

$$X^2= 56.756 \quad SD= 8 \quad P= 0,000 \quad P<0.001 \quad \text{Önemli}$$

Buna göre; yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P= 0.000$ ve $P<0.001$ anlamlılık düzeyinde olduğundan deneklerin yaş dağılımına göre beş on yıl öncesi ile bu günkü dini yaşantılarını değerlendirme tutumları arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır.

Araştırma evrenimiz Şanlıurfa’da ankete katılan deneklerin eskiye göre şimdiki dini yaşantılarını değerlendirme tutumları Tablo 40’ta görülmektedir. Frekans dağılımına göre; deneklerin toplam olarak %47’si eskiye göre “dine bağlılığım da artış oldu” demektedir, %21,4’ü “dine bağlılığım zayıfladı” demektedir ve

³¹⁴ Bryan S. Turner, *Max Weber ve İslam*, Çev: Yasin Aktay, Vadi Yay. Ankara, 1991, s. 13.

%31.6'sı da eskiye göre dini yaşantısında "fazla bir değişiklik olmadı"ğını belirtmiştir.

Diğer taraftan, yapılan Ki kare analiz testi sonucu $P=0.000$ ve $P<0.001$ anlamlılık düzeyinde çıktığından deneklerin yaş dağılımı ile eskiye göre şimdiki dini yaşantıları arasında çok önemli bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre; eskiye göre "dine bağlılıkta artış" yaşlar ilerledikçe artmakta ve yaşlar küçüldükçe de azalmaktadır yine, eskiye göre "dine bağlılığım zayıfladı" diyenlerde yaşlar düştükçe artış olmakta ve yaşlar yükseldikçe de azalmaktadır, ki bu da, bireylerin yaşlandıkça dini yaşantılarına daha fazla önem verdiklerini göstermektedir. Niyazi Akyüz'ün Ankara örnekleminde yaptığı benzer çalışmada da aynı sonuca ulaşılmıştır.³¹⁵ Ayrıca, 15-25 yaşları arasında eskiye göre "dine bağlılığımda artış oldu" diyenler %42.9 iken bu oran 46-60 yaş arasında %59.6 oranındadır. Eskiye göre "dine bağlılığım zayıfladı" diyenler ise 15-25 yaş arasında %37.1, 26-35 yaş arasında %31.8 iken aynı oran 46-60 yaş arasında %12.1, 61 ve yukarı yaşlarda ise %2.1 oranında görülmektedir.

Tablo 41, Deneklerin Yaş Dağılımı İle Toplumun Dini Yaşayışını Eskiye Göre Değerlendirme Dağılımı

Yaş Dağılımı	N/%	Bir fikrim yok	Toplum her geçen günden daha da uzaklaşıyor	Toplumda dini yaşayış her geçen gün daha da artmaktadır	Toplum dini yönden daha bilinçli hale geldi	Dini yaşayışta pek bir değişiklik olmadı	Toplam
15 - 25 arası	N %	9 8,6	61 58,1	11 10,5	16 15,2	8 7,6	105 100,0
26 - 35 arası	N %	8 6,1	68 51,9	17 13,0	33 25,2	5 3,8	131 100,0
36 -45 arası	N %	4 3,4	60 51,7	19 16,4	25 21,6	8 6,9	116 100,0
46 - 60 arası	N %	6 6,1	51 51,5	19 19,2	19 19,2	4 4,0	99 100,0
61 ve yukarısı	N %	2 4,2	31 64,6	6 12,5	6 12,5	3 6,3	48 100,0
Toplam	N %	29 5,8	271 54,3	72 14,4	99 19,8	28 5,6	499 100,0

$$X^2= 14.518 \quad SD= 16 \quad P= 0,560 \quad P>0.05 \quad \text{Önemsiz}$$

³¹⁵ Akyüz, a.g.t., s. 189.

Buna göre; yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P= 0.560$ ve $P>0.05$ anlamlılık düzeyinde olduğundan deneklerin yaş dağılımı ile eskiye göre toplumun bu günkü dini yaşantısını değerlendirme tutumları arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Araştırma evrenimiz Şanlıurfa'da ankete katılan deneklerin eskiye göre toplumun dini yaşantısını değerlendirme tutumları Tablo 41'de görülmektedir. Buna göre deneklerin yaş dağılımları bakımından eskiye göre toplumun dini yaşantısını değerlendirme arasında, "P" değeri "0.05"ten büyük olduğu için anlamlı bir bulunamamıştır. Ancak, frekans dağılımına baktığımızda, deneklerin toplam olarak %54.3'ü "toplum her geçen gün dinden uzaklaşıyor" demekte, deneklerin %14.4'ü "toplumda dini yaşayış her geçen gün daha da artmaktadır" demekte ve %19.8'i de "toplum dini yönden daha bilinçli hale geldi" demektedirler. Buna göre, Şanlıurfa halkının çoğunluğunun, toplumun her geçen gün dinden daha da uzaklaştığı düşüncesinde olduğu anlaşılmaktadır.

Bu çerçevede, günümüzdeki hızlı toplumsal değişme sürecinde, bireylerin toplumsal dini normların etkilerinden gittikçe daha az etkilendikleri görülmektedir. Bunun sonucunda, bireylerin tutum ve davranışlarında dinin belirleyiciliğinin zamanla azalacağı söylenebilir. Bireyler, dünyalarını ve bakış açılarını geleneksel değer yargılarından bağımsız bir şekilde anlamlandırabilirler.³¹⁶ Geleneksel toplumda dini emirlerle toplumun geleneği iç içe girdiğinden, bireyler bir çok geleneği dinin emriymiş gibi algılayabilmekte ve değişen hayat anlayışları doğrultusunda bireylerin bu geleneklerden vazgeçmeye başlaması, bazı bireyler tarafından dinden uzaklaşma olarak değerlendirilebilir. Gözlem ve mülakatlarımıza dayalı olarak, Şanlıurfa'da da özellikle yaşlıların gençlere bu anlamda göndermeler yaptığını gördük. Bütün bunların yanında, değişen anlayışlar çerçevesinde "geleneksel dindarlığın" yanında, araştırmaya bilgiye dayalı daha "bilinçli dindarlık" tipinin de oluştuğu bir gerçektir. Bu doğrultuda, Tablo 38'de toplam olarak %19.8 oranında denekler, "toplum dini yönden daha bilinçli hale geldi" demektedirler.

³¹⁶ Perşembe, a.g.t., s. 267.

B. ŞANLIURFA'DA SOSYO-KÜLTÜREL DEĞİŞİM UNSURLARI

1- Aile Yapısı ve Evlilik İle İlgili Tutum ve Davranışlar

Aile, bakış açılarına göre farklı şekillerde tanımlanabilmektedir. En asgari düzeyde, bir anne, baba ve çocuklardan oluşan bir birliktelik olarak tanımlanabildiği gibi,³¹⁷ nüfusu yenileme, milli kültürü taşıma, çocukları sosyalleştirme, ekonomik, biyolojik ve psikolojik tatmin fonksiyonlarının yerine getirildiği bir kurum olarak da tanımlanmaktadır. Bu anlamda, Türk toplumunun temelinde ailenin büyük önemi vardır.³¹⁸

Aile, toplumun yapısına göre, çekirdek aile, ataerkil aile, geniş aile gibi çeşitlere ayrılmaktadır. Modern aile tipi çekirdek aile olurken, geleneksel toplumlarda ataerkil ve geniş aile tipleri daha yaygındır. Bu anlamda, Ülkemizde de özellikle Şanlıurfa'nın da içinde bulunduğu Doğu ve Güneydoğu bölgelerimizde toplumun yapısı gereği geniş aile tipine daha çok rastlanılmakla birlikte, bu konuda da son zamanlarda bir değişim ve dönüşüm yaşanmaktadır.

Bu bağlamda, Şanlıurfa'nın da içinde bulunduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerimizde aile ve evlilik ile ilgili olarak, evlilik yaşı, şekli, başlık parası uygulaması, birden fazla evlilik gibi konularda kendine ait gelenek ve görenekler, uygulamalar olduğu bilinmektedir. Ancak, Ülkemizin batılılaşma ve modernizm bağlamında geçirmekte olduğu toplumsal değişmelere bağlı olarak, bölgede de bu konularda bir değişim ve dönüşüm yaşandığı düşünülmektedir. Bu doğrultuda, çalışma evrenimiz Şanlıurfa halkının tutumları gelecek başlıklar altında görülmektedir.

³¹⁷Başar, a.g.e., s. 241.

³¹⁸Erkal, a.g.e. s. 93.

1.1. Evlenilecek Adayda Aranılan Özellikler

Tablo 42, Deneklerin Yaş Dağılımına Göre Evlenilecek Adayda Aranılan En önemli Özellik Dağılımı

Yaş Dağılımı	N/%	Güzellik	Zenginlik	Ahlak ve dindarlık	Bir meslek sahibi olması	Soy ve aile yapısının sağlam olması	Toplam
15 – 25 arası	N %	14 13,5	22 21,2	38 36,5	27 26,0	3 2,9	104 100,0
26 – 35 arası	N %	12 9,2	13 9,9	68 51,9	17 13,0	21 16,0	131 100,0
36 – 45 arası	N %	6 5,2	7 6,1	63 54,8	17 14,8	22 19,1	115 100,0
46 – 60 arası	N %	4 4,0	2 2,0	50 50,5	2 2,0	41 41,4	99 100,0
61 ve yukarısı	N %	1 2,1	1 2,1	13 27,1		33 68,8	48 100,0
Toplam	N %	37 7,4	45 9,1	232 46,7	63 12,7	120 24,1	497 100,0

$$X^2= 150.567 \quad SD= 16 \quad P= 0,000 \quad P<0.001 \quad \text{Önemli}$$

Buna göre; yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P= 0.000$ ve $P<0.001$ anlamlılık düzeyinde olduğundan deneklerin yaş dağılımı ile evlenilecek adayda aranılan en önemli özellik konusundaki düşünce tutumları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Araştırma evrenimiz Şanlıurfa’da ankete katılan deneklerin evlenilecek adayda aradıkları en önemli özellik değerlendirmeleri Tablo 42’de görülmektedir. Frekans dağılımına göre; deneklerin %7.4’ü en önemli tercih olarak “güzellik” tercihinde bulunmakta, %9.1’i “zenginlik”, %46.7’si “ahlak ve dindarlık” tercihinde bulunmakta, %12.7’si “bir meslek sahibi olmasını” tercih etmekte ve %24.1’i de “soy ve aile yapısının sağlam olmasını” en önemli tercih olarak görmektedir.

Bu çerçevede, yapılan Ki Kare analiz testi sonucunda $P=0.000$ ve $P<0.001$ anlamlılık düzeyinde çıktığından, deneklerin yaşlarına göre evlenilecek adayda aranılan en önemli tercih konusunda çok önemli bir ilişki olduğu görülmektedir. Geleneksel toplumlarda evlenilecek adayda daha çok soy-sop ve dindarlık en önemli tercih olarak düşünülürken, yeni anlayışlarda öncelik güzellik, zenginlik gibi başka özelliklere verilebilmektedir. Tablo 42’ye göre gençlerin, Şanlıurfa’da da bu anlamda farklı tercihlere doğru bir değişim yaşadıkları görülmektedir. 15-25 yaş arasında deneklerin %2.9’u ve 26-35 yaş arasında %16’sı evlenilecek adayda en önemli özellik olarak “soy ve aile yapısının sağlam olması” tercihinde bulunurken bu oran, 46-60 yaş arasında %41.4, 61 ve yukarı yaşlarda ise %68.8 oranında görülmektedir.

Diğer taraftan, denekler, 15-25 yaş arasında %26'sı, 26-35 yaş arasında %13 oranında evlenilecek adayda aranan en önemli özellik olarak “bir meslek sahibi olması” tercihinde bulunurken, bu oran, 46-60 yaş arasında %2 olurken, 61 ve yukarı yaşlarda ise hiç bulunmamaktadır. Sonuç olarak, evlenilecek adayda aranan en önemli özellik bakımından yaşlar arasında, hem “soy-sop ve aile yapısının sağlamlığı” konusundaki farklılıklar ve hem de “bir meslek sahibi olması” tercihindeki farklılıklar, Şanlıurfa’da yaşanan değişim ve dönüşümü yansıtmaktadır.

1.2. Evlilik Şekli

Geleneksel toplum tipi ile modern toplum tipi arasındaki farklılaşmalardan birisi de evlilik şeklinde ortaya çıkmaktadır. Geleneksel toplumlarda evlilik şeklini daha çok örf ve adetler belirlerken, modern toplumlarda bireylerin özgür ve bağımsız tercihleri belirleyici olmaktadır.

Bu bağlamda yine, özellikle Şanlıurfa’nın da içinde bulunduğu Ülkemizin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde evlilikte berdel³¹⁹ (değişme), kaçırma ve aile baskısı gibi uygulamalar yer yer devam ettirildiği bilinmektedir. Ancak, oluşan toplumsal değişimler çerçevesinde, bu kabullerin de etkileneceği ve değişebileceği açıktır. Araştırma evrenimiz Şanlıurfa’da bu anlamda bir değişim ve dönüşümün olup-olmadığını anlamaya çalıştık ve sonuçlar aşağıdadır:

Tablo 43, Evli Deneklerin Yaş dağılımına Göre Hangi Usulle Evlendikleri Dağılımı

Yaş Dağılımı	N/ %	Görücü usulü ile	Kendi aramızda anlaşarak, büyüklerin kabulüyle	Kaçırarak veya kaçarak	Ailemin kabulüyle	Berdel (değişme) usulüyle	Toplam
15 – 25 arası	N 2 % 10,0	4 20,0	2 10,0	10 50,0	2 10,0	20 100,0	
26 – 35 arası	N 37 % 40,7	30 33,0	7 7,7	13 14,3	4 4,4	91 100,0	
36 – 45 arası	N 40 % 37,4	26 24,3	7 6,5	28 26,2	6 5,6	107 100,0	
46 – 60 arası	N 49 % 51,0	7 7,3	3 3,1	27 28,1	10 10,4	96 100,0	
61 ve yukarısı	N 15 % 31,3	2 4,2	7 14,6	15 31,3	9 18,8	48 100,0	
Toplam	N 143 % 39,5	69 19,1	26 7,2	93 25,7	31 8,6	362 100,0	

$$X^2= 57.347 \quad SD= 16 \quad P= 0,000 \quad P<0.001 \quad \text{Önemli}$$

³¹⁹Geniş bilgi için bkz. İsmail Beşikçi, *Doğu Anadolu’da Göçebe Kürt Aşiretleri*, Yurt Yay. Ankara,1992, s. 101.

Buna göre; yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P= 0.000$ ve $P<0.001$ anlamlılık düzeyinde olduğundan evli deneklerin yaş dağılımı ile evlilik şekilleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Araştırma evrenimiz Şanlıurfa’da ankete katılan evli deneklerin evlilik şekilleri Tablo 43’te görülmektedir. Frekans dağılımına göre evlilik şekli olarak, evli deneklerin %39.5’i “görücü usulü ile” maddesini, %19.1’i “kendi aramızda anlaşarak ve büyüklerin kabulü ile” maddesini, %7.2’si “kaçırarak ve kaçarak” maddesini, %25.7’si “ailemin kabulü ile” maddesini, %8.6’sı da “berdel (değişme) usulü ile” maddesini işaretlemişlerdir. Görüldüğü gibi, örneklemimizde evlilik şekli olarak belli oranlarda hala “berdel usulü”, “kaçırma”, “görücü usulü” gibi genelde bölgeye ait geleneksel uygulamalar sürdürülmektedir.

Ancak, bu çerçevede yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P=0.000$ ve $P<0.001$ anlamlılık düzeyinde olduğundan, evli erkeklerin yaş dağılımı ile evlilik şekilleri arasında çok önemli bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Buna göre; deneklerden “berdel usulü” evlilik yapanlar; 15-25 yaş arasında %10 oranında, 26-35 yaş arasında %4.4 oranında, 36-45 yaş arasında %5.6 oranında, 46-60 yaş arasında %10.4 oranında, 61 ve yukarı yaşlarda ise %18.8 oranında görülmektedir. Buradan da anlaşılabacağı gibi, Şanlıurfa’da yaşanan toplumsal değişmeden evlilik şekilleri de etkilenmekte ve bir farklılaşma göze çarpmaktadır.

1.3. Evlilik Yaşı

Tablo 44, Evli Deneklerin Cinsiyet Dağılımına Göre Kaç Yaşında Evlendikleri Dağılımı

Cinsiyet	N/%	12 – 15 yaş arası	16 - 18 yaş arası	19 - 25 yaş arası	26 yaş ve yukarısı	Toplam
Kadın	N	16	85	53	2	156
	%	10,3	54,5	34,0	1,3	100,0
Erkek	N	10	53	113	22	198
	%	5,1	24,5	59,3	11,1	100,0
Toplam	N	26	138	166	24	354
	%	7,3	36,5	41,4	6,8	100,0

$$X^2= 16.263 \quad SD= 3 \quad P= 0,001 \quad P<0.05 \quad \text{Önemli}$$

Buna göre; yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P= 0.001$ ve $P<0.05$ anlamlılık düzeyinde olduğundan evli deneklerin cinsiyeti ile evlilik yaşları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Araştırma evrenimiz Şanlıurfa'da evli deneklerin cinsiyeti ile evlilik yaşları arasındaki ilişki Tablo 44'te görülmektedir. Buna göre, yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P=0.001$ ve $P<0.05$ anlamlılık düzeyinde olduğundan deneklerin cinsiyeti ile evlilik yaşları arasında önemli bir ilişki vardır. Buna göre; kadınların evlilik yaşları erkeklere nispeten, daha çok 12-15 (%10.3) ve 16-28 (%54.5) yaşları arasında yoğunlaşırken, erkeklerde daha çok 19-25 (%59.3) yaş ve yukarısında yoğunlaşmaktadır. Bu durumda kadınların erkeklere göre daha küçük yaşlarda evlilik yaptıklarını söyleyebiliriz. Hatta, kadınlardan %10 oranında 12-15 yaş arasında iken evlilik yapanların olması düşündürücüdür.

Bölgede yer yer geleneksel hayat devam ettirildiğinden, ataerkil aile yapısına bağlı olarak, kadınların toplumda söz hakkı da sınırlıdır. Bu anlamda, ailelerinden bağımsız bir şekilde karar vermelerinin zor olması ve kız çocuklarını okula göndermeme doğrultusunda bir eğilimin bulunması, kızların erken yaşlarda evlilik yapmalarına neden olabilmektedir.

Diğer taraftan, GAP Bölge Kalkınma İdaresi tarafından bölge illerinin sosyal hareketleri üzerine yaptırılan çalışmada, evlenme yaşı 19'un altında olanlar %30.1 oranında çıkmakta³²⁰ ve Erkan Perşembe'nin Ordu örnekleminde yaptığı benzer çalışmada 15-18 yaş arsında evlenenlerin oranı toplam olarak %15.7 iken³²¹, bizim çalışmada 16-18 yaş arasında evlilik yapanların toplam oranı %36.5'dir.

1.4. Başlık Parası Uygulaması

Başlık parası uygulaması, öteden beri evlilikte dünyanın bir çok ülkelerinde görülen evlenme kalıplarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır.³²² Şekli ve miktarı farklı olmakla birlikte, evlenecek erkeğin veya akrabalarının kızın baba ya da yakın akrabalarına yaptığı ödemeye başlık parası denmektedir. Ancak, her ne kadar bu uygulama çok öncelere dayansa da artık gün geçtikçe uygulanabilirliği ortadan kalkmaktadır.

Ülkemizde de belli bölgelerimizde, yer yer başlık uygulaması sürdürülmeye çalışılsa da, toplumumuzun geçirmekte olduğu hızlı değişmeler bağlamında, bu

³²⁰Muzaffer Sencer, **GAP Bölgesinde Toplumsal Değişme Eğilimleri Araştırması II**, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara, 1992-1993, s. 279.

³²¹Perşembe, a.g.t., s. 177.

³²²Eralp Özgen, **Türkiye'de Ailenin Değişimi**, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yay. Ankara, 1984, s. 22.

konuda da bir farklılaşma olduğu gözlenmektedir. Şanlıurfa'da da bu anlamda, bir değişim-dönüşümün yaşanmakta olduğu düşünülmektedir.

Tablo 45, Erkek Deneklerin Yaş dağılımına Göre Başlık Parası Verip-Vermeme Dağılımı

Yaş Dağılımı	N/%	Başlık Parası Verme		Toplam
		Evet	Hayır	
15 - 25 arası	N %	2 25,0	6 75,0	8 100,0
26 - 35 arası	N %	18 32,1	38 67,9	56 100,0
36 -45 arası	N %	26 41,3	37 58,7	63 100,0
46 - 60 arası	N %	42 72,4	16 27,6	58 100,0
61 ve yukarısı	N %	11 55,0	9 45,0	20 100,0
Toplam	N %	99 48,3	106 51,7	205 100,0

$$X^2= 22.706 \quad SD= 4 \quad P= 0,000 \quad P<0.001 \quad \text{Önemli}$$

Buna göre; yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P= 0.000$ ve $P<0.001$ anlamlılık düzeyinde olduğundan, evli erkek deneklerin yaş dağılımı ile başlık parası verip-vermeme durumları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Araştırma evrenimiz Şanlıurfa'da ankete katılan evli erkek deneklerin yaş dağılımına göre evlenirken başlık parası verip-vermeme durumları Tablo 45'te görülmektedir. Buna göre; yapılan Ki Kare analiz testi sonucunda $P=0.000$ ve $P<0.001$ anlamlılık düzeyinde çıktığından, evli erkek deneklerin yaş dağılımı ile başlık parası verip-vermeme tutumları arasında çok önemli bir ilişki olduğu ortaya çıkmaktadır. Buna göre; yaşlar düştükçe evlenirken başlık parası verme durumunda da bir düşüş olurken, yaşlar ilerledikçe de bir artış olduğu görülmektedir. Evlenirken başlık parası verenler; 15-25 yaş arasında %25 oranında, 26-35 yaş arasında %32.1, 36-45 yaş arasında %41.3 oranında olurken, 46-60 yaş arasında %72.4 oranında olmaktadır. Diğer taraftan, Muzaffer Sencer'in GAP bölge İlleri örnekleminde yaptığı çalışmada bölgede evlenirken başlık parası verenlerin oranı %60.4 olarak bulunmuştur³²³. Bu çalışma 1992-1993 yılları arasında yapılmış olduğuna göre, bu uygulamanın, Şanlıurfa'da yaşanan hızlı toplumsal değişmeden büyük oranda etkilendiğini söyleyebiliriz. Çünkü, bizim örneklemimizde deneklerin toplam olarak

³²³ Sencer, a.g.e., s. 283.

%48.3'ü evlenirken başlık parası verdiğini belirtmiştir. Yine bu çerçevede, Fikret Efe'nin Bayburt örnekleminde yapmış olduğu benzer çalışmada da deneklerin toplam olarak %34.6'sı³²⁴ başlık parası verdiklerini söylemişlerdir.

Buna göre, yaşlar küçüldükçe başlık parası uygulamasında da bir azalma olduğundan, bu konuda da örneklemimiz Şanlıurfa'da bir değişim yaşanmakta olduğu anlaşılmaktadır. Gözlem ve mülakatlarımızda da, özellikle gençlerin başlık parası uygulamasına karşı çıktıkları ve bu geleneği sürdürme eğiliminde olmadıkları ortaya çıkmıştır.

1.5. Doğum Kontrolü İle İlgili Tutumlar

Geleneksel toplumlarda toplumsal değişimin en önemli göstergelerinden birisi de “aile planlaması” çerçevesinde ortaya çıkan doğum kontrolü anlayışlarıdır. Geleneksel toplum yapılarında geniş aile tipleri ve çok çocuklu aile yapıları göze çarparken, modernizm eksenli çağımızda kabul gören anlayış, ailelerde en fazla iki çocuk olması ya da “bakabileceğin kadar çocuk yapma” anlayışıdır. Geleneksel toplumların karakteri “cemaatçi yapılanmayı ön görürken, modern toplumda “bireysellik” öne çıkmaktadır. Ayrıca, modernizmin getirdiği gündelik hayat koşulları, çok çocuklu ailenin varlığını tehdit eder niteliktedir. Çocukların eğitimi, yetiştirilmesi, ekonomik giderleri ailelerin imkanlarını zorlamaktadır.

Diğer taraftan, geleneksel toplumlarda gelenek ile din iç içe girdiğinden, doğum kontrolüne karşı çıkma gerekçesi olarak dini gerekçeler de ileri sürülebilmektedir. Bu çerçevede, bizim toplumumuzda da bölgelere göre yer yer “aile planlaması” bağlamında doğum kontrolüne karşı çıkılmakta ve “Allah her canlının rızıkına kefildir”, “Allah'ın yaratmak istediğine sen engel olamazsın”, “Allah'ın koymuş olduğu kanunu sen bozamazsın” gibi dini içerikli itirazlar gelebilmekte ve hatta doğum kontrolü yapmanın dinen haram (kesin yasak) olduğu söylenebilmektedir. Ancak, yapılan yeni yorumlarda İslam dini açısından doğum kontrolü yapmanın bir sakıncası olmadığı vurgulanmaktadır.³²⁵

³²⁴ Efe, a.g.t., s. 101.

³²⁵ Cemal Sofuoğlu, *İslam Dini Esasları*, Kanyılmaz Matbaası, İzmir, 1996, s. 497-498. Süleyman Ateş, “Azl veya Doğum Tahdidi”, A.Ü. İlahiyat Fak. Dergisi, Cilt: XVI, Ankara, 1968, s. 123-130. Hüseyin Atay, “Kur'an ve Hadiste Aile Planlaması”, A.Ü. İlahiyat fak. Dergisi, Cilt: XVIII, Ankara, 1972, s. 1-22.

Bu bağlamda, örneklemimiz Şanlıurfa, bir değişim ve dönüşüm içerisinde olmasına karşın, içinde bulunduğu bölge itibari ile geleneksel hayatın da yer yer sürdürüldüğü bir ilimizdir. Bölgede genel olarak doğum kontrolü uygulamasına karşı olduğu bilinmektedir.³²⁶ Bu anlamda, Şanlıurfa halkının doğum kontrolü konusundaki tutumlarını sorgulamaya çalıştık ve sonuçlar aşağıdadır.

Tablo 46, Deneklerin Yaş Dağılımına Göre Doğum Kontrolü Uygulamasını Değerlendirme Dağılımı

Yaş Dağılımı	N/%	Doğum Kontrolü				Toplam
		1	2	3	4	
15 – 25 arası	N	8	24	6	32	70
	%	11,4	34,3	8,6	45,7	100,0
26 – 35 arası	N	21	34	8	51	114
	%	18,4	29,8	7,0	44,7	100,0
36 –45 arası	N	31	21	11	41	104
	%	29,8	20,2	10,6	39,4	100,0
46 – 60 arası	N	40	14	23	14	91
	%	44,0	15,4	25,3	15,4	100,0
61 ve yukarısı	N	34	1	8	3	46
	%	73,9	2,2	17,4	6,5	100,0
Toplam	N	134	94	56	141	425
	%	31,5	22,1	13,2	33,2	100,0

$$X^2= 107.342 \quad SD= 12 \quad P= 0,000 \quad P<0.001 \text{ Önemli}$$

Buna göre; yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P= 0.000$ ve $P<0.001$ anlamlılık düzeyinde olduğundan, deneklerin yaş dağılımı ile doğum kontrolü uygulamasını değerlendirme tutumları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Seçenekler:

- 1- Doğum Kontrolü haramdır, çünkü, dinen ve ahlaken sakıncalıdır.
- 2- Helaldir, çünkü, dinen ve ahlaken herhangi bir sakıncası yoktur.
- 3- Gereksizdir, çünkü, sağlık yönünden sakıncalıdır.
- 4- Gereklidir, ailenin ve kadının sağlığı yönünden

Araştırma evrenimiz Şanlıurfa’da ankete katılan deneklerin “aile planlaması” çerçevesinde doğum kontrolü uygulamasını değerlendirmeleri Tablo 46’da görülmektedir. Yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P=0.000$ ve $P<0.001$ anlamlılık düzeyinde olduğundan, deneklerin yaşlara göre doğum kontrolü uygulamasını değerlendirme durumları arasında çok önemli bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Buna göre; yaşlar düştükçe doğum kontrolünün yapılmasının gerekli ve herhangi bir sakıncası da olmadığı doğrultusunda bir artış olurken, ileri yaşlarda ise bu uygulamaya karşı olma anlayışında artış olmaktadır.

³²⁶Sencer, a.g.e., s. 300.

Bu bağlamda, “doğum kontrolü “gereklidir, ailenin ve kadının sağlığı yönünden” anlayışını %45.7 oranında 15-25 yaş arası, %44.7 oranında 26-35 yaş arası, %39.4 oranında 36-45 yaş arası, %15.4 oranında 46-60 yaş arası, %6.5 oranında da 61 ve yukarı yaşlardan temsil edilmesi, yaşlar düştükçe doğum kontrolü uygulamasını gerekli görenlerin sayılarında bir artışın olduğunu gösterirken, Şanlıurfa’daki toplumsal değişmeyi de bir anlamda ortaya koymaktadır. Yine, “doğum kontrolü haramdır. Çünkü, dinen ve ahlaken sakıncalıdır” diyenlerin %11.4’ü 15-25 yaş arasından çıkarken %44’ü 46-60 yaş arasından, %73.4’ü de 61 ve yukarı yaşlardan çıkması bu hipotezimizi doğrulamaktadır. Öte yandan, doğum kontrolüne karşı çıkanların gerekçe olarak dini argümanlar ileri sürmeleri, geleneksel toplumda dini anlayışlarla geleneğin iç içe girmiş olduğunu da doğrulamaktadır.

Diğer taraftan, bizim örneklemimizde, doğum kontrolünün dinen sakıncalı ve uygun olmadığını belirtenlerin toplam oranı %31.5 olurken, bu oran Erkan Perşembe’nin Ordu İli örnekleminde yaptığı benzer çalışmada %7.9 oranında,³²⁷ Ali Akdoğan’ın Rize İli örnekleminde yaptığı benzer çalışmada %28.7 oranında,³²⁸ Fikret Efe’nin Bayburt örnekleminde yaptığı benzer çalışmada %12.8³²⁹ oranındadır.

1.6. Çok Evlilik

Geleneksel toplum yapısında geniş aile tipine uygun olarak çok çocuk isteği bağlamında görülen bir uygulama da birden fazla eşle evliliktir. Ancak, günümüzde yaşanan toplumsal değişmelere bağlı olarak bu uygulamanın da uygulanabilirliğinin azalmasına karşın, yer yer bölgesel ve toplumsal farklılıklara göre, sürdürülme eğilimi de vardır.

Şanlıurfa, içinde bulunduğu bölgenin anlayışı çerçevesinde, yer yer birden fazla eşle evliliğin geçerli olduğu bir ilimiz olsa da yaşamakta olduğu toplumsal değişmeler bağlamında, bu konuda da bir değişimin olduğu gözlenmektedir. Bu konuda ankete katılan deneklerin vermiş olduğu cevaplar aşağıda görülmektedir:

³²⁷Perşembe, a.g.t., s. 182.

³²⁸Akdoğan, a.g.e., s. 171.

³²⁹Efe, a.g.t., s. 188.

Tablo 47, Deneklerin Yaş Dağılımına Göre Çok Eşlilik İle İlgili Düşünce Dağılımı

Yaş Dağılımı	N/%	Çok Evlilik Tutumu.			Toplam
		1	2	3	
15 - 25 arası	N	82	4	12	98
	%	83,7	4,1	12,2	100,0
26 - 35 arası	N	110	6	14	130
	%	84,6	4,6	10,8	100,0
36 -45 arası	N	83	13	15	111
	%	74,8	11,7	13,5	100,0
46 - 60 arası	N	56	27	13	96
	%	58,3	28,1	13,5	100,0
61 ve yukarısı	N	17	23	8	48
	%	35,4	47,9	16,7	100,0
Toplam	N	348	73	62	483
	%	72,0	15,1	12,8	100,0

$$X^2= 80.482 \quad SD= 8 \quad P= 0,000 \quad P<0.001 \quad \text{Önemli}$$

Buna göre; yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P= 0.000$ ve $P<0.001$ anlamlılık düzeyinde olduğundan, deneklerin yaş dağılımı ile çok evlilik konusunu değerlendirme tutumları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Seçenekler:

- 1- En iyisi bir evli olmaktır.
- 2- Dinimizin emridir, erkeğin hakkıdır.
- 3- Çok evlilik iyidir ama bu zamanda ekonomik sebeplerden dolayı zordur.

Araştırma evrenimiz Şanlıurfa'da ankete katılan deneklerin çok evlilik ile ilgili tutumları Tablo 47'de görülmektedir. Buna göre; genel olarak Şanlıurfa'da deneklerin %72 oranı “en iyisi bir evli olmaktır” derken, %15.1 oranında “dinimizin emridir, erkeğin hakkıdır” demektedirler. %12.8 oranında da “çok evlilik iyidir ama bu zamanda ekonomik sebeplerden dolayı zordur” sonucu çıkmıştır.

Diğer taraftan, yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P=0.000$ ve $P<0.001$ anlamlılık düzeyinde çıktığından, deneklerin yaşları ile çok evlilik uygulamasını değerlendirmeleri arasında çok önemli bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Buna göre, yaşlılar çok evliliğin olabileceği konusunda ve hatta dinin bir emri olduğu doğrultusunda daha tutucu bir tavır gösterirlerken, yaşlar küçüldükçe tek eşliliğin esas olduğu eğilimi artmaktadır. Buna göre; “en iyisi bir evli olmaktır” diyenler 15-25 yaş arasında %83.7, 26-35 yaş arasında %84.6 oranında olurken, 46-60 yaş arasında %58.3, 61 ve yukarı yaşlarda ise %35.4 oranındadır. Öte yandan, Muzaffer

Sencer'in GAP İlleri örnekleminde yaptığı çalışmada Şanlıurfa'da iki eşlilerin oranını %10.2, Diyarbakır'da ise yine %10 olarak bulmuştur.³³⁰

Bu sonuçlar, yaşlıların gençlere oranla daha yüksek oranda çok evliliğe taraftar olurken, gençlerin değerlendirmelerinde bir farklılaşmanın olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede, 15-25 yaş arası %4.1 oranında, 61 ve yukarı yaşların ise %47.9 oranında çok evlilik “dinimizin emridir, erkeğin hakkıdır” demeleri yine, bu farklılaşmayı ve değişimi ortaya koymaktadır. Öte yandan, yaşlıların çok evliliği büyük oranda dinin emri, erkeğin hakkı olarak görmesi, geleneğin nasıl din ile iç içe girdiğinin bir kanıtı olabilir. Geleneğin dinsel formata büründürülmesi daha etkili bir toplumsal baskı unsuru olabilmektedir.

1.7. Ailede Çocuk Sayısı

Modern toplum yapısı, çekirdek aile tipi gereği az çocuklu aileyi ön görürken, geleneksel toplumlarda iş gücü olarak insanın kas gücü ve sayısı önemli olduğundan, geniş aile tipi kapsamında ailede çok çocuğa ihtiyaç duyulduğu bilinmektedir.³³¹

Bu bağlamda, genel olarak Şanlıurfa da içinde bulunduğu bölgenin özellikleri çerçevesinde toplum olarak yer yer geleneksel yapıyı yansıttığından, aileler çok çocuk sahibi olma eğilimi göstermektedirler. Ancak, değişen toplumsal talepler bağlamında sınırlı olanaklarla çocukların bakımını ve ihtiyaçlarını karşılamak güçleştikenden bu konuda da Şanlıurfa'da bir farklılaşmanın olduğunu gözlemledik. Bu çerçevede çalışmamızda ankete katılanların değerlendirmeleri aşağıda görülmektedir.

³³⁰ Sencer, a.g.e., s. 280.

³³¹ Başar, a.g.e., s.244-245.

Tablo 48, Deneklerin Yaş Dağılımına Göre Ailede Olması Gereken Çocuk Sayısı İle İlgili Tutum Dağılımı

Yaş Dağılımı	N/%	1 çocuk	2 çocuk	3 - 5 çocuk arası	6 –10 çocuk arası	ne kadar olursa o kadar olmalı	Toplam
15 – 25 arası	N %	5 4,8	35 33,7	56 53,8	8 7,7		104 100,0
26 – 35 arası	N %	2 1,5	32 24,6	83 63,8	12 9,2	1 ,8	130 100,0
36 –45 arası	N %	2 1,7	17 14,8	75 65,2	12 10,4	9 7,8	115 100,0
46 – 60 arası	N %	2 2,1	6 6,4	43 45,7	21 22,3	22 23,4	94 100,0
61 ve yukarısı	N %	1 2,1	1 2,1	9 18,8	7 14,6	30 62,5	48 100,0
Toplam	N %	12 2,4	91 18,5	266 54,2	60 12,2	62 12,6	491 100,0

$$X^2= 195.088 \quad SD= 16 \quad P= 0,000 \quad P<0.001 \quad \text{Önemli}$$

Buna göre; yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P= 0.000$ ve $P<0.001$ anlamlılık düzeyinde olduğundan, deneklerin yaş dağılımı ile ailede olması gereken çocuk sayısını değerlendirme tutumları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Araştırma evrenimiz Şanlıurfa’da ankete katılan deneklerin ailede olması gereken çocuk sayısı ile ilgili düşünceleri Tablo 48’de görülmektedir. Buna göre; örneklemimizde büyük oranda ailede çocuk sayısı olarak “3-5 arası” çocuk istenmektedir ki, bu oran toplam olarak %54.2’dir.

Diğer taraftan, Yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P=0.000$ ve $P<0.001$ anlamlılık düzeyinde olduğundan, deneklerin yaşlara göre ailede arzulanan çocuk sayısını değerlendirme arasında çok önemli bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Buna göre; yaşlar düştükçe arzu edilen çocuk sayısında da bir düşüş olmakta iken, yaşlar ilerledikçe arzu edilen çocuk sayısında da bir artış olmaktadır. Arzu edilen çocuk için “ne kadar olursa o kadar olmalı” anlayışı 61 ve yukarı yaşlarda %62.5 oranında iken, 15-25 yaşlar arasında bu anlayışa sahip kimse bulunmamakta, 26-35 yaş arasında ise %0.8 oranında olmaktadır. Bu çerçevede, Muzaffer Sencer, bölge üzerine yaptığı çalışmada 7 ve yukarı çocuk isteyenlerin oranını en yüksek olarak Şanlıurfa ve Diyarbakır’da bulmuştur.³³² Öte yandan, modern toplumda ailede genelde bir veya iki çocuk olması istenirken, bizim örneklemimizde ailede “1 çocuk” olmasını arzu edenler %2.4 oranında, “2 çocuk” olmasını arzu edenler ise %18.5 oranında

³³²Sencer, a.g.e., s. 302.

görülmektedir. Bu oranlar; Erkan Perşembe'nin Ordu İlindeki çalışmasında bir çocuk isteyenler %7.9, iki çocuk isteyenler %38.1 oranında,³³³ Fikret Efe'nin Bayburt örneklemini çalışmasında ise, "1-2 çocuk" isteyenlerin oranı %39.9 olmaktadır.³³⁴

Sonuç olarak, Şanlıurfa'da, ailede istenilen çocuk sayısı yönünden bir değişim ve dönüşüm yaşanmakta olsa da, ne modern toplum yapısının kabul ettiği sadece bir veya iki çocuk ne de "ne kadar olursa o kadar olsun" anlayışı olmayıp, artık bir sınırlama getirmenin gerekliliği kabul edilmektedir. Bu da genelde "3-5 çocuk olsun" anlayışı şeklinde yoğunlaşmaktadır.

1.8. Başörtüsü İle İlgili Tutum

Tablo 49, Deneklerin Yaş dağılımına Göre Başörtüsünü Değerlendirme Dağılımı

Yaş Dağılımı	N/%	Başörtüsü Tutumu			Toplam
		1	2	3	
15 – 25 arası	N	79	25	1	105
	%	75,2	23,8	1,0	100,0
26 – 35 arası	N	95	33	4	132
	%	72,0	25,0	3,0	100,0
36 – 45 arası	N	96	19		115
	%	83,5	16,5		100,0
46 – 60 arası	N	89	10		99
	%	89,9	10,1		100,0
61 ve yukarısı	N	46	2		48
	%	95,8	4,2		100,0
Toplam	N	405	89	5	499
	%	81,2	17,8	1,0	100,0

$$X^2= 26.516 \quad SD= 8 \quad P= 0,001 \quad P<0.05 \quad \text{Önemli}$$

Buna göre; yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P= 0.001$ ve $P<0.05$ anlamlılık düzeyinde olduğundan, deneklerin yaş dağılımı ile başörtüsünü değerlendirme ile ilgili tutumları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Seçenekler:

- 1- Başörtüsü Allah'ın bir emridir, buna mutlaka uyulması gerekir.
- 2- Bu bir anlayış meselesidir, isteyen istediği gibi davranmalıdır.
- 3- Bu zamanda kadınların başlarını örtmesi gereksizdir.

Araştırma evrenimiz Şanlıurfa'da ankete katılan deneklerin başörtüsünü değerlendirme tutumları Tablo 49'da görülmektedir. Buna göre; deneklerin %81.2'si "başörtüsü Allah'ın bir emridir, buna mutlaka uyulması gerekir" derken, %17.8'i "bu

³³³ Perşembe, a.g.t., s. 184.

³³⁴ Fikret Efe, *Geleneksel Toplum, Sanayileşme, Sosyal Değişme ve Din İlişkileri: Bayburt ve Kocaeli Örnekleri*, Erciyes Ü. Sos. Bil. Enst. Kayseri, 1997, (Basılmamış Doktora Tezi), s. 113.

bir anlayış meselesidir, isteyen istediği gibi davranmalıdır” demek, %1’i de “bu zamanda kadınların başlarını örtmesi gereksizdir” demektir.

Diğer taraftan, yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P=0.001$ ve $P<0.05$ anlamlılık düzeyinde olduğundan, deneklerin yaşları ile başörtüsünü değerlendirme tutumları arasında önemli bir ilişki vardır. Buna göre; her ne kadar örneklemimizde başörtüsünün Allah’ın emri olduğu kabul edilse de, yaşanan toplumsal değişmeler bağlamında, yaşlar düştükçe bu konuda bir farklılaşmanın başladığı anlaşılmaktadır. Başörtüsü için “bu bir anlayış meselesidir, isteyen istediği gibi davranmalıdır” diyenler, 15-25 yaş arasının %23.8’i, 26-35 yaş arasının %25’i, 36-45 yaş arasının %16.5’i, 46-60 yaş arasının %10.1’i, 61 ve yukarı yaşların %4.1’i olmaktadır.

Bu çerçevede, çalışma evrenimiz Şanlıurfa’da toplumsal yaşamdaki anlayışlarda meydana gelen değişmelere bağlı olarak, bir farklılaşmanın olduğunu söyleyebiliriz.

1.9. Çocuklara İsim Seçimi

Geleneksel toplum yapısındaki değişmelerin göstergelerinden biri de yeni doğan çocuklara isim seçiminde yapılan tercihlerdir. Genellikle, geleneğin hakim olduğu toplumlarda aileler çocuklarına isim olarak, tarihi kahramanların, dini kişiliklerin, aile büyüklerinin isimlerini tercih ederler. Ki, genelde de isim koyma hakkı anne-babada değil de büyük anne-büyük baba ya da ailelerin büyük kabul ettikleri özel statülerinin olduğu kabul edilen kişiler isim koyarlar. Ancak, toplumsal yaşamdaki anlayışlardaki değişmelere bağlı olarak, aileler çocuklarına isim tercihinde daha bağımsız hareket edebilmektedirler. Hatta, aileler önceden duyulmamış güncel isimleri, ünlü sporcuların, artistlerin, sanatçıların isimlerini tercih edebilmekte olup, ancak, bu isimler, geleneğe bağlı yaşlı kuşaklar tarafından hoş karşılanmamaktadır.

Bu bağlamda, Şanlıurfa da içinde bulunduğu bölge ve toplumsal yapısı gereği yer yer geleneksel kabullerin sürdürüldüğü bir yer olduğundan, çocuklara isim seçiminde de bu hassasiyeti görmek mümkündür. Ancak, genç kuşaklar arasında bu alanda da farklı tutumlar gözlenmektedir. Bu konuda ankete verilen cevaplar aşağıda görülmektedir:

Tablo 50, Deneklerin Yaş Dağılımına Göre Çocuklara İsim Seçimi Dağılımı

Yaş Dağılımı	N/%	Çocuklara İsim Seçimi					Toplam
		1	2	3	4	5	
15 - 25 arası	N	18	20	41	14	12	105
	%	17,1	19,0	39,0	13,3	11,4	100,0
26 - 35 arası	N	39	38	33	10	11	131
	%	29,8	29,0	25,2	7,6	8,4	100,0
36 -45 arası	N	53	42	15		6	116
	%	45,7	36,2	12,9		5,2	100,0
46 - 60 arası	N	58	36	2	1	2	99
	%	58,6	36,4	2,0	1,0	2,0	100,0
61 ve yukarısı	N	29	19				48
	%	60,4	39,6				100,0
Toplam	N	197	155	91	25	31	499
	%	39,5	31,1	18,2	5,0	6,2	100,0

$$X^2= 132.595 \quad SD= 16 \quad P= 0,000 \quad P<0.001 \quad \text{Önemli}$$

Buna göre; yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P= 0.000$ ve $P<0.001$ anlamlılık düzeyinde olduğundan, deneklerin yaş dağılımı ile çocuklara isim seçimi ile ilgili tutumları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Seçenekler:

- 1- Dini isim olmasına özen gösteririm.
- 2- Aile büyüklerimizin ismini seçerim.
- 3- Güncel isimler olmasına özen gösteririm.
- 4- Ünlü sanatçıların, sporcuların isimlerini seçerim.
- 5- Tarihi kahramanların isimlerini seçerim.

Araştırma evrenimiz Şanlıurfa'da ankete katılan deneklerin çocuklarına isim seçimi konusundaki tutumları Tablo 50'de görülmektedir. Buna göre; Şanlıurfa, aşiret geleneğinin yer yer devam ettirildiği ve geleneksel dini hayatın da canlılığının sürdüğü bir yer olduğundan, aileler çocuklarına isim seçiminde %39.5 oranında “dini isim olmasına özen gösteririm” demekte, %31.1 oranında da “aile büyüklerimizin isimlerini seçerim” demektedirler. “Güncel isim olmasına özen gösteririm” diyenler %18.2 olmakta, “ünlü sanatçıların, sporcuların isimlerini seçerim” diyenler ise %5'tir. Ramazan Karaman'ın Mersin örnekleminde yaptığı benzer çalışmada ise dini isimleri tercih edenler %34.10, aile büyüklerinin isimlerini tercih edenler %34.88 ve güncel isimleri tercih edenler de %24.04 olmaktadır.³³⁵

Bu çerçevede, yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P=0.000$ ve $P<0.001$ anlamlılık düzeyinde çıktığından deneklerin yaşları ile çocuklarına isim seçme konusunda çok önemli bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre; yaşlılar isim

³³⁵ Karaman, a.g.t., s. 135.

tercihi konusunda daha çok geleneği temsil ederken, genç kuşaklar daha bağımsız tercihlerde bulunabilmekteler. 15-25 yaş arasının %39'u, 26-35 yaş arasının %25.2'si, 36-45 yaş arasının %12.9'u ve 46-60 yaş arasının %2'si çocuklarına isim olarak "güncel isimleri tercih ederken, 61 ve yukarı yaşlarda ise hiç kimse bulunmamaktadır. Öte taraftan, 15-25 yaş arasından %13.3 oranında, 26-35 yaş arasında da %7.6 oranında çocuğa isim olarak "ünlü sanatçıların, sporcuların isimlerini seçerim" derken, ileriki yaşlarda kimse bulunmamaktadır.

Sonuç olarak, denilebilir ki, Şanlıurfa'da genel olarak çocuklara isim seçimi konusunda geleneksel tutumlar sürdürülmekle birlikte, genç kuşaklar arasında "güncel isimlerin, ünlü sanatçıların, sporcuların isimlerini seçme" eğiliminin de olduğunu söyleyebiliriz. Şanlıurfa'da yaşanan ve yaşanmakta olan hızlı toplumsal değişmelerden çocuğa isim seçme konusu da etkilenmekte ve farklı anlayışlar gelişebilmektedir.

1.10. Çocukların Eğitimi

Ülkemizde özellikle geleneksel yapının korunmaya çalışıldığı bölgelerimizde, aileler daha çok erkek çocuğunun eğitimine ağırlık vermekte olup, kıt imkanlarını onların eğitim masrafları için kullanırken, kız çocuğu için aileden alacağı eğitimi yeterli görerek, ya hiç okula göndermeme eğilimi ağır basmakta veya ancak, belli bir yaşa kadar okula gönderme eğilimi öne çıkmaktadır. Bu konuda, Cumhuriyet sonrası eğitim programlarında din eğitiminin yer alıp-almaması hususunda çeşitli dönemlerde farklı uygulamaların olması da ailelerin kız çocuklarını okula göndermesini olumsuz etkilediği kabul edilir.³³⁶

Bu bağlamda, Şanlıurfa'da kız çocuklarını okula göndermeme eğiliminin yanında, ya sadece ilköğretim yeterli görülmekte ya da dini eğitim veren okullar tercih edilmekle birlikte, yaşanan toplumsal değişmelerden bu tutumların da etkilendiği gözlenmektedir. Aşağıdaki tabloda da bu tutumları görmek mümkündür:

³³⁶Köktaş, a.g.e., s. 155.

Tablo 51, Deneklerin Yaş Dağılımına Göre Kız Çocuğuna Okul Tercihi Dağılımı

Yaş Dağılımı	N/%	İlköğretim	Lise	İmam-hatip lisesi	Kur'an kursu	yüksek okul	Eğitime gerek yoktur, evde aldığı eğitim yeterlidir	Toplam
15 – 25 arası	N %	13 12,4	14 13,3	17 16,2	16 15,2	43 41,0	2 1,9	105 100,0
26 – 35 arası	N %	8 6,1	22 16,7	33 25,0	15 11,4	50 37,9	4 3,0	132 100,0
36 – 45 arası	N %	19 16,4	11 9,5	38 32,8	23 19,8	22 19,0	3 2,6	116 100,0
46 – 60 arası	N %	42 42,4	3 3,0	28 28,3	18 18,2	1 1,0	7 7,1	99 100,0
61 ve yukarısı	N %	23 47,9	1 2,1	2 4,2	7 14,6	2 4,2	13 27,1	48 100,0
Toplam	N %	105 21,0	51 10,2	118 23,6	79 15,8	118 23,6	29 5,8	500 100,0

$$X^2 = 189.490 \quad SD = 20 \quad P = 0,000 \quad P < 0.001 \quad \text{Çok önemli}$$

Buna göre; yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P = 0.000$ ve $P < 0.001$ anlamlılık düzeyinde olduğundan, deneklerin yaş dağılımı ile kız çocuğuna okul tercihi ile ilgili tutumları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Araştırma evrenimiz Şanlıurfa'da ankete katılan deneklerin kız çocuğuna okul tercihi ile ilgili tutumları Tablo 51'de görülmektedir. Yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P = 0.000$ ve $P < 0.001$ anlamlılık düzeyinde olduğundan deneklerin yaş dağılımı ile kız çocuğuna okul tercihi arasında çok önemli bir ilişki olduğu görülmektedir. Buna göre; kız çocuğu için “eğitime gerek yoktur, evde aldığı eğitim yeterlidir” diyenler; 61 ve yukarı yaşlarda %27.1 oranında, 46-60 yaş arasında %7.1 oranında olurken, 26-35 yaş arasında %3, 15-25 yaş arasında da %1.9 oranında olmaktadır. Kız çocuğu için sadece “ilköğretim yeter” diyenler; 61 ve yukarı yaşlarda %47.9, 46-60 yaş arasında %42.4, 36-45 yaş arasında %16.4, 26-35 yaş arasında %6.1 ve 15-25 yaş arasında ise %12.4 oranındadır. Öte yandan, kız çocuğunun “yüksek okul, üniversite” ye kadar okumasını isteyenler; 15-25 yaş arasında %41, 26-35 yaş arasında %37.9, 36-45 yaş arasında %19, 46-60 yaş arasında %1, 61 ve yukarı yaşlarda ise %4.2 oranın görülmektedir.

Bu bağlamda, örneklemimiz Şanlıurfa'da yaşlı kuşaklar hala belli oranda kız çocuklarının okula gitmesi konusunda tutucu davranışlar gösterirken, genç kuşakların bu konuda, kız çocuklarının da istediği kadar okula gitmesi gerektiği doğrultusunda bir farklılaşma içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan, kız çocukları için

toplam olarak %23.6 oranında “İmam-Hatip Lisesi”, %15.8 oranında da “Kur’an Kursu” tercih edilmesi, okullarda yeterli düzeyde çocuklara din eğitimi verilmesi gerekliliği açısından anlamlı gözükmemektedir.

Tablo 52, Deneklerin Yaş Dağılımına Göre Çocukların Dini Terbiyeyi En İyi Aldıkları Yer Dağılımı

Yaş Dağılımı	N/%	Anne - babası verir	Cami eğitimi verir	okul verir	medreseler verir	dini eğitime gerek yoktur	Toplam
15 – 25 arası	N %	53 50,5	13 12,4	25 23,8	13 12,4	1 1,0	105 100,0
26 – 35 arası	N %	59 44,7	18 13,6	27 20,5	25 18,9	3 2,3	132 100,0
36 – 45 arası	N %	61 52,6	12 10,3	16 13,8	27 23,3		116 100,0
46 – 60 arası	N %	60 60,6	12 12,1	4 4,0	23 23,2		99 100,0
61 ve yukarısı	N %	36 75,0	4 8,3	1 2,1	7 14,6		48 100,0
Toplam	N %	269 53,8	59 11,8	73 14,6	95 19,0	4 ,8	500 100,0

$$X^2= 40.895 \quad SD= 16 \quad P= 0,001 \quad P<0.05 \quad \text{Önemli}$$

Buna göre; yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P= 0.001$ ve $P<0.05$ anlamlılık düzeyinde olduğundan, deneklerin yaş dağılımı ile çocukların dini terbiyeyi en iyi aldıkları yer konusundaki tutumları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Araştırma evrenimiz Şanlıurfa’da ankete katılan deneklerin çocukların dini terbiyeyi alabilecekleri en iyi yer konusundaki tutumları Tablo 52’de görülmektedir. Buna göre; denekler toplam olarak %53.8 oranında çocuğa en iyi dini terbiyeyi “anne-babası verir” demekle birlikte, yapılan Ki Kare anlamlılık testi sonucu $P=0.001$ ve $P<0.05$ anlamlılık düzeyinde olduğundan, deneklerin yaş dağılımı ile çocukların dini terbiyeyi en iyi aldıkları yer konusundaki tutumları arasında önemli bir ilişki vardır.

Buna göre; çocuğa en iyi terbiyeyi “anne-babası verir” diyenler; 15-25 yaş arasından %50.5 oranında, 26-35 yaş arasından %44.7 oranında olurken, 61 ve yukarı yaşlardan ise %75 oranında görülmektedir. Öte yandan, çocuğa dini terbiyeyi en iyi “okul verir” diyenler; 15-25 yaş arasından %23.8 oranında, 26-35 yaş arasında %20.5 oranında, 36-45 yaş arasından %13.8 oranında, 46-60 yaş arasından %4 oranında, 61 ve yukarı yaşlardan ise %2.1 oranında görülmektedir. Bu sonuçlar da,

çocukların dini terbiyeyi alacakları yer konusundaki oranlarda yaşlar arasında bir farklılaşmanın olduğunu göstermektedir.

Ayrıca, deneklerin toplam olarak %19'u çocuklara dini terbiyeyi en iyi veren yer olarak "medreseler verir" demesi, bölgede medreselerin hala alternatif din eğitimi veren kurum olarak devam ettiğinin bir göstergesi olabilir. Denekler, %14.6 oranında çocuklar için dini bilgiyi en iyi "okul verir" derken, %19 oranında "medreseler" verir demesi de önemlidir.

2- Aşiret Yapısında Değişim

Toplumsal bir örgütlenme biçimi olan aşiret, aynı soydan gelen ya da aralarında soy ilişkisi bulunan kabilelerin oluşturduğu en üst birliktir.³³⁷ Kabile ise; kan bağı ile akrabalık ilişkisi olan aileler topluluğudur. Buna göre; kabile kan akrabalığına, aşiretse daha geniş anlamda hısımlıkları da içeren soy-sop birliğine dayanır.³³⁸

Tam bir aşiret yapısı içerisinde aşiret hiyerarşisine göre her basamağın bir başı bulunduğu gibi, her aşiretin bir beyi, başı ya da reisi vardır. Aşiret reisinin aşiret üzerinde nüfuzu büyüktür. Aşiretin çekirdeğini "hanedan" aile oluşturur. Aşiret reisleri bu aileden çıkar. Aşiretin yönetimini ve karar süreçlerini tekeline bulunduran reise karşı, aşiret üyelerinin geniş bir yükümlülükleri vardır.³³⁹ Aşiret töre ve geleneklerinin ayırıcı özelliği, tam bir grup ya da topluluk bağlılığı göstermesidir. Bu anlamda, aşiret üyesi, grubuyla özdeşleşmiştir. Kendisini salt bir grup üyesi olarak tanımlayıp tüm davranış ve değer yargılarını gruba ya da topluluğa göre biçimlendirir. Bireyin rol ve konumu aşiret çerçevesinde belirlenir. Bu nedenle aşiret topluluğunun ayırıcı özelliği kendini bir bütün olarak kavramak ve toplu davranışta bulunmaktır. Sözelimi bir aşiret üyesine işlenen suç, tüm aşirete karşı işlenmiş sayılır. Ya da bir aşiret üyesinin işlediği suçtan ötürü, tüm aşiret suçlanır.

Diğer taraftan, aynı zamanda bir göçebe örgütlenmesi de olan aşiret topluluğunda temel değerler ve davranış güdülleri, namus-şeref, dostluk-kardeşlik,

³³⁷ Ahmet Özer, *Doğu Anadolu'da Aşiret Düzeni*, Boyut Yay. İstanbul, 1990. s. 72.

³³⁸ İsmail Beşikçi, *Doğu Anadolu'nun Düzeni*, E yay. İstanbul, 1969, s. 36.

³³⁹ Muzaffer Sencer, *GAP Bölgesinde Toplumsal Değişme Eğilimleri Araştırması I*, s. 606-607.

ün-san, yiğitlik ve konukseverlik gibi yargılardan oluşur.³⁴⁰ Bu yargılar, aşiret üyeleri üzerinde birer toplumsal baskı unsuru olarak da ortaya çıkmaktadır.

Yukardan beri yapısını ve genel özelliklerini ortaya koymaya çalıştığımız aşiret yapısı, Şanlıurfa'nın da içinde bulunduğu Doğu ve Güneydoğu bölgelerimizde, her ne kadar bir değişim ve dönüşüm yaşansa da geleneksel yapıya uygun olarak yer yer sürdürülmeye çalışıldığı bilinmektedir. Bu bağlamda, Şanlıurfa'da örneklemimizin aşiret yapısı ile ilgili tutumları aşağıda görülmektedir.

Tablo 53, Deneklerin Öğrenim Düzeyi İle Aşiret Yapısından Memnun Olup-Olmama Dağılımı

Öğrenim Düzeyi	N/%	Memnunum, insana güven veriyor	Memnunum, aramızda iyi bir dayanışma oluyor	Memnun değilim, rahat hareket edemiyoruz	Bu zamanda böyle şeylere gerek yoktur	Toplam
okuma-yazma bilmiyor	N 25 % 58,1	11	25,6	1	6	43
sadece okur-yazar	N 23 % 37,1	15	24,2	12	12	62
İlkokul mezunu	N 44 % 23,5	41	21,9	54	48	187
Ortaokul mezunu	N 6 % 8,7	16	23,2	21	26	69
Lise ve dengi okul mezunu	N 6 % 6,4	11	11,7	33	44	94
Üniversite mezunu	N 2 % 6,7	5	16,7	9	14	30
Toplam	N 106 % 21,9	99	20,4	130	150	485

$$X^2= 90.345 \quad SD= 15 \quad P= 0,000 \quad P<0.001 \quad \text{Önemli}$$

Buna göre; yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P= 0.000$ ve $P<0.001$ anlamlılık düzeyinde olduğundan, deneklerin öğrenim düzeyi ile aşiret yapısından memnun olup-olmama konusundaki tutumları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Araştırma evrenimiz Şanlıurfa'da ankete katılan deneklerin aşiret yapısından memnun olup-olmama durumları Tablo 53'te görülmektedir. Buna göre; deneklerin %21.9'u aşiret hayatından "memnunum, insana güven veriyor", %20.4'ü "memnunum, aramızda iyi bir dayanışma oluyor" derken, %26.8'i "memnun değilim, rahat hareket edemiyoruz", %30.9'u da "bu zamanda böyle şeylere gerek

³⁴⁰ Sencer, a.g.e., s. 609.

yoktur” demektedir. Görüldüğü gibi; her ne kadar aşiret yapısından bir memnuniyetsizlik olsa da, tabloda iki maddede memnun olduklarını söyleyenlerin toplamının %42.1 oranında olması, hala belli oranda aşiret yapısının korunduğunu göstermektedir. Muzaffer Sencer de bölge illeri üzerine yaptığı çalışmada aşiret yapısının en etkin olarak Şanlıurfa ve Diyarbakır’da sürdürüldüğünü belirtmektedir.³⁴¹

Diğer taraftan, yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P=0.000$ ve $P<0.001$ anlamlılık düzeyinde çıktığından, ankete katılan deneklerin öğrenim düzeyi ile aşiret yapısından memnun olup-olmama durumları arasında çok önemli bir ilişki olduğu görülmektedir. Öğrenim düzeyi yükseldikçe aşiret yapısından memnuniyetsizlik de artmakta iken, öğrenim düzeyi düştükçe de aşiret yapısından memnun olmada bir artış olduğu anlaşılmaktadır. Aşiret yapısından “memnunum, insana güven veriyor” diyenler; okuma-yazma bilmeyenlerin %58.1’i, sadece okur-yazar olanların %37.1’i, ilkokul mezunu olanların %23.5’i, ortaokul mezunu olanların %8.7’si, lise ve dengi okul mezunlarının %6.4’ü ve üniversite mezunu olanların da %6.7’si olmaktadır. Ayrıca, “bu zamanda böyle şeylere gerek yoktur” diyenler; üniversite mezunlarının %46.7’si, lise ve dengi okul mezunlarının %46.8’i, ortaokul mezunu olanların %37.7’si, ilkokul mezunu olanların %25.7’si, sadece okur-yazar olanların %19.4’ü, okuma-yazma bilmeyenlerin de %14’ü olması yine, bu görüşümüzü desteklemektedir.

Bu bağlamda, Şanlıurfa’da öğrenim düzeyi, geleneksel kabullerin ve anlayışların değişmesi noktasında önemli bir değişken olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda, bölgede ve Şanlıurfa’da halkın eğitim düzeyi yükseldikçe, bugün geçerliliği olmayan ve toplumsal problemlere neden olan bir takım geleneksel kabullerin, uygulamaların hayatiyetini yitireceğini söyleyebiliriz. Dolayısı ile, yetkililerin bölgenin eğitim düzeyinin yükselmesini sağlayacak projeler geliştirmesi kaçınılmaz olmaktadır.

³⁴¹Muzaffer Sencer, GAP Bölgesinde Toplumsal Değişme Eğilimleri Araştırması II, s. 336-337.

Tablo 54, Deneklerin Yaş Dağılımı İle Aşiret Kurallarına Uyup-Uymama Dağılımı

Yaş Dağılımı	N/%	Uyarım	İşime gelirse uyarım	Benim için önemli değil	Uymak zorundayım	Toplam
15 – 25 arası	N %	10 9,7	24 23,3	25 24,3	44 42,7	103 100,0
26 – 35 arası	N %	16 12,6	28 22,0	54 42,5	29 22,8	127 100,0
36 –45 arası	N %	38 33,9	25 22,3	24 21,4	25 22,3	112 100,0
46 - 60 arası	N %	55 57,9	17 17,9	14 14,7	9 9,5	95 100,0
61 ve yukarısı	N %	34 70,8	7 14,6	4 8,3	3 6,3	48 100,0
Toplam	N %	153 31,5	101 20,8	121 24,9	110 22,7	485 100,0

$$X^2= 133.257 \quad SD= 12 \quad P= 0,000 \quad P<0.001 \quad \text{Önemli}$$

Buna göre; yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P= 0.000$ ve $P<0.001$ anlamlılık düzeyinde olduğundan, deneklerin yaşları dağılımı ile aşiret kurallarına uyup-uymama konusundaki tutumları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Araştırma evrenimiz Şanlıurfa’da ankete katılan deneklerin aşiret kurallarına uyup-uymama tutumları Tablo 54’te görülmektedir. Buna göre; yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P=0.000$ ve $P<0.001$ anlamlılık değerinde bulunduğundan, deneklerin yaşları ile aşiret kurallarına uyup-uymamaları arasında çok önemli bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Yaşlar ilerledikçe aşiret kurallarına uyma isteğinde bir artış olurken, yaşlar düştükçe de bu istekte bir azalma olmaktadır. Aşiret kurallarına “uyarım” diyenler; 61 ve yukarı yaşların %70.8’i, 46-60 yaş arasının %57.9’u, 36-45 yaş arasının %33.9’u, 26-35 yaş arasının %12.6’sı ve 15-25 yaş arasının da %9.7’si olması yaşlar arasındaki tutum değişmesini göstermektedir. Yine, aşiret kuralları “benim için önemli değil” diyenler; 15-25 yaş arasının %24.3’ü, 26-35 yaş arasının %42.5’i, 36-45 yaş arasının %21.4’ü, 46-60 yaş arasının %14.7’si, 61 ve yukarı yaşların ise %8.3’ü olması da aşiret kurallarına uyma konusunda yaşlar arasındaki tutum değişikliğini ortaya koymaktadır.

Öte yandan, 15-25 yaş arasının %42.7’sinin aşiret kurallarına “uymak zorundayım” demesi, Şanlıurfa’da aşiret kurallarının belli oranlarda da olsa, gençler üzerinde bir toplumsal baskı oluşturduğu söylenebilir. Araştırma evrenimizde yapmış

olduğumuz gözlem ve mülakatlardan da, aşiret kurallarının bir değişim içerisinde olsa da, toplum üzerinde hala yaptırım gücünün olduğu kanaatine vardık.

Ayrıca, aşiret kurallarının etkinliği bölgede, kırsal alanla kent merkezleri arasında da farklılık olmaktadır. Muzaffer Sencer de bölge illeri üzerine yaptığı çalışmada aynı sonuca varmıştır.³⁴² Bizim, Şanlıurfa'nın kırsal bölgelerinden olan Harran yöresinde önceden yapmış olduğumuz çalışmada aşiret kurallarına “uyarım” diyenlerin oranı %43.2, “benim için önemli değil” diyenlerin oranı %10.4 olurken aynı oranlar bu çalışmamızda sırası ile %31.5 ve %24.9 olmaktadır.³⁴³

3- Teknoloji-Zaman Etkileşiminde Meydana Gelen Değişmeler

Teknolojik gelişmelerin gündelik hayatta oluşturduğu hızlı toplumsal değişmelere bağlı olarak, gelenek-modern ikileminde hayat anlayışlarında da farklılaşmalar meydana gelmektedir. Bu çerçevede, teknolojik olarak ileri ülkeler, geri ülkeleri büyük ölçüde etkilemektedir. Bunun nedeni, teknolojik olarak geri toplumların ileri toplumlarla yoğun bir etkileşim içinde birlikte yaşamalarıdır.³⁴⁴ Bu etkileşim sonucunda, teknoloji ile birlikte yoğun bir kültür empozisi de olduğundan, geleneksel toplumlar, kendi değer yargı ve kültürlerinden uzaklaşmaya başlar.

Buradan hareketle, günümüz sosyologları, teknolojiyi değişimin motoru olarak görürler. Kas gücüne dayanan organik enerjiden kömür ve demire, oradan elektrik ve petrole ve bugün nükleer enerjiye kadar uzanan insanlık tarihinin son 150 yıllık kısa zaman diliminde gerçekleştirilen teknik ilerlemenin ne kadar köklü değişmelere neden olduğu ortadadır. A. Toffler'in haklı olarak “üç dalga” dediği “tarım devrimi”, “endüstrileşme”, “bilgi ve iletişim teknolojileri” ayrı toplum modellerinin ortaya çıkmasına neden olan teknolojiye bu ilerlemenin önemini vurgulamaktadır.³⁴⁵

Son tahlilde, teknoloji toplumsal değişimle birlikte kendi kültürünü de icat etmektedir. Sanatta, eğlencede, iş bölümünde, gündelik hayatın şekillenmesinde, zaman anlayışında ve bireysel gereksinimlerde yeni alışkanlıklar, anlayışlar ve dahası kültür kalıpları sunmaktadır. Dolayısı ile, toplumlar modernleştikçe

³⁴² Sencer, a.g.e., s. 336.

³⁴³ Abuzar, a.g.t., s. 55.

³⁴⁴ Kongar, *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, s.376.

³⁴⁵ Arslantürk, M. Tayfun Amman, a.g.e., s. 405.

teknolojinin ürettiği bu ortak kültür etrafında benzeşmeye başlamaktadırlar. Bu da, geleneksel toplumlarda toplumsal çatışmanın, yozlaşmanın nedeni olabilmektedir.

3.1.Boş Zamanların Değerlendirilmesi

Modernizmin günlük hayatta getirdiği yeniliklerden biri de boş zaman kavramıdır. Boş zaman kavramı, çeşitli bakış açılarına göre farklı şekillerde tanımlanabilmekle birlikte, genel olarak; kişinin mesleki, ailesel ve toplumsal görevlerini yerine getirdikten sonra özgür iradesiyle girişebileceği dinlenme, eğlenme, bilgi ya da becerilerini geliştirme, toplum yaşamına gönüllü olarak katılma gibi bir dizi uğraşlar veya, bireyin çalışma saatleri dışında, uykuda geçen zamanının, işe gidip gelme zamanının ve zaruri gereksinimleri için (vücut temizliği yapmak, yemek yemek gibi) harcadığı zaman dışında kalan ve bireyin istediği gibi kullanacağı zamandır, ya da başka bir tanımla; bireyin çalışma ve diğer görevlerinden sonra özgür olarak dinlenme, toplumsal başarı ya da kişisel gelişmesi için kullandığı bir zaman olarak tanımlanmaktadır.³⁴⁶ Bu tanımlardan, boş zamanın temel görevlerden sonra özgür irade ile bireyin kişisel doyumları için yaptığı uğraşları içerdiğini söyleyebiliriz.³⁴⁷

Boş zaman uğraşlarının aynı zamanda toplumsal olgu haline gelmesi onu sosyolojinin konusu yapmaktadır. Boş zamanların değerlendirilmesi, bir topluluk tarafından yapılan, insanların dinlenme ve eğlenme gibi gereksinimlerini kapsayan toplumsal davranışlar ile gerçekleştirilir. Birey günün yorgunluğunu, sıkıcılığını boş zaman etkinlikleri ile üzerinden atar.³⁴⁸

Ancak, diğer taraftan, günümüzde oluşan hızlı toplumsal değişimler ve hareketlilikler, insanın günlük yaşamında bir takım kolaylıklar sağlamakla birlikte, kendisine ayıracağı boş zamanlarının da kalmamasına neden olmaktadır. Dolayısı ile bireyler sınırlı boş zamanlarını en iyi şekilde değerlendirecekleri ortamlar geliştirmektedirler.³⁴⁹

Bu çerçevede, hızlı toplumsal değişimlere bağlı olarak Şanlıurfa halkının boş zaman değerlendirme etkinliklerine baktığımızda; geleneksel çay ocağı- kahve

³⁴⁶Mahmut Tezcan, *Boş Zamanların Değerlendirilmesi Sosyolojisi*, Atilla Kitabevi, Ankara, 1994, s.8-9.

³⁴⁷Arslantürk, M. Tayfun Amman, *a.g.e.*, s. 329.

³⁴⁸Tezcan, *a.g.e.*, s.10.

³⁴⁹Perşembe, *a.g.t.*, s. 129.

kültürünün yaygın olduğu görülmektedir. Bunun yanında, dini cemaat ve tarikat sohbetleri, özellikle “Dergah ve çevresinde” yoğunlaşan namazlardan sonra cami zikir ve sohbetleri de emekli ve ileri yaşlılar için boş zaman değerlendirme ortamlarıdır.

Ayrıca, Şanlıurfa’da boş zaman etkinliği açısından “sıra geceleri” önemli bir başka etkinliktir. Kendi evlerinden ayrı olarak haftanın belli günlerinde akşamları bir araya gelmek için özel tutulan evlerde gerçekleştirilen “sıra geceleri” etkinliklerinde, çeşitli eğlence etkinliklerinden, oyun ve sohbetten müzik programlarına kadar bir sürü etkinlikler gerçekleştirilir. Hatta, şu anda şöhret olmuş Şanlıurfalı ses sanatçılarının yetişmesinde, bu sıra gecesini programlarının katkısı büyüktür. Ayrıca, ikram olarak da yöresel çiğ köfte, lahmacun, çay ve kahve-mırra sunulur. Masraflar, ya ortak bütçeden veya sırası ile her defa biri tarafından karşılanır.

Diğer taraftan, son zamanlarda hızla sayısı artan internet kafeler, halı sahalar gençler için boş zamanların geçirildiği mekanlardır. Yine, Üniversite öğrencilerine hizmet etmek için yeni yeni açılmaya başlayan kafeteryalar, kulüpler de gençlerin zaman geçirdiği yerler olmaktadır. Bunun yanında, genel olarak televizyon seyretme yaygın olmakla birlikte gazete okuma, kitap okuma alışkanlığı az da olsa vardır. Sinema kültürü de fazla yaygın değildir. İlin tek sineması yeni vizyonu ile 2001 yılında açılmıştır.

Kadınlar için özel boş zaman etkinliği genel olarak gündüz ev toplantıları şeklinde veya sohbet ortamlarında gerçekleştirilir. Kadınlar tarafından en çok yapılan gündüz televizyon izlemedir. Bunun dışında, kadınlara yönelik etkinlik alanları henüz farklılaşmamıştır.

Son tahlilde, Şanlıurfa’da yöresel-geleneksel etkinliklerin yanında, modern kent kültürü, eğlence ve sanat etkinlikleri henüz tam olarak yerleşmemiştir, diyebiliriz.

3.2. Müzik Seçimi ve Dinleme Tutumları

Ülkemizde, toplumsal değişme göstergelerinden birisi de toplumda dinlenen müzik türü ve müzik dinleme oranlarıdır. Toplumumuzda genel olarak kendine özgü Türk halk müziği, Türk sanat müziği gibi müzik türleri bulunurken, toplumumuzun değişim süreci içerisinde, belli dönemlerin toplumsal özelliklerine bağlı olarak

arabesk müzik üretilmiş ve bu müzik, özelde gençler arasında yaygın olarak dinlenirken son zamanlarda yabancı müzikler, pop türü müzikler daha yaygın bir şekilde ilgi görmektedir. Ayrıca, bu tür müzik yapan sanatçıların, giyim-kuşamları ile de toplumu etkilediği ve özellikle gençlerin giyim-kuşamlarını bu sanatçılara benzetme gayreti içinde oldukları da görülmektedir. Öte yandan, özellikle 1980 sonrasında ülkemizde dinsel kökenli cemaat ve tarikat yapılanması şeklindeki grupların toplumda artması ile birlikte, dinsel içerikli müzik yapımında da bir artış olmuştur.

Bu bağlamda, özellikle geleneksel yapının korunmaya çalışıldığı bölgelerimizde yabancı müziğe, pop türü müziğe karşı aşırı bir tepki verilmekte ve bu tür müziklerin bizim gelenek ve göreneklerimizi yansıtmadığı, toplumu olumsuz yönde etkilediği ve hatta dinen caiz olmadığı gibi eleştiriler getirilmekte ve özellikle yaşlı kuşakların bu tür müzik dinleyen gençlere iyi gözle bakmadıkları görülmektedir. Öte yandan, az da olsa bazı bireyler, dinen sakıncalı olduğu gerekçesi ile topluca bütün müziklere de tepkili olabilmektedirler.

Bu çerçevede, Şanlıurfa yer yer içinde bulunduğu bölgenin geleneksel yapısını yansıtmakla birlikte, yerel müzik kültürünün canlı olduğu bir yerdir. “Sıra geceleri” şeklinde kavramlaşmış olan, belli akşamlarda özel tutulmuş evlerde toplanma şeklinde icra edilen sohbet ortamlarında yöresel müzik şölenleri de yapılmaktadır. Hatta, Ülkemizde popüler olmuş bazı Şanlıurfalı ses sanatçılarının yetişmesinde, bu “sıra gecesi” kültürünün büyük rolü olduğu söylenmektedir. Bütün bunların yanında, Şanlıurfa’nın geçirmekte olduğu hızlı toplumsal değişmeler bağlamında, pop müzik ve yabancı müzik türleri de kentte gençler arasında dinlenmeye başlanmış olup ancak, yaşlı kuşak örf ve adetlere uymadığı gerekçesi ile bunlara son derece sert tepkiler vermekte oldukları gözlenmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda deneklerin müzik seçimi ile ilgili cevapları aşağıda görülmektedir.

Tablo 55, Deneklerin Yaşlara Göre Müzik Seçimi Dağılımı

Yaş Dağılımı	N/%	Müzik Seçimi							Toplam
		1	2	3	4	5	6	7	
15 – 25 arası	N	1	32	3	23	31	7	8	105
	%	1,0	30,5	2,9	21,9	29,5	6,7	7,6	100,0
26 – 35 arası	N		51	5	23	19	10	24	132
	%		38,6	3,8	17,4	14,4	7,6	18,2	100,0
36 –45 arası	N	9	44	4	16	7	20	16	116
	%	7,8	37,9	3,4	13,8	6,0	17,2	13,8	100,0
46 – 60 arası	N	20	35		7		26	11	99
	%	20,2	35,4		7,1		26,3	11,1	100,0
61 ve yukarısı	N	21	8		2		16	1	48
	%	43,8	16,7		4,2		33,3	2,1	100,0
Toplam	N	51	170	12	71	57	79	60	500
	%	10,2	34,0	2,4	14,2	11,4	15,8	12,0	100,0

$$X^2= 197.908 \quad SD= 24 \quad P= 0,000 \quad P<0.001 \quad \text{Önemli}$$

Buna göre; yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P= 0.000$ ve $P<0.001$ anlamlılık düzeyinde olduğundan, deneklerin yaş dağılımı ile müzik seçimi ile ilgili tutumları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Seçenekler:

- 1- Caiz olmadığı için hiç müzik dinlemem
- 2- Şarkı-türkü dinlerim.
- 3- Yabancı müzik dinlerim.
- 4- Arabesk dinlerim.
- 5- Pop müzik dinlerim.
- 6- İlahi, marş vb. dinlerim
- 7- Türk halk müziği dinlerim.

Araştırma evrenimiz Şanlıurfa’da ankete katılan deneklerin dinledikleri müzik seçimi ile ilgili durumları Tablo 55’te görülmektedir. Buna göre; deneklerin %10.2’si “caiz olmadığı için hiç müzik dinlemem” derken, %34’ü “şarkı, türkü dinlerim” demektedir, %2.4’ü “yabancı müzik dinlerim” derken (Erkan Perşembe’nin Ordu İlinde yaptığı çalışmada bu oran %11.1’dir),³⁵⁰ %14.2’si “arabesk dinlerim” demektedir, %11.4’ü “pop müzik dinlerim” derken, %15.8’i “ilahi, marş vb. dinlerim” demektedir ve %12’si de halk müziği dinlerim” demektedir.

Bu bağlamda, yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P=0.000$ ve $P<0.001$ anlamlılık düzeyinde olduğundan deneklerin yaş dağılımı ile müzik seçimi arasında çok önemli bir ilişki vardır. Buna göre; “caiz olmadığı için hiç müzik dinlemem” diyenler; 61 ve yukarı yaşlardan %43.8, 46-60 yaş arasından %20.2 oranında olurken, 36-45 yaş arasından %7.8, 26-35 yaş arasından % hiç bulunmamakta ve 15-

³⁵⁰Perşembe, a.g.t., s. 133.

25 yaş arasından da %1 oranında görülmektedir. Öte yandan, “pop müzik dinleyenler” 15-25 yaş arasından %29.5, 26-35 yaş arasından %14.4 ve 36-45 yaş arasından %6 oranında olurken 46 ve yukarı yaşlardan hiç kimsenin bulunmamasından, Şanlıurfa’da yaşanan toplumsal değişimlerden müzik konusundaki değişimi görmek mümkündür. Yaşlı kuşakların yeni müzik türlerine fazla ilgi göstermedikleri anlaşılmaktadır. Hatta, gözlemlerimize bağlı olarak, bu tür müzik dinleyenlere tepkili olduklarını daha önce söylemiştik.

Sonuç olarak, yaşanan hızlı toplumsal değişimler paralelinde, Şanlıurfa’da müzik anlayışı ve seçimi konusunda yeni müzik türlerine doğru bir değişim ve dönüşümün genç kuşaklar arasında başladığını söyleyebiliriz. Bu değişim, geleneğe bağlı olan yaşlı kuşakla genç kuşak arasında yer yer bir çatışmaya neden olabileceği de sanılmaktadır.

3.3. Dini ve Günlük Sorunları Çözmede İzlenen Yol

Din, inananlarına inançla birlikte bir dünya görüşü, bir yaşam tarzı da verdiğinden, gündelik hayata yönelik bir çok yaptırımlar da sunabilmektedir. Bu bağlamda İslam, gündelik hayatın bütün alanlarına yönelik farz, sünnet, haram, mekruh gibi değerlerde derecesine göre yaptırım ifade ettiği kabul edilen dinsel kavramlarla bazı uygulamalar getirmektedir.

Bu bağlamda, özellikle geleneksel toplumlarda gelenek ve törelerin yanı sıra, dinsel inançların önemli bir yeri olduğunda kuşku yoktur. Ancak, yaşanan toplumsal değişimler çerçevesinde modern anlayışların ortaya koyduğu yaşam tarzı, gelenek ve törelerin yanında bazı dinsel uygulamaların da işlevselliğini etkilemektedir. Bu anlamda, Müslüman toplumların batılılaşma ekseninde modern yaşam tarzı ile etkileşiminde bazı dini uygulamaları yerine getirmede güçlükler olabildiğinden, bireyler bir ikilem yaşayabilmektedirler. Genel olarak, Ülkemizde ve özelde de Şanlıurfa’da yaşanan hızlı toplumsal değişimler sürecinde toplumda böyle bir ikilemin olduğu düşünülmektedir. Gündelik hayatın akışı içerisinde gelişen ve değişen yeni anlayışlar çerçevesinde, karşılaşılan bazı yeni uygulama ve problemlerin dinsel açıdan bir sorun olup-olmaması, kendisini dindar hisseden bireyler açısından bir sorun olabilir. Bu anlamda, Şanlıurfa’da bu konu ile ilgili sorulan soruya verilen cevaplar aşağıdadır.

Tablo 56, Deneklerin Yaşlara Göre Günlük Hayatta Karşılaşılan Sorunun Dini Yönden Sakıncalı Olup-Olmamasını Araştırma Dağılımı

Yaş Dağılımı	N/%	Çok gereklidir	bazen gereklidir	gereksizdir	Toplam
15 - 25 arası	N %	43 41,0	47 44,8	15 14,3	105 100,0
26 - 35 arası	N %	66 50,0	54 40,9	12 9,1	132 100,0
36 -45 arası	N %	73 62,9	34 29,3	9 7,8	116 100,0
46 - 60 arası	N %	67 68,4	31 31,6		98 100,0
61 ve yukarısı	N %	39 83,0	6 12,8	2 4,3	47 100,0
Toplam	N %	288 57,8	172 34,5	38 7,6	498 100,0

$$X^2= 41.098 \quad SD= 8 \quad P= 0,000 \quad P<0.001 \quad \text{Önemli}$$

Buna göre; yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P= 0.000$ ve $P<0.001$ anlamlılık düzeyinde olduğundan, deneklerin yaş dağılımına göre, günlük hayatta karşılaşılan sorunun dini yönden sakıncalı olup-olmamasının araştırılması konusundaki tutumları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Araştırma evrenimiz Şanlıurfa’da ankete katılan deneklerin günlük hayatta karşılaşılan sorunun dini yönden sakıncalı olup-olmamasının araştırılması konusundaki tutumları Tablo 56’da görülmektedir. Buna göre; deneklerin %57.8’i “çok gereklidir” derken %34.5’i “bazen gereklidir” demekte ve %7.6’sı da “gereksizdir” demektedir. Aynı soru ile ilgili Erkan Perşembe Ordu İli örnekleminde yaptığı çalışmada, %30.2 oranında “çok gereklidir”, %51.6 oranında “bazen gerekli”, %18.2 oranında da “gereksizdir” çıkmıştır.³⁵¹ Buna göre; Şanlıurfa halkının günlük hayatında dinin işlevselliğinin daha etkin olduğunu söyleyebiliriz.

Ancak, yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P=0.000$ ve $P<0.001$ anlamlılık düzeyinde olduğundan deneklerin yaşlara göre, günlük hayatta karşılaşılan bir sorunun dini yönden sakıncalı olup-olmamasının araştırılması konusundaki tutumları arasında çok önemli bir ilişki olduğu ortaya çıkmaktadır. Buna göre; her ne kadar karşılaşılan sorunun dini yönden araştırılması gerektiği şeklinde bir eğilim olsa da yaşlar küçüldükçe bu anlayışta bir düşme olduğu anlaşılmaktadır. Günlük hayatta karşılaşılan bir sorunun dini yönden sakıncalı olup-olmamasının araştırılması “çok gereklidir” diyenlerin; 61 ve yukarı yaşlardan %83, 46-60 yaş arasından %68.4, 36-

³⁵¹Perşembe, a.g.t., s. 155.

45 yaş arasından %62.9, 26-35 yaş arasından %50, 15-25 yaş arasından da %41 oranında olması bu düşüncemizi doğrulamaktadır.

Diğer taraftan, toplumsal değişme açısından diğer bir konu da, günlük hayatta karşılaşılan sorunları çözmede izlenen yollardır. Geleneksel toplumlar, cemaatçi yapılanma içerisinde olurken, modern toplumlarda bireysellik öne çıkmaktadır. Dolayısı ile, geleneğin etkin olduğu toplumlarda bireysel kararlar verme, bağımsız hareket etme anlayışı güçleşmektedir. Bireyler, günlük hayatta her hangi bir sorunla karşılaşıldığında çözümünde bağımsız hareket etme yerine, sorunu yakın akrabalara ya da toplumda etkin otoriteye sahip şeyh, hoca, aşiret büyüğü gibi kişiliklere taşıyabilmektedirler. Oysa, değişime açık modern toplumlarda bireyler, sorunlarını başta kendileri çözmeyi dener, çözülmezse de konuyu bilen uzman kişilere sormayı tercih ederler. Bu tutum farklılığı, bize, toplumda oluşan geleneksellik-modernlik arasındaki geçişin ip uçlarını verebilir. Bu anlamda, Şanlıurfalıların böyle bir durumda yaptıkları uygulamayı aşağıdaki tablo ile anlamaya çalıştık.

Tablo 57, Deneklerin Yaş Dağılımına Göre Herhangi Bir Sorunu Çözmek İçin Kime Başvurdıkları Dağılımı

Yaş Dağılımı	N/%	Seçenekler								Toplam
		1	2	3	4	5	6	7	8	
15 – 25 arası	N	29	2	37	4	4	22	6		104
	%	27,9	1,9	35,6	3,8	3,8	21,2	5,8		100,0
26 – 35 arası	N	38	4	47	4	7	28	4		132
	%	28,8	3,0	35,6	3,0	5,3	21,2	3,0		100,0
36 – 45 arası	N	29	5	22	15	17	17	7	4	116
	%	25,0	4,3	19,0	12,9	14,7	14,7	6,0	3,4	100,0
46 – 60 arası	N	24	2	13	28	13	4	6	9	99
	%	24,2	2,0	13,1	28,3	13,1	4,0	6,1	9,1	100,0
61 ve yukarısı	N	9		3	23	2	1	2	8	48
	%	18,8		6,3	47,9	4,2	2,1	4,2	16,7	100,0
Toplam	N	129	13	122	74	43	72	25	21	499
	%	25,9	2,6	24,4	14,8	8,6	14,4	5,0	4,2	100,0

$$X^2 = 166.196 \text{ SD} = 28 \quad P = 0,000 \quad P < 0.001 \text{ Önemli}$$

Buna göre; yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P = 0.000$ ve $P < 0.001$ anlamlılık düzeyinde olduğundan, deneklerin yaş dağılımına göre, günlük hayatta karşılaşılan her hangi bir sorunu çözmek için kime başvurdıkları tutumları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Seçenekler:

1- Yakın Akrabalara sorarım.	6. Kendim düşünür karar veririm.
2- Cami İmamlarına sorarım.	7. Siyasilere sorarım.
3- Okumuş bilgili kimselere sorarım.	8. Dergahın imamına sorarım
4- Halkın itibar ettiği Şeyhlere, Hocalara sorarım.	
5- Aşiret büyüklerine sorarım.	

Araştırma evrenimiz Şanlıurfa'da ankete katılan deneklerin günlük hayatta karşılaşılan bir sorunu çözmek için kime başvurdıkları konusundaki tutumları Tablo 57'de görülmektedir. Buna göre; yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P=0.000$ ve $P<0.001$ anlamlılık düzeyinde olduğundan deneklerin yaşlara göre, günlük hayatta karşılaşılan bir sorunu çözmek için başvurdıkları kimseler arasında çok önemli bir ilişki olduğu ortaya çıkmaktadır. Şanlıurfa'da genel olarak bireysel, bağımsız hareket etme noktasında bir eğilim olmasa da yaşlar küçüldükçe bu yönde bir değişim olduğu anlaşılmaktadır. Bu konuda "kendim düşünür karar veririm" diyenlerin; 15-25 yaş arasından %21.2, 26-35 yaş arasından %21.2, 36-45 yaş arasından %14.7, 46-60 yaş arasından %4, 61 ve yukarı yaşlardan da %2.1 oranında olması bu görüşümüzü desteklemektedir. Yine, sorunu çözmek için "halkın itibar ettiği şeyhlere, hocalara sorarım" diyenlerin; 61 ve yukarı yaşlardan %47.9, 46-60 yaş arasından %28.3, 36-45 yaş arasından %12.9, 26-35 yaş arasında %3 ve 15-25 yaş arasından %3.8 olması da yukarıdaki görüşümüzü desteklemektedir. Şanlıurfa'da ve bölgede geleneksel yapıya dayalı olarak, toplum üzerinde şeyh, molla, hoca gibi dini otorite kabul edilen kişiliklerin etkin olduğu bilinmektedir. Ancak, Şanlıurfa'da yaşlar düştükçe bu anlayışta bir değişimin olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuçta, Şanlıurfa halkının günlük hayatta karşılaştığı herhangi bir sorununun çözümünde geleneksel yollara başvurmakla birlikte yaşlara göre, bir değişim ve dönüşümün yaşanmakta olduğunu söyleyebiliriz.

4- Kitle İletişim Araçları İle İlgili Tutumlar

Toplumsal değişme açısından kitle iletişim araçlarının önemi büyüktür. Günümüzde artık en ücra alanlara kadar yayılma ve etkileme gücüne erişmiş olan bu araçlar, neredeyse dünyayı kitle toplumu haline dönüştürme gücünü elinde tutmaktadır.³⁵² Genel olarak, yazılı iletişimde gazete, dergi vb., sözlü ve görüntülü iletişimde televizyon, radyo, sinevizyon, fax, telefon gibi araçların teknolojik çağla keşfedilip yaygınlık kazanması, dünyanın kutupları arasındaki mesafeyi iyice daraltmış, bir ülkede meydana gelen olaylar diğer bir ülkede anında bilinir olmuştur. Bu şekilde aynı zamanda bir kültür aktarımı da yapan bu araçlar, toplumları geleneksel kültür ve değerlerinden kopararak yeni bir anlayış çerçevesinde kendisine

³⁵²Marshall, Sosyoloji Sözlüğü, s. 484-485

göre “modern” bir insan tipi oluşturma eğilimindedir.³⁵³ Dolayısı ile, toplumun sosyo-kültürel yapısında önemli gelişme ve değişmelere neden olduğundan³⁵⁴ buna, bir anlamda modern yaşam tarzı adı altında kültürel değiştirme de diyebiliriz. Bu da, geleneksel yapılar için bir tehdit unsuru olabilir.

Diğer taraftan, kitle iletişim araçlarının görevleri olarak bilinen haber verme, eğitime, kamuoyu oluşturma, siyasal sürece katılma ve denetleme, ulusal bütünleşmeyi sağlamak gibi işlevleri de toplumsal sorunların çözümü noktasında önemlidir. Bu araçlar ile verilen mesajların ve bilgilerin toplumda yer bulması ile birlikte bireyin hayatında uygulama alanı bulması, birçok sorunu çözebilir ve yurttaşın düşünce, bilgi, beceri ve davranışlarında istenen değişiklikler oluşturulabilir.³⁵⁵ Bu anlamda toplum eğitiminde de kitle iletişim araçlarının ne kadar etkili ve önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.³⁵⁶ Bu açıdan, kitle iletişim araçları, sanıldığı gibi yalnızca bir haberleşme, eğlence, eğitim ve kültür fonksiyonunu icra eden unsurlar değildir. “Mass Media”, aynı zamanda etkili bir kültür değiştirme ve kontrol aracıdır.³⁵⁷

Bu çerçevede, bir toplumun kitle iletişim araçları ile ilişki derecesi o toplumun dünya ile bütünleşme ve geleneksel yapısından uzaklaşma noktasında ne kadar değişebileceğinin ip uçlarını verebilir. Ancak, geleneksel toplumlarda oluşturduğu değişmelerden dolayı, toplumun bir kısmı tarafından bu araçlara karşı, yaygınlık kazanmasını istememe eğilimi de olabilir.

Bu bilgilere dayalı olarak, hızlı toplumsal değişim süreci içindeki Şanlıurfa halkının kitle iletişim araçları ile ilişkilerinin belirlenmesi, yaşanan değişimin anlaşılması açısından önemli gözükmemektedir.

³⁵³Ersin Gürdoğan, *Kültür ve Sanayileşme*, İz Yay. İstanbul, 1991, s. 39.

³⁵⁴Ali Rıza Aydın, *Dini İnkârın Psiko-Sosyal Nedenleri*, OMÜ. Sos. Bil. Enst. Samsun, 1995, (Basılmamış Doktora Tezi), s. 50.

³⁵⁵Cevat Geray, “Toplumsal ve Eğitsel Açıdan Türkiye’de Radyo ve Televizyon Yayınlarının Amaç, İlke ve Öncelikleri Üzerine Bir Deneme” Ankara Ü. Eğitim Fak. Dergisi, 1971, Cilt:1, s. 39.

³⁵⁶Aysel Aziz, *Televizyonun Yetişkin Eğitimindeki Yeri ve Önemi*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1975, s.29.

³⁵⁷ Özyurt, M. Said Doğan, a.g.e., s. 158.

Tablo 58, Deneklerin Yaş Dağılımına Göre Gazete Okuma Dağılımı

Yaş Dağılımı	N/%	Her gün bir gazete okurum	Günde düzenli olarak birkaç gazete takip ederim	Haftada birkaç gün okurum	Çok seyrek, elime geçerse okurum	Gazete okumam	Toplam
15 – 25 arası	N %	20 19,0	4 3,8	37 35,2	32 30,5	12 11,4	105 100,0
26 – 35 arası	N %	28 21,2	9 6,8	40 30,3	35 26,5	20 15,2	132 100,0
36 – 45 arası	N %	24 20,7	2 1,7	31 26,7	37 31,9	22 19,0	116 100,0
46 – 60 arası	N %	10 10,1	3 3,0	21 21,2	18 18,2	47 47,5	99 100,0
61 ve yukarısı	N %	1 2,1		4 8,3	8 16,7	35 72,9	48 100,0
Toplam	N %	83 16,6	18 3,6	133 26,6	130 26,0	136 27,2	500 100,0

$$X^2= 107.033 \text{ SD}= 16 \text{ P}= 0,000 \text{ P}<0.001 \text{ Önemli}$$

Buna göre; yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P= 0.000$ ve $P<0.001$ anlamlılık düzeyinde olduğundan, deneklerin yaş dağılımına göre, gazete okuma tutumları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Araştırma evrenimiz Şanlıurfa’da ankete katılan deneklerin gazete okuma tutumları Tablo 58’de görülmektedir. Buna göre; deneklerin %16.6’sı “her gün bir gazete okurum” derken, %3.6’sı “günde düzenli olarak birkaç gazete takip ederim” demektedir, 26.6’sı “haftada birkaç gün okurum” derken, %26’sı “çok seyrek, elime geçerse okurum” demektedir ve %27.2’si de “gazete okumam” cevabını vermektedir. Bu sonuçlara göre, düzenli bir şekilde her gün gazete okuyanlar toplam olarak bizim çalışmada %20.2 (%16.6 + %3.6) oranında olurken, Ali Akdoğan’ın Rize örneği çalışmasında %40.2,³⁵⁸ Erkan Perşembe’nin Ordu’nun iki köyünde yaptığı çalışmada %8.7,³⁵⁹ Celalettin Çelik’in Konya örneği çalışmasında %30³⁶⁰ oranında bulunmuştur. Görüldüğü gibi Şanlıurfa’da günlük düzenli gazete okuma alışkanlığı Rize ve Konya’ya göre daha düşüktür.

Diğer taraftan, yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P=0.000$ ve $P<0.001$ anlamlılık değerinde bulunduğundan, deneklerin yaşları ile gazete okuma alışkanlıkları arasında çok önemli bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Tablodan, genel

³⁵⁸ Akdoğan, a.g.e., s. 118.

³⁵⁹ Perşembe, a.g.t., s. 122.

³⁶⁰ Çelik, a.g.e., s. 192.

olarak yaşlar düştükçe gazete okuma alışkanlığının yükseldiği anlaşılmaktadır. Gazete “okumam” diyenler; 61 ve yukarı yaşların %72.9’u, 46-60 yaş arasının %47.5’i, 36-45 yaş arasının %19’u, 26-35 yaş arasının %15.2’si, 15-25 yaş arasının da %11.4’ü olması, Şanlıurfa’da yaşlar düştükçe düzenli veya düzensiz bir şekilde gazete okuma alışkanlığında bir artış olduğu düşüncesini doğrulamaktadır.

Buradan, gençlerin kitle iletişim aracı olarak gazete ile ilişkilerinin yaşlılara oranla daha yüksek olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 59, Deneklerin Yaşlara Göre Televizyonda Haber ve Yorumları İzleme Dağılımı

Yaş Dağılımı	N/%	Sık	Bazen	Ara sıra	Hiç	Toplam
15 – 25 arası	N %	33 31,4	31 29,5	31 29,5	10 9,5	105 100,0
26 – 35 arası	N %	66 50,0	43 32,6	18 13,6	5 3,8	132 100,0
36 –45 arası	N %	64 55,2	33 28,4	16 13,8	3 2,6	116 100,0
46 – 60 arası	N %	48 48,5	24 24,2	22 22,2	5 5,1	99 100,0
61 ve yukarı	N %	10 20,8	9 18,8	10 20,8	19 39,6	48 100,0
Toplam	N %	221 44,2	140 28,0	97 19,4	4 8,4	500 100,0

$$X^2= 92.629 \text{ SD}= 12 \text{ P}= 0,000 \text{ P}<0.001 \text{ Önemli}$$

Buna göre; yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P= 0.000$ ve $P<0.001$ anlamlılık düzeyinde olduğundan, deneklerin yaş dağılımına göre, televizyonda haber ve yorumları izleme tutumları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Araştırma evrenimiz Şanlıurfa’da ankete katılan deneklerin televizyonda haber ve yorumları izleme durumları Tablo 59’da görülmektedir. Buna göre, haber ve yorumları “sık” olarak izlerim diyenler %44.2, “bazen” izlerim diyenler %28, “ara sıra” izlerim diyenler %19.4, “hiç” izlemem diyenler %8.4 oranındadır.

Diğer taraftan, yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P=0.000$ ve $P<0.001$ anlamlılık düzeyinde bulunduğundan deneklerin yaşları ile haber ve yorumları izleme durumları arasında çok önemli bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Haber ve yorumları “sık” izleyenler; 15-25 yaş arasının %31.4’ü, 26-35 yaş arasının %50’si, 36-45 yaş arasının %55.2’si, 46-60 yaş arasının %48.5, 61 ve yukarı yaşların ise

%20.8'i olmaktadır. Buna göre, televizyonda haber ve yorumları 26-45 yaş arasının en fazla izleyenler olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 60, Deneklerin Yaşlara Göre Televizyonda Sanat ve Magazin Programlarını İzleme Dağılımı

Yaş Dağılımı	N/%	Sık	Bazen	Ara sıra	Hiç	Toplam
15 - 25 arası	N %	13 12,4	22 21,0	44 41,9	26 24,8	105 100,0
26 - 35 arası	N %	11 8,3	29 22,0	68 51,5	24 18,2	132 100,0
36 -45 arası	N %	3 2,6	15 13,0	55 47,8	42 36,5	115 100,0
46 - 60 arası	N %	2 2,0	8 8,1	28 28,3	61 61,6	99 100,0
61 ve yukarısı	N %			6 12,8	41 87,2	47 100,0
Toplam	N %	29 5,8	74 14,9	201 40,4	194 39,0	498 100,0

$$X^2= 113.396 \text{ SD}= 12 \text{ P}= 0,000 \text{ P}<0.001 \text{ Önemli}$$

Buna göre; yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P= 0.000$ ve $P<0.001$ anlamlılık düzeyinde olduğundan, deneklerin yaş dağılımına göre, televizyonda sanat ve magazin programlarını izleme tutumları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Araştırma evrenimiz Şanlıurfa'da ankete katılan deneklerin televizyonda sanat ve magazin programlarını izleme durumları Tablo 60'ta görülmektedir. Buna göre; sanat ve magazin programlarını deneklerin %5.8'i "sık" izlerken, %14.9'u "bazen", %40.4'ü "ara sıra" izlemekte ve %39'u da "hiç" izlememektedir.

Diğer taraftan, yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P=0.000$ ve $P<0.001$ anlamlılık değerinde çıktığından, deneklerin yaş dağılımı ile sanat ve magazin programlarını izleme durumları arasında çok önemli bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre; yaşlar düştükçe televizyonda sanat ve magazin programlarını izleme eğiliminde bir artış olduğu anlaşılmaktadır. Bu programları "sık" izleyenler; 15-25 yaş arasının %12.4'ü, 26-35 yaş arasının %8.3'ü, 36-45 yaş arasının %2.6'sı, 46-60 yaş arasının %2'si, 61 ve yukarı yaşlardan ise hiç bulunmaması, yaşlar düştükçe sanat ve magazin programlarını izlemede artış olduğu düşüncesini doğrulamaktadır. Öte yandan, bu programları "hiç" izlemeyenler; 61 ve yukarı yaşların %87.2'si, 46-60 yaş arasının %61.6'sı, 36-45 yaş arasının %36.5'i, 26-35 yaş arasının %18.2'si ve 15-25 yaş arasının %24.8 oranında olması yine yukarıdaki düşüncüyü desteklemektedir.

Tablo 61, Deneklerin Yaş Dağılımına Göre Televizyonda Dini ve Ahlaki Yayınları İzleme Dağılımı

Yaş Dağılımı	N/%	Sık	bazen	Ara sıra	Hiç	Toplam
15 - 25 arası	N %	12 10,4	25 24,9	55 52,4	13 12,4	105 100,0
26 - 35 arası	N %	18 13,6	56 42,4	49 37,1	9 6,8	132 100,0
36 -45 arası	N %	32 12,1	50 46,6	34 29,3		116 100,0
46 - 60 arası	N %	31 24,5	36 36,4	27 27,3	5 5,1	99 100,0
61 ve yukarısı	N %	10 31,3	16 37,5	14 33,3	8 16,7	48 100,0
Toplam	N %	96 19,2	188 37,6	181 36,2	35 7,0	500 100,0

$$X^2= 55.081 \text{ SD}= 12 \text{ P}= 0,000 \text{ P}<0.001 \text{ Önemli}$$

Buna göre; yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P= 0.000$ ve $P<0.001$ anlamlılık düzeyinde olduğundan, deneklerin yaş dağılımına göre, televizyonda dini ve ahlaki programları izleme tutumları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Araştırma evrenimiz Şanlıurfa'da ankete katılan deneklerin televizyonda dini ve ahlaki programları izleme durumları Tablo 62'de görülmektedir. buna göre; bu programları "sık" izleyenler %19.2, "bazen" izleyenler %37.6, "ara sıra" izleyenler %36.2, "hiç" izlemeyenler ise %7 oranında görülmektedir. Görüldüğü gibi, Şanlıurfa'da televizyondaki dini ve ahlaki yayınları izleme oranı oldukça yüksektir. Hasan Dam'ın Yetişkinlerin Din eğitimi çalışmasında televizyondaki dini içerikli programları daima izleyenlerin oranı %11.3,³⁶¹ Ali Akdoğan'ın çalışmasında %18.7³⁶² bulunurken, Niyazi Akyüz'ün çalışmasında dini programlar en çok izlenen programlar arasındadır.³⁶³

Diğer taraftan, 1985³⁶⁴ yılında ve daha sonra da 1987³⁶⁵ yılında TRT'nin yaptırdığı araştırmada televizyonda olması istenen en çok programlar arasında dini

³⁶¹ Dam, a.g.t., s. 153.

³⁶² Akdoğan, a.g.e., s. 122.

³⁶³ Akyüz, a.g.t., s. 89.

³⁶⁴ TRT, Türkiye Radyo ve Televizyon Programları Kamuoyu Araştırması, TRT Yayın Planlama Koordinasyon ve Değerlendirme Başkanlığı, Ankara, 1985, s. 74.

³⁶⁵ TRT, Türkiye Radyo ve Televizyon Programları Kamuoyu Araştırması (Aralık 1987), TRT Yayın Planlama Koordinasyon ve Değerlendirme Başkanlığı, Ankara, 1987, s.41.

yayınlar da bulunmaktadır. Bu sonuçlar toplumumuzun bu konulardaki hassasiyetini göstermektedir.

Diğer taraftan, yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P=0.000$ ve $P<0.001$ anlamlılık düzeyinde bulunduğundan, deneklerin yaşlara göre dini yayınları izleme tutumları arasında çok önemli bir ilişki bulunmuştur. Buna göre; yaşlar ilerledikçe dini yayınları izleme oranlarında da bir artış olduğu anlaşılmaktadır. Televizyonda dini ve ahlaki yayınları “sık” izleyenler; 61 ve yukarı yaşların %31.3’ü, 46-60 yaş arasının %24.5’i, 36-45 yaş arasının %12.1’i, 26-35 yaş arasının %13.6’sı ve 15-25 yaş arasının %10.4 oranında olması, bu görüşü doğrulamaktadır. Yine, Hasan Dam’ın çalışmasında³⁶⁶ ve Mehmet Mete’nin, televizyon yayınlarının Türk toplumu üzerindeki etkisi üzerine yaptığı çalışmada³⁶⁷ da aynı şekilde, yaşlar düştükçe dini yayınları tercihte bir düşüş olduğu sonucu bulunmuştur. Ayrıca, Mehmet Bayyigit’in, Üniversite öğrencileri üzerine yaptığı çalışmada dini yayınları izlemenin alt sıralarda tercih edilmesi³⁶⁸ yine, gençlerin yaşlılara oranla daha düşük seviyede tercih ettiklerini desteklemektedir.

Son tahlilde, modernleşmenin ve toplumsal değişimin önemli etkenlerinden biri olan kitle iletişim araçlarının, Şanlıurfa halkını da etkilediğini ve belli düzeyde de olsa halkın yaşam tarzını belirlediğini söyleyebiliriz. Gözlemlerimiz de bunu desteklemektedir.

5- Ahlaki Yapıdaki Değişmeler

Genel anlamda ahlak, mutlak olarak iyi olduğu düşünülen ya da belli bir yaşam anlayışından kaynaklanan davranış kuralları bütünü, veya bir kimsenin iyi niteliklerini ya da kişiliğini ifade eden tutum ve davranışlar bütünü, huy, başka bir bakış açısıyla da; insanların kendisine göre yaşadıkları, kendilerine rehber aldıkları ilkeler bütünü ya da kurallar toplamına verilen isim olarak tanımlanmaktadır.³⁶⁹

Bu tanımlardan da hareketle, iyi olan, yapılması uygun olan davranışları belirleyen ahlak kuralları, zamandan zamana ve toplumdan topluma değişebilmektedir. Bir yerde hoş karşılanan herhangi bir hareket, başka bir toplumda

³⁶⁶Hasan Dam, a.g.t., s. 154.

³⁶⁷Mehmet Mete, *Televizyon Yayınlarının Türk Toplumu Üzerindeki Etkisi*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı yay. Ankara, 1999, s. 58.

³⁶⁸Bayyigit, a.g.t., s. 129.

³⁶⁹Cevizci, a.g.e., s. 16.

nefret edilen bir şey olabilir. Örneğin, Hindistan'da Brahmanlar için ineğe hizmet etmek, saygı göstermek iyi bir huy ve bir ineği öldürmek ya da onun etini yemek en büyük suçlardan olurken, başka toplumlarda böyle bir anlayış yoktur. Ya da, kendilerini şerefsiz saydıkları bir durumda harakiri adını verdikleri intihar eylemini iyi bir davranış kabul eden Japonlara karşılık, Müslümanlar intiharı büyük günah olarak değerlendirirler. Bu gibi örnekler, ahlaki fikirlerin toplumdan topluma, çevreden çevreye veya zamanla değişebildiklerini, bugün bile her yerde az çok bir farklılaşma olduğunu söyleyebiliriz. Ancak, az çok farklılık olsa da her toplumda geçerli olan evrensel ahlak ilkelerinin olduğu da bir gerçektir.³⁷⁰

Diğer taraftan, toplumların yapılarına göre, ahlak kuralları katı, baskıcı, ya da kısıtlayıcı olabilmektedir. Geleneksel toplumlarda, cemaatçi yapı gereği örf ve adetler, toplum üzerinde toplumsal baskı yönünden katı bir baskı unsuru olup, toplumsal değişimin önünde bir engel olabilmektedir. Bu anlamda, geleneksel yapının korunduğu toplumlarda bireysel davranışlar sınırlı olduğu için, toplum tarafından ahlaki sapmalara sert yaptırımlar uygulandığından ahlaki yozlaşmaya daha az rastlanır. Ancak, toplumsal değişimin etkisi ile geleneğin, örf ve adetlerin toplumda işlevselliğinin azalması ile birlikte, toplumda bir takım ahlaki yozlaşmalarda artış olabilir.

Bu çerçevede, Şanlıurfa halkının ahlak yönünden toplumun ne gibi değişim geçirmekte olduğu konusundaki düşünceleri, toplumsal değişim süreci içinde olan Şanlıurfa'da ahlaki sapmaların anlaşılması açısından önemli gözükmetedir. Bu konu ile ilgili anket sorusunda deneklerden birden fazla şık işaretleyebilecekleri belirtildiğinden, verilen cevaplar kendi aralarında gruplandırılmıştır.

³⁷⁰Hüseyin Peker, *Din ve ahlak Eğitimi, Psikolojik ve Metodik Esasalar*, Aksiseda Matbaası, Samsun,1998, s. 183-184.

Tablo 62, Deneklerin Yaşlara Göre Eskiye Oranla Son Zamanlarda Hangi Ahlaki Bozulmalarda Artış Olduğu Düşüncesi Dağılımı

Yaş Dağılımı	N/%	Seçenekler					Toplam
		1	2	3	4	5	
15 – 25 arası	N	11	15	7	7	65	105
	%	10,5	14,3	6,7	6,7	61,9	100,0
26 – 35 arası	N	12	9	10	7	94	132
	%	9,1	6,8	7,6	5,3	71,2	100,0
36 – 45 arası	N	7	6	7	11	85	116
	%	6,0	5,2	6,0	9,5	73,3	100,0
46 – 60 arası	N	6	5	13	11	64	99
	%	6,1	5,1	13,1	11,1	64,6	100,0
61 ve yukarısı	N	4	1	2	4	37	48
	%	8,3	2,1	4,2	8,3	77,1	100,0
Toplam	N	40	36	39	40	345	500
	%	8,0	7,2	7,8	8,0	69,0	100,0

$$X^2 = 22.340 \quad SD = 16 \quad P = 0,133 \quad P > 0.05 \text{ Önemsiz}$$

Buna göre; yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P = 0.133$ ve $P > 0.05$ anlamlılık düzeyinde olduğundan, deneklerin yaş dağılımına göre, eskiye göre son zamanlarda hangi ahlaki bozulmalarda artış olduğu konusundaki düşünceleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Seçenekler:

- 1- Zina etmek.
- 2- Faiz alıp-verme, içki içme ve kumar oynamada.
- 3- Hırsızlık, faiz, içki içme, kumar oynama, zina etme.
- 4- Yalan, hırsızlık yapma, faiz, içki içme, kumar oynama, zina etme.
- 5- Sigara içme, yalan söyleme, hırsızlık yapma, faiz alıp-verme, içki içme, kumar oynama, zina etme, adam öldürme.

Araştırma evrenimiz Şanlıurfa’da ankete katılan deneklerin eskiye oranla hangi ahlaki bozulmalarda artış olduğuna ilişkin görüşleri Tablo 62’de görülmektedir. Deneklerden bu soruda birden fazla şık işaretleyebilecekleri söylendiğinden, verilen cevaplar kendi aralarında gruplandırılarak, tablodaki seçenekler elde edilmiştir. Buna göre denekler suç oranlarında artış olarak; %8 oranında sadece “zina etmek”, %7.2 oranında “faiz alıp-verme, içki içme, kumar oynama”, %7.8 oranında “hırsızlık, faiz, içki içme, kumar oynama, zina etme”, %8 oranında “yalan söyleme, hırsızlık yapma, faiz alıp-verme, içki içme, kumar oynama, zina etme” ve %69 oranında bütün suçlar diye “sigara içme, yalan söyleme, hırsızlık yapma, faiz alıp-verme, içki içme, kumar oynama, zina etme ve adam öldürme” gibi davranışlar belirtilmiştir.

Bu sonuçlara göre; her ne kadar yapılan Ki Kare analiz testi sonucu “P” değeri “0.05”ten büyük olduğundan, deneklerin yaş dağılımı ile eskiye göre ahlaki yönden toplumda oluşan değişimleri değerlendirmeleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ancak, genel olarak denekler tarafından soruda belirtilen bütün davranışlarda %69 oranında bir artış olduğu düşünüldüğünden, Şanlıurfa’da yaşanan hızlı toplumsal değişimlerden ahlaki yapının da etkilendiğini söyleyebiliriz. Mülakatlarımız esnasında birebir görüştüğümüz özellikle orta yaşın üzeri bireyler; eskiye göre Şanlıurfa’da ahlaki açıdan bir çözülmenin olduğunu, bunun da son zamanlarda Şanlıurfa’da yaşanan gelişmelerin doğurduğu değişim ve dönüşümden kaynaklandığını belirtmişlerdir.

6- Politikacıları Değerlendirme

Dinin inananlarına bir yaşam tarzı ve bir dünya görüşü vermesi bağlamında, öteden beri sürekli din ve siyaset ilişkileri tartışmaların odağında olmuştur. Geleneksel toplumlarda devletin oluşumunda ve gündelik hayatın belirlenmesinde din, büyük ölçüde işlevsel olurken, batıda devlet yapısında “laiklik” anlayışının ortaya çıkması ile birlikte, devlet yönetiminden uzaklaşarak bireysel alanlara çekilmeye başlamıştır.³⁷¹ Ancak, geleneksel yapının korunduğu veya korunmaya çalışıldığı toplumlarda dinin sosyal hayatta ve devlet siyasetinde etken olduğu görülmektedir.³⁷²

Bu çerçevede, Şanlıurfa halkının siyasetçileri değerlendirirken dindar olup-olmamalarını ne ölçüde önemsediklerini anlamaya çalıştık. Bunun bize, dinin siyasette belirleyiciliği konusunda ip ucu vereceğini düşünmekteyiz.

³⁷¹M. Emin Köktaş, *Din ve Siyaset*, Vadi Yay. Ankara, 1997, s. 43.

³⁷²Günter Kehr, *Din Sosyolojisi*, Çev: Semahat Yüksel, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 1992, s. 93-94.

Tablo 63, Deneklerin Yaşlara Göre Politikacıları Değerlendirirken Dindarlıklarına Bakıp-Bakmama Dağılımı

Yaş Dağılımı	N/%	Evet	hayır	bazen	dindar olmaları o kadar önemli değil, çalışan olm. Önemli	Toplam
15 - 25 arası	N %	26 24,8	17 16,2	36 34,3	26 24,8	105 100,0
26 - 35 arası	N %	39 29,5	24 18,2	37 28,0	32 24,2	132 100,0
36 -45 arası	N %	57 50,0	15 13,2	28 24,6	14 12,3	114 100,0
46 - 60 arası	N %	65 65,7	9 9,1	20 20,2	5 5,1	99 100,0
61 ve yukarısı	N %	37 77,1	1 2,1	9 18,8	1 2,1	48 100,0
Toplam	N %	224 45,0	66 13,3	130 26,1	78 15,7	498 100,0

$$X^2= 77.152 \quad SD= 12 \quad P= 0,000 \quad P<0.001 \text{ Önemli}$$

Buna göre; yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P= 0.000$ ve $P<0.001$ anlamlılık düzeyinde olduğundan, deneklerin yaş dağılımına göre, politikacıları değerlendirirken dindarlıklarına bakıp-bakmama tutumları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Araştırma evrenimiz Şanlıurfa’da ankete katılan deneklerin siyasetçileri dindarlık yönünden değerlendirip-değerlendirmeme dağılımları Tablo 63’te görülmektedir. Buna göre; politikacıları dindarlık yönünden değerlendirmeye deneklerin %45’i “evet”, %13.3’ü “hayır”, %26.1’i “bazen” ve %15.7’si de “dindar olmaları o kadar önemli değil çalışan olmaları önemli” demektedirler.

Diğer taraftan, yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P=0.000$ ve $P<0.001$ anlamlılık değerinde çıktığından deneklerin yaş dağılımı ile politikacıları dindarlık yönünden değerlendirme arasında çok önemli bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre; yaşlar ilerledikçe politikacıları dindarlık yönünden değerlendirmede bir artış olduğu, yaşlar düştükçe de azalma olduğu görülmektedir. Ali Akdoğan’ın Rize örneği çalışmasında da aynı sonuç bulunmuştur.³⁷³ Çalışmamızda; “Evet” politikacıları dindarlıklarına göre değerlendiririm diyenler; 61 ve yukarı yaşların %77.1’i, 46-60 yaş arasının %65.7’si, 36-45 yaş arasının %50’si, 26-35 yaş arasının %29.5’i ve 15-25 yaş arasının %24.8’i olması, “yaşlar düştükçe politikacıları dindarlık yönünden değerlendirmede de bir düşme olduğu” düşüncemizi

³⁷³ Akdoğan, a.g.e., s. 232.

desteklemektedir. Öte yandan, “dindar olmaları önemli değil, çalışkan olmaları önemli” diyenler; 61 ve yukarı yaşların %2.1’i olurken 15-25 yaş arasının %24.8’i olması da bu düşünceyi doğrulamakta ve politikacıları değerlendirmede yaşlılara göre gençlerin önceliğinin değişmekte olduğunu göstermektedir.

Son tahlilde, Şanlıurfa’da siyasetçileri değerlendirirken dindarlık ölçeği ne kadar önemli veya dikkate alındığı konusunda, hala büyük oranda din belirleyici olurken, gençlerin daha az oranda “evet” şıkkını işaretlemelerinden bir değişimin yaşanmakta olduğunu söyleyebiliriz.

7- Giyim-Kuşam İle İlgili Tutumlar

Geleneksel toplum yapısında meydana gelen toplumsal değişmelerin bir göstergesi de giyim-kuşam biçimindeki farklılaşmalardır. Genellikle geleneksel yapıda, örf ve adetleri, geleneği yansıtan tek düze yerel giysiler tercihte öne çıkarken, değişimin boyutuna göre giyim-kuşamda da farklılaşma olabilmektedir.

Şanlıurfa ve içinde bulunduğu bölge, kendine özel giyim-kuşamı ile dikkat çekmektedir. Bu anlamda Şanlıurfa’da iklimin de etkisi ile giyim-kuşamda diğer bölgelerimize göre farklı folklorik özellikler görülmektedir. Erkekler, şalvar, yerel paltolar, entari (hicaz fistanı), sarık, agel veya puşi denilen başörtüsü giyim olarak tercih ederken kadınlar, yine yerel entariler, başörtüler, cübbe denilen mantolar ve daha çok hicaz kültürüne dayanan renga-renk kumaşlardan farklı biçimlerde hazırlanmış olan elbiseler (bu elbiseleri daha çok Arapça konuşan vatandaşlar giyer) giyerler. Kent merkezinden kırsal kesimlere doğru gidildikçe bu giyim-kuşam biçiminin yoğunlaştığını görmek mümkündür. Hatta özellikle kırsal kesimde bu giysileri giyme noktasında bir toplumsal baskının da olduğu, farklı giyim tercihinin iyi gözle bakılmadığı da gözlenmiştir. Son zamanlardaki hızlı toplumsal değişmelerin etkisi ile bu toplumsal baskı, kent merkezinde biraz kırılmaya başlamıştır.

Bu çerçevede, Şanlıurfa halkının giyim-kuşam biçimindeki değişimleri tespit etmeye çalıştık:

Tablo 64, Deneklerin Yaş Dağılımına Göre Takım-Elbise Giyme Dağılımı

Yaş Dağılımı	N/%	Takım-Elbise Giyme				Toplam
		Her zaman	Sık	Bazen	Hiç	
15 - 25 arası	N %	1 1,7	3 5,0	21 35,0	35 58,3	60 100,0
26 - 35 arası	N %	6 7,2	16 19,3	31 37,3	30 36,1	83 100,0
36 - 45 arası	N %	4 6,1	11 16,7	26 39,4	25 37,9	66 100,0
46 - 60 arası	N %	4 6,7	6 10,0	25 41,7	25 41,7	60 100,0
61 ve yukarısı	N %		1 5,0	7 35,0	12 60,0	20 100,0
Toplam	N %	15 5,2	37 12,8	110 38,1	127 43,9	289 100,0

$$X^2 = 17.362 \quad SD = 12 \quad P = 0,136 \quad P > 0.05 \text{ Önemsiz}$$

Buna göre; yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P = 0.136$ ve $P > 0.05$ anlamlılık düzeyinde olduğundan, deneklerin yaş dağılımına göre, takım-elbise giyme tutumları arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Araştırma evrenimiz Şanlıurfa'da ankete katılan erkek deneklerin takım-elbise giyme durumları Tablo 64'te görülmektedir. Buna göre; deneklerin %5.2'si "her zaman", %12.8'i "sık", %38.1'i "bazen" takım-elbise giyerken, %43.9'u da "hiç" giymemektedir. Yapılan Ki Kare analiz testinde "P" değeri "0.05"ten büyük olduğundan yaşlarla takım-elbise giyme arasında anlamlı bir ilişki de bulunamamıştır.

Tablo 65, Deneklerin Yaşlara Göre Yerel Giysi (Hicaz Fistanı) Giyme Dağılımı

Yaş Dağılımı	N/%	Yerel Giysi (Fistan) Giyme				Toplam
		Her zaman	Sık	Bazen	Hiç	
15 - 25 arası	N %			9 15,0	51 85,0	60 100,0
26 - 35 arası	N %		1 1,2	20 24,1	62 74,7	83 100,0
36 - 45 arası	N %	1 1,5	5 7,6	29 43,9	31 47,0	66 100,0
46 - 60 arası	N %	1 1,7	11 18,3	37 61,7	11 18,3	60 100,0
61 ve yukarısı	N %	3 15,0	12 60,0	4 20,0	1 5,0	20 100,0
Toplam	N %	5 1,7	29 10,0	99 34,3	156 54,0	289 100,0

$$X^2 = 155.651 \quad SD = 12 \quad P = 0,000 \quad P < 0.001 \text{ Önemli}$$

Buna göre; yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P= 0.000$ ve $P<0.001$ anlamlılık düzeyinde olduğundan, deneklerin yaş dağılımına göre, yerel giysi olarak hicaz fistanı giyme tutumları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Araştırma evrenimiz Şanlıurfa’da ankete katılan erkek deneklerin yerel giysi olarak hicaz fistanı giyme durumları Tablo 65’te görülmektedir. Buna göre deneklerden bu giysiyi “her zaman” giyen %1.7, “sık” giyen %10, “bazen” giyen %34.3 olurken, “hiç” giymeyen %54 oranında olmaktadır.

Diğer taraftan, yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P=0.000$ ve $P<0.001$ anlamlılık düzeyinde çıktığından deneklerin yaş dağılımı ile entari “hicaz fistanı” giymeleri arasında çok önemli bir ilişki vardır. Buna göre; yaşlar düştükçe entari “hicaz fistanı” giyme oranında bir düşme olurken yaşlar ilerledikçe de artmaktadır. Bu giysiyi “sık” giyenler; 61 ve yukarı yaşların %60’ı, 46-60 yaş arasının %18.3’ü, 36-45 yaş arasının %7.6’sı olurken 26-35 yaş arasının sadece %1.2’si olmakta ve 15-25 yaş arasından da kimse bulunmamaktadır. Diğer taraftan, bu giysiyi “hiç” giymeyenler; 15-25 yaş arasının %85’i, 26-35 yaş arasının %74.7’si, 36-45 yaş arasının %47’si olurken, 46-60 yaş arasının %18.3’ü, 61 ve yukarı yaşların ise %5’i olmaktadır.

Tablo 66, Deneklerin Yaşlara Göre Mini Etek Giyme Dağılımı

Yaş Dağılımı	N/%	Mini Etek Giyme			Toplam
		Sık	Bazen	Hiç	
15 – 25 arası	N	1	5	39	45
	%	2,2	11,1	86,7	100,0
26 – 35 arası	N		4	45	49
	%		8,2	91,8	100,0
36 – 45 arası	N		2	47	49
	%		4,1	95,9	100,0
46 – 60 arası	N			39	39
	%			100,0	100,0
61 ve yukarısı	N			28	28
	%			100,0	100,0
Toplam	N	1	11	198	210
	%	,5	5,2	94,3	100,0

$$X^2= 11.619 \quad SD= 8 \quad P= 0,169 \quad P>0.05 \text{ Önemsiz}$$

Buna göre; yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P= 0.169$ ve $P>0.05$ anlamlılık düzeyinde olduğundan, bayan deneklerin yaş dağılımına göre, mini etek giyme tutumları arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Ankete katılan bayan deneklerin mini etek giyme durumları Tablo 66’da görülmektedir. Buna göre deneklerin %0.5’i “sık”, %5.2’si “bazen” giyerken,

%94.3'ü de “hiç” giymemektedir. Görüldüğü gibi, Şanlıurfa’da bayanların giyim tercihinde mini etek fazla bir yer tutmamaktadır. Bunda, gözlem ve mülakatlarımıza dayanarak gelenekten ve dini anlayıştan gelen kabullerin ve toplumsal baskının etkisinin büyük olduğunu düşünmekteyiz. Diğer taraftan, yapılan Ki Kare anlamlılık testi sonucu “P” değeri “0.05”ten büyük olduğundan, deneklerin yaş dağılımı ile mini etek giyme tutumları arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Tablo 67, Deneklerin Yaşlara Göre Yöresel Bayan Giysisi Giyme Dağılımı

Yaş Dağılımı	N/%	Yöresel Bayan Giysisi Giyme				Toplam
		Her Zaman	Sık	Bazen	Hiç	
15 - 25 arası	N %	1 2,2	1 2,2	5 11,1	38 84,4	45 100,0
26 - 35 arası	N %	2 4,1	3 6,1	8 16,3	36 73,5	49 100,0
36 -45 arası	N %	6 12,2	2 4,1	7 14,3	34 69,4	49 100,0
46 - 60 arası	N %	16 41,0	7 17,9	8 20,5	8 20,5	39 100,0
61 ve yukarısı	N %	25 89,3	2 7,1		1 3,6	28 100,0
Toplam	N %	50 23,8	15 7,1	28 13,3	117 55,7	210 100,0

$$X^2= 122.648 \quad SD= 12 \quad P= 0,000 \quad P<0.001 \text{ Önemli}$$

Buna göre; yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P= 0.000$ ve $P<0.001$ anlamlılık düzeyinde olduğundan, bayan deneklerin yaş dağılımına göre, yöresel bayan giysisi giyme tutumları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Araştırma evrenimiz Şanlıurfa’da bayan deneklerin yöresel bayan giysisi giyme durumları Tablo 67’de görülmektedir. Buna göre; deneklerin %23.8’i “her zaman”, %7.1’i “sık”, %13.3’ü “bazen” giyerken, %55.7 oranında da “hiç” giymemektedir.

Diğer taraftan, yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P=0.000$ ve $P<0.001$ anlamlılık düzeyinde çıktığından, deneklerin yaş dağılımı ile yöresel bayan giysisi giyme durumları arasında çok önemli bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre; yaşlar düştükçe yöresel bayan giysileri tercih etmede de bir düşme olurken ileri yaşlara doğru bir artış olmaktadır. “Her zaman” yöresel bayan giysisi giyen denekler; 61 ve yukarı yaşların %89.3’ü, 46-60 yaş arasının %41’i, 36-45 yaş arasının

%12.2'si olurken, 26-35 yaş arasının %4.1'i ve 15-25 yaş arasının da %2.1'i olmaktadır. Yine, yöresel giysiler “hiç” giymeyenler; 15-25 yaş arasının %84.4'ü, 26-35 yaş arasının %73.5'i, 36-45 yaş arasının %69.4'ü olurken, 46-60 yaş arasının %20.5'i, 61 ve yukarı yaşların ise %3.6'sı olmaktadır.

Bu sonuçlar; yaşlar düştükçe yöresel bayan giysisi giymede bir düşme olurken, yaşlar ilerledikçe de artış olduğu düşüncemizi doğrulamaktadır. Sonuç olarak, Şanlıurfa'da yaşanan hızlı toplumsal değişmeden gündelik hayatın görünümlerinden bireylerin giyim-kuşam biçimlerinin de etkilendiğini ve geleneksel çizgiden bir farklılaşmanın yaşandığını söyleyebiliriz.

8- Parayı Değerlendirme

Tablo 68, Deneklerin Yaş Dağılımına Göre Para Değerlendirme Dağılımı

Yaş Dağılımı	N/%	bank aya yatırırım	altın alırım	döviz alırım	tarla veya hayvan alırım	ticarette kullanırım	emlak alırım	hayır işlerin de kullanırım	faizsiz finans kurumların da değerlendiririm	Toplam
15 – 25 arası	N %	13 12,4	13 12,4	18 17,1	6 5,7	20 19,0	18 17,1	11 10,5	6 5,7	105 100,0
26 – 35 arası	N %	10 7,6	30 22,9	32 24,4	5 3,8	22 16,8	19 14,5	8 6,1	5 3,8	131 100,0
36 – 45 arası	N %	2 1,8	31 27,7	20 17,9	10 8,9	28 25,0	9 8,0	6 5,4	6 5,4	112 100,0
46 - 60 arası	N %	2 2,1	33 35,1	9 9,6	8 8,5	15 16,0	14 14,9	9 9,6	4 4,3	94 100,0
61 ve yukarısı	N %		17 36,2	5 10,6	12 25,5	4 8,5	5 10,6	3 6,4	1 2,1	47 100,0
Toplam	N %	27 5,5	124 25,4	84 17,2	41 8,4	89 18,2	65 13,3	37 7,6	22 4,5	489 100,0

$$X^2= 73.559 \text{ SD}= 28 \text{ P}= 0,000 \text{ P}<0.001 \text{ Önemli}$$

Buna göre; yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P= 0.000$ ve $P<0.001$ anlamlılık düzeyinde olduğundan, deneklerin yaş dağılımına göre, para değerlendirme tutumları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Araştırma evrenimiz Şanlıurfa'da ankete katılan deneklerin tasarruf amaçlı parayı değerlendirme tutumları Tablo 68'de görülmektedir. Buna göre; deneklerin %5.5 'i “bankaya yatırırım”, %25.4'ü “altın alırım”, %17.2'si “döviz alırım”, %8.4'ü “tarla veya hayvan alırım”, %18.2'si “ticarete kullanırım”, %13.3'ü “emlak alırım”,

%7.6'sı "hayır işlerinde kullanırım", %4.5'i de "faizsiz finans kurumlarında kullanırım" demektedir.

Diğer taraftan, yapılan Ki Kare anlamlılık testi sonucu $P=0.000$ ve $P<0.001$ anlamlılık düzeyinde çıktığından deneklerin yaş dağılımı ile para değerlendirme tutumları arasında çok önemli bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle tasarruf amaçlı banka tercih edilmesinde yaşlar arasında farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Deneklerden parayı "bankaya yatırırım" diyenler; 15-25 yaş arasının %12.4'ü, 26-35 yaş arasının %7.6'sı olurken, 36-45 yaş arasının %1.8'i, 46-60 yaş arasının %2.1'i olmakta, 61 ve yukarı yaşlardan ise "hiç" bulunmamaktadır. Ayrıca, "altın alırım" diyenler; 61 ve yukarı yaşların %36.2'si, 46-60 yaş arasının %35.1'i, 36-45 yaş arasının %27.7'si olurken, 26-35 yaş arasının %22.9'u ve 15-25 yaş arasının da %12.4'ü olmaktadır.

Geleneksel yapının korunduğu toplumlarda tasarruf aracı olarak daha çok altın, tarla ve emlak gibi geleneksel yatırım alanları yaygınlık kazanırken, modernizmin getirdiği değerlerden biri olan bankaya karşı çekimser bir tavır olduğu bilinmektedir.³⁷⁴ Yukarıdaki oranlardan Şanlıurfa'da da bu anlamda bir tutum olduğu görülürken, az da olsa genç yaşlarda parayı bankada değerlendirme eğiliminin de başladığı anlaşılmaktadır. Yapmış olduğumuz gözlem ve mülakatlar da bu düşüncemizi desteklemektedir.

9- Faiz İle İlgili Tutumlar

Dinler, insanların manevi hayatları ile ilgilendiği gibi, değişik oranlarda maddi hayatları ile ilgili bakış açıları da vermektedir. Bu anlamda, din-ekonomi ilişkisi her zaman tartışma konusu olmuştur. Hatta Max Weber, kimi zaman dinin ekonomiyi, kimi zaman da ekonominin dini yönlendirebileceğinden bahsetmiştir.³⁷⁵ İslam da kendi sistematığı içerisinde faiz ile alış-veriş yapmayı yasaklamıştır.³⁷⁶ Ancak, modernizm ekseninde yaşanan toplumsal değişimler bağlamında, ticaret hayatına banka sektörünün girmesi ve kapitalist anlayışların toplumda yer bulması, bireylerin faiz ile ilgili tutumlarında önemli farklılaşmalara neden olmuştur. Bu çerçevede özellikle, geleneksel dini anlayışın etkin olduğu Müslüman toplumlarda

³⁷⁴ Perşembe, a.g.t., s. 107.

³⁷⁵ Aron, a.g.e., s. 375.

³⁷⁶ Kur'an-ı Kerim, Bakara, 2/275, Al-i İmran, 3/130

bireylerin, faiz konusunda zaman zaman bir ikilem yaşadıkları görülmekte, bir taraftan değişen ticaret hayatının bir şekilde banka ve faiz ile ilişkili olması, diğer taraftan dini anlayışın bu konudaki yasaklayıcı tutumu, bireyleri bir tercihe sürüklemektedir. Ya da bu ikisi arasında bir yol bulma arayışları ortaya çıkmaktadır.

Bu bağlamda, geleneksel dini hayatın canlı olduğu Şanlıurfa’da halkın faiz ile ilgili tutumlarının belirlenmesi, yaşanan toplumsal değişimin anlaşılması açısından önemli görülmektedir.

Tablo 69, Deneklerin Yaş Dağılımına Göre Faiz İle İlgili Tutum Dağılımı

Yaş Dağılımı	N/%	faiz haramdır, hiçbir şekilde alınıp verilemez	faiz haramdır ama bu zamanda faizsiz ticaret yapılamaz	faizin haram olup olmaması benim için önemli değildir	Toplam
15 - 25 arası	N %	71 69,6	23 22,5	8 7,8	102 100,0
26 - 35 arası	N %	88 67,2	37 28,2	6 4,6	131 100,0
36 - 45 arası	N %	90 78,3	23 20,0	2 1,7	115 100,0
46 - 60 arası	N %	78 82,1	16 16,8	1 1,1	95 100,0
61 ve yukarısı	N %	36 76,6	11 23,4		47 100,0
Toplam	N %	363 74,1	110 22,4	17 3,5	490 100,0

$$X^2= 16.185 \text{ SD}= 8 \text{ P}= 0,040 \text{ P}<0.05 \text{ Önemli}$$

Buna göre; yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P= 0.040$ ve $P<0.05$ anlamlılık düzeyinde olduğundan, deneklerin yaş dağılımına göre faiz ile ilgili tutumları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Araştırma evrenimiz Şanlıurfa’da ankete katılan deneklerin faiz alıp-verme konusundaki tutumları Tablo 69’da görülmektedir. Buna göre; deneklerin %74.1’i “faiz haramdır, hiçbir şekilde alınıp verilemez”, %22.4’ü “faiz haramdır ama bu zamanda faizsiz ticaret yapılamaz” derken, %3.5 oranında da “faizin haram olup olmaması benim için önemli değil” demektedir.

Diğer taraftan, yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P=0.040$ ve $P<0.05$ anlamlılık düzeyinde çıktığından deneklerin yaş dağılımı ile faiz alıp-verme konusundaki tutumları arasında önemli bir ilişki vardır. Genel olarak, Şanlıurfa’da faiz konusunda isteksiz bir tutum olsa da, yaşlar düştükçe bir farklılaşma olduğu

anlaşılmaktadır. “Faiz haramdır, hiçbir şekilde alınıp-verilemez” diyenler; 61 ve yukarı yaşların %76.6’sı, 46-60 yaş arasının %82.2’si, 36-45 yaş arasının %78.3’ü olurken, 26-35 yaş arasının %67.2’si ve 15-25 yaş arasının da %69.6’sı olmaktadır. “Faizin haram olup-olmaması benim için önemli değil” diyenler; 15-25 yaş arasının %7.8’i, 26-35 yaş arasının %4.6’sı olurken, 36-45 yaş arasının %1.7’si ve 46-60 yaş arasının %1.1’i olması, 61 ve yukarı yaşlarda da hiç kimsenin olmaması, az da olsa yaşlar arasındaki farklılaşmayı göstermektedir.

Ancak, bütün bunların yanında, Şanlıurfa halkının faiz konusunda büyük oranda olumsuz ve isteksiz bir tutum içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Genel toplam olarak %74.1 oranında hiçbir şekilde tavize yanaşmayanların olması ve %22.4 oranında da faizin haram olduğu kabul edilmekle birlikte ticaretle de bir şekilde mecbur kalındığının söylenmesi bu düşüncemizi desteklemektedir. Öte yandan, Fikret Efe Bayburt İli çalışmasında “faiz almayı kesinlikle kabul etmem” diyenlerin oranını %89.4 oranında bulmuştur.³⁷⁷

10- Güney Doğu Anadolu Projesi (GAP) İle İlgili Düşünceler

Kuruluş amacı, Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamına giren yörelerin süratle kalkındırılması, yatırımların gerçekleştirilmesi için; plan, altyapı, ruhsat, konut, sanayi, maden, tarım, enerji, ulaştırma ve diğer hizmetleri yapmak veya yaptırmak, yöre halkının eğitim düzeyini yükseltmek için gerekli tedbirleri almak veya aldirmek, kurum ve kuruluşlar arasındaki koordinasyonu sağlamak olan Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı, 6 Kasım 1986 tarih ve 20334 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 388 sayılı kanun hükmünde kararname ile kurulmuştur. GAP Yüksek Kurulu, teşkilatın en yüksek karar organı olup her türlü plan, proje ve programları inceleyerek karara bağlar. GAP Yüksek Kurulu, Başbakan veya görevlendireceği bir Devlet Bakanı’nın başkanlığında, GAP’tan Sorumlu Devlet Bakanı, DPT Müsteşarlığı’nın bağlı olduğu Devlet Bakanı ile Bayındırlık ve İskan Bakanından oluşur. GAP İdaresi; Başkanlık Ankara’da ve Bölge Müdürlüğü Şanlıurfa’da olmak üzere örgütlenmiştir.

"Güneydoğu Anadolu Projesi" kavramı, Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde yapımı öngörülen barajlar, hidroelektrik santraller ile sulama tesislerinin yanı sıra

³⁷⁷ efe, a.g.t., s. 211.

kentsel ve kırsal altyapı, tarımsal altyapı, ulaştırma, sanayi, eğitim, sağlık, konut, turizm ve diğer sektördeki yatırımları da içine alan ve yörenin topyekün sosyo-ekonomik kalkınmasını hedefleyen, çok sektörlü, entegre ve sürdürülebilir bir kalkınma anlayışı ile elele alınan bir bölgesel kalkınma projesi olarak anlaşılmaktadır.³⁷⁸

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), hedef olarak; Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak illeri olmak üzere sekiz ili kapsamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin en büyük yatırımlarından olan GAP, bütün kalkınma projeleri gibi, toplumsal yapıya bilinçli ve planlı bir müdahaledir. Dolayısı ile toplumsal yapıyı değiştirici, dönüştürücü etkilere sahiptir. Entegre bir bölgesel kalkınma projesi olan GAP için bu çok daha geçerlidir. Bu nedenle gerek projenin toplumsal olumsuz etkilerine karşı önlemler almak, gerekse de toplum tarafından benimsenebilecek ve toplum katılımını sağlayacak tarzda projeler ve politikalar üretmek ve uygulayabilmek için mevcut toplumsal yapının çok iyi anlaşılması projenin başarısı ve sürdürülebilir bir kalkınmanın sağlanması açısından bir zorunluluktur. Bunun sağlanabilmesi ise toplumun bilimsel yöntemlerle incelenmesini gerektirmektedir.³⁷⁹

Bu bağlamda, bir anlamda GAP'ın merkezi konumunda bulunan Şanlıurfa halkının bu projeye bakışını, beklentilerini belirlerken, GAP'ın temel hedeflerinden biri olan “bölgenin ekonomik olarak kalkınmasını sağlamak” ilkesinin toplumda ne derece anlam bulduğunu, etkili olduğunu anlamaya çalıştık.

³⁷⁸<http://www.gap.gov.tr/Turkish/Frames/fr1.html>, 13.05.2003.

³⁷⁹T.C.Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Güneydoğu Anadolu Projesi Sosyal Eylem Planı, Ankara, Haziran, 1999, s. 1.

Tablo 70, Deneklerin Yaş Dağılımına Göre GAP'ın Geçim Durumlarına Katkısı İle İlgili Tutum Dağılımı

Yaş Dağılımı	N/%	GAP'ın Ailelerin Geçim Durumunu Etkilemesi					Toplam
		1	2	3	4	5	
15 – 25 arası	N %	14 13,3	8 7,6	49 46,7	18 17,1	16 15,2	105 100,0
26 – 35 arası	N %	26 19,7	6 4,5	65 49,2	19 14,4	16 12,1	132 100,0
36 -45 arası	N %	20 17,2	6 5,2	55 47,4	21 18,1	14 12,1	116 100,0
46 – 60 arası	N %	21 21,2	10 10,1	39 39,4	16 16,2	13 13,1	99 100,0
61 ve yukarısı	N %	1 2,1	7 14,6	20 41,7	6 12,5	14 29,2	48 100,0
Toplam	N %	82 16,4	37 7,4	228 45,6	80 16,0	73 14,6	500 100,0

$$X^2 = 26.183 \quad SD = 16 \quad P = 0,052 \quad P > 0.05 \text{ Önemsiz}$$

Buna göre; yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P = 0.052$ ve $P > 0.05$ anlamlılık düzeyinde olduğundan, deneklerin yaş dağılımına göre GAP'ın geçim durumlarına etkisi ile ilgili tutumları arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Seçenekler:

- 1- Olumlu yönde etkiliyor.
- 2- Olumsuz yönde etkiliyor.
- 3- Şu ana kadar bir etkisi olmadı.
- 4- İleride geçim durumuma katkı yapacağına inanıyorum.
- 5- Geçim durumuma herhangi bir katkı yapacağına inanmıyorum.

Araştırma evrenimiz Şanlıurfa'da ankete katılan deneklerin GAP ile ilgili olarak geçim durumlarına katkısı yönündeki tutumları Tablo 70'te görülmektedir. Buna göre; deneklerin %16.4'ü “olumlu yönde etkiliyor”, %7.4'ü “olumsuz yönde etkiliyor”, %45.6'sı “şu ana kadar bir etkisi olmadı”, %16'sı “ileride geçim durumuma katkı yapacağına inanıyorum” derken ve %14.6'sı da “geçim durumuma herhangi bir katkı yapacağına inanmıyorum” demektedir. Görüldüğü gibi, aslında halkın GAP'tan büyük beklentileri olmakla birlikte, henüz yeterli düzeyde cevap verilemediği anlaşılmaktadır. Projenin henüz tamamlanmamış olması da elbette bunda etkindir. Diğer taraftan, yapılan Ki Kare anlamlılık testinde “P” değeri “0.05”ten büyük olduğu için deneklerin yaşları ile GAP'ın ekonomik durumlarına katkısı konusundaki düşünceleri arasında önemli bir ilişki bulunamamıştır.

Ancak, bütün kalkınma projeleri, toplumsal yapıya bilinçli ve planlı bir müdahale olduğundan, toplumsal yapıyı değiştirici, dönüştürücü hedefleri de vardır. Bu anlamda, son zamanlarda Şanlıurfa'nın yaşamakta olduğu hızlı toplumsal

değişimlerde GAP'ın etkisi şüphesiz büyüktür. 1994'ten beri Şanlıurfa'da bulunmanın da katkısı ile bu dönemden itibaren burada gözle görülür bir şekilde meydana gelen toplumsal-yapısal değişim ve dönüşümlerde GAP dolayısı ile yapılan yatırımların ve uygulanan projelerin etkisini gözlemleme şansımız oldu. GAP'ın temel hedefi şu şekilde ortaya konulmuştu: "GAP'a ilişkin toplumsal politikalar, Bölge'de sürdürülebilir insani gelişme hedefine yönelmiştir. Bu politikalar temel olarak sürdürülebilir kalkınmanın üç temel ayağı üzerine oturmaktadır. Bunlar katılımcılık, kalkınmada eşitlik ve adalet ve insan kaynaklarının geliştirilmesidir. Katılımcılık, halkın kendisiyle ilgili politikaların oluşturulmasında karar verme sürecine katılmasına olanak sağlamakta, kalkınma sürecine toplumun, yerel yönetimlerin ve gönüllü kuruluşların etkin katkı ve katılımını içermektedir. Katılım toplumun kendi ayakları üzerinde durabilmesini, kalkınma çabalarını bizzat omuzlayabilmesini ve örgütlü, demokratik toplumun oluşabilmesinin yolunu açmaktadır. Aynı zamanda, bu yolla hizmetlerin etkinliği ve niteliği yükselecek, gerçek gereksinimler karşılanabilecektir. GAP'a yönelik toplumsal politikalar katılımın projelendirilmesini içermektedir. Kalkınmada eşitlik, toplumun yoksun kesimlerinin kalkınmaya katılması, eğitim ve sağlık gibi hizmetlere ulaşabilirliğinin artırılması, istihdam olanaklarının yaratılması ve sosyal güvenlik sistemin kapsamının genişletilmesini gerektiren toplumsal politikaların temel hedeflerini oluşturmaktadır. Hizmet ve yaşam kalitesinin geliştirilmesi ve tüm toplum kesimleri için erişilebilecek çağdaş bir asgari yaşam standardını sağlayacak dengeli bir dağılımın gerçekleşmesi sosyal politikanın temel işlevselliğidir. GAP'a ilişkin toplumsal politikalar, bu üç konunun bir arada gerçekleştirilmesine yönelik projelerin hayata geçirilmesi yoluyla etkin kılınmaya çalışılmaktadır."³⁸⁰

Bu çerçevede, gözlem ve mülakatlarımıza dayalı olarak, GAP'ın hedefini gerçekleştirme yolunda ilerlediğini ve gelişme sağladığını Şanlıurfa'da yaşanan hızlı toplumsal değişim ve dönüşümlere etkisi nedeniyle söyleyebiliriz. Şanlıurfa üzerine yapılan çalışmalar da bunu doğrulamaktadır.³⁸¹ Son zamanlarda, Şanlıurfa'da görülen gerek ekonomik ve gerek toplumsal hareketliliğin en önemli etkenlerinden

³⁸⁰<http://www.gap.gov.tr/Turkish/Frames/fr1.html>, 13.05.2003.

³⁸¹Orhan Koçyiğit, *Şanlıurfa Şehri*, İ.Ü. Edebiyat Fak. Bölgesel Coğrafya Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996, s. 90.

biri, Harran Üniversitesi yanında GAP'ın merkezi olmasının getirdiği avantajla Şanlıurfa'da uygulanmakta olan GAP projeleridir.

11- Harran Üniversitesi İle İlgili Düşünceler

Harran Üniversitesi, ismini tarihte ilk Üniversitenin kurulduğu kent kabul edilen Harran'dan almıştır. Şanlıurfa ilinin 44 km. Güneydoğusunda yer alan ve her yıl binlerce turist tarafından ziyaret edilen tarihi Harran kenti, kendi adıyla anılan bir ovanın merkezinde kurulmuştur. Tarihi belgelerden anlaşıldığına göre, Harran adı 4000 yıldan beri değişmeden günümüze kadar gelmiştir. Harran adı Sümerce ve Akatça "Seyahat-Kervan" anlamına gelen "Harran-u" dan gelmektedir. Diğer bir görüşe göre de "Kesişen Yollar" anlamındadır.

Harran Üniversitesi'nin 09.07.1992 tarih ve 3837 sayılı kuruluş kanunu, Resmi Gazete'nin 11.7.1992 gün ve 21281 sayılı nüshasında yayınlanmıştır. Bu kanuna göre Şanlıurfa'da bulunan Gaziantep Üniversitesi'ne bağlı İlahiyat Fakültesi ile, Dicle Üniversitesi'ne bağlı Ziraat Fakültesi ve Şanlıurfa Meslek Yüksekokulu, Üniversitemize bağlanmıştır. Fen-Edebiyat Fakültesi, Tıp Fakültesi, Mühendislik Fakültesi ve Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek okulu, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Fen Bilimleri Enstitüsü ve Sağlık Bilimleri Enstitüsü kuruluş kanununda yer almıştır. 1994 yılında bu birimlere Siverek, Hilvan, Suruç, Birecik, Viranşehir ve Bozova Meslek yüksekokulları, 1995 yılında Veteriner Fakültesi, İktisadi ve İdari İlimler Fakültesi, Akçakale Meslek Yüksekokulu ve Ceylanpınar Meslek Yüksekokulu, 1997 yılında da Kahta Meslek Yüksekokulu eklenmiştir.³⁸²

Buradan hareketle, Harran Üniversitesi örneğinde, Üniversitelerin toplumu değiştirici-dönüştürücü yönü üzerinde durmak gerekir. Üniversite her şeyden önce, en yüksek eğitim ve öğretimin verilmesi ile birlikte, sorumluluğunu topluma, öğrencilere, dünyaya, kendine karşı duymak zorunda olanların oluşturduğu kurumdur.

Bu görevleri çerçevesinde ülke gençlerini yetiştirmeyi amaçlayan Üniversite, toplumun dinamizmini oluşturan ve önemli sorumluluklar taşıyan organizasyonlardır. Toplumun elit, yönetici ve düşünen bireylerini oluşturacak olan

³⁸² <http://www.harran.edu.tr/genelbilgi.htm> 14.05.2003

Üniversite gençliğinin, bu anlamda bilinçli ve kaliteli yetiştirilmesi gerekmektedir.³⁸³ Bu anlamda, Üniversite öğrencisi, hangi alanda öğrenim göreceğini kararlaştırmış, sadece, ders çalışan, not ezberleyen bir canlı türü değil, araştıran, tartışan, fikir üreten, değişime açık profesyonel bir öğrenci olmalıdır. Ancak, Türkiye’de üniversite öğrencisinin bu çerçevede istenilen düzeyde olduğu söylenemez.³⁸⁴

Bütün bunların yanında üniversite, bulunduğu kentin ve toplumun ekonomisini, kültürünü, toplumsal ilişkilerini değişime uğratabilecek etkili bir güce sahiptir. Üniversite, farklı kültürleri de barındırması dolayısı ile bulunduğu toplumun yeni kültürlerle tanışmasını, kaynaşmasını sağlamaktadır. Zaman zaman bu durum Üniversitenin yerel kültürle çatışmasını da doğurabildiğinden, geleneğe bağlı toplum bireyleri tarafından Üniversiteye karşı bir tutumun gelişmesine neden olabilir. Geleneksel değerlere aşırı vurgu yapan ve mutluluğunu geleneğin değişmemesinde gören gelenekçi bireyler, geleneği değiştirici özelliğe sahip unsurlardan rahatsızlık duyabilirler. Şanlıurfa’da Harran üniversitesi için de bu durumun geçerli olduğunu düşünüyoruz. Buradan hareketle, toplumsal değişim açısından Şanlıurfa halkının Üniversiteye bakışını ortaya koymaya çalıştık.

Tablo 71, Deneklerin Yaş dağılımına Göre Şanlıurfa’da Bulunan Har. Üniversitesini Değerlendirme Dağılımı

Yaş Dağılımı	N/%	Harran Üniversitesini Değerlendirme				Toplam
		1	2	3	4	
15 – 25 arası	N %	44 41,9	10 9,5	28 26,7	23 21,9	105 100,0
26 – 35 arası	N %	41 31,1	19 14,4	27 20,5	45 34,1	132 100,0
36 – 45 arası	N %	21 18,1	11 9,5	11 9,5	73 62,9	116 100,0
46 – 60 arası	N %	9 9,1	10 10,1	4 4,0	76 76,8	99 100,0
61 ve yukarısı	N %	3 6,3		2 4,2	43 89,6	48 100,0
Toplam	N %	118 23,6	50 10,0	72 14,4	260 52,0	500 100,0

$$X^2 = 122.826 \quad SD = 12 \quad P = 0,000 \quad P < 0.001 \quad \text{Önemli}$$

Buna göre; yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P = 0.000$ ve $P < 0.001$ anlamlılık düzeyinde olduğundan, deneklerin yaş dağılımına göre Harran Üniversitesini değerlendirme ile ilgili tutumları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

³⁸³ Bayhan, a.g.e., s. 240.

³⁸⁴ Mehmet Ali Kılıçbay, “Gergin Bekleyiş Mutlu Sona Erdi. Çocuğumuz Üniversiteyi Kazandı...”, *Türkiye Günlüğü*, sayı: 6, Eylül, Ankara, 1989, s. 13-14. ³⁸⁴ Hans Freyer, *İçtimai Nazariyeler Tarihi*, Çev: Tahir Çağatay, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1968, s. 9, İsmail Doğan, a.g.e., s.36-37

Seçenekler:

- 1- Şanlıurfa'ya sosyal ve kültürel zenginlik sağlıyor.
- 2- Şanlıurfa'ya ekonomik zenginlik sağlıyor.
- 3- Şanlıurfa'ya her yönüyle zenginlik katıyor.
- 4- Ekonomik yönden iyi ama geleneklerimizi ve kültürümüzü olumsuz yönde etkiliyor.

Araştırma evrenimiz Şanlıurfa'da ankete katılan deneklerin Harran Üniversitesini değerlendirme durumları Tablo 71'de görölmektedir. Buna göre; deneklerin %23.6'sı "Şanlıurfa'ya sosyal ve kültürel zenginlik sağlıyor" derken, %10'u "Şanlıurfa'ya ekonomik zenginlik sağlıyor" demekte, %14.4'ü "Şanlıurfa'ya her yönüyle zenginlik katıyor" derken, %52'si de "ekonomik yönden iyi ama geleneklerimizi ve kültürümüzü olumsuz yönde etkiliyor" demektedir.

Diğer taraftan, yapılan Ki Kare analiz testi sonucu $P=0.000$ ve $P<0.001$ anlamlılık düzeyinde çıktığından deneklerin yaş dağılımı ile Harran Üniversitesini değerlendirme tutumları arasında çok önemli bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre; yaşlar ilerledikçe örf ve adetleri olumsuz etkilediği düşüncesi ile Üniversiteye karşı bir tutum olurken, yaşlar düştükçe de azalma olmaktadır. Üniversite "ekonomik yönden iyi ama geleneklerimizi ve kültürümüzü olumsuz yönde etkiliyor" diyenler; 61 ve yukarı yaşların %89.6'sı, 46-60 yaş arasının %76.8'i olurken, 36-45 yaş arasının %62.9'u, 26-35 yaş arasının %34.1'i ve 15-25 yaş arasının da %21.9'u olmaktadır. Yine, Üniversite "Şanlıurfa'ya sosyal ve kültürel zenginlik sağlıyor" diyenler; 15-25 yaş arasının %41.9'u, 26-35 yaş arasının %31.1'i olurken, 36-45 yaş arasının %18.1'i, 46-60 yaş arasının %9.1'i, 61 ve yukarı yaşların %6.3'ü olmaktadır.

Bu sonuçlar, yaşlar ilerledikçe, gelenek ve kültürü olumsuz yönde etkilediği düşüncesi ile üniversiteye karşı olma tutumu olduğunu doğrulamaktadır. Gözlem ve mülakatlarımız da bunu desteklemektedir. Özellikle yaşlı kesim, Türkiye'nin farklı yörelerinden gelen Üniversite gençliğinin toplumu olumsuz yönde etkilediğini, mevcut örf ve adetlere uymayan tutum ve davranışlar sergileyerek toplum ahlakını bozduğunu ve bu anlamda, son zamanlarda Şanlıurfa'da kendilerine göre bazı olumsuz davranışların artışında Üniversitenin etkisinin büyük olduğunu belirtmektedirler.

Bu çerçevede, Şanlıurfa, geleneksel kabullerin, örf ve adetlerin etkin olduğu bir toplum yapısına sahip olması nedeniyle, Üniversite öğrencilerinin rahat ve özgür

tutumları, geleneğe bağı bireyler tarafından hoş karşılanmamaktadır. Özellikle, Üniversitede kız-erkek ilişkilerinin daha özgür olması, kız öğrencilerin istedikleri gibi giyinebilmesi, öğrencilere yönelik eğlence merkezlerinin, kafelerin, kulüplerin açılması, Üniversitenin sosyal etkinlikleri geleneğe bağı bireyler tarafından toplumu bozucu, yozlaştırıcı unsurlar olarak değerlendirilebilmekte ve bundan dolayı da karşı çıkmaktadır.

Ancak, son olarak şunu da belirtmeliyiz ki, Şanlıurfa'da son zamanlarda gelenek-modern bağlamında yaşanan hızlı toplumsal değişmelerde üniversitenin bu saydığımız unsurlarının payı da büyüktür. Hatta, bu anlamda, Şanlıurfa'nın değişim ve dönüşümünün GAP'tan sonra temel dinamiklerinden birisi de Üniversitedir, diyebiliriz.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sosyal değişme ve din ilişkilerinin Şanlıurfa bağlamında incelendiği bu araştırmada; Cumhuriyetin ilanı ile birlikte çağdaşlaşma, batılılaşma sloganı ile modernleşme doğrultusunda, ülkemizde hızlı bir şekilde yaşanan toplumsal değişim ve dönüşüm sürecine bağlı olarak, GAP, üniversite ve kentleşme olgularının da etkisi ile, Şanlıurfa'da son yıllarda geleneksellik-modernlik ikileminde yoğun bir şekilde ortaya çıkan toplumsal değişmeler ve bu değişmelerde, geleneksel halk dininin aldığı konum, din sosyolojisi verileri açısından ortaya konulmaya çalışılmıştır. Her toplumsal değişim, oluşturduğu hareketliliğe bağlı olarak bazı toplumsal problemlere de neden olabilmektedir.

Bu bağlamda, çağdaşlaşma, batılılaşma ve modernizm ışığında ülkemizin geçirmekte olduğu bu toplumsal değişim ve dönüşüm, var olan geleneksel sosyo-kültürel yapıları büyük oranda etkilemiş ve toplumsal yaşamda farklı ilişkilerin, anlayışların, tutumların belirmesine yol açmıştır. Ancak, geleneksel yapılar aynı zamanda, kendilerini koruyacak mekanizmalar da geliştirebildiğinden, bu değişmelere karşı geleneğin yer yer direnç gösterdiği de açıktır. Özellikle, toplumumuzun geleneksel sosyo-kültürel yapısında, geleneksel din anlayışları etkin ve işlevsel olduğundan, yaşanan değişmelerden bu anlayışlar etkilendiği gibi, zaman zaman bir direnç aracı da olabilmektedir.

Bu çerçevede, ülkemizin doğu ve batı bölgeleri arasında değişim ve gelişim açısından önemli farklılıklar bulunmaktadır. Buradan hareketle, önceden de belirttiğimiz gibi Şanlıurfa, her ne kadar çeşitli etkenlerle farklı bir değişim-dönüşüm süreci yaşasa da, bir taraftan, "Peygamberler Şehri" tanımlaması ile geleneksel dini anlayışın egemen olduğu ve diğer taraftan da içinde bulunduğu bölgenin yapısal ve kültürel özelliklerini de yansıtan bir kenttir. Dolayısı ile bölge, heterojen bir yapıya sahip olduğu gibi, geleneksel toplumsal ve kültürel yapının, etkin olarak sürdürülmeye çalışıldığı bir bölgedir. Kökleri yüzyıllara dayanan bu yapıda ağalık, şeyhlik, aşiret reisliği gibi kurumlar henüz varlıklarını korurken, giderek azalan oranlarda da olsa etkilerini sürdürmektedir. Bölgede yaygın olan bu geleneksel yapılanmada, örf ve adetlerin, yerel uygulamaların içinde özellikle, kan bağına dayalı aile, akraba, aşiret ve köy yapısı etkin olup bireysel davranışların önüne set çekmekte

ve kişileri ait oldukları aile ve aşiret gibi toplumsal gruplarla özdeşleştirmektedir. Diğer taraftan, var olan bu geleneksel toplumsal ve kültürel yapı, kendi içerisinde özgün davranış biçimlerini, değer yargılarını, inançlarını ve denetim mekanizmalarını oluşturmuştur. Bunların arasında, toplumun içinden gelen koruma mekanizmaları yanında geleneksel dini anlayışlar da etkili olmaktadır.

Bu bağlamda Şanlıurfa, genel olarak bu saydığımız yapısal özellikleri yansıtmakla birlikte, son zamanlarda GAP yatırımları, Harran Üniversitesi ve kentleşme süreci ile bölgenin cazibe merkezi haline geldiğinden, bölge illerden ve kırsal alanlardan yoğun bir göçün yaşandığı ve buna bağlı olarak da çarpık kentleşmenin olduğu bir il olmakla birlikte, ekonomik gelişmelerin, ulaşım ve iletişim olanaklarının artması sonucu da geleneksellik-modernlik bağlamında hızlı bir değişim ve dönüşüm yaşanmaktadır. Buradan hareketle, aynı zamanda bu çalışmada, yaşanan bu değişim ve dönüşümden geleneksel yapının nasıl etkilendiğini, ne gibi bir toplumsal yapının ortaya çıktığını ve geleneksel halk dininin bu değişimi etkileme ve etkilenme çerçevesindeki tutumunu, ortaya koyduğu davranışın toplumsal değişimle etki ve tepki problemlerinin ortaya konulmasını, din sosyolojisi açısından incelemeye çalıştık.

Bu bilgiler çerçevesinde, yapmış olduğumuz çalışmamızın giriş bölümünde; problem, varsayım ve metodolojisini ortaya koyarken, teori bölümünde de; sosyal değişim, gelenek, modernlik, sosyal çözülme, anomi ve yabancılaşma gibi kavramsal açıklamaların yanında, din-toplum ilişkileri bağlamında dinin toplumsal değişimdeki rolünü sorguladık. Genel olarak; toplumun yapısını oluşturan toplumsal ilişkiler ağının ve bunları belirleyen kurumların değişmesi olarak açıklanan toplumsal değişim, modernizm ile birlikte bütün dünya toplumlarını etkilemiş ve geleneksel sosyo-kültürel yapılarını temelden sarsıp farklı yapıların ortaya çıktığı yoğun bir toplumsal değişim-dönüşümün yaşanmasını sağlamıştır. Bunun sonucunda da, toplumlar bu farklılaşmalara bağlı olarak, toplumsal çözülme, anomi ve yabancılaşma gibi bir takım sorunlar yaşamaktadırlar. Ayrıca, geleneksel yapıda etkin bir güç olan dini anlayış ve kabullerin, bu yeni değişim ve oluşumlara karşı tutumunu anlayabilmek için, din-değişim bağlamında, dinin değişmeye engel olup-olmadığını, değişimi ne ölçüde etkilediğini ve etkilendiğini ortaya koymaya çalıştık.

Diğer taraftan, çalışmamızın bulgular bölümünde de, önceden belirlediğimiz varsayımlarımızı yapmış olduğumuz anket verilerine, gözlem ve mülakatlarımıza dayalı olarak test ettik. Buna göre;

1. Genel olarak Şanlıurfa, geleneksel sosyo-kültürel yapının korunduğu bir kent olmakla birlikte, ülkemizin geçirmekte olduğu toplumsal değişmelere bağlı olarak ortaya çıkan değişim ve farklılaşmalardan etkilenmiş ve hızlı bir değişim sürecine girmiştir. Ayrıca, bu değişim sürecinde, Şanlıurfa'nın GAP'ın merkezi konumunda olması dolayısı ile yatırımların burada yoğunlaşmasının ve Harran Üniversitesinin burada kurulmasının payı da büyüktür. Ancak, yaşanan değişmelere karşı, var olan geleneksel yapıların, örf adetlerin, din kaynaklı geleneksel kabul ve anlayışların da yer yer direnç gösterdiği görülmüştür. Bu direnç çerçevesinde de, toplumda gelenek-modernlik ikileminde bir çatışma olduğu ve bir farklılaşmanın olduğu anlaşıldığından, bu konudaki varsayımımız doğrulanmıştır.

2. Şanlıurfa halkının sosyo-kültürel yaşamında geleneksel dini anlayışlar, inanışlar ve kabuller etkin olmakla birlikte, yaşanan değişmelerden etkilendikleri ve bir farklılaşmanın olduğu görülmüştür. Dolayısı ile bu konudaki varsayımımız da doğrulanmıştır.

3. Şanlıurfa'da, geleneksel dini inanç sisteminin hayata ve dış dünyaya attığı "kutsiyet" çizgisinde eşya ve varlıklara yüklenen teolojik, mitolojik, etik ve estetik değer ve anlamlar canlılığını ve işlevselliğini korusa da, genel toplumsal değişme çizgisinde bir değişim ve dönüşümün hatta çatışmanın, bu alanlarda da yaşandığı varsayımımız da doğrulanmış olup bir farklılaşma içerisine girildiğini gözlemledik. Diğer taraftan, Şanlıurfa'da yaşanan toplumsal değişmeye karşı ortaya çıkan direncin dinamiklerinden birisi geleneksel din anlayışı olmakla birlikte, değişimin neticesinin desentegrasyona (toplumsal çözülme) sebep olmaması için dinin "tampon kurum olarak" da rol oynayabileceği varsayımımızın da geçerli olduğu çalışmamızla anlaşılmıştır.

4. Bütün bunların yanında, Şanlıurfa'da toplumsal değişme-din ilişkileri bağlamında, hızlı bir şekilde yaşanan değişmelerden çeşitli değişkenlere göre halkın günlük dini ve sosyo-kültürel yaşamında farklılıklar ortaya çıktığı gözlemimiz de çalışmamızın bulguları ile desteklenmiştir ve bu farklılıklar, aşağıda belirtilmektedir

4.1. Şanlıurfa halkının genel olarak dinin inanç boyutunda bir problem yaşamadığı varsayımımız, doğrulanmakla birlikte, Allah inancı açısından yaş ve öğrenim durumlarına göre bir farklılık yaşadığı doğrulanırken, cinsiyete göre de bir farklılık olduğu varsayımımız doğrulanmamıştır. Bu bağlamda, yaş ve öğrenim durumları açısından; yaşlar ilerledikçe “geleneksel Allah inancı” denilen sorgulamasız, delilsiz Allah inancı anlayışında bir artış olurken, yaşlar düştükçe araştırmaya, sorgulamaya ve delile dayanan Allah inancı anlayışında bir artış olmaktadır. Uygulamış olduğumuz ankete göre (Tablo 19); “Allah’a inanıyorum ve bu konuda delile ihtiyaç duymuyorum” diyenler; 15-25 yaş arasından %29.5 ve 26-35 yaş arasından %34.1 olurken, 46-60 yaş arasından %72.7, 61 ve yukarı yaşlardan ise %81.3 oranında olmaktadır. Aynı farklılaşma, öğrenim düzeyinde de ortaya çıkmakta ve öğrenim düzeyi yükseldikçe araştırmaya, sorgulamaya, delile dayalı Allah inancında bir artış olurken, öğrenim düzeyi düştükçe de delile ihtiyaç duymadan, araştırmaya, sorgulamaya dayanmayan Allah inancında artış olmaktadır. (Tablo 20’de sonuçlar görülmektedir.)

4.2. Şanlıurfa halkı, dinin pratik boyutunda genel olarak ibadetlere bir bağlılık gösterebilir de, yaşanan hızlı toplumsal değişmelere dayalı olarak yaşlara göre bir farklılaşmanın yaşandığı doğrulanmıştır. Yaşlar ilerledikçe günlük vakit namazlarını devamlı kılmada bir artış olurken yaşlar düştükçe de azalmaktadır. Bu oranlar; 15-25 yaş arasında %15.2 ve 26-35 yaş arasında %28 olurken, 46-60 yaş arasında 58.6, 61 ve yukarı yaşlarda ise %81.3 değerinde olmaktadır. Ancak, cinsiyet açısından önemli bir farklılaşma olmamaktadır. Diğer taraftan oruç ibadetinde de genelde (Tablo 28, ramazan orucunu devamlı tutunlar %89.4) bir farklılaşma olmadığı ve büyük oranda yerine getirilen bir ibadet olduğu görülmüştür. Dua etme alışkanlığında, yaşlar ilerledikçe bir artış olurken yaşlar düştükçe de azalma olmaktadır (Tablo 29). Ayrıca, hac ibadetini değerlendirmede de önemli bir farklılaşma görülmemiştir. Dolayısı ile, hac konusunda, yaşanan değişmelere bağlı olarak bir farklılaşmanın olacağı varsayımı doğrulanmamıştır. Aynı yanılma, zekat ibadeti konusunda da görülmektedir. Zekat ibadetini değerlendirmede, yaş ve gelir seviyesine göre önemli bir farklılaşma bulunamamıştır. Ancak, kurban konusunda, gelir seviyesi ile kurban kesme arasında önemli bir farklılaşma tespit edilmiş ve ekonomik güce bağlı bir

ibadet olduğundan gelir durumu arttıkça kurban kesme ibadetinde de artış olduğu doğrulanmıştır (Tablo 34).

4.3. Şanlıurfa halkının günlük yaşamında, geleneksel yapıya bağlı olarak mevlit, sünnet ve cenaze gibi dini törenler ayrı bir öneme sahip olmakla birlikte, yaşanan değişimlerden çeşitli değişkenler açısından bir farklılık yaşandığı düşünülmektedir, şeklindeki varsayımımız da doğrulanmıştır. Geleneksel yapıların etkin olduğu toplumlarda bireysellik yerine cemaatçi yapılanma ağırlık kazandığından, geleneksel dini törenler bu anlamda ayrı bir öneme sahiptir. Şanlıurfa’da da bu durum geçerli olmakla birlikte yaşanan değişimlere bağlı olarak yaşlara göre bir farklılaşma görülmektedir. “Böyle törenleri sever ve istekle katılıyorum” diyen denekler; 15-25 yaş arasından %24.8 ve 26-35 yaş arasından %31.1 olurken, 46-60 yaş arasından %84.7, 61 ve yukarı yaşlardan ise %87.5 değerinde olmaktadır (Tablo 35).

4.4. Şanlıurfa, tarihi bir kent olmasından, birçok Peygamber ve din büyüklerinin hayat hikayeleri ile bağlantılı olan bir kenttir. Buna bağlı olarak, kutsal kabul edilen mekan ve ziyaret yerleri açısından zengin bir yerdir. Bu kutsal mekan ve ziyaret yerlerinin, Şanlıurfa halkının geleneksel dini yaşamında önemi büyüktür. Ancak, yaşanan toplumsal değişimlerden, bunlara bağlı uygulamalar, ziyaretler ve anlayışlar da etkilenmekte ve çeşitli değişkenlere bağlı olarak farklı tutumlar görülmektedir, şeklindeki varsayımımız da doğrulanmıştır. Uygulamış olduğumuz anket verilerine göre (Tablo 36, 37); Şanlıurfa’da bulunan ziyaret yerlerini kutsal kabul edip ziyaret etme açısından, yaşlar ilerledikçe bir artış olurken yaşlar düştükçe de azalma olmaktadır. Bu sonuçtan, geleneksel dini anlayışta etkin bir konumu olan kutsal mekan ve ziyaret yerlerine karşı tutumların, yaşanan toplumsal değişimlere bağlı olarak bir farklılaşma içerisine girdiğini göstermektedir.

4.5. Ayrıca, Şanlıurfa’da yaşanan değişimlere bağlı olarak halkın dindarlık anlayışlarında da bir farklılık oluşmakta ve bireyler, kendilerinin ve toplumun dindarlıklarını çeşitli şekillerde değerlendirmektedirler, şeklindeki varsayımımız da doğrulanmıştır. Batılılaşma eksenli çağdaşlaşma sürecindeki toplumsal değişim ve dönüşümler, dini hayatı da etkilemekte ve insanların dindarlık anlayışlarında farklılaşmalara neden olabilmektedir. Geleneksel toplumlarda din, toplumsal hayatın her alanına hükmeder niteliktedir. Ancak, modernlik bağlamında, değişen gündelik

yaşamın koşulları, geçmişte uygulanabilen ve yaşanabilen bir takım dini uygulamaları olumsuz yönde etkileyerek uygulanabilirliklerini güçleştirebilmektedir. Bu anlamda bireyler, değişmelere uyum göstermede güçlük çekebilmekte, dolayısı ile de dinden ve dini yaşantıdan uzaklaşmaya başlamakta veya kendisine bir sorumluluk yükleyerek her şeye rağmen dini yaşantısını sürdürme gayreti içinde bir ikilem yaşayabilmektedirler. Bu anlamda (Tablo 40) denekler, kendilerinin ve toplumun dindarlık durumlarının yaşanan değişmelere bağlı olarak farklılaştığını ve eskiye göre zayıfladığını belirtmişlerdir. Özellikle, genç ve orta yaşlarda -toplumsal yaşamda etkin olduklarından- bu değişim daha yoğundur. Ancak, yaşanan değişmelere bağlı olarak, sayıları düşük de olsa araştırmaya, sorgulamaya dayalı bilinçli dindarlık anlayışlarının da ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Tablo 41’de, yaşanan değişmelere bağlı olarak, “eskiye oranla toplum dini yönden daha bilinçli hale geldi” diyenlerin %19.8 olması, bu düşüncüyü doğrulamaktadır.

5. Diğer taraftan, Şanlıurfa’nın sosyo-kültürel yapısında geleneksel yapılar ve anlayışlar işlevsel olmakla birlikte, yaşanan hızlı toplumsal değişimlerden bu alanlarda da değişimin yaşandığı sanılmaktadır. Bu bağlamda, Şanlıurfa’da geleneksel aile yapısı içerisinde evlenilecek adayda aranan özellikler, evlilik şekli, evlilik yaşı, başlık parası, çocuk sayısı, doğum kontrolü vb. gibi uygulama alanlarında çeşitli değişkenlere göre farklı tutumlar ortaya çıkabilmektedir, şeklindeki varsayımımız da büyük oranda doğrulanmıştır. İçinde bulunduğu bölgeye bağlı olarak geleneksel aile yapısının korunmaya çalışıldığı Şanlıurfa’da, bu yapının yaşanan değişimlerden etkilendiği ve evlilik şekli, başlık parası uygulaması, çok evlilik gibi alanlarda köklü bir değişimin başladığı anlaşılmaktadır. Ancak, ailede istenilen çocuk sayısı, çocuğa isim seçimi, doğum kontrolü, kız çocuklarının eğitimi gibi alanlarda ise geleneksel kabul ve anlayışlar, yaşanan toplumsal değişimlerden etkilenmekle birlikte etkinliğini korumaktadır.

5.1. Ayrıca, doğu ve güneydoğu bölgelerimizde yüzyıllardan beri yerleşmiş olan geleneksel yapı içerisinde aşiret yapısı önemli bir yer tutmaktadır. Bu çerçevede, Şanlıurfa’da da aşiret geleneği ağırlığını korumakla birlikte, yaşanan toplumsal değişimlerden aşiret yapısına bağlılık, aşiret kurallarına uyma vb. kabullerde bir değişim ve dönüşümün yaşandığı düşünülmektedir, şeklindeki varsayımımız da doğrulanmıştır. Şanlıurfa’nın içinde bulunduğu bölgenin geleneksel

yapısı içerisinde temel toplumsal yapılanmalarından biri de aşiret yapılanmasıdır. Ancak, Şanlıurfa’da hızlı bir şekilde yaşanan toplumsal değişimlerden bu yapının da büyük oranda etkilendiği ve bir değişim-dönüşüm yaşandığı görülmüştür. Tablo 53’te de görüldüğü gibi, öğrenim düzeyi yükseldikçe aşiret yapısından memnun olmama durumu artarken öğrenim düzeyi düştükçe de ters olarak memnun olmada artış olmaktadır. Ayrıca, Tablo 54’te de görüldüğü gibi, yaşlar ilerledikçe aşiret kurallarına uyma isteğinde bir artış olurken, yaşlar düştükçe de bu istekte bir azalma olmaktadır. Bu sonuçlara dayalı olarak, Şanlıurfa’nın toplumsal yaşamında aşiret yapılanmasına karşı bir tepkinin olduğunu ve yaşanan değişimlere bağlı olarak zaman içerisinde bu yapının çözüleceğini söyleyebiliriz.

5.2. Geleneksel sosyo-kültürel yapının etkin olduğu toplumların ahlak kurallarının oluşumunda ve korunmasında, geleneksel değerler, anlayışlar ve kabuller etkili olmaktadır. Bu kurallardan bir sapma göze çarptığında şiddetli bir toplumsal baskı görülür. Bu anlamda, Şanlıurfa’da geleneksel ahlaki normlar etkili olmakla birlikte, yaşanan toplumsal değişimlere bağlı olarak, bir farklılaşmanın olduğu gözlenmektedir, şeklindeki varsayımımız da büyük oranda doğrulanmıştır. Buradan hareketle, Şanlıurfa’da yaşanan hızlı toplumsal değişimlerden ahlaki yapının da etkilendiğini söyleyebiliriz. Mülakatlarımız esnasında birebir görüştüğümüz özellikle orta yaşın üzeri bireyler; eskiye göre Şanlıurfa’da ahlaki açıdan bir çözülmenin olduğunu, bunun da son zamanlarda Şanlıurfa’da oluşan gelişmelerin doğurduğu değişim-dönüşümden kaynaklandığını belirtmişlerdir.

5.3. Diğer taraftan, geleneksel alışkanlıklar çerçevesinde, giyim-kuşam biçimleri ve anlayışları da Şanlıurfa’daki değişimden etkilenerken, yaş ve cinsiyete dayalı bir farklılaşmanın olduğu göze çarpmaktadır, şeklindeki varsayımımız da büyük oranda doğrulanmıştır. Yöresel giyim-kuşam biçiminin ağırlık kazandığı bir yer olan Şanlıurfa’da, yaşlar düştükçe entari “hicaz fistanı” giyme oranında bir düşme olurken, yaşlar ilerledikçe de artış olmaktadır (Tablo 65). Ayrıca, bayanlar açısından, yaşlar düştükçe yöresel bayan giysisi giymede bir düşme olurken, yaşlar ilerledikçe de artış olduğu görülmüştür (Tablo 67). Sonuç olarak, Şanlıurfa’da yaşanan hızlı toplumsal değişimlerden bireylerin giyim-kuşam biçimlerinin de etkilendiğini ve geleneksel çizgiden ayrılarak bir farklılaşmaya doğru gidildiği anlaşılmıştır.

6. Ayrıca yine, teknolojik ilerlemelere bağı modern yaşam anlayışları çerçevesinde, Şanlıurfa'da boş zaman değerlendirme uğraşları ve kitle iletişim araçları ile ilişki biçimlerinde de bir değişim ve dönüşüm yaşanmaktadır, şeklindeki varsayımımız da, geleneksel anlayış ve kabuller hala etkin olmakla birlikte, büyük oranda doğrulanmıştır. Bu bağlamda, (Tablo 55) yaşlı kuşakların pop ve yabancı müzik gibi yeni müzik türlerine fazla ilgi göstermedikleri ve hatta, gözlemlerimize bağı olarak, bu tür müzik dinleyenlere de aşırı tepkili oldukları görülmüştür. Diğer taraftan, genel olarak yaşlar düştükçe gazete okuma alışkanlığının yükseldiği anlaşılmaktadır (Tablo 58). Buradan, gençlerin kitle iletişim araçlarından gazete ile ilişkilerinin yaşlılara oranla daha yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca, yaşlı kuşakların televizyonda daha çok haber ve yorumları izlediği görüldürken, yaşlar düştükçe sanat ve magazin programlarını izleme eğiliminde bir artış olduğu ortaya çıkmıştır (Tablo 59). Diğer taraftan, geleneksel yapının korunduğu toplumlarda tasarruf aracı olarak daha çok altın, tarla ve emlak gibi geleneksel yatırım alanları yaygınlık kazanırken, modernizmin getirdiği değerlerden biri olan bankaya karşı çekimser bir tutum olduğu bilinmektedir. Şanlıurfa'da da bu anlamda bir tutum yaşanırken, az da olsa genç yaşlarda parayı bankada değerlendirme eğiliminin de başladığı görülmüştür.

7. Şanlıurfa'da yaşanan toplumsal değişmelerin temel dinamiklerinden olan GAP ve Üniversiteyi değerlendirmede, yaşlara göre farklı anlayışların ortaya çıktığı gözlenmektedir. Yaşlar ilerledikçe, örf ve adetlerde, geleneksel toplumsal ilişkilerde olumsuz etki yaptığı düşüncesi ile Üniversitenin değiştirici ve dönüştürücü etkisine karşı, geleneğe bağı ileri yaşlardaki bireylerde olumsuz bir tutumun olduğu gözlenmektedir, şeklindeki varsayımımız da doğrulanmıştır. Buna göre; yaşlar ilerledikçe, örf ve adetleri, gelenekleri olumsuz yönde etkilediği düşüncesi ile Üniversiteye ve bazı GAP dolayısı ile uygulanan projelere karşı bir tutum olurken, yaşlar düştükçe de azalma olmaktadır.

Diğer taraftan, çalışmamızın sonucunda Şanlıurfa halkını dindarlık tipolojileri açısından değerlendirdiğimizde; geleneksel dini anlayışa bağı olarak katı, sorgulamaya, araştırmaya kapalı ve teslimiyete dayalı dindarlık tipolojisi yaygın olarak görüldürken (Tablo 17 ve yorumlarından anlaşılmaktadır), araştırmaya, bilgiye

dayalı ve geleneği sorgulayan dindarlık tipolojisi de gelişme eğilimindedir. Diğer taraftan, inanç yönünden inanma noktasında bir problem olmamakla birlikte, yaşanan değişmelere bağlı olarak ibadetler ve dini uygulamalar konusunda ihmalkar olan dindar tipolojisi (alaca dindar) de görülmektedir. Ayrıca, dine tamamen kapalı ve ilgisiz olanlar da yok denecek kadar azdır.

Son tahlilde, genel olarak içinde bulunduğu bölgenin yapı özellikleri çerçevesinde, geleneksel sosyo-kültürel yapının etkin olduğu bir kent olan Şanlıurfa'da, GAP ve üniversitenin de etkisi ile son zamanlarda hızlı bir şekilde yaşanan toplumsal değişmeler, bu geleneksel yapıyı etkilemiş olup halkın gündelik yaşamında dini anlayış ve yaşantılarında, toplumsal ilişkilerinde bir değişim-dönüşüm süreci ortaya çıkarmıştır. Yaşanan her hızlı değişim-dönüşümde bir takım toplumsal problemlerin ortaya çıkması kaçınılmazdır. Şanlıurfa'da da yaşanabilecek olan bu problemlerin anlaşılması, en aza indirilmesi ve çözülebilmesi için şu önerilerin dikkate alınması gereğini düşünmekteyiz:

1. İlk önce, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerimizde yaşayan halkın geniş anlamda bir sosyo-kültürel envanterinin çıkarılması gerekmektedir. Burada, halkın toplumsal ilişkileri, örf adetleri, gelenekleri, dini yaşantıları ve anlayışları ayrıntılı bir şekilde ortaya konulmalıdır.

2. Şanlıurfa'da uygulanacak kalkınma projeleri ve yapılacak yatırımlar planlanırken, toplumun geleneksel kabul ve anlayışları da dikkate alınmalı ve aşırı tepki alacak uygulamalar zamana yayılmalıdır.

3. Şanlıurfa'da halkın ekonomik kalkınmasının gerçekleşebilmesi için yeterli yatırımlar yapılmalı ve tekelleşikten kurtararak bütün topluma yansımaları sağlanmalıdır.

4. Şanlıurfa son zamanlarda yoğun bir göç aldığından, buna bağlı olarak çarpık kentleşme yaşanmaktadır. Bunun önlenmesi için gerekli alt yapı ve kent projeleri geliştirilmeli, ileriye dönük önlemler alınmalıdır.

5. Şanlıurfa halkının eğitim-öğretim seviyesinin yükseltilmesi için gerekli önlemler ve yatırımlar yapılmalıdır.

6. Din, bir toplumda toplumsal değişmeyi sağlayan etken olduğu gibi değişimin önünde bir engel de olabilmektedir. Bu açıdan, Şanlıurfa'da toplumun

dini yönden gerekli ve doğru bilgilenmesinin sağlanabilmesi için yeterli imkanlar ve fırsatlar oluşturulmadır.

7. Son zamanlardaki yatırımlarla Şanlıurfa halkının yaşam standartları yükselirken, teknolojik olanaklardan yararlanma da artmaktadır. Ancak, maddi kültürdeki bu ilerlemeye karşın, kültürel değerler de kazanılmadığında toplumda bir “kültür boşluğu veya kültürel gecikme” yaşanabilir. Bu da, toplumsal problemlerin bir nedeni olabilmektedir. Böyle bir sorun yaşanmaması için toplumun yeterli düzeyde bilinçlendirilmesi sağlanmalıdır.

8. Geleneksel yapılarda, örf ve adetlerden, dini inançlardan kaynaklanan toplumsal baskı etkin olduğundan, toplumun kendi içerisinde bir kontrol mekanizması oluşmaktadır. Ancak, yaşanan değişmelerle birlikte bu mekanizma çözülebildiğinden, toplumda bir çözülmenin, yabancılaşmanın ve çatışmanın yaşanmaması için, bunların yerini doldurabilecek ve bu işlevi sağlayacak yapıların oluşturulması gerekmektedir. Aksi durumda, toplumda bir kaos yaşanabilir.

9. Yaşanan toplumsal değişmelerin gözlenebilmesi için her beş yılda bir Şanlıurfa'nın toplumsal hareketlilik envanterlerinin çıkarılması gerekmektedir. Bu verilere dayalı olarak, toplumsal değişmelerin hızı, boyutu ve oluşturduğu problemler anlaşılabilir ve buna dayalı olarak, sonrası için ihtiyaç duyulan önlemler alınabilir.

ÖZET

Bu çalışmada, Sosyal değişme ve din ilişkilerini Şanlıurfa bağlamında incelemeye çalıştık. Türkiye Cumhuriyetinin ilanından bu yana Türk toplumu, modernleşme doğrultusunda hızlı bir toplumsal değişim ve dönüşüm süreci yaşamaktadır. Bu süreç, toplumumuzun geleneksel sosyo-kültürel yapısını etkilemekte ve gündelik yaşamda gelenek-modernlik ikileminde farklılıklara hatta, çatışmalara neden olabilmektedir.

Bu çerçevede Şanlıurfa, içinde bulunduğu bölgenin geleneksel sosyo-kültürel yapı özelliklerine sahip olmakla birlikte, son yıllarda GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi), üniversite ve kentleşme olgularının da etkisi ile, hızlı bir toplumsal değişim sürecine girmiştir. Çalışmamızın bulgularına dayalı olarak, bu süreçle, Şanlıurfa halkının geleneksel dinsel ve sosyo-kültürel yaşamında farklılaşmaların olduğunu gördük. Her hızlı toplumsal değişimde, yabancılaşma, çözülme ve çatışma gibi bazı toplumsal sorunlar olabildiğinden, bu sürece benzerlik gösteren Şanlıurfa'da da, geleneği temsil eden yaşlı kuşakla değişimden etkilenen genç kuşak arasında farklılaşmalar yaşanmaktadır.

Son tahlilde, çalışmamızda, Şanlıurfa'nın gerek dini yaşamında gerekse toplumsal ilişkilerinde, değişimden kaynaklanan bir kaos yaşanmaması için toplumun bilinçlendirilmesi, eğitim seviyesinin ve ekonomik standartlarının yükseltilmesi, doğru ve yeterli düzeyde dini bilgilendirmenin sağlanması önerilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

- ABUZAR, Celil, **GAP Bölgesi Harran Yöresinde Dini ve Sosyal Hayat “Ubade Aşireti Örneği”**, Harran Ü. Sos. Bil. Enst. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Şanlıurfa, 1996.
- AKDOĞAN, Ali, **“Değişim Sürecinde İslami Algılamalardaki Farklılaşmaların Sosyolojik Etüdü”**, EKEV Akademi Dergisi, Sayı: 13, Güz, 2002.
- , **Geleneksel Toplumdan Modern Topluma geçişte Dini Hayat (Rize İl Merkezi Örneği)**, Rağbet Yay. İstanbul, 2002.
- AKYÜZ, Niyazi, **Ankara’nın Boğaziçi Semtinde Dini Hayat ve Kentleşme Üzerine Bir Araştırma**, A.Ü. Sos. Bil. Enst. (Basılmamış Doktora Tezi) Ankara, 1994.
- ANA BRİTANNİCA, **Genel Kültür Ansiklopedisi**, Ana Yay. Cilt: 20, İstanbul, 1990.
- ARABACI, Fazlı, **“Osmanlı Modernleşmesinde “Yeni Osmanlılar”ın Din ve Siyaset Anlayışları”**, Dini Araştırmalar, Cilt: 2, Sayı: 5, Eylül-Aralık, 1999.
- , **Alevilik ve Sünniliğin Sosyolojik Boyutları**, Etüt Yay. Samsun, 2000.
- ARMAĞAN, Mustafa, **Gelenek ve Modernlik Arasında**, İnsan Yay. İstanbul, 1995.
- ARON, Raymond, **Sosyolojik Düşüncenin Evreleri**, Çev: Korkmaz Alemdar, Bilgi Yay. İstanbul, 1986.
- ARSLANTÜRK, Zeki, **Araştırma Metod ve Teknikleri**, İFAV Yay. İstanbul, 1999.
- ARSLANTÜRK, Zeki, M. Tayfun Amman, **Sosyoloji**, Çamlıca Yay. İstanbul, 2001.
- ATAY, Hüseyin, **“Kur’an ve Hadiste Aile Planlaması”**, A.Ü.İ.F. Dergisi, Cilt: XVIII, Ankara, 1972.
- ATEŞ, Süleyman, **“Azl veya Doğum Tahdidi”**, A.Ü.İ.F. Dergisi, Cilt: XVI, Ankara, 1968.
- AYATAÇ, Mustafa, **Peygamberler Şehri Şanlıurfa**, Arkeoloji ve Sanat Yay. İstanbul, 1988.
- AYDEMİR, Salih, **Şeyh-Mürid İlişkileriyle Belirlenmiş Cemaat Şekli Olarak Tarikat ((Şanlıurfa-Kadiri-Şeyh Sodey ve Müritleri Üzerine Yapılan**

- Bir Din Sosyolojisi Araştırması**), A.Ü. Sos. Bil. Enst. (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 1998.
- AYDIN, Ali Rıza, **Dini İnkârın Psiko-Sosyal Nedenleri**, OMÜ. Sos. Bil. Enst. (Basılmamış Doktora Tezi), Samsun, 1995.
- AYVAZOĞLU, Beşir, “**Gelenek ve Değişme**”, Türkiye Günlüğü, Sayı, 25, Kış, 1993.
- AZİZ, Aysel, **Televizyonun Yetişkin Eğitimindeki Yeri ve Önemi**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1975.
- BAŞAR, Erdoğan, **Eğitim Sosyolojisi, Eğitimin Toplumsal Temelleri**, Eser Matbaası, Samsun, 1994.
- BAŞARAN, İbrahim Ethem, **Eğitim Psikolojisi**, Gül Yay. Ankara, 1996.
- BAYHAN, Vehbi, **Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılaşma**, T.C. Kültür Bakanlığı Yay. Ankara, 1997.
- BAYYIĞIT, Mehmet, **Üniversite Gençliğinin Dini İnanç Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma**, Uludağ Ü. Sos. Bil. Enst. (Basılmamış Doktora Tezi), Bursa, 1989.
- BERGER, Peter L., “**Dini Kurumlar**”, Çev: Adil Çiftçi, D.EÜ. İlahiyat Fak. Dergisi, Sayı, IX, İzmir, 1995.
- , **Dinin Sosyal Gerçekliği**, Çev: Ali Coşkun, İnsan Yay. İstanbul, 1993.
- BEŞİKÇİ, İsmail, **Doğu Anadolu’nun Düzeni**, E yay. İstanbul, 1969.
- , **Doğu Anadolu’da Göçebe Kürt Aşiretleri**, Yurt Yay. Ankara, 1992.
- BİLGİN, Vejdi, **Sosyal Çözülme ve Din**, Etüt Yay. Samsun, 1997.
- BİLGİSEVEN, Amiran Kurtkan, **Genel Sosyoloji**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995.
- , **Sosyal İlimler Metodolojisi**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1982.
- BOTTOMORE, T.B., **Toplumbilim**, Çev: Ünsal Oskay, Der Yay. İstanbul, 1998.
- CANATAN, Kadir, “**Gelenek, Din ve Modernite**”, Bilgi ve Hikmet, Sayı, 9, Kış, 1995.
- CEVİZCİ, Ahmet, **Felsefe Sözlüğü**, Ekin Yay. Ankara, 1997.
- COŞKUN, Ali, “**Geleneğin ve Geleceğin Kavşağında Dindar İnsanla Modern İnsan Karşı Karşıya**” Bilgi Hikmet Dergisi, sayı, 6, Bahar, 1994.

- CÜCELOĞLU, Doğan, **İnsan ve Davranışı**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998.
- ÇEÇEN, Kazım, **Şanlıurfa ve GAP Sempozyumu**, Der: Abdulkadir Karahan, Nurettin Uycan Cilt ve Basım A.Ş., İstanbul, 1988.
- ÇELİK, Celalettin, **Şehirleşme ve Din**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2002.
- , “Değişim Sürecinde Merkez-Çevre İlişkileri ve Çevresel Dini Yönelimler”, İslamiyat, cilt, 5, sayı, 4, 2002.
- ÇELİK, Ömer, “İslamcı Gelenek ve Geleneksel İslam”, Bilgi ve Hikmet, Sayı, 9, Kış, 1995.
- DAM, Hasan, **Yetişkinlerin Din Eğitimi**, OMÜ Sos. Bil. Enst. (Basılmamış Doktora Tezi), Samsun, 2002.
- DEMİR, Ömer, Mustafa Acar, **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, Ağaç Yay. İstanbul, 1993.
- DEMİRHAN, Ahmet, **Modernlik**, Ağaç Yay. İstanbul, 1992.
- DESSOUKİ, Ali E. Hillal, “İslamic Modernism”, The Encyclopedia of Religion, ed. Mircea Eliade, Macmillan Publishing Company, New York, 1987, cilt, 10
- DİKMEN, Selahattin, “GAP Bölgesinde Genel Eğitim Durumu”, GAP Güneydoğu Anadolu Projesi 1. Urfa-Harran Kalkınma Sempozyumu, Der. Ali İhsan Bağış, TZDK: Yay. Ankara, 1988.
- DOĞAN, İsmail, **Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar**, Sistem yay. İstanbul, 2000.
- DOLLOT, Louis, **Kitle Kültürü ve Bireysel Kültür**, Çev: Özlem Nudralı, İletişim Yay. İstanbul, 1991.
- DÖNMEZER, Sulhi, **Toplumbilim**, Beta Basım Yay. İstanbul, 1994.
- DURSUN, Davut, **Din Bürokrasisi**, İşaret Yay. İstanbul, 1992.
- , **Değişim ve Süreklilik**, İklim Yay. İstanbul, 1995.
- DUVERGER, Maurice, **Siyaset Sosyolojisi**, Çev: Şirin Tekeli, Varlık Yay. İstanbul, Tarihsiz
- EFE, Fikret, **Geleneksel Toplum, Sanayileşme, Sosyal Değişme ve Din İlişkileri: Bayburt ve Kocaeli Örnekleri**, Erciyes Ü. Sos. Bil. Enst. (Basılmamış Doktora Tezi), Kayseri, 1997.
- ER, İzzet, “Din Sosyolojisi Mad.”, İ.A., (D.İ.V.), İstanbul, 1994, C. IX
- , **Din Sosyolojisi Bir Giriş Denemesi**, Bursa, 1994.
- ERKAL, Mustafa E. **Sosyoloji**, Der Yay. İstanbul, 1996.
- ERKAN, Rüstem, **Kentleşme ve Sosyal Değişme**, Bilimadamı yay. Ankara, 2002.

- EYÜBOĞLU, Osman, **Samsun Küçük Sanayi Sitesinin Sosyo-Ekonomik Yapısı İçinde Dinin Konumu**, OMÜ. Sos. Bil. Enst. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun, 1996.
- FIRAT, Erdoğan, **Üniversite Öğrencilerinde Allah İnancı ve Din Duygusu**, (Basılmamış Doktora tezi), A.Ü.İ.F. Ankara, 1977.
- FİCHTER, Joseph, **Sosyoloji Nedir**, Çev: Nilgün Çelebi, Attila Kitabevi, Ankara, 1996.
- FRAYER, Hans, **Din Sosyolojisi**, Çev: Turgut Kalpsüz, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1964.
- , **İctimai Nazariyeler Tarihi**, Çev: Tahir Çağatay, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1968.
- , **Sosyolojiye Giriş**, Çev: Nermin Abadan, Ajanstürk Matbaası, Ankara, 1957.
- GAP, T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, **Güneydoğu Anadolu Projesi Sosyal Eylem Planı**, Ankara, Haziran-1999.
- GERAY, Cevat, “**Toplumsal ve Eğitsel Açından Türkiye’de Radyo ve Televizyon Yayınlarının Amaç, İlke ve Öncelikleri Üzerine Bir Deneme**” Ankara Ü. Eğitim Fak. Dergisi, 1971, Cilt:1
- GİDDENS, Anthony **Sosyoloji**, Çev: Hüseyin Özel, Cemal Güzel, Ayraç Yay. Ankara, 2000.
- GÖKA, Erol, “**Geleneğin Yaratıcı Yenilenmesi**”, Türkiye Günlüğü, Sayı, 25, Kış, 1993.
- GÜNAY, Ünver, “**Türkiye’de Toplumsal Değişme ve Din**”, Türk Yurdu, Nisan-Mayıs, 1997.
- , **Din Sosyolojisi**, İnsan Yay. İstanbul, 2000.
- , **Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat**, Erzurum Kitaplığı Yay. İstanbul, 1999.
- GÜNAY, Ünver, Harun Güngör, A. Vehbi Ecer, **Laiklik, Din ve Türkiye**, Adım Yayınları No: 42
- GÜNEŞ, Abdurrahman, **Dini Hayatın Sosyolojik Tahlili (Malatya Uygulaması)**, İnönü Ü. Sos. Bil. Enst. (Basılmamış Doktora Tezi), Malatya, 1997.

- GÜNGÖR, Erol, **Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik**, Ötüken Yay. İstanbul, 1997.
- GÜRDOĞAN, Ersin, **Kültür ve Sanayileşme**, İz Yay. İstanbul, 1991.
- GÜVENÇ, Bozkurt, **İnsan ve Kültür**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994.
- HABERMAS, Jürgen, “**Postmoderniteye Giriş: Bir Dönüm Noktası Olarak Nietzsche**”, Modernite Versus Postmodernite, Der: Mehmet Küçük, Vadi Yay. Ankara, 2000.
- HAGE, Jerald, M. Aiken, **Social Change in Complex Organizations**, Random House, New York, 1970.
- <http://www.harran.edu.tr/genelbilgi.htm> 14.05.2003.
- <http://www.die.gov.tr/turkish/sonst/nufus/sanliurfa.gif>, 21.05.2003.
- <http://www.sanliurfa.gov.tr/cografya/cografya.html>, 19.05.2003.
- <http://www.sanliurfa.gov.tr/ekonomi/ekonomi1.html>, 20.05.2003.
- <http://www.sanliurfa.gov.tr/ekonomi/ithalat.html>, 20.05.2003.
- <http://www.sanliurfa.gov.tr/ekonomi/sanayi.html>, 20.05.2003.
- <http://www.sanliurfa.gov.tr/nufus/nufus.html>, 19.05.2003.
- <http://www.sanliurfa.gov.tr/tarih/tarih.html>, 20.05.2003.
- <http://www.sanliurfa.gov.tr/tarih/tarih.html>, 21.05.2003.
- <http://www.gap.gov.tr/Turkish/Frames/fr1.html>, 13.05.2003.
- HÜSEYİN, Muhammed, **Modernizmin İslam Dünyasına Girişi**, Çev: Sezai Özel, İnsan Yay. İstanbul, 2000.
- İŞILTAN, Fikret, “**Şanlıurfa Tarihine Genel Bir Bakış**”, Şanlıurfa ve GAP Sempozyumu, Haz: Abdulkadir Karahan, Nureddin Uycan Cilt ve Basım evi İstanbul, 1988.
- , **Urfa Bölgesi Tarihi**, İ.Ü. Edebiyat fak. Yay. İstanbul, 1980.
- İBN HALDUN, **Mukaddime**, Çev: Süleyman Uludağ, Dergah Yay. İstanbul, 1982.
- İPEK, Naci, **İlimiz Şanlıurfa**, Özgül yay. Isparta (Tarihsiz)
- JANNIERE, Abel, “**Modernite Nedir**”, Çev: Nilgün Tural, Modernite Versus Postmodernite, der: Mehmet Küçük, Vadi Yay. Ankara, 2000.
- KAPTAN, Saim, **Bilimsel Araştırma Teknikleri**, Ankara, 1977.
- KARACA, Faruk, **Psiko-Sosyal Açından Yabancılaşma ve Dini Hayat**, Bil Yay. İstanbul-2001.

- KARACÖŞKUN, DoĒan, **Psiko-Sosyal Açıdan İman (Dini İnanç) –Amel (Dini Davranış) İlişkisi**, OMÜ. Sos. Bil. Enst. (Basılmamış Doktora Tezi), Samsun,1988.
- KARAMAN, Ramazan, **Sanayileşmenin Dine Etkisi -Mersin Örneği-**, akın Ofset, Konya, 2000.
- KARASAR, Niyazi, **Bilimsel Araştırma Yöntemi**, Araştırma Eğitim Danışmanlık Ltd. Yayınları, 7.Basım,Ankara,1995.
- KAYA, Mevlüt, **Din Eğitiminde İletifim ve Dini Tutum**, Etüt Yay. Samsun, 1998.
- KEHRER, Günter, **Din Sosyolojisi**, Çev: Semahat Yüksel, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 1992.
- KILIÇBAY, Mehmet Ali, “**Gergin Bekleyif Mutlu Sona Erdi. Çocuğumuz Üniversiteyi Kazandı...**”, **Türkiye Günlüğü**, sayı; 6, Eylül, Ankara, 1989.
- KIRAY, Mübeccel, **Ereğli Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası**, İletifim Yay. İstanbul, 1964.
- KIZILÇELİK, Sezgin,Yaşar Erjem, **Açıklamalı Sosyoloji Terimleri Sözlüğü**, Konya, 1992.
- KOÇYİĞİT, Orhan, **şanhurfa şehri**, İstanbul Ü. Edebiyat Fak. Bölgesel Coğrafya Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996.
- KOENİG, Samuel, **Sosyoloji, Toplum Bilimine Giriş**, Çev: S. Sucu, O. Aykaç, Ütopya Kitabevi Yay. İstanbul, 2000.
- KONGAR, Emre, **Toplumsal Değifme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1995.
- KOşTAş, Münir, **Üniversite Öğrencilerinde Dine Bakış**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1995.
- KÖKTAş, M. Emin, **Din ve Siyaset**, Vadi Yay. Ankara, 1997.
- , **Türkiye’de Dini Hayat**, İşaret Yay. İstanbul, 1993.
- KÖSEMİHAL, Nurettin,şazi, **Durkheim Sosyolojisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1971.
- KUMAR, Krishan, **Sanayi Sonrası Toplumdan Post-Modern Topluma**, Çev: Mehmet Küçük, Dost Yay. Ankara, 1999.
- KUR’AN-I KERİM**

- KÜÇÜK, Mehmet, “**Postmodernin Modern Karakteri ya da Dönemleştirmenin İronisi**”, Modernite Versus Postmodernite, der: Mehmet Küçük, Vadi Yay. Ankara, 2000.
- KÜRKÇÜOĞLU, A. Cihat, **Şanlıurfa Camileri**, ŞURKAV Yay. Şanlıurfa, 1993.
- , **Şanlıurfa Su Mimarisi**, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara, 1993.
- LAROCHE, Pierre, **Sosyal Sınıflar**, Çev: Yaşar Gürbüz, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1969.
- LASH, Scott, “**Modernite mi, Modernizm mi? Weber ve Günümüz Toplumsal Teorisi**”, Çev: Mehmet Küçük, Modernite Versus Postmodernite, der: Mehmet Küçük, Vadi Yay. Ankara, 2000.
- MARDİN, Şerif, **Din ve İdeoloji**, İletişim yay. İstanbul, 1983.
- MARSHALL, Gordon, **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev: Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yay. Ankara, 1999.
- MERİÇ, Cemil, **Mağaradakiler**, Ötüken Yay. İstanbul, 1978.
- , **Sosyoloji Notları ve Konferansları**, İletişim Yay. İstanbul, 1993.
- METE, Mehmet, **Televizyon Yayınlarının Türk Toplumunu Üzerindeki Etkisi**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı yay. Ankara, 1999.
- NASR, S. Hüseyin, “**Gelenek Nedir**”, Çev: Yusuf Yazar, Bilgi ve Hikmet, Sayı, 9, Kış, 1995.
- NORTBOURNE, Lord, **Modern Dünyada Din**, Çev: Şahabeddin Yalçın, İnsan Yay. İstanbul, 1995.
- OGBURN, William F., **Social Change**, New York, 1950.
- OYMAK, Mehmet, **H. İbrahim Halilullah ve Urfa**, Harran Yay. Şanlıurfa, 1991
- ÖZER, Ahmet, **Doğu Anadolu’da Aşiret Düzeni**, Boyut Yay. İstanbul, 1990.
- ÖZGEN, Eralp, **Türkiye’de Ailenin Değişimi**, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yay. Ankara, 1984.
- ÖZKALP, Enver, **Sosyolojiye Giriş**, Anadolu Ün. Basımevi, Eskişehir, 1993.
- ÖZTÜRK, İbrahim, **Sabır Kahramanı Eyyüb Peygamber ve Şanlıurfa**, Elif Matbaası, Şanlıurfa, (Tarihsiz)
- ÖZYURT Selahattin, M. Sait Doğan, **Gençlik Problemleri Açısından Üniversite Gençliği**, Değişim Yay. Adapazarı, 2002.
- PEKER, Hüseyin, **Din Psikolojisi**, Aksiseda Matbaası, Samsun, 2000.

- , **Din ve ahlak Eğitimi, Psikolojik ve Metodik Esasalar**, Aksiseda Matbaası, Samsun, 1998.
- PERŞEMBE, Erkan, **Toplumsal Değişme ve Din İlişkileri (Ordu İlinin İki Köyünde Karşılaştırmalı bir Alan Araştırması)**, A.Ü. Sos. Bil. Enst. (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 1991.
- , **“Modernlik Gerçeğinden Postmodernlik Söylemine Din Sorunu”**, EKEV Akademi Dergisi, Sayı: 13, Güz, 2002.
- POOLE, Ross, **Ahlak ve Modernlik**, Çev: Mehmet Küçük, Ayrıntı Yay. İstanbul, 1993.
- REARDON, Bernard M. G. **“Christian Modernism”**, The Encyclopedia of Religion, ed. Mircea Eliade, Macmillan Publishing Company, New York, 1987, cilt, 10
- RİCKMAN, H. P. **Anlama ve İnsan Bilimleri**, Çev: Mehmet Dağ, A.Ü. Basımevi, Ankara, 1992.
- Ryan Bryce F., **Social and Cultural Change**, The Ronald Press Company, New York, 1969.
- SAİD, Cevdet, **Bireysel ve Toplumsal Değişmenin Yasaları**, Çev: İlhan Kutluer, İnsan Yay. İstanbul, 1998.
- SARIBAY, Ali Yaşar **“Postmodernite ve Kültür Olarak İslam”**, Türkiye Günlüğü, Sayı, 25, Kış, 1993.
- , **Türkiye’de Modernleşme, Din ve Parti Politikası “MSP Örnek Olayı”**, Alan Yay. İstanbul, 1985.
- SARIKÇIOĞLU, Ekrem, **Din Fenomenolojisi (Dinlerin Mahiyeti ve Tezahür Şekilleri)**, S.D.Ü.İ.F. Yay. Isparta, 2002.
- SENCER, Muzaffer Sencer, **GAP Bölgesinde Toplumsal Değişme Eğilimleri Araştırması II**, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara, 1992-1993.
- , **GAP Bölgesinde Toplumsal Değişme Eğilimleri Araştırması I**, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara, 1992-1993.
- SEZEN, Yümnî, **Sosyoloji açısından Din**, İFAV Yay. İstanbul, 1988.
- , **Sosyolojide Temel Bilgiler ve Tartışmalar**, İFAV Yay. İstanbul, 1997.

- , **Sosyolojide ve Din Sosyolojisinde Temel Bilgiler ve Tartışmalar**, İFAV Yay. İstanbul, 1990.
- SMITH, Anthony D. **Toplumsal Değişme Anlayışı**, Çev: Ülgen Oskay, Ege Ün. Basımevi, İzmir, 1988.
- SOFUOĞLU, Cemal, **İslam Dini Esasları**, Kanyılmaz Matbaası, İzmir, 1996.
- SWANSON, Guy E. **Social Change**, Scott, Foresman and Company, Glenview, Illinois, London, 1971.
- ŞEŞEN, Ramazan, **Harran Tarihi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1993.
- T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, **2000 Yılı Faaliyet Raporu**, Ankara, 2001.
- , **Güneydoğu Anadolu Projesi Sosyal Eylem Planı**, Ankara, Haziran, 1999.
- TAPLAMACIOĞLU, Mehmet, “Yaşlara Göre Dini Yaşayışın Şiddet ve kesafeti Üzerine Bir Anket Denemesi”, Ankara Ü. İlahiyat Fak. Dergisi, cilt; X, Ankara, 1962.
- , **Din Sosyolojisi**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1968.
- TENİK, Ali, “Sosyo-Psikolojik Açıdan Zikir ve Şanhurfa Dergah Camii Örneği” Tasavvuf, İlmi ve akademik Araştırma Dergisi, Yıl, 3, Sayı, 8, Ocak-Haziran 2002.
- TEZCAN, Mahmut, **Boş Zamanların Değerlendirilmesi Sosyolojisi**, Atilla Kitabevi, Ankara, 1994.
- TOGAYHAN, Abdurrahman, **Toplumsal Değişme ve Dini Cemaatleşme: “Kayseri Örneği”**, Erciyes Ü. Sos. Bil. Enst. (Basılmamış Doktora Tezi), Kayseri, 1998.
- TOKU, Neşet, “Üç Tarz-ı Siyasetin Gölgesinde Toplumsal Değişim”, Bilgi ve Hikmet, Sayı, 9, Kış, 1995.
- TOLAN, Barlas, **Toplum Bilimlerine Giriş**, Savaş Yay. Ankara, 1983.
- TOMBUL, Abdurrahman, **Altınüzüm’de Dini ve Sosyal Hayat**, Uludağ Ü. Sos. Bil. Enst. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 1995.
- TRT, **Türkiye Radyo ve Televizyon Programları Kamuoyu Araştırması**, TRT Yayın Planlama Koordinasyon ve Değerlendirme Başkanlığı, Ankara, 1985.

- TUNA, Korkut, “Güneydoğu Anadolu Projesi ve Şanlıurfa’ya Düşen Rol Üzerine Birkaç Not”, Şanlıurfa ve GAP Sempozyumu, Der: Abdulkadir Karahan, Nurettin Uycan Cilt ve Basım San. A.Ş., İstanbul, 1988.
- , **Yeniden Sosyoloji**, Karakutu yay., İstanbul, 2002.
- TURHAN, Mümtaz, **Kültür Değişimleri**, İFAV. Yay. İstanbul, 1987.
- TURNER, Bryan S. **Max Weber ve İslam**, Çev: Yasin Aktay, Vadi Yay. Ankara, 1991.
- TÜRKDOĞAN, Orhan, “Güneydoğu Anadolu Projesinin Sosyo- Kültürel Yönü” GAP Sempozyumu, Der: Ali İhsan Bağış, Ankara, 1988.
- , **Bilimsel Araştırma Metodolojisi**, Timaş Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, 2000.
- , Orhan, **Çağdaş Türk Sosyolojisi**, At. Ün. İ.F. Yay. Erzurum, 1977.
- , Orhan, **Değişme Kültür ve Sosyal Çözüm**, Birleşik Yay. İstanbul, 1996.
- , **Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları**, Genişletilmiş İkinci Baskı, Tarihsiz
- URHAN, Veli, “Modernizm, Postmodernizm ve Personalizm”, Doğu Batı, Sayı, 8, 1999.
- UYSAL, Veysel **Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum, Davranış ve Şahsiyet Özellikleri**, M.Ü.İ.F. Vakfı Yay. İstanbul, 1996.
- USTA, Niyazi, **Menzil Nakşiliği**, Töte Yay. Ankara, 1997.
- VALLIERE, Paul, “Tradition”, The Encyclopedia of Religion, ed. Mircea Eliade, Macmillan Publishing Company, New York, 1987.
- VERGİN, Nur, “Değişim ve Süreklilik”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı, 25, Kış, 1993.
- WACH, Joachim, **Din Sosyolojisi**, Çev: Ünver Günay, İfav Yay, İstanbul, 1995.
- , **Din Sosyolojisine Giriş**, Çev: Battal İnandı, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1987.
- WATT, W. Montgomery, **İslam Nedir**, Çev: Elif Rıza, Birleşik Yay. İstanbul, 1993.
- WEBER, Max, **Sosyoloji Yazıları**, Çev: Taha Parla, İletişim Yay. İstanbul, 1993.
- WILSON, John F. “Modernity”, The Encyclopedia of Religion, cilt, 10, ed. Mircea Eliade, Macmillan Publishing Company, New York, 1987.
- YILDIRIM, Ergün, **Değişen Din Anlayışının Sosyolojisi**, Bilge Yay., 1999.

YURT ANSİKLOPEDİSİ, Türkiye, İl İl: Dünü, Bugünü, Yarını, Anadolu Yay.

Cilt: 10, İstanbul, 1984.

ZİMMERMAN, Carle C. Yeni Sosyoloji Dersleri, Çev: Amiran Kurtkan, İstanbul

Ün. Yay. İstanbul, (tarihsiz)

EKLER

ANKET FORMU

SOSYAL DEĞİŞME VE DİN İLİŞKİLERİ (ŞANLIURFA ÖRNEĞİ)

Değerli Şanlıurfalılar,

Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi Ana ilim Dalı araştırma görevlisiyim. Ondokuz Mayıs üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne bağlı olarak, “Sosyal Değişme ve Din İlişkileri (Şanlıurfa Örneği)” konulu doktora tez çalışmamı sürdürmekteyim. Elinizdeki bu anket formu, Ülkemizin geçirmekte olduğu toplumsal değişmeler bağlamında, üniversite, GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi) ve benzeri yatırımların da etkisi ile Şanlıurfa’da oluşan toplumsal değişmelerle, halkın dini yaşantısı arasındaki ilişkileri incelemeyi hedeflemektedir.

Araştırmamız, sadece bilimsel bir çalışma niteliğindedir.herhangi bir siyasi amaç taşımamaktadır. Ayrıca, anket formlarına isimler yazılmayacağından anketi dolduran şahıslara bir sorumluluk getirmeyecektir.

Araştırmamızın sağlıklı bir sonuca ulaşabilmesi, sorulara samimiyetle ve herhangi bir etki altında kalmaksızın vereceğiniz cevaplara bağlıdır.

Anket formumuz, soruya göre bir veya birkaç maddeyi birden işaretleyebileceğiniz çoktan seçmeli sorulardan oluşmaktadır. Bu sorularda size uygun olan şıkları (X) işareti ile işaretleyiniz. Ayrıca, size uygun bir şık bulunmadığında kendi düşüncenizi “Başka (belirtiniz).....” kısmına yazabilirsiniz.

Bu çalışmaya göstereceğiniz hassasiyet ve samimiyetten eminim. Katkılarınızdan dolayı teşekkür eder, saygılar sunarım.

Arş. Gör. Celil ABUZAR

SORULAR

- 1) Cinsiyetiniz?
 - 1-() Kadın
 - 2-() Erkek
- 2) Yaşınız?
 - 1-() 15-25 arası
 - 2-() 26-35 arası
 - 3-() 36-45 arası
 - 4-() 46-60 arası
 - 5-() 61 ve yukarısı
- 3) Medeni durumunuz?
 - 1-() Bekar
 - 2-() Evli
 - 3-() Dul
 - 4-() Boşanmış
 - 5-() İki veya daha fazla eşle evli
- 4) Öğrenim durumunuz?
 - 1-() Okuma yazma bilmiyor
 - 2-() Sadece okur yazar
 - 3-() İlkokul mezunu
 - 4-() Ortaokul mezunu
 - 5-() Lise ve dengi okul mezunu
 - 6-() Yüksekokul mezunu
- 5) Meşguliyet veya mesleğiniz?
 - 1-() Çiftçi
 - 2-() Ev hanımı
 - 3-() Esnaf
 - 4-() İşçi
 - 5-() Memur
 - 6-() Emekli
 - 7-() İşsiz
 - 8-() Hayvancılık
 - 9-() Zanaatkar
 - 10-() Öğrenci
- 6) Şanlıurfa'nın hangi bölgesinde oturuyorsunuz?
.....
- 7) Kaç yıldır Şanlıurfa merkezinde oturuyorsunuz?
.....
- 8) Şanlıurfa'ya yerleşmeden önce nasıl bir yerleşim yerinde oturuyordunuz?
 - 1-() Köyde
 - 2-() İlçede
 - 3-() İl merkezinde
- 9) Şanlıurfa merkezine yerleşmenizin sebepleri nelerdir?
 - 1-() Ekonomik sebepler
 - 2-() Ailevi sebepler
 - 3-() Kan davası

- 4-() Çocuklarıma daha iyi bir gelecek hazırlamak için
 5-() Başka (belirtiniz).....
- 10) Ailenizin toplam aylık geliri ne kadardır?
 1-() 100 milyon ve aşağısı
 2-() 100-200 milyon arası
 3-() 200-300 milyon arası
 4-() 300-500 milyon arası
 5-() 500 milyon ve yukarısı
- 11) Ailenizde sizle birlikte kaç kişi beraber oturmaktadır?

- 12) Ailenizde toplam kaç nesil bir arada yaşıyor?
 1-() Bir
 2-() İki
 3-() Üç
- 13) Ailenizin geçim durumunu nasıl değerlendiriyorsunuz?
 1-() Çok iyi
 2-() İyi
 3-() Orta halli
 4-() Kötü
 5-() Çok kötü
- 14) Şanlıurfa'da uygulanan GAP projesi sizin geçim durumunuzu nasıl etkiliyor?
 1-() Olumlu yönde etkiliyor
 2-() Olumsuz yönde etkiliyor
 3-() Şu ana kadar bir etkisi olmadı
 4-() İleride geçim durumuma katkı yapacağına inanıyorum
 5-() Geçim durumuma herhangi bir katkı yapacağına inanmıyorum
- 15) Allah inancı bakımından aşağıdaki maddelerden kendi durumunuza uygun olanını işaretleyiniz.
 1-() Allah'ın varlığına kesin olarak inanıyor ve bu konuda akli ve mantıki deliller buluyorum.
 2-() Allah'a inanıyorum ve bu konuda delile ihtiyaç duymuyorum
 3-() Allah'ın varlığına inanıyorum fakat bu konuda çözemediğim hususlar var
 4-() Ailem ve çevremdekiler Allah'ın varlığını kabul ettikleri için ben de inanıyorum
 5-() Allah'ın varlığı konusuna ilgi duymuyorum
 6-() Allah'ın varlığına inanmıyorum
- 16) İslam dinindeki şu altı iman şartlarından samimiyetle hangilerine inanırsınız? (İnandıklarınızın hepsini işaretleyiniz)
 1-() Allah'a inanıyorum
 2-() Meleklerle inanıyorum
 3-() Kitaplara inanıyorum
 4-() Peygamberlere inanıyorum
 5-() Kadere yani hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna inanıyorum
 6-() Ahiret gününe inanıyorum
- 17) Aşağıdaki ibadetlerin hangilerini hangi sıklıkla yerine getiriyorsunuz?

	Devamlı	Arasıra	Hiç
1-() Günde beş vakit namazı.....	()	()	()
2-() Cuma namazı.....	()	()	()
3-() Ramazan orucu.....	()	()	()
- 18) “Bu dünya önemli değildir önemli olan öbür dünyadır” anlayışına katılıyor musunuz?
- 1-() Katılıyorum, tamamen doğru kabul ediyorum
- 2-() Biraz katılıyorum
- 3-() Yanlıştır, böyle bir düşünceye katılmıyorum
- 4-() Her iki dünya da önemlidir
- 5-() Başka (belirtiniz).....
- 19) “Bir kimsenin başına gelecekler bu dünyaya gelirken alınca yazılır, alın yazısını değiştirmeye imkan yoktur”Anlayışına katıyor musunuz?
- 1-()Katılıyorum, doğrudur
- 2-() Biraz katılıyorum
- 3-() Katılmıyorum, yanlış buluyorum
- 4-() Başka (belirtiniz).....
- 20) İbadetleri hangi sebeple yapıyorsunuz?
- 1-() Dinimizin emri olduğu için
- 2-() Aile baskısı nedeniyle
- 3-() Çevre baskısıyla
- 4-() Allah’ın beni cehennemde cezalandırmasından korktuğum için
- 5-() Allah’a şükran ifadesi için
- 6-() Başıma bir musibet gelmesinden korktuğum için
- 7-() Başka (belirtiniz).....
- 21) Zekat konusundaki düşünceniz aşağıdakilerden hangisine uygundur?
- 1-() Zekat vermeye gücü yetenler vermelidir
- 2-() Zekatın dini bir ibadet olduğuna inanmıyorum ama sosyal adalet açısından önemlidir
- 3-() Bazı hayır ve ibadetlerde bulunmak yeterlidir, ayrıca zekat vermeye gerek yoktur
- 4-() Hiçbir şekilde zekatı kabul etmiyorum
- 5-() Zaten vergi veriyoruz, ayrıca zekat vermeye gerek yoktur
- 6-() Başka (belirtiniz).....
- 22) Hac konusundaki düşünceniz aşağıdakilerden hangisine uygundur?
- 1-() Hac bir dini ibadettir, durumu müsait olanlar yerine getirmelidir
- 2-() Hacca gitmeyi gerekli görmüyorum.
- 3-() Bunca fakir varken hacca gidilmesine karşıyım
- 4-() Başka (belirtiniz).....
- 23) Kurban keser misiniz?
- 1-()Her yıl keserim
- 2-() Bazı yıllar keserim
- 3-() Hiç kesmedim kurban kesecek durumda değilim
- 4-() Kurban kesimine karşıyım
- 5-() Başka (belirtiniz).....
- 24) Toplumsal hayatımızda önemli bir yeri olan (mevlit, sünnet, cenaze v.b.) dini törenlere ilgi duyar katılır mısınız?

- 1-() Böyle törenlere katılmam ve hiç hoşlanmam
 2-() Mecbur kalmadıkça gitmem gittiğimde sıkılır çabucak bitmesini isterim
 3-() Böyle törenleri sever ve istekle katılırım
 4-() Başka (belirtiniz).....
- 25) Daha çok hangi durumlarda dua edersiniz?
 1-() Akşam yatarken ve sabah uyandığımda dua ederim.
 2-() Bir işe başlarken dua ederim
 3-() Evden çıkarken dua ederim,
 4-() Korkulu anlarda ve güç durumlarda dua ederim.
 5-() Hiç dua etmem çünkü faydasına inanmam
- 26) Çok zor durumda kaldığınızda başınıza bir felaket geldiğinde aşağıdaki uygulamaların hangisine veya hangilerine hangi sıklıkta baş vurursunuz?

	Çok sık	Sık	Bazen	Hiç
1-() Muska yaptırmak.....	()	()	()	()
2-() Adak adamak.....	()	()	()	()
3-() Yatır (türbe) ziyareti.....	()	()	()	()
- 27) Dergah, Halil İbrahim makamı, Eyüp Nebi makamı ve Balıklı göl konusunda aşağıdaki düşüncelerden hangisine katılıyorsunuz?
 1-() Buraları kutsal kabul ediyor ve sık sık ziyaret ediyorum
 2-() Buraları kutsal kabul ediyor ve fırsat buldukça ziyaret ediyorum
 3-() Buraları kutsal kabul etmiyorum ama arada bir turistik amaçlı ziyaret ediyorum
 4-() Buraları kutsal kabul etmiyorum ve ziyaret de etmem
 5-() Başka (belirtiniz).....
- 28) Günlük hayatta karşılaştığınız bir sorunun dini yönden sakıncalı olup olmadığının araştırılması sizce gerekli midir?
 1-() Çok gereklidir
 2-() Bazen gereklidir
 3-() Gereksizdir
 4-() Başka (belirtiniz).....
- 29) Herhangi bir sorunla karşılaştığınızda sorunu çözmek için kime danışırsınız?
 1-() Yakın akrabalara
 2-() Cami imamlarına
 3-() Okumuş bilgili kimselere
 4-() Halkın itibar ettiği şeyhlere, hocalara
 5-() Aşiret büyüklerine
 6-() Kendim düşünür karar veririm
 7-() Siyasilere
 8-() Dergahın İmamına
- 30) Eskiye göre son zamanlarda aşağıdaki işlerden hangilerinde çevrenizde (Şanlıurfa'da) artış olmuştur? (Birden fazla şık işaretleyebilirsiniz.)
 1-() Sigara içmek
 2-() Yalan söylemek
 3-() Hırsızlık yapmak
 4-() Faiz alıp vermek
 5-() İçki içmek

- 6-() Kumar oynamak
 7-() Zina etmek
 8-() Adam öldürmek
 9-() Başka bir alışkanlık varsa belirtiniz:.....
- 31) Size göre evlenilecek adayda aranacak en önemli özellik ne olmalıdır?
 1-() Güzellik
 2-() Zenginlik
 3-() Ahlak ve dindarlık
 4-() Bir meslek sahibi olması
 5-() Soy ve aile yapısının sağlam olması
 6-() Başka (belirtiniz).....
- 32) Evli iseniz eşinizle hangi şekilde evlendiniz?
 1-() Görücü usulüyle
 2-() Kendi aramızda anlaşarak, büyüklerin kabulüyle
 3-() Kaçırarak veya kaçarak
 4-() Ailemin kabulüyle
 5-() Berdel (değişme) usulüyle
 6-() Başka (belirtiniz).....
- 33) Kaç yaşında evlendiniz?

- 34) Evlenirken başlık parası verdiniz mi? (Erkekler cevaplandırarak)
 1-() Evet
 2-() Hayır
- 35) Başlık parası uygulamasından memnun musunuz?
 1-() Evet
 2-() Hayır
 3-() Memnunuz ama miktarı çok yüksek olmasa iyi olur
 4-() Hayır, iyi bir uygulama değildir, kalkması gerekir
 5-() Başka (belirtiniz).....
- 36) Doğum kontrolü konusunda düşünceniz aşağıdakilerden hangisine uymaktadır?
 1-() Haramdır, çünkü dinen ve ahlaken sakıncalıdır
 2-() Helaldir, çünkü dinen veya ahlaken herhangi bir sakıncası yoktur
 3-() Gereksizdir, çünkü sağlık yönünden sakıncalıdır
 4-() Gereklidir, ailenin ve kadının sağlığı yönünden
 5-() Başka (belirtiniz).....
- 37) Çok evlilikle ilgili düşünceniz aşağıdakilerden hangisine uymaktadır?
 1-() En iyisi bir evli olmaktır.
 2-() Dinimizin emridir, erkeğin hakkıdır.
 3-() Çok evlilik iyidir ama bu zamanda ekonomik sebeplerden dolayı zordur
 4-() Başka (belirtiniz).....
- 38) Sizce bir ailede en çok kaç çocuk olmalı?

- 39) Başörtüsü konusunda düşünceniz aşağıdakilerden hangisine uymaktadır?
 1-() Başörtüsü Allah'ın bir emridir, buna mutlaka uyulması gerekir

- 2-() Bu bir anlayış meselesidir, isteyen istediği gibi davranmalıdır
- 3-() Bu zamanda kadınların başlarını örtmeleri gereksizdir
- 4-() Başka (belirtiniz).....
- 40) Kız çocuğunuza imkanınız olsa en çok hangi eğitim imkanını sağlarsınız?
- 1-() İlköğretim
- 2-() Lise
- 3-() İmam-hatip Lisesi
- 4-() Kur'an kursu
- 5-() Yüksek okul
- 6-() Eğitime gerek yoktur, evde aldığı eğitim yeterlidir
- 7-() Başka (belirtiniz).....
- 41) Çocuğunuzun ismini nasıl seçersiniz?
- 1-() Dini isim olmasına özen gösteririm
- 2-() Aile büyüklerimizin ismini seçerim
- 3-() Güncel isimler olmasına özen gösteririm
- 4-() Ünlü sanatçıların, sporcuların isimlerini seçerim
- 5-() Tarihi kahramanların isimlerini seçerim.
- 42) Bir aşirete bağlıysanız, aşiretinizden ve aşiret hayatından memnun musunuz?
- 1-() Memnunum, insana güven veriyor
- 2-() Memnunum, aramızda iyi bir dayanışma oluyor
- 3-() Memnun değilim, rahat hareket edemiyoruz
- 4-() Bu zamanda böyle şeylere gerek yoktur
- 5-() Başka (belirtiniz).....
- 43) Aşiretinizin örf-adetlerine, kurallarına uyar mısınız?
- 1-() Uyarım
- 2-() İşime gelirse uyarım
- 3-() Benim için önemli değil
- 4-() Uymak zorundayım
- 5-() Başka (belirtiniz).....
- 44) Hangi tür müzikten hoşlanırsınız?
- 1-() Caiz olmadığı için hiç müzik dinlemem
- 2-() Şarkı, türkü dinlerim
- 3-() Yabancı müzik dinlerim
- 4-() Arabesk dinlerim
- 5-() Pop müzik dinlerim
- 6-() İlahi, marş vb. dinlerim.
- 7-() Türk halk müziği dinlerim.
- 45) Fazla paranız olduğunda paranızı nasıl değerlendirirsiniz?
- 1-() Bankaya yatırırım
- 2-() Altın alırım
- 3-() Döviz alırım
- 4-() Tarla veya hayvan alırım
- 5-() Ticarete kullanırım
- 6-() Emlak alırım
- 7-() Hayır işlerinde kullanırım
- 8-() Faizsiz finans kurumlarında
- 9-() Başka (belirtiniz).....

- 46) Faiz konusunda düşünceniz aşağıdakilerden hangisine uymaktadır?
- 1-() Faiz haramdır, hiçbir şekilde alınıp-verilemez
 - 2-() Faiz haramdır ama bu zamanda faizsiz ticaret yapılamaz
 - 3-() Faizin haram olup-olmaması benim için önemli değildir
 - 4-() Başka (belirtiniz).....
- 47) Boş zamanınızda aşağıdakilerden hangilerini yaparsınız? (Size uygun olanların hepsini işaretleyiniz)
- 1-() Spor yaparım
 - 2-() Gezerim
 - 3-() Kur'an okurum, dini içerikli kitap okurum
 - 4-() Dini sohbetlere katılırım
 - 5-() Fikri, edebi, şiir, roman türü kitaplar okurum
 - 6-() Televizyon izlerim
 - 7-() Kahveye giderim
 - 8-() Müzikle uğraşırım
 - 9-() Hayır işleriyle uğraşırım
- 48) Hangi sıklıkta gazete okursunuz?
- 1-() Her gün okurum
 - 2-() Günde düzenli olarak birkaç gazete takip ederim
 - 3-() Haftada birkaç gün okurum
 - 3-() Çok seyrek, elime geçerse okurum
 - 4-() Gazete okumam
- 49) Radyo ve televizyonda daha çok hangi programları hangi sıklıkta takip ediyorsunuz?
	Sık	Bazen	Arasıra	Hiç
1-() Haberler ve yorumlar.....	()	()	()	()
2-() Sanat ve magazin.....	()	()	()	()
3-() Müzik programları.....	()	()	()	()
4-() Dini ve ahlaki yayınlar.....	()	()	()	()
- 50) Oy vereceğiniz zaman veya politikacıları değerlendirirken onların dindar olup olmamalarına bakar mısınız?
- 1-() Evet
 - 2-() Hayır
 - 3-() Bazen
 - 4-() Dindar olmaları o kadar önemli değil, çalışkan olmaları önemli
 - 5-() Başka (belirtiniz).....
- 51) Beş on yıl öncesine göre bugünkü dini yaşantınız arasında nasıl bir değişiklik oldu?
- 1-() Dine bağlılığımda artış oldu
 - 2-() Dine bağlılığım zayıfladı
 - 3-() Fazla bir değişiklik olmadı
 - 4-() Başka (belirtiniz).....
- 52) Toplumun dini yaşayışını eskiye göre nasıl görüyorsunuz?
- 1-() Toplum her geçen gün dinden daha da uzaklaşıyor
 - 2-() Toplumda dini yaşayış, her geçen gün daha da artmaktadır
 - 3-() Dini yaşayışta pek bir değişiklik olmadı
 - 4-() Bir fikrim yok
 - 5-() Toplum dini yönden daha bilinçli hale geldi

6-() Başka (belirtiniz)

53) Aşağıdaki giysileri hangi sıklıkta giyersiniz?

	Her zaman	Sık	Bazen	Hiç
1-() Takım elbise..... ()	()	()	()	()
2-() Hicaz fıstanı..... ()	()	()	()	()
3-() Mini etek..... ()	()	()	()	()
4-() Yöresel bayan giysisi..... ()	()	()	()	()

54) Şanlıurfa'da bulunan Harran Üniversitesi hakkında düşünceniz aşağıdakilerden hangisine uygundur?

- 1-() Şanlıurfa'ya sosyal ve kültürel zenginlik sağlıyor.
- 2-() Şanlıurfa'ya ekonomik zenginlik sağlıyor.
- 3-() Şanlıurfa'ya her yönü ile zenginlik katıyor.
- 4-() Ekonomik yönden iyi ama geleneklerimizi ve kültürümüzü olumsuz yönde etkiliyor.
- 5-() Başka (belirtiniz).....

T.C
ŞANLIURFA VALİLİĞİ
Emniyet Müdürlüğü

SAYI : B 05.1 EGM.4.63 00 12.03
2002/ 1030
KONU : Anket Çalışması

05 2002

Sayın : Celil ABUZER
Araştırma Görevlisi

İLGİ : 03.05.2002 tarihli dilekçeniz.

İlimizde merkezinde " Sosyal Değişme ve Din İlişkileri Ş.Urfa Örneği " isimli doktora tez çalışmanıza esas olmak üzere, anket çalışması yapmak istediğiniz Valilik Makamından havaleli ilgi sayılı dilekçenizden anlaşılmıştır.

Yapılmak istenilen anket çalışması ile ilgili olarak, anket soru kitapçığının Müdürlüğümüzce yapılan tetkikinde, dini konular ile ilgili olarak çeşitli soruların hazırlandığı anlaşılmış olup, söz konusu anketin yapılmasında herhangi bir sakınca görülmemiştir.

Bilgilerinizi rica ederim.

Kaan PEKER /
Vali a.
Vali Yardımcısı

